

ЦЕНЪВА
Цасарбж

АЩХЪАРКЪТ
АЩАХАХРА

ЦЕКЪВА
Пасарби

АЩХЪАРКЪТ
АЩАХАХРА

ХАБАРГИРА

Иванова думи

СТАВРОПОЛЬ ГИЫРАГИАЦЩТЫРТА
НЪАРЧА-ЧЕРКЕС ХЪВШАРА
ЧЕРКЕССН 1982

С (16а) - 2

Ц 13

ДОМБЕЙ

— (Анхъажба атарала)

Гӱмскыша ахла гыцӱам аушитара. Ахӱбакӱн сари пхара уысла Мабӱ пемыцӱа йацӱ амшырхарджьырта-кка рины хӱцун. Амгӱва ауыракка рамдара рины ай-чаажваракка аьаллӱтӱ. Хӱартын хӱайччажвауа хӱым гӱвайсуан. Пыгӱвхауата йхӱыцӱа амашинанкӱыцӱа гӱ гы хӱара дӱмьбыланиваланта хӱылаччажуут дгӱахдӱыр-гӱвуан. Дгӱахдӱыргӱгӱгӱвацара ныжхӱта, хӱайччажвара дгӱагаладдӱун. Хӱыллануэ амгӱва ауи йапхӱахауата йа-мидун. Хӱымгӱсуаз акыткӱа, астаннаккӱа, ашӱуцӱаккӱа зымгӱватӱн дрыангӱгӱун. Хӱармала йгӱанхауата хӱымгӱ-суаз астанна ду амшыла занытла дацалшыуан. Ауи амшӱдзара цӱмхауан.

Быжгӱн йгӱн Гыашвар шхӱа дӱмгӱккӱа чалатӱа йачныцӱарамжӱва йацӱ ахӱахӱн пхӱа хӱыккӱкӱатӱ. Ам-гӱва зыцӱла йападахӱра дукӱ йкӱыдххӱатӱ. Хӱмашинна а тасныкӱвара зыцӱла йхӱылацӱхӱвауата рыцӱа йӱсӱа йе-пахатӱ. Ауи тшыанарпсайспаз йара йызата йӱпхӱадзауа

амашнаккъэцэгъэкъэварта апы тшырхъынкъоуан. Аун закы йкъвара, закы дэццгълара шнтахъу гъапын-шуан Ауаса, ащхъа чкымычкыккыа зымгъоо драпшта, йажкыккыа йахъбачкыккыау хъгъкыа димыршлара ахъазла тшыакъыккыуан. Шыцрата йбакъуэзгъы дгъырэмццгъа-хуэзгъи. Закыгъы гъазхъамызгъи, атшылас апшта йыр-хъычкыуэз амашина агъира къашъанакыз даршазарныс-гъы.

Хыщхъа мгъоа йыргъэгъыамкыоа йкыарышкыу аркъан йапшып Аун, тшыанарыхъва-гъанарыхъвауа, хыкыд-хылыз агъвада йкыдып, Армата аун тшыарыхъваз хышыкышакыбургуаз, йгъымбуэ апшыкы йыргъэгъываз-шкыа, зыла агъымала тшыарыхъвахтъи. Аун, агъвадахъра йкыдцъра амурадышкыа, алагъкыккыа тшырбгъанаццун, атоба хъагъаккыа йкыарыкышун.

Гъахъышкыагъылыз агъвада ауыра хыаннахъашкыал ры-цъа йщакыкыартахатъи. Апшта хътырарта апы, хыла-ккыа йгъантшырхыз, аносбара апыдзараккыа хышыгъоогъы йджакышкыауа хырпшун. Хырмала уылапш къанадза-дзауада йауырата пшыахъе апышкыларата ащхъа шкыо-кыа дуккыа тшыаццгъдырхыхъатъи. Хызъымала йауу ахъа хъагъараккыа ажгъыванд йыццасгъи Ауат йыршкыансу арахъ гъартаккыа, ауаса шаккыккыа хышаккыанхъадзаккыа, рыцъа-рыцъа йщарлахатъи. Асфальтла йхъкыу хымыгъоа шыцгъы, йамайчдзакхуата, тшыанарыхъва-гъанары-хъынтъи. Аун йнарыкышкыа-гъарыкышкыауа ахъаккыа йыр-хъалитъи. Гъахъышкыауа йгъахъыгъооккыауа ахъатланкыо-гъага, аугъанкыогага машина дуккыа йгъы амашина лас-ккыа, аун аъара йщардапкъа, уысдзата йуымкышкыа, йгъуэыпхъадзарып.

Хырмала йауу, абхъаккыа, акыварккыа зымгъоа хъыз-рысуа, абна ду апызба, аун ахъыз адыруанта, агъы-джыгъы йрасхъотъи Аун ахъыз Пшыапъи Аун абна аупа-шкыа рыцъа шардата йыщпалауа ашваракыгъочкыи ара-хъчакы-уасакычакыгъочкыи ракыапъи. Пшырпалауагъы бергъ-лыпъи. Ашваракыгъочкыа ауаъа йшваракынтъи Арахъчакы-чакыгъы ауасакычакыгъы апхыла, ргъартаккыи рхышаккыи ащхъа йандырпалауа, аун абна йысгъитъи. Ауат рырахо-ккыи руасаккыи апхыла йгъадырхъоуа ауахъ, агъоодахъла рыцъагъы унаскыкыата, йауу ащхъа хышартаккыа рпып акыапъи. Ауаса акышкыи апыцъралагъы йшаъаз Ауаса акыапъи йара хызаман апышкыи йшаъу.

Аун аъара йзадарадзамкѳва датша ѳвада ауыракі хѳхъанналті Ауаъа хѳылаууэ хѳымгѳва зыла армала йхъынхѳыті. Паргъы йхъылагъьра дучаті Пхѳылахѳ-хѳвауата йласхаэ хѳмашина абыжъгъы датшахаті. Пгъ-жъажааъаджъуа аун йатахъдээ ахъылагъьра цонауа-хаті

— Мачікі исайената унамгѳвайе! Сара ари ашыліа сашларыме йанакѳмзалакѳгы бэн йыэбиті,— йхѳваті, ачашинанкъыцагѳв йыддхъачѳоэ хѳыгѳза ахѳба.

— Уара аин абна ду ахъыз удыриті Аун бѳніі. Ауаса ари хѳагагѳдээ атштшарарта ахъыз удырума?— йхѳван аун саргъы тшезыгѳанайырхаті.

Аун атштшарта пидла ахъыз сара йгъсындыруэті Йгъымдыруэті аун, апхъала чыгы йычбасыз, ачашинанкъыцагѳвгы.

— Араъа акѳвіі хъыжы — хѳва йыэлхъауа Араъа акѳвіі апхъала хѳкытыжы чѳвартата йрымазгъы. Араъа акѳвіі, ачат ашхъакна умрхъыста йауэ, Пехѳы йгѳа-тыщѳта йбъазарыме ари ахакѳ бангѳай, бэн йырбата кытта апхъапхъа йыачѳоэ; — йхѳвун аун, йгъы айыр-чыгѳлауа, хѳагѳвсуэз атштшарарта даишуа

Уамниикѳвагъы улсы ахъамшвуштагъы йгъаъам аун ашта гѳальамат. Ущамхъадза йгѳадзауа ахѳорайдза лъарыбыгѳила йхърысу гѳакѳворыкі йырбжъані Ауат йырхъштѳхгѳу, адгъыл райшарта кытдукі ачѳвартта йаъарані. Агѳатшкѳарыщѳырталагъы аташшарталагъы абыхъе хѳагѳа дукиа ахъштѳхпѳ Ашта алагъыла хѳтырартані. Аумла тшээрэуыз, акѳвар цѳола йтысуа, Хъыжадзыгѳахъыц Уари йъалачѳнауа апыдза йауэ адгъыл гъытварартані Адгъыл йчагаъвата йырхар-джъра йазычані Агъагъара йахъагылу ахѳагѳарарта-кна рахыырчѳыртані, чѳахыртані Ашта райшарта агѳадахъла Нѳбна ду ахъчнып! Ауаъа йъадзаутахъу ушварец! Йъадзаутахъу йгѳалга мшѳы!

Йгѳалгата тдзы чпа, рахытакѳурта чпа, гуара шшы, тшкѳырыша! Аун йачхъну агѳадалагъы дзыгѳо хѳыкѳі агѳикъыті; Аун атоба йыкѳвинтѳта, ахъа эмараташшар-ртала йнархата Лабадзыгѳодза йнадэнті Адзыгѳо хъыц йаддхъагылата йбгъаланті мѳва ду, Ахъылагъьра хѳн-тыртата йщанікъьартані Утшы тшакырышнта, сасра абадзахъа рины уца! Йыгъхъарам, Йутахъызтыи, уца Шалсыгъштадза, Шѳхѳагѳаца—дзыгѳо апсыхѳвадза —

адгъаква рбазарта ъанудза! Ачѳарта швабыжта йб
зилі Абазарта ахъазла адуней псабара йганнаршаз
джъанатыртап! Аун ашыла ахъыз глахъазхъыз, хъ-
гъла, йхъымчхъауата амашинакъѳагъгъгъ саргън
хъашхъакта хъщгъат!

— Шта, йлагазма аун шокытыжѳ йауакваз? Ари
аниш базарта ишдза, базарта байарта йакъыщта,
ужим йъану артъа йцата ахъара-тѳура йзылачѳваз
Йцата абаштау пша йзащячѳваз?

— Ауат, араъа йакъыщта ужим йъану аниш йы-
назгън ауаъа базартата йгъгалырхъызгън, агата йыр-
хъахъуата йаъап! Аджъакі «араъа ѳадарарту йгъгал-
щта абазара баргъѳванта, аджъамгъат дара-дара йай-
къангъашын, йтыщхът», — рхъонт! Аджъакігън ауат
аурышо наштахі йунаивала йтыргата акіопі йырхъа-
уа Ауаса, хъабаду йхъвата йатархъвахта, сара йыздыр-
за ари акіопі Акыт гъдумызт! Панатыпул, аргъаныта
йыздзхъачѳварыс йгъгалырхъыз, акыт йауата, щхъры-
гъара йгълардыз жѳвх уандырзеджъыкі ракіопі. Дара
ауатгън йыгъпщчархъіуандмырті Алхъала гъычккі
щлархъѳуз гонмакван, Гонмакі зъара аншвалуа, зъара
щтѳнахъуа уазхъыщта, йгълауагъынгъышп, ауат, йъатыпуз
ашта шѳыц аниш йрыщыргарныс, хъапчыпта йрымаз
зъара йналдуз» — гъащщхъхът аун, Хъѳжѳжѳ ѳаныз
ашта банддзараргън хъагъвехъата

Амашинакъѳагъѳ, къомракігън занігън йымхъѳ-
уата, хъайчѳажвара дгъалдзыргъѳуан. Уащхъхъван, йара
йхъа йазыкайырѳауазыша, араса йхъват!

— Пнхъа, йшгъычѳгъѳѳѳѳ хъхъакваз арат адарарта-
кѳа рпны йбазакѳуз. Шѳвазхъыщѳт ари хъизлсуа аб-
пегінаца? Аун зъара кымджъма, мшѳы, хъамакъ ылата
йыздыруайа йара ужыгън! Ауат ръаман агъан иста?
Ашнырказ агалагън рыщѳа йщардзарын Араъа йбѳа-
лакѳуз мшѳыгън, кымджъмагън, датшагън йырчѳымшѳва-
за, саби рыгълуи, йынхун, йынчуан.

— Аун щѳабыргън! Ауат хъащларѳа ду рылан Аун
акіѳымзаркѳын ргълачѳвакѳагън гъахъырдата, ачат ащ-
хъакѳа йырэгъахъысуазма? Хъара хъызгълархъумщтуайа
ауат? Пѳара шѳала йхъымчхъауагън йхъымхъѳѳѳѳѳгън гъз
хъам! Ахъазгъѳѳѳѳѳ ауат щхъарауа—хъѳѳа йгъырзѳырым-
хъѳѳѳѳѳ! Ащхъа йауу, ащхъакѳѳа рыбхъѳѳѳѳѳа йрылата йб-
азѳѳѳѳѳѳѳ ракіопі ауаса йытхъыриѳѳѳѳѳ Ауат ракіопі ауа-

са йызпхьуз апъала — йхлваті хлхлба Аун хлымгва ласы, агъагъара йгъы анйырчоглауа дашуан. Къом-ранігъы закігъы гъымхлваті. Уащлхъван, амашниа-икъацагів йпицла тшадайырцауа, ари йауырам ахабар іхлхлйхлуті

— Хлмыт йауу ахлбачва жьыгъата йара ужыгъы, йалачлвата турыхкі ашладжыкьырцлара, хлхлвакі йу-нашва анырчлауа, хлкъымылагів хъацлакі йунашвагъы аутыккв йглатарцлуті «Хлкъымылагів хъацлакі» — хлва анхлвара аун тшаласыртшхъвара стахъыта йгла-шгъыншомьргіомн. Аун сълатала дьзбәтл схлвары-кыин, йсхлвауа мщпл Ауса аун ахъацлн сабадуун йанунагівакъаха йакъышшмз айщчван Аун йыхъыз Ба-тырын Акыт араъа йанчлварківаз акіома, ауахъ, Пынджыгъ архъаква рны йанатышх аглан акіома, ацлабырг сара йгъсыздырач Аун, ужом йъагладзэгы йырхънаштылхуата, уыскі йхаті

Сара йшваасхлвара стахъу йцлабыргдзата йгланшаз уыспл. Аун йакышахллату шъагъы анхъахъаква йгларату йаъанл. Аджыла Батыргъари, заджыгы ййаншым-ківва, швара зырхлвауа гъымдыруазтл Ашварацра бзн йбуун. Ауса бзвзага къчлваглата йыгъымкытл. Ден-хъыщыз йглашларышота, «йъайгара гъндыруам» — йзыр-хлвауата амч йман. Дьздыркьуз йшырхлвахуазла, да-лыхта далачпан. Анцхъа хъацлакьва райхлара драшын йтыхцала. хллаглан, дьжогіввахъа амылхын, дцларан.

Аун йзаман аглан аурышо паштахлгыра Алагъ Ківаклз адгылкьва ркыин. Апаштахл йыр ашынлакьва зымгіввагъы йыртачыта йыртан Ауат ракішымківвагъы апысхлвакьва зымгівва рны акъазакъ станцакьва глан-дыршахъан. Ащхъабзвзагівчва рчлвартакьва рыкьырх-зан Ауат бзвзертата йыркыныс йъадырхвнтуаз апаш-тахл йызнапйыцлйацлз агенералкөн ауысынкъогагівчөн йъархлвуз акіомн. Анахъанат акыткьва зымгівва йранш-та Аджыла Батыр йкытгъы радгыл гымырлымхъахуазтл Ршагъвартз штакьвагъы рырачкьва рхлвыртакьвагъы, йрагъкьваз йрыуанта, акъазакъ станцакөн апаштахл йхлвачлвыгівчөн ракіомн йызчлвахъ Пнасківвапхъадза-гъы ршцла-ршцла йрыцхлхуэ, акыт дырхърыгларныс ахъацла хлхлва Батыр мурадта йкытл.

Аун йхъайшлатл, аурышо, паштахл йыхъазла согла дукі йчварыкьвын, дьзлайыхлвауала йхлатыр глйбар-

ныс Дылаэймхъушызыгъи закын. Пкыт бырчылыта йрыкырхыз адгылкыа гларыртхырныс акыын. Аук багыята йдыруан, йрыдэхъал аглнсыкыакі йгартадырчылад, астанцаква йыркыз адгылкыа, ачвахыртакыа, арахырхлартакыа гларырчтхыркыын йыркыт нзымбалахуашыз.

Акыт дгыцта лыпгын аджъарагын дгымчкъыуэті аун ахъацла Ауаса нзы йданыта йшварацра ауырахаті Шварацра дэнцалуэ апыта, рлагын гыццымчыраті, тшгын дгъакымчылаті Фачлытагын йыцджыкынгыз мачдзепі Батыр дгъакыааз ахъазла, йыркыа йыркъа-зымкыа, акыт зынгылагын гажважвара, чтынчра ду йалан. Акыт йауакыааз бладжыма, шварах гларшырыс шварацра йаңцалуэ ашыпакыа — Чылыкы, Гъашоар, Лаба, Қызгынч хъакыа рны акыын Ауат зымгылагын гларышглаті Ауаса Аджына Батыр аджъарагын дгымрмауті.

Мышгыважва йайхыата йгланыхыз ачкыын балачкы дэнлэннаты, пхастара гомчхаракы йзыныныкыа та джыгын йыгъхъайымчылахуаті Ауаса йшгыыгуэз йара дглайхаті, Палажыжуата йшыз йклымжыгын, йайкыагын, йкыанталыгын, йамгякыагын йисахтй Ишцайцйба чкыынгын дйшыңцан закы-закі кыдыртш йрыкыглан йара дэнглайх атыны датаджыкыылхтй

Рпынгын акыт зынгылагын, Батыр дгжважваза денатаджыкыылч рны йгланаті араса бладжыма щарда йа гыба-хна шварах глайшын, ржы гларгхырныс йаңагын дйшырцата Ауаса йшымышкыуэз ауат глайхтй Рпын акыт зынгыа джъашахъвара ду рбаті. Аджъаргя ргваншбырг апын джычыцла дукі глайуан. Аун домбей чыгыъ дукі йшвахырчыхын йкыдхыалан Ачыгыъ ала къапщ дукыа гякышцйа шамкыа багыадзакыа йкыдхыалан Аджъанглат аун йапшуан.

Ахакы апын аджъаргя домбей глайкыхыата йыгырымгласызтй, Пырхыауатагын йыгырымгласызтй Ауаса ауат райхларакы агангын домбей рбахъан. Нубнаду апын домбей гымачымызтй. «Ари абаглатуга, йшпагя-укы, йаууспалайа?» — рхыата йанщгя, Батыр араса йгларайхыаті:

— Пыса, шсарыланса Аун аңыхъва стагыла, Пхыхъа салаган, ауахы, Шыхлаганц адзыгъы чыгя-

джыкылуа, Гыларыптадза свати Пгыахъазычызти Ауат жыкыжы йнадзун. - Хлаллахъ абыхъаква рпны йашадза, зымгива ианымз хлатшыкы йыцалти Ари аклота глалцлуашти ауат йрахъыз. Пацыз зымгивагын ахлатшы йтанажыи йара глалырагыдхти. Ашамкъа сзакъамрышоуа пазаб снарбаті Сарганхауа санабара, йббуа, ачлөгиваква гыла йсыгылатрмысан. Пшаъазлакыи ашамкъа ачлөгиваква йырхъасрышвти Ахъада къамрмакъайгы англанаклуата Тшашхти, йцрыти йббыти, йхъааггыты. Ашамкъа ахъахырыше йаштата йамыргъахаха? Чөгивала абхъы йасуан, Ахъа ахъахыуи Ауаса ашамкъа гылахъанамхти. Паигланса, йахъаз ашамкъа ацымхъа аласрышвти. Ани йахъаду ауандырынагын, санглахъра йналлахуашы йечпан йатахъасрышвхти Ауандырша ацымхъа глалгын рыца йгланшыз цлакы йгакывсыршаті. Аун йаглыста йабацахуанымз? Ауандырша багъані. Шваншы, ашамкъа абагъарагын аун йыгыглахышвун, Ауаса, агывачва йырнырагылата, ахлатшы йшыцагылаз йкыдехъвалти Сара йыздыруан анасагын арасагын ауат ахлатшы йшгланцлхуашы Пгымчушызма, дзы гырымжовуашыма? Йцлабыргыні, гылахъа гынымш срызшыти, аломбейкы ахлатшы йглатыцхыацымкыара Пхнахауа ащымта аглан, йара ари анхъа йгылата, ауат ахлатшы йглатыцхти. Псынасыпун, адзы аныла йымыруата, арыла йгладырхауті. Ауат дзы рыжиті. Уацымхъван йымгжважвауа йхыуа йглайуан. Саргын, ашамкъа цлакы йакывсыршаркыи датша цлакы йакывсыршауамца, Лабачкыи апсыхъадза рцымхъа стагылата ари рынтагладти Снапкыа йанырымчхладзах цладукы апы багъата йгы айшыста йкыдехъвалти Уацымхъван ашкыа сырцарыше сглайхти. Атшкыа ркыдырхъакво ауандырша рхъахырышвти. Сара алакы санкчыван пачыла ашамкъала сглахъуан Къанаматгын аштахъла йглайрыхун...

— Тоба, тоба!—рхывауа зымгивадзугын аломбей чыгыду йапшуан, Ажогывахъаква хлаглата, йшвплатата, ахъа бхъыкы йгланшыштыз хлахъадуки зъара йнадзун Алакыа, ахъаназъ йтамкыа, аун йыкыдырчывашва йгъажыдууи. Ауат шагъра рхъыта йкъапшыи. Ажогывахъаква йрыкыз ахъкыа абна гыымсарга аи-кысгын йауыта йгы йыжыплатата, аначъ шапкыа рлады-

рхъаква йгларькөсүата, йглакляхъвуй. Анкъ, йгладры-
гивьрныс йазырчпаз, атшы йапшта йалыхин Мгваду
гъацламыэти Ауаса швабыжта йпсылан. Нартыхо шим-
рпйлахъа азпата йызтаз ахлаты йапшта йгъажын.

Ахъачпаква рыуа таджым, аломбей шызьгакыз
джьайщяуа Батыр дццглат!

— Паццлаухцварныс йгцауклызтын, ари ахъазла
гъазагын атагцаукцхра атахьны! Ари йацаурыхъуаш
чыс абагцауруаш?

— Паццлаухцлуш гцауклуазтын срачыта ари уара
йуыстити Ауаса аун аццасцварныс йыгыгласымкыти
Апаштахц шкцвокцва йыхъазла йгласкыти. Ари йыстта
хкыт йхкыкырхыз адгьылкыа гцхцмьртхырныс сй-
хцлушти!

* * *

Батыр домбейчыныгын шглайкыма ахабар агъагъара
лымгцва йглакцшати Аун ахабар акыт рахцгыс Уари
йглатшпынчцвалымз астанцца йтаз, ар рунашгвачпагцныс
йырзынадзати Ауат аун аломбей Батыр мурадта йаз-
йымаз рдырти. Дара йирнапцццашварныс ага йайхцва-
псазтыныс, йшватц кцара рхцварнысгын йрцварнысгын.
Апаштахц йыхьыз ахъхцвалан Даргын, рыццла йдуу йа-
ра йацкыс йатадуху йрархцвуамцара, унашва рчпати,
аломбей апаштахц йпны йнадырдзарныс

Йшырхцвазуала, Батыр йхъатала аломбей Петербург
апаштахц йпны йгати Пазалхта джъанач дукц рчпан,
агцчвыкц аццлахцвата, айхангцва цагладгылуаз, Армаль-
хцабльадза йыргати Ауазагын амцамашныс йацрахцву
апагонкц ахъазы йадыргылын йара Батыр йхъатала
йгати. Ахъаццаква дрыуата датша таджым дыгыглары-
лымцити, аун аломбей арпац днаскцварныс

— Щта, аун цайзнгаз ахъазла, апаштахц акыт рад-
гьыл гларитхма? — дазццглати, амгцва эмла ахъыманх
уата, хцмцлцва йхцвуз бцнта йаздырццуаз амашныс-
нкъацагцв.

— Моно Гыгыгларырымтцти — «Хъаццларата йухаз
ахъазла йутахьныа?» — хцва Батыр йангцайцгцла, ад-
гьыл акыт йгларыртхырныс датарыхцвахти Ауаса, аун
йзырмуашта йанхъайццла, араца дахцвати.

— Сара, схлатыр глайбарине ахъазла, хышцъакаа рины йглатызган апаштахӀ домбей йызгӀазтӀ ПӀара схлатыр гыймбатӀ. Ауаса сара йрыстуа эсогола гыга-рыквсххуам Памуазтынгы, акъралъ апны хондъа хинтта айхамгӀваквала салапнкъварине шоъабзнкӀ, йара апаштахӀ йымхӀомр акота, йгласитргӀатӀ.

Аун апш шьъа йымата Батыр акыт дгӀайхта йара ужыгын йырхӀвауаркӀвнтӀ Ауаса ацлабырг, акыт йауакваз ныжъхта, йара хӀткъомын йауаквазгын йгьырдырам Аун апш шьъакӀгын ахъацла йгьгӀайдырымтлары-этӀ Пыздыруала? Ауаса аун йгӀамидун, Рины чгӀомча агын рэгӀайгӀдун, ЙгӀаншун, аун кӀара анитибуалгын. Ауаса хӀабаду йшнхӀвахызла, Аджьла Батыр скышышкӀ айхӀа инцӀытӀ. Аун агӀамдараква бзи йбуи Пам-дара даъата, ауачъ ТӀуанса аргвалкьва эджъара дисы-хтӀ

ХыпӀваза ахабар гӀальамат ъадзагӀахӀайхӀоуаз хӀъанадзара ъатахъыз хӀнадзатӀ Аун Аджьла Батыр йтурнх-йгӀаснаргоалашваз акӀопӀ ари агӀомра гӀанзыршаз. Пауа уцӀварыкыи, АджьпаргӀа ракӀопӀ Гьари дызуугын.

*

АщхъарктчкӀвын апны

Совет власт аунашвала, бзирала, адгьыл эмачӀыз эщхъа кыткьва рбзазагӀочва адгьыл ъашарлаз ашӀыпӀаква рины йквачуан, кыт шӀыц гӀандыршун

Ащхъаркт йауата, архъа шӀыпӀарта йтыцкьозта, кыт шӀыц гӀанзыршаз йрыуанӀ айщвакьва: Къаснымыр-гӀа, ШӀабабаргӀа, ЛгӀивамрычшыргӀа, БазйатргӀа, Ца-гьаргӀа, Дыргыгъ Паныра, Базйат ГӀазно, ХӀатӀыш Бакыр, Заш Уали, Гьатгьар Бемырза, Джьанымыр-гӀа МхӀамат, аун йткъымлагӀа ХӀасана, акыт апхъа йгӀардыз, афордзон дзаланхауата тшызбжъаз Кыр-быджъ Азамат, Гьазмач Батыргьари датшагын. Ауат уиогӀва пщынгӀважва йрайхӀан Акытыжъ йангӀатмцӀ-уаз ауат йыльрымунтӀ Аджьла Гьаригын дрыцгӀатимцӀ-уата АджьакӀ аун ахъацла хонта йккыриуаз ахъаз-ла, йъацазз ашыгын дрыцзара ртачын АджьакӀгын

Йцларымкыуата райшата йырхлвун араса, «хлгласхъшаз хлцрика рншлхъкквараухта йъацфу, хлъаглатадри- йма, хлъараглас хлмыт ацкыс ббазарта ббн хлауашта зымгва ранхъа йыхлваз йгн атыпара хлаквыргомш- хвауа Аджлаа Гьари йаклвн. Аун днатычлуата, хлар- гн чыгыпатычлуашым. Хлъацауа рншъа йанагыу, йара араъа дызгланхуаайа?»

Ауат йырхлвуз аклашмыкывагн, йара Гьари йхъата- лагн йтахъын, ркыт анны рншъа аргваншта ймакву тацауа дрыцарныс. Ауаса акытсовет анны анхарта дшакъынчуашымз гьйымдыруазт! Аун апшта йгьйым- дыруазт! йаба йашажата дызцбазуу Даумт атыпара дндйыргылуашыагн. Аун йымдырдзаккв ауус май- рата йахъодаквыцт! Даумт йахшазаджык! Бабыхв йатыпаквуу тпа днлархымшвущыз хъалцат! Аун лаща Даумт йнны дглайт! Ауат шайчванжвазгн йыр- хлвазгн Гьари йгьйымдырт! Ауаса йара Даумт йншала Гьари йглайайхлот!, аббазарта шлщ анны да- ргн атыпара шатахъыз. Аун, йншцра йылаз йайрыш- ра глайнышцуата йхлват! араса: «сачшазаджык! дъацауа амалкгн амакымккв, саргн сцара ата- хън!». Йгланхуааз рткъышлаглв лыгажчва Ахлмд- гн Хламзатгн ауус экву рархлвара аклшн. Ауатгн атыпара йадыргыла атахъын. Аглылыгажчвагн шар- да йыгьнамкглсамкк! Ауат шарда цлуата йырдырхъан акыт шлщ вачлвуу ашта шаъаз Пыгьскишныкымзат! аглыджыгн ауаъа урышнчвахра йъалзашахъаз. Пыгь- скишныкымзат!, ауат ауаъа анхылаа йъадзачвагъназ, йгладырхарджвуаз агнадз ркыт йгларгхуанцара рггла- чва вадларыглас. Аквачыглчва швабжта акъралъ гларцъхрыгън Ауаса Ахлмдгн Хламзатгн йыгьрам- узат!, аквачыглчва йаларцъхрыгларыс акъралъмгкв йгларнатуаз ахчагн аун йацквазгн гларахвырныс

— Хлтъкышм ашхъаккв йанглархъыс йгласларцшо- та, ббазарта шарда рнсахъат! Пгымзным йъадзатына- хъаз. Ауаса зынгн ауат рвуа заджыгн псарчлвыла йа псарчлн рыквта, аббазарта шлщ анны йгымцат! Пгьбнрам, псарчлнм уыквта, йа псарчлвыла хако шлщ укырныс Псарчлнм ануыкызара ахако шлщ апынгн уышцра апсарчлнм зацнычлуата йугалушт! Хлрыц- хлазтынгн хлбайазтынгн, анчва йглахлнтыз члшман!. Анчвазаджык! хлйыхлвнт! йглахлнтыз хлахъымбгла-

хырныс Пхыму хызхьахн! Пхымамгы анча йгла-
хитн! Аун йылыха хлаут!

— Пудырхума, — йхиван Ахмад рткыымлагн аша
Хламзат тшнзынайрхат!, — хтэца, шэра шван рыц-
ха — йылывалуз? Ащхьаква йанглархымузэ агара ла-
ра тыжогывахьаква йрыкита, ртаца ахьба лыжк йызла-
лагуз алу ахьлахьак!, анэхьани ахьлахьакгын ртаца ай-
цба лыжк йкыдта, йшглахьыргаз Ужов аун йкьапш-
занлехым, Кьырман хьазалт! авластшлыц Аун алп-
да хлаут!, Пычкн уандыркн эмам унагйвакгын гьа-
хым, Ачлыва, хгьжаайта, псарчлов эглахьлахуаш?
Пхьахитн! аун авласт хшамжыш Ауаса ага йаьаз-
тынгын аун апсарчловгын гьхьлахым

— Аун цабыргын!, Ахмад Дасуалакгын йара-
нара лыжквачуашт! Хцарныс авласт йглахьнатуа ад-
гьыл швабыжта йбнн!, Аун тымгьвагын йырдырит!
Хквачра атахьдзан!, Ауаса хтыдакка йырзыхьхунйа?
Аун аклн! йумсу Ауат шнатырглауа? — дацйрлат! Да-
умтгын.

Даумт йацйрлара джьауан глайтхырымс дахаймыр-
длауата, ага йкьинагамматынгын, ахьбачва ражва тшп-
шайрышвуа Гьарн араса йхьват!

— Аун гьаклывмма, шта, йкаачкауа акьраль эглар-
цхьырглауа, ача псарчлов эгларнатуа? Аун апсарчлов
йауататгын йшвахра атахьу аьарагьшара ацкысгын
нмачйхн! Пара аун ашвара йналлагушгын, хонккыша
анэхьыцйхра аклн! Йквачквэз рьбазарта шлыц апы
ртыдкваллагын, рышцйлакваллагын, рымлыккваллагын
тшандрыбагььара алан аклн!

— Ауатквэ уара датша заджов дрылаглажьа Ауат
сара йыгьхьасумырцйахт! Апсарчлов, анасатгын араса-
гын йхьва, йпсарчловн!, Панушвахуаш шнпшыцу йгла-
уматуа йнхьлауа аклн! Паннтахьхара, йара йангла-
уайхьирабыргра йахьумрынауата, йутхра атахьын!, Са-
ра заджыла йыгьгласахуашым кьральгьна псарчло-
гын кыт псарчловгын, — Анча йгласкьнайыргата сара
йсыму тшала сырдахыркын агььта йспхьадэнт!, —
Йхьвуз дгьахьымузэнт! Хламзат.

Гьарн аьбазарта шлыц йатыпаквуз тшыгьрылнхн!
джьамзар Хюснн йглайманцйлаз ахьырта йызгьладара
афуан, Акытсовет апынгын дгьзынымхахуэнт! Агььк!

Йабабазгы, уыс йымхауа, рны даъан Паба йащаж
дичхърыглата, рышца уыск! дахъысызтын акламыз-
тын, датша йааз гъаан

Агъны алгауата йъатыпушыт ахаке шлыц анны
йцат! Прадгъылхушма, йара акыт члварныс йъакыр-
кхуаз йаншыл! Ауаъа йаргвандзата йбазуз акъотыр
йауакваз йрышйат! Ауат йрачважват! Ауи йащдыра-
уата, йара ауаъагън йаргвандзу Уарп псыхива йтачлву,
астаница апыгън йаъан Ауаъа йгларату! йгън йрачва-
жват! тды зыргытуаз, кы зэакцхуыз уга. Ауат йра-
нглат! Йара агланым шглалалуа йглатыпакоуш ры-
лъазата атыдэка шырчпушызла, нчаша хлакъта йамыр-
дүшызла йрачважват!

Ауи йащтаглайуата, шлыцта йгандыршата йаъаз,
аокруг анны йцат! Ауаъа зумкэ андырглат! Тды
глазырхуаш мшы, ауат йрыкырцхуш къанджъал,
цымкэ йгън йылагладыргалхуаш уандыр, кватан, чл-
хыга, лацлага агънакэ гладырхра гатахъкэз ддырды-
рт! Аквачыгичва ратыпаша аумс араса йлырхт!
Ахъачвакэ йгън уыс зыхаквауа ачкыничва йара
агланым шглалалуа ашта шлыц анны йцарныс Ача-
гъаан глэдэнацымкыара атыдэка глазырхуаш агън-
кэ адыргалырыныс Йчвагъаата ажлакэ рлацлара йа-
нрылгара ртгичвакэагън дмыквачхырыныс йанглат!

Йаргын ауаса йырчват! Ахъачвакэ ачкыничвакэ
цан, аокруг йгларырткэз анхага мачвакэ гладырг-
лат! Уацхъаан ачвагъараквагън аклансаракэагън
йанрылга, йаба-глоба, хла-хла унагъата тшадыркы-
луамцара, ртгичвакэагън глатыргат! Йанчвагъвуз,
йанлацхуыз раглан йаншдзата, ртгичвакэ англатды-
пуз агланым йрыгалахаз акъотыр йауакваз ауат шэ-
быжта йгларычхърыглат! Акъотыр дыгътамнэт! хъащл-
кыгън, йтшмуандырла дшауамцара, гван-хын хлапчып
глатымрыпаз.

Аквачыгичва йруата шардагън, ртдыжкэ
йрыдгалкэз ныжхта, ргъадэщадзара глатыргат!
Йгларылцт!, атыдэка глэмызшыта йглатызгазгън.
Ауаса йызчпаз амшы аконшлакъвакэ йгларылхта
тды эмкэз раклөп!. Ауат дрыуан алыгажа Аджыпа
Хламзатгън. Гъари йащажэ Дауыт йыгъйымумт!, рыгъ-
нажэ йахъагъназ ауарджыакъ глэкадырхта йщглат-
йымгакэа.

— Ари аударжыакъ мѣлестата йапу ахъымбылкава араѣа йѣланьыжыта, аджъара сымцарнымъ сара йсмыхані Ауат апщбагыи хіабаду хікыт анахъани аха кыжы йыцѣлатиғаз хъонмблыпі. Ауат йрыкыпі хіткъонм рдамыҕа,—йхіуи алыҕажы йара йабачоаква йрылахымы атыара запытракка йҕыи йѣлаташоахуа.

Ғьаригыи йдыруан йзарахал ахъымбылкава ртурмы Ауат йырныз ашлаквараква аун агангыи йбаті Ашлаквараква йларныцѣуаз зынгыи йырхіауата йыҕыйм ґласмѣті Пзачіуу ґйымдыруаті Йаба йащажы йҕыи дамера ахъазла аун агішѣа аударжыакъ йыцѣлаконцын зымґлаз йрапхыата ауандыр йанырцлаті

Акыт шіиц «Ашхъарктчкіоми» — хіаа йахъырцлаті Аун акытыжы йґыачвыхъарамыѣті. Рахіа йазу чыи зшлахіуу уандырла чибжакі йамудушымъ акіоми йалырбжыаз Ауаса ашмыла шіиц апыи архъаква датшані Акытыжы апыи йаѣу абхъоаква, ахвакка, агъыал ташоа ртакка ґыаам. Акытыжы апыи йырчвоаґъоауата йдырхарджыа адгыл, адарартаква йрызбжыу, атшымт-ракка ракіопі Йацауа акыт шіиц апыи адгыл зымґлаз ґыґъварартапі Путахъымзтын шымта уалагата шибжандза йѣадзауамдауа чвоаґъарта шіакіта йѣла-такы Йара адгыл шпабайаху¹ Тшыґіоражыла ныжыхта, чіоґіван лаурьсыргыи йѣлауашті.

Аун архъа йбазарнымъ йыкчіоаз Ашхъарктчкіоми йґыахъазымыѣті Октябрь революция англанша йырдаз ауасархіаґлачво байачво йыркыта йрымаз, ауат адгыл банкка рпыи йбазарнымъ йатыпакказ кыт шарда йпадзахъан Ауат совет влаѣт аргышхварала, агіацхърыґларала абзазаща шіиц тшартуан

Акыт шіиц апынгыи аумсква рынкъоаґаґіочво алхра атахъхаті Ауат амырхырымъ аунашвоачпаґіо аокруг йѣлатыціи йѣлайті Ашхъарктчкіоми йауакваз асовет дапредседательта йалырхуашымы йыхъазла йґымхъамыцті йґыи тшыґдымырыґапсаті Ауат йащырхіоаті араѣа «хіара хіпредседатель дґыахъымхіиыхті Аун дхіишѣа хіґлаквачті Аумс йдырті, Хіара йыахъахіцліні Йынкъонґараґлаті »

Акыт шіиц апыи аумсква рынѣа йдатшохаті Акытыжы апыи, айшѣа англадыргыла, ачай дхіишѣа йадзхъаз хілатыкын Акыт шіиц апыи ачай йанакіомзлакі-

гын бәракъятдәзә йҗладәхъәрҗаләуа чләхъәәп! Уна-
гивә шарда, мажвәдзә ркәлхәләтә, аҗаба цләгъәквә йыр-
тадыривәпәләгә, тшгәләлә чләхъәә гәдмәрдәхъуәтә!
Җәләтә йырчпәз йә дара гләзчпәз, йрәдәхъәчләу ақь-
тыр йәуаквәу рини шыла рәтәтә урышә чләхъәә дры-
дәтә! Акыт әппи йыгъмәчләмәтә, ртыдзквә әнйрчпәз
урышә хләкә тазыргылквәзгын. Дә йәуахъыркәмн, бәзйәт
Җәзәзә йпәш йәтәйыргылыз әурышә хләкә дыкәтә әкләм-
кәлә дычпырыс гыһымумхуәтә! Акъәтыр йәуаквәзгын
әкыт шәшц абзәзәгәлчәвә бәрә шарда ршәйркәгәлун
Кләмжәв, бәшлмәкь рәчпәуа әкъәтыр пхләмкәлә
тшырбжәун. Ауәт йрыуәтә шардәгәләв сәхтәв әнглә лә-
сы икәмьргун. Ахш йҗләхъыркәләтә йәзыркәкәләз әхъ-
кәлә әдләккәлә йыртадырмәхъмәкәлхәуә, кәбә йәсуән-
тә, хшәтә йырчпун...

Йҗләчләвалгәләзәз әкыт шәшц абзәзәгәлчәвә йгырма-
чләмәтә абәргыраккә йҗләквәчкәләз рәйхләрәгәлв йб-
жәчпәркәләз атыдзквә йрыгәлшәтә асы рыкәгәләтә! Йә-
тәв кәомыгәләкә йыркәкәләз аҗәккәлә йыртарчпәз әшлә
нә тыдзквә йрыгәлшәркәләтә Йәзәв әкъәтыр әппи
йҗләрәуәз әфәтәр пәшзәджәккәлә йҗләрыгәлвнмцә-
квәсызгын Йәду-йхәшцызтшгын, әкыт әкытзәрә, әун
әппи йәпәкәлшәләкәгын уыс шардәләтә! «Кыт уыс уы-
хәдә йхъума» -- хләв әнглә әхъәзгәләвә йгырмәхләтә!
Кыт уысын Гьәри йышкәшпәгәз Әдзжәкә йыркәмхъуәз
әтыддәгәлчәккәлә рызгәләурә, йыркәгәлшәпәгәрә аҗә-
хъын Әдзжәкә ртыдзквә рәчпәуш йрызгәләурә йә дә-
тәтә зәкәшлә дырхәрәгәләрә аҗәхъын Йҗләшшун, дыз-
зәнншәуәз зәкәшләгын йәтәхъымә әуыс хәшцкәлә рәл-
гәрә кьәру йгын зәмәв шарда әйһкәкәләхуәзгын

Ашхәрәткәләшын йәчләшәтә әкьрәлә йҗләрәшәтәз әд-
гәмәл шәвәбжәтә йбәшпә! Акытшә йәнтәз әгәләв әдгәмәл-
тә йрымаккәләз әцкәлә, йҗләквәчкәләз әдгәмәлтә йҗләры-
ртәз шардәлә ршәлә йәйхләпә! Ауәсә йшәзгын, йҗлә-
шәтә! әдгәмәл әмәккәкәуәз. Хләтәшц Бәкыяр йәшәйцәбә
Тәхирә Арәккәв Мәдждиди әуәсә йырчпәтә! Әдгәмәл
әмәркәрәгәләзә әппи йҗләгәлшәмәтә! Йәбәхъшәгәрә
йәзәннәдәуш, мәчкәкә ахлә гьәтәмхәхәтә! Ауәт йҗләрб-
жәшпәз әкьәзәуәт әрн әкәләпә! йшәшәз

Ачвәгъәзәрәккәлә йрылгәхъәв Арәккәв Мәдждид
пшәчәкә йәшәләхәләуәтә дәхъәв Әун әгәлшәләхәлә йыр-
ләз гәлчәчләрә тәпәкәлә дәпчәвәгъәуәзгын йхәшәтәл-

хтI Иглайыңагылыз йыглапачаагы ғымырысуазтI, йа-
ргыа дгымчуазтI. Пылузтын ағыағыра йауу адгыла-
кыа дымгла йчаагыушыи Йыйырхушыи. Тшйырба-
йушыи. Хлатыи Бакыр йаша Тахиргын дыгырыцхIа
мызI. Аунгын анхара бозара тшайтхьан Даиґлаквач-
уаз йалаглайцхьырглауата, акьраль йглайыртыз, ачча-
ла гIатшыкIи уандыркIи йайырхлатI Анахьани йы-
гIанхаз аччала астаныца аныи тIаы хIазыркI йхөгIатI.
Акытгын гIайцхьыргIатI. АгIаы йышгIаргIтI. Пыцдыр-
гытI. Тахир агIаы аргыла дьадзашыи йадгыла йа-
уата йымччаагыуата гIодесатынакI раґара гIанхатI.
Йара йишпхьадзала йчаагывата адгылта йлайцIаз,
аичаа йглайыдайрыхIвуазтыи, тшыгырата йглакыцIуа
хьа-шца скышы йыэхьуштI «Аун адгыла йыкыглайуа
ахIара чьата йсхьпI», — йхIван, йчаагыварныс дьа-
ламгIатI

Ауаг аґодесатынакI Арскьан Маджыд нартыхь
чаллацIаз ашта йадзхьан. Аун йчаагывамкIлаа йгIан-
хаз адгыла йбатI. Заджыгын дгыицIгIатI йгын дыгы-
йыкIватI. ЙкIватан тайдан, аґарагIвшара йнадначал-
уата йчаагыватI Ауаґаагын нартыхь лайцIатI. Хлатыи
Тахир аун узнуазма² Аун дгыижөкIтI. ХIашыишөт
Метафа дйыхIван йтшкыагыи йкIватангын гIайыкыи-
хтI. Метафа йкIватан, гIокьабакI зшIаз, кIватаныи
Шыкыта дIагылатI Архьа дхьалтI. Арскьан Ма-
джыд йчвахьрта агыи агIаыи йчаагыватI Йара йад-
тыи йауата Маджыд йчаагываз аґара аун йчвахьр-
тата йчаагыватI Йишпччаагыазгын гьутахьым. Ащацара
ащи акIватан гIокьабакI йшутахьу ашш йгьыцIац-
уам. ЙишазлакIгын йхьиччаагыватI Ашта дIагIацIхьуа-
та Арскьан Маджыд ауаґаа йтайырдатI

ГIовьачаа йъанйалакIгын, салыам аырымдауа, йад-
гылахьата хIхакь аныи йыгыгIаныишастI. Ауаса ауат
агIишджь йара аун аччаагыварта ахьа аныи йамцIастI.
ЙабалхьваргIтI ЙабарблыгытI. Тахир банддзарала
лайцIбанI. Пымч рыцIа йтаиґта Маджыд ласаракьта
дйарпIапIштI Арскьан Маджыдгьы йылшахьатI. Та-
хир йкIшымжыи, адакIвача йамаркIыз, баракьыжөкI
йапшга йчпарныс Тахир йкIшымжыи йауата йышва-
ху йарма жөгIвахьа йахьарпагышцу акIшпI. Ауат рыуа
ладжыи аччаагыварта аґаа дIаштIахушзэрын, дтшыгIа-

та аун архъала йглангивайсуаз, акъотыр йауаз Божьо Харитон йакъымзаркын

Харитон дшхъараркываз йбатI, ачвагъварт ахъа анны зджъакI шабарблыгъуэ. ЭшкI ахъазла аун ауат йхъвмаруата йабакIуадэицатI Аун дгымгвжважвултI. Данатапшх, азадже йанвирьдзцауа дшкшуэ йбатI ДыгвжважвакIва зухуазма? ПарасахIаткI йнайырдаан йайсквуэ акъонсуа далагатI Ауаса ауат ракъымхра гьмайрамэтI АцIлахым дшацIазгын Маджыд ТIахир дйыларпанI. АрцIыгъ ахIайуан ачна йшалачIвауа апшта, дшрахатI ТIахир йыбгъа йкIыта Маджыд дгIа-йхъихIварныс, даигIайныхъ, Харитон йаларпата агIонджыгын ангIайыргылтI

Райсра ага йачвнхашахыргын, ауат тшпмыхIва, апхIысква йрапшта, йабыртуан. Арскъан Маджыд дшмруан

— Гымха-шIымха йгIаймынIыэ анцIрагын дгымхазлуштI Убэизаркын, агIылахIва тагожаа дануызгIаргуаз, ачкIын харзына дыгърымшрыэтI ПуагIыырсызу дшуагIыырсызу йынцIра йгитI Путахъымыз уадныл счвагъвазгын, йульажъазйа?

— Уара ахIаджъратыже йыгуауашым йчаажвуш? УшIа кIы? Чоымгвара шотачIвата акыт рузсаква аныкшочIвакыуаз акIадзушума уыжогын? Ууыста йалазйа? АчIомйа аун садгыл, уымнIгIауа, уымпшгIауэ, йзучвагъваз? Йгуауамхъума адгымлта йгIаукртыз? Унасырхъаби!.

ГIовъачвадукI райсра акыт рыхъазла пхашарата йалаз йгъахъазымызтI аун йгIаншаз йгIаныцIуаз. Аун йгIаныцIуан пеныамхъара, тшырбайара, заджын йхъом гIананIыцIлахъара

Аокруг унашвацIагIокI акыт дгIайтI Аун АшхъаркIчкIын аныгын, апахъапат акыткаа рпим апшта, апхъарта гIахъгIра шатахъызла унашва йчпатI Апхъартата йчна ауаш тдзы акыт анны йгъаъамызтI. Зджъара йгIанымхъауата йбаргын Гъари йыхъазла аун ауыс Ауат рыгIла къотыр анны йаъан апхъарта хонцкI. Акъотыр асабичва аун агIылахIва гIокъазукIта йыгIанашвагIвакун. Гъазмач Батыргъари йтдзы рыцIа йдуын акыт анны Аокруг йгIатыцIта йгIаймын Гъарин айкъангъашын апхъарта гIанарцIарныс йтдзы апещкI

Гаритырымыс Батыргъари йыхъарымыс йцат! Батыргъари, ажвакыгы алаймыцлауата, рыца йдууыз апешк! гаритт! Ауаса хы найахырымыс закытагы йгылым-уыт! «Саргы, — йхъат! ауи, — акыт рыхъазла йсмылауа Фзирак! сларымыс сборч! Спеш ахъазла асовет клянклякыгы гьларымкесхуашым Ауаса сшымхъонт!, ауи апеш ашв агваныла йладшвырцлахырымыс. Фшвгъахъызтыгы кляландор хыцкыгы ашлшнчнз Ауи акъомызын, апша райша ашв йаслушт!»

Гъарни аокруг йглатыцлыз йгвыргъачлауа Батыргъари йыпыца йглагварцлахуан Апхъарта гьгъоназлуш неш ауглараузара, йара йуачлахуш йахърымгауата апхъарта йыгъонадыргылуаш гларгъа шатахъу йгы йшгларгуан йаквчывжит! Акыт ахъазла арыпхъагыта йглайуашыз дзачлв ауат йырдыруан. Аурам йгланкылахъата Батыргъари дгларыштанырт!

— Арахъ, Гъарни! Шваргы саргы йхъадаз хъгъазымхъынт!. Ауат спеш йглагъонажвжъуаш, акыт цейквэ платлауыртаа йрымазлушйа? Йабахъомаруаш? Уалей, хымыщла ауат йшырымхъара

— Ауи хъара хъазхъынт! Анашылырта агваныла йауглагъгъа, кляландор ашлшлхъчпара, ауат йырыкхъартазлуш ари аурамла акъомзлушт!. Йынкъыкхъарнымыс аурам ду рыхъап! Йырымхъузтын, абан архъа хътыра ду хъану! Йыкмылрглат!...

Акыт асовет гьгъоназ анешзаджыкыгы угларан Кырбыджь Азамат йпеш кындара акъомы ауи гьгъоназ Асовет атды атарчышыз ахча рызлауырщхъан Ауаса амшквэ, агъквэ йгы акъанджъал ахъа гьрызгъадымгалт! Хъахъы гъадгалра атахъы Ауи гьрызгъамт! Гларгы адамн гларгъандзахан. Асовет атды ачпара йглайуаш агъаным йалагарнымыс йаквыркт!

Гъарни асоветла йырхаут! Аурамрыкхъарта дикъшгъагъат! акъомы, Аманч Кърым, дацлатлэчауа дглайпышлалт! Гъарни даннба ауи йгланымкхъара гъайрыласт!. Гъарни йари ашаншлал Кърым зыкла дгалагъат!

-- Умыш банта, Гъарни! Амчва углашшаз йхъатырла сымхъонт!, сара сшбззлуш атлакв гласвухъырымыс!

Кърым йтахъыта асовет дызгъайуаз, Гъарни ласдза йглайгъомыгъынт! Ауаса дшшлэмсуата, йтахъыз ййырхъуи.

— Ишудыруа ашта, Гьарн, сара суатри Алдакым (йхивара йтахым Евдокимын) йуатри адыслиті. Ишудыруа аурам бжъара хьын акіліл агілаба йацрыбжъу.

— Пыздыриті, йыздыриті, Қырым. Гала балэхі дымані Аун ахъаніа, сара дшыббауала, тынчдзакі йакіліл.—далагаті Гьарн, Қырым йхивара йтахъу шидырхъат глацимыршуата, ау тинахънайыргауа

— Дтынчимкіла, дшайтанымътынгын садгылуашын, йхиватаратіакіліл ауранхъа йыкынкларкыи. Ахивакна рфліны хлашиті. Рцлырра бжыи хлімхліа йгытылуам. Уара йаухіваркыи, йинхуашті — далагаті Қырым йтахым йхивауа. — Аун акілімътыи, датша ланк іаскыхра атахъын! Уара йудыриті атдзы ацпаратгын сшалгауа Ахча йгласыртъы зымгліагын ауи йакисры дэті. Ужыи тдзы ачліиыа йызласчпахуаш?

— Уалей, Қырым, йшуасхліра шсындыруа Аун, йзуулуауа уыила йлакк дтата дбзатауицтара шарда циті. Закігын гьахлівам, йара ауаъа дгладрыйырымыгын Ужыи йшпайасхліуаш.— ухлінатара ъагылу гьауам, йа уктіутара анаъа йыргылах — хліа? Ашпціла йара йыпшціані Пара йчліиыи. Йшитахъу дтабзаситі Аун йара дахитілі Хіа хігьахытим, хіцата йунагліа уыквалата хішпахліалырымыс — джъауапта йыйтті Гьарн, йара ауи ауысла апхъагын даиглай, Қырым йшпайхліахъабыргыс апи

— Азанаджъа, швара гьшвакішымма йсавету? Швара гьшвакішымма, ауаткьва зиапшціу? — атайхлівахуан Қырым уацшхъвангын

— Уа, Қырым! Апхъа уанглай агілангын ауаса акіліл йшуасхлімыс Пыгьхабзам, хіцата ауи ахъаніа — «уыпшціла ашны анаса йчпа йа зраса йчпа!» — хліа хішпахліалырымыс. Дглайта, йа уыпшціла, йа ууатра ашны йтахъу йчпарныс далагузтын, йгызыгтурым. Аун агілан ауыс датшані. Льяжъакігын змам, агішчліөгліныс хіцата хішпайшпахліалуаш? Пара йухіварнысыгын пшанцарані

Қырым дралимкіла дшауан Евдоким йхиватара, йлабыргыта, аурам йгладсылуата йгылан. Ауаса ауи, Қырым йшпайабыргуа апшта, йыгьйаргнанымъэті Қырым йгын йглаташватата йынкыишцуз датша закыи Аун ахча атагларыкыиыхта, датша тдзы йчпахъра йта-

хын Пкъымцисы йпакъба ахаке хлазыр йннкита дта-
йырчлушын. Панатахыыз аглан йпа дйыркыдазар-
кын, йпагы анзаханат йрапшта, ахчалагы йглайц-
хыргылушы, хакныдыдарагы зылла йглайфуртуашын
Ауаса йъайымчыз Кърым йгвы швабыжта йасуан.
Пкъа йгъазимыргывахуазт. Йпа дкъвиштхъата, глетгла-
чвакита йпхъадзата, йглаквачзаркын, адгымлта зъара
гларыртуашыз, йызлагларыцхыргылушыз аха, йпа йы-
кыладыгыхушыз дрыцхымыцлун Ауат йкъа йглаташва-
лунта йыгытымцлуазт. Ауипхъадза, Елдокым йхъвата-
ра шаклаусыгната йчунта, асовет дцуи. Дианхъадза-
гы джъауанта йгуз закын: «Елдокым, уара-уара уйы-
хъвата, ахъватара инхуазтын йнхт. Йнимхуазтынгы
дызладуцалуаш гъаъам»

Асовет ахъазла акыт шыц апы дэтша уысгы
зыан Акыт апы акымыкыла, агала къатырка тшы,
рахы рчындзуа йгладжымыкыт. Акъатырка рпым,
ауат анхъала йгымдзуазтита, агычракыа Ащхъарт-
чкыи йауакыаз ракыи йглаквырцулз. Ауи джъара
йгланымхуата йуме гымхан йгы йпхакыхран.

Ауи ахъазла асовет йалакыаз, айкынгыашын, акыт
ахъачвакыа райзара акыдыршат. Айзара апы йры-
глыфлуаз зъара пхымысгы гларат. Ауаъа йаъаз айчъа-
жара швабыжта йгауаран Унашвата йпарахуашыз
аглаурагы шарда йгъазимпшглат. Агала къатырка
йырчлыта тшык, жык, чык акыт йауу заджы йы-
была йдыргычта йа йхъатала йглайгычта йглай-
чуазтын, ауи энапылару йхакыи мчыта дашырцар-
ныс рхъат. Ахабза йкынацлауа йшарыгы, ауи йа-
пшу агыи акыт дглатарымжыхырыс йдрыбагыат.

Ауаса, рыцла йцлагъарахъазтынгы, агычракыа гъа-
шамсуазт. Уацлыхъан йнглайцкыла, акъатырка
йырчыгычуаз Къармахлабъа йауан Ауи кытжык.
Шарда цитита йара ачъарта йчлап. Акъатырка
йгырчыхъарам Ауаъа йауата хглы, гымхарала йа-
бадырын, тшы, рахы ргычуан Йгларгычуаз, хъара
джъара йдырцунта, йыртийуан Ауат глардырт. Йгы
хабала рхакыи йашырцлат.

Анхъартчкыи йауаз хъацлакыи ауат агычра-
кыа дрылата йглайцит. Ауи анхъаглы йдыруа Экъа
Пакъа йакып. Пакъа зны йалахъалахъата, архъала
длатышыи, дглайхуан Амгва атшы йачыхъарам-

кѣва гѣрычкѣ хѣуан. Анхъала агъычракѣа йырчыкъа-
рамыз, Пакъа ауат ачкѣва тынчта дшпагларыгѣсрѣмъ?
Дымыгѣвахыщѣын, ачкѣва йхъарамыз акѣвар йтайратѣ
Паналахъала ачкѣва райша Арукъыз айхамгѣва чашн
на агѣашѣасурта анны йауу ачарта йадшалтѣ. Ауаъа,
ахъ йамайшыкѣуата йзырѣхѣгларымъ майрата дгѣайаутѣ
Ачкѣва йглартныкъыз ахчагы аун кѣара гъглатнмхтѣ
Йшырхѣвауа апшта, йшгѣайнаныщѣалымъ апшта йа-
ныщѣлхтѣ Патахъыз, аун ахча шѣйымаз, Сарауыт Хан
глары йлымхѣа йтасгѣванара акѣымъ Аун эджъакѣкѣва
та гы айттѣ, Зекъа Пакъа йджып ахча бѣн штѣз
Йара Пакъагы йгъычымыгъдзанывтѣ акѣазырасра
Эны адлхъачѣварала ахча Ханглары йнаныщѣлашватѣ
Хангларыны, Пакъа йчѣгѣайгъыз, ахча хыщ йыщѣазына,
Уарп апсыхѣва дтанархытѣ. Аун ахча йымата эныгън
акыт дыгъглатамхуэтѣ. Дыщѣаз гѣзачѣва астанѣца ан-
ны йшардан. Йрыщѣйжѣуан, квазыр дрыщѣасуан.

Йджъащѣахъван аун ахъащѣа йбзахащѣа Аун тѣлѣчѣва
азѣа дрыуан. Йыколагѣлѣчѣва унагѣвара ашырчпуз йара
йыгъышчыпатѣ Йайщѣва рымлыкѣа йкѣвыргѣуата ауат
анынхуз дрыщѣнхѣауататын эдждѣгы дыгъышчыбатѣ Ар-
волющн гѣаншата йащѣтагѣайыз аграждан айѣра агѣан-
гы йа аныла, йа арыла дрылалта дгъамайсытѣ Ауаг
рагѣангы дахъныкъѣауа дбзаватѣ Эны йдыркѣа йны
дварын. Эныгън йаргѣванкѣа йны дубарын Акыт дѣа-
дзатазлуз ащѣкѣыс, датша аджъара данѣаазлуз рыщѣа
йайхларан Аун йыхъазла ахъазгѣваца йыгърымхѣуатѣ
«Сарауыт Ханглары дѣаншта дахъныкъѣантѣ» — хѣва.
Аун Уарп псыхѣва дагѣвста эджъарагы дыгъзынм-
дѣатѣ Ауаса дхѣазырын, дымчауа йгън дымжѣуа,
данѣламѣуа, уахъгы тынгын квазыр дасырныс Йыр-
хѣвахытѣ, аун кѣадыртш алых, бѣнтагы йадгалата йш-
йымаз. Йтынгън аун йадгалазгы Армалхѣлаблѣа аны
кѣазырла йчѣмргатѣ Аун амшѣтахъ Ханглары дщѣагѣлѣ-
чатѣ Дщѣагѣлахатынгы, агѣшарагы гѣапсарагы йм-
дыруата, квазырасра астанѣцадѣа йа Армалхѣлаблѣа-
дѣа ныжхѣта, Ростовдзагы душын

. Агѣлѣчыкѣа шнаныщѣалдымъ асатѣй йангѣакѣымъ, Зе-
къа Пакъа йшѣтѣымъ дадгылхтѣ Йара-йара йырѣан,
йара йычкѣва зычкѣва гѣайгъычыз йыйтхтѣ. Азыргѣва-
щѣа дугън акащѣлатѣ Йаргы дѣхѣшан, йтѣлѣчѣвагы гѣа-
нжышн, бруспкѣра Архыз ахъкѣлѣала дуатѣ.

Адзын аглан Ащхъарктчкюми апы, лзыглану пещаджымкызытынгын, апхъарта апы акыт сабыкка адырпхьун Акыт тшагабуан. Аун йауу зымгивагын ртгичвакка рхъакка тьацларкыуашыз рыман Унагюнхьадлагын акытыжв йаптаз аглан зыпгын йрынбасыз зъара тшыгивра рыман Гвадз, партыхе, шырдаз, кIартIоф рцардан Тшыгиврата йгIацларгаз зымгива эташвушыз ца, амбар змаз унагива акыт апы ймачIын. ЩардагIын рпартыхе самакка, джьапккъла йа шыхIола йхIывата, руатракка йрылан, рпэхкка рпы йштIан. Акыт агIын тшазадыргалуан. РсемчIкIа джьанкъ хIаджкка рпэхкка рпы йаквырцIахьан Раргван бнакIгын тьаъамызтIта йзылшаквуз, мшы хIазыр былчIошта йгIархIагIарныс йагIарымштуата абазар йцалуи ЙызлархьегIуш ача рыман

* * *

Аун аскиш агIын пасадаз йгIаталтI. -Акыт райхIарагIа, апартыхе ахъашнара йгьаламгасытI Ауаъа апартыхе йшгылу архъа апы йгьашIырымхуызтI. Ахъакка шыршIу, алжьапккъка хIырипла йырчуан УацIыльван, аун гIатыргахуанта, дасу рышцIа йаквырцIуи. Апартыхе акъожвара йгьазымгьажважвузтI Пауа хIиварыквыи, аун багIдзара ауырадзакI йацIамшвузтын, зарар гьамайлзузтI Унагюнхьадза акартыхе йа дара дара псайспадза йыркъажвахуан, йа агвалачва гIазырдуи, чаражвара ргIачIварагын рзырчIауа йыркъажвахуан АнцIрагын йгьажважвауа йгIазгь?, алыгьжв Саралып заджыкI йакIымыкIа, апартыхе акъожвара ладжыгь дьалымгасытI Аун йпартыхе кьажвамыкIа йштIата йтгIачва узирывуазма? Йпачвагын, йыпхIчагын, йтацачвагын гьымыртынчтI ПаргIын дьымтынчтI. Ауаса, йпартыхе цкъадза аца йтата, алжьанккъгын пидзадза, карыс-кырыста йшIахIвата, хIаджита йакыта, асы ангIасы, йцIакка дрыцIхьыччауа йхIвуи

— ЙгIашагьомгIыма ужам, шывисмыртынчуаз? Алз ангIацIара уымбалъарыгьхьан ЙхъацIа агIын шхъа-

рахым Аун, умзымпышута ушвхымса йгӀахъагылуа ласе йапшта, ушвхымса йгӀахъагылхъатӀ Араъа хътӀырартапӀ РхъапӀ. Ауахъ, акытѳжѳ ѳану, ашхъа акъѳшӀаква йыгъраншым ПичагӀахузтын зыла йпхӀӀахитӀ ЙӀхъахушызтынгын, угъазнарпышашым. Аун акӀапӀта йыздыруа йырхӀавауа шваздзыргӀала. ЙӀа-шывытѳвахуаштӀ.

ЙгӀасыз асы рхъагын, кӀварьын зыла йхънагӀнатӀ. АджьакӀ «аун пасачва йгӀасытӀ, ласы йыкыцӀхуа-штӀ» — рхӀвазтӀхӀава, йара гыкымыцӀхтӀ. ЗымгӀава тшырхъанарпан йгъаунамштхтӀ. АшхъарктчкӀымы ѳакычӀаваз хӀагӀартапӀ Аун адзхъа, акӀвар цӀола йтысуау, адзхыцӀгын анхын уахъкӀва рагӀан ашы, бжымы гъахъымыцӀхуазтӀ. Аун дауышван Архъагын дауышван Архъаква ршы ажъаква рщӀапыштӀаква лыргъахъатӀ АгӀнацӀискӀва ахъыбракӀва йрыцӀларчӀаваз рыгӀааракӀва йыр-тачӀахтӀ. Ауат, ашцӀлакӀва ршы акытӀукӀва йырфуш аныкымырысуш йазышуа, рыгӀааракӀва йгӀаркӀылышштӀ.

Гъары, йленцаджьыкымызтынгын, акыт апын анхъарта ѳаныз ахъаз джыргъауы. Ауаса аун дгъазыразмызтӀ, йауа уцӀварыкымын, бзита йдыруау, акытыжѳ апын йыр-чыаз анхъарта йгын анахъанат акыткӀва рапхъартакӀва шаъаз Йтахъын, йшнчпалакӀгын йшгӀайхъаыцӀлакӀгын, акыт анхъарта ласыта йтадыргыла АуыскӀва анандыр-гӀалуауаз акыт рыхъызла дахӀвахъан, анхъарта Ашхъар-ктчкӀымы апын йырчыарныс Аун йцӀабыргӀдзата дзы-шуан, аокруг апын дызшӀмртта, «шюкыт анхъарта тар-чыуштӀ, шӀагӀайта кырбмджь, жышы агыкӀва жьага» — хӀава йафархӀишыс Паргын дгымгӀавацӀатӀ. Асы этшын йгӀасыз Гъары уыскӀла аокруг дзатӀ Ауаъа йгӀафар-хӀитӀ, аобласт йгӀагышцӀта шаъа шӀагӀайыз Ашыъа Аш-хъарктчкӀымы ахъазла анхъарта нырчыуш шакӀау йа-ну. Гъары аун швабыжта дайгъыргъауатӀ. Дшпамгъыр-гъарыз, акыт шӀыц апын анхъарта шӀыцгын гӀатагы-лырыныс йангӀардахӀауазара, аун апынгын йара йала-цӀарагын аналазара? АшхъарктчкӀымы йапшта, йар-гваныта дзташгын кыт, къотыр шӀыцта йгӀацӀаата йа-ъау Ауат зымгӀавагын хыцкӀван УнагӀнашкӀкӀ йнадзѳ-уа гырыламызтӀ. Аокруг апын унашвата йырчпатӀ, йа-ргвану агӀаба-хӀла кыткӀва рытѳаала анхъапхъа эджьа-ра, кыткӀ йа къотыркӀ апын, анхъартакӀ рзырчыарныс Ауат йрапшта анхъарта тадыргылырыныс Ашхъаркт-

чкiмнгиь йгiарыдахiлi Луи акыт йауакваз райхiа-
рагiв йгiаргынгиуата, насынта йырхьадзун.

Акыт апы аунагиаква рыгыны тшазадгалра уыс-
ква йрылгати Зымгиагы рнартыхкьажараквазы
рхьаштылатi. Рырахкьа рынкьагара ахiа гiагсара
ауат йыгырмахмызтi Асовет апы унашва рчпати,
аджьамгiат уысква тьдзауагiдару, анхьарта йадыргал-
уаш зымгиагы гiатыргарныс Луи ахьаала аджьам-
гiат алырддан йрачаажуи. Анхьартата йырчарныс
йакырчулушыз ацiмкхьыбра агыкьа ргiагра акыт
ахьаала ауасадзагы йыгымабрамызтi Пауа ухiвары-
кыи, амгиаква гьчiагiуамызтi. Йгiаргкьушызгы
чьара йгiатыргара атахьыи Акырбыджьыи ацiмкь-
хьыбрагыи ауахь, Кьыбона псыхiаа йтачiу, айха-
мгiаа гiаддылуа, анагiааф кыт ду апы йгiатыргушыи.
Амыш, агьыи агiыыхьа хiазыркаа рыхьазла ашхьа-
ква рныдла йцара атахьыи. Луи йгiапыцуан, акыр-
быджь ахьаала йцакьауа, амгiаа уахьыкiи мшкiи йы-
кыиэлара, ачшiи агьыи гiаэгра атахькьу, рахiа йа-
мачiугыи мчьыжьыкi айхiа агьыи агiаа баргыи ауыра
амырдару. Луи ауыс цiакiыранкiгыи аламкiаа, асовет
апы йазырдадз, акыт ахьачвакьа рбжьара, амакiра
йазынанардзауата, чважвара ду гiаштiпахтi Луат ан-
хьарта ахьаала йгiатгачiу зымгиагыи гiагра шатахьу
блита йгiаргынгиуан, Акытыжа апы йаналазгыи
акытшiыц апы йангiаквачгыи ауат аджьамгiат уысква
ащцiмрхуан. Луи архьйара тшацiназыргара рмурал-
та, тьджа-гiыдыжькi гiарыцiмьргын, ауат чiаагiаакi
гьадмырхiуэти.

Цагьа Метафа акытыжа йгiатыцiта йангiаквачса-
цiат зыила йдыртi, йацiлайхiуэ ачкьа йпсахра шата-
хьыи Ачкьа ацiлаухiварныс йьагьыу ашхьа шiыпiаква
рныи акiви Агiаадахьрагыи алагьыталрагыи рыцiа
йырзычпани. Ага йазата йныкьваргыи, рымч дупi Ма-
йрата ахiатла рзатрыпнати, йырзынкьавнати. Анхьа шiы-
пiаква рныи уандыр ацiахiвалла уыгытыгiуаишын. Ауа-
на анхара уысква, йалкiгiлата, архьа уысква, йымгь-
жажвауа, псайспадэ, ащцакiаа — хiаа акiви йшды-
рхьйауа.

Арача рхьапи Атшкьа урышя мажвр ласыкi йацiа-
хiаата чгiаа уыкьыл! Пачььаназуырхалакiгыи шани-

къартап! Гирала уца! Гирала углайх! Чыуандырла
хпа-щба мшы ламудуш эмгва мшкыла умггапса-
уата, уггын амшлауата йузамдушт!

Мстафа ймыркъауата йалхъахуз йыгланш чна-
гъара дшалгуз тшы ъаглайпсахуашыз дашлглат!, да-
зылшглат! Аунциккъарагын драйгвыгъуа йычккв йы
рхшшт! Тшхъагын, ага дайгъларгын, бзнта йдршфт!.

Мшкы йшггацнавуаз дгацылт!. Драйгвыгъуата,
йыршшыхма азухъушта, йадигалхыз йыччуандыр
ацлафхшан аджыккылт!. Акыт агъадахълт, ауахъ
эшхъакъшлаккв рыца йраргваныз, станцак! апны
дцат! Дыздгылуашыз ауаъа дйман Аун дйачважва-
льан

Йащчарахсата гвтшык! йцлафхшаз урышв чажарк!
йщырхшвачогълауа данчвалла, йымхъаласккв аун акыт
йгларылайырхлт! Эмггвагын чабзата йырзалта йаъан
аччуандыр ацлафхшан атшчуандыр ацлафхшан анамырпса-
чуаз йара йшаъаз апшта йамырдауа. Аун аглан ачвр-
ста бацагын атшрыста кшутггын шамырпсахуашыз гы-
рхъдымраштылуазт! Ауаса акъымкккв датшата йауа-
лма? Атшчуандыр ггазпсахуаз ахъацла атшккв бацала
дрысуа йкыт дшпаталхуашыз? Ауаса дталхта дырбары
ккын, лакъырды йылырхуа йылахъыччарын Закггын
гъазхшамышт!, ауарад даларцларнысгын.

Йгын, аджъамглат айзата, анхъарта йадыргалуаш
гйргырыныс, йджыккышпра анатахъха, тшычуандыр эм-
къазн чычуандыр ацлазхшвауаркквузн акъымшвара ду
гйарбжъашват!. Атшккв эмкъаз йцара ъартахъыз, ры-
ца йъамггвашапкъарту апшмла акъымш Ауат рыца
тшылдырккылуаз акырбъджын атыдзкквцлацлыккн
рглагра акъымш Ччуандыр ацлазхшванквузгын аун йгъа-
дымгылуазт! Ауатгын ахъара йцара гырымгвалхузт!
Аун ахъазла йырхшвузгын йара ацлабырг алан. «Йанба-
ккбу хлара Архыз ахъшшадза хшадзата мшлы гларгта
хшанггайхуаш? Ачккв рыхъазла йхъарачван! Атш-
чуандырккв царат! Ауат агала рыца йласыта йгга-
дзакхлушт! Ачккв рыхъазла рыца ймайрахушт! Йъ-
ргвану йцарныс, йгын йглайхырыныс»

Йгйарбжъашшваз амаккв-чважвара паркъакъы-гйар-
къакъа йалачважвуш Цагъа Мстафагын алахъанат эм-
ггвагын йырдыруан, ага ймарккыргын, ауыс пархара-

та йамазлуш, а совет ани унашзата йшырчпауа ша-
кывыллуш А совет а председателъ Аджьпа Гьари аджъа-
мглат умс архъйара йара аджъамглат ахъбачва ра-
кыви анхъанхъа йыздигалуаэ Пгларчлкъу шглатыр-
луш, кырбыджъгара йшуши мшгара йшуши экшва-
квуш уысвала аджъамглат ахъбачва драйкъангъаш-
хъан. Пдыруан аджъамглат йрыдигалуа аумс шглар-
гымгтлуаш, аун рхара ахъаэ йрылшауа шрымчлвахуа-
шыз. Тшахъаэмыргуш эалжв-гъыджъ гларилцлмргъ,
дара акыт йацауакву йшырдымргтлуушыт. Рабачва, ра-
бачвадуква йатарабачваху рны йглатларишита ауат
рша йацадон тшаакылара, аманхъырглара Аун атиад-
нылра-ащыхъырглара Ащхъаркт йауакваэ йгьырхъа-
зымытл йыцласу «Арахъ углай!» — ажвата йглатшл-
цуа, ауглв ражъамглатква зымглатгъа йырцласын За-
кым гъаэхъан, ауат руглахъара мач аглашаквхаракън
адвартаква йгларшлмэгазгън, ахырзаманква йырзым
рыдзуата йгланымжымзгън аун ащтлмхра нлас аклхар-
ныс йызблру

Ага ауаса йаьалтынгын, «аджъамглат хъабыжгън
быгъгън гларилцлнтл», — шырчлвауа апшта, ари азын-
гън ауаьа аджъамглат йрыцымкрыз дгланабаутл Ды-
ргыгъ Паныра дмгъуа ауатыкв дтасылап

— Йазызгвалайа сара ари агъын ду хлатлаглагра
сызджыккылуаш Акытжва ани анхъарта ашырчуз
саргын сгъвы гьглатамхатл Зымглаа срапшита, уалахлн,
хлэзгъгън, кырбыджгън, мшгъа шрымглатызга Пше-
хлэа аджыраглв тшглайхъыршвазтыт?

— Пауа, ари уьатабзауа, уара йгьукытымча? Ари
уызлу аджъамглат уара йгьуджъамглатымча? — дгла
гымжкитл Защ Уали, аун йхлвауа ажваква йлымчлаккв
йыртахъера ани йгланымхуаата, джъамбрута йгьв
ащлгвадаа шдрыхъхъыз йлакта йгланымцуа

— Пауа йызджъамглатым! Анча срылмхатл Уалей,
сара йшеджъамглату сызу, анча йбзирала. Ауаса, уа-
ра йгьукытымча? — хлэа угласцлнтлта, Уали, ныха,
йуасхлэуаш шымдыруа, — йхлватл Дыргыгъ Паныра,
йхъапалъ йалачлваэ абыгъраква глакъапшхуа — Уа-
хъчлвала уара уаншта акыт саргын йскытл. Ауаса уа-
члмла аун элэхуш, уара дшумдыруа апшта, саргын
дмгъсздырам. Аун аклвл араьа йтарчлуш асабиква

рарипхъарта ахъазла кIарагIагра сцарныс эстахъым-
гын

Аун йхIвуэ згIаз акытлагIочуа гIалагIваластI Ауат
алацIуруа йалагатI Аладжн йхIвуэ азаджн дапнIасх-
узн ЗымгIвагын Дыргомьгъ Наныра йгIарылайцIаз,
ажвакна йгIарныцIуаз рдмрра ртахъын Акытжн
йгIатыцIта араца йгIайра ахъазла ауат гIапсарата
йырхътакнэз гьырхъмаштылсматы Аун йаппIдзата
ауат рбазарташыц — архъа багытата йакIхъан. Пауа
ухIварыкнын, зымгIвагын рбазатанца датшачан Ауат ры-
уа заджогын партыхъ йа гвалэ псарчIны дгьамхIвах-
уазтI, гIычвааджыкI йабаркIыта йызанцIамхIваквуэ
ужы ртшыуандыр ласквалла йыпхун, акыт анны йма-
чIын абазарымшкна рагIан аргван станцIакна Ар-
малъ-ХIабльа агьнкна рпны сатучлара йымцаквуэ. Ауат
йрыман йыртыуашгын йыртахъквуэ злархөгIушызгын.

АшардагIн ргны гIватI Наныра йхIвауа йъагIа-
чIваз адгьыл рыквырххырыне гIаныцIуата ПандIакна-
чуаз аун анш ажва шыкьваачъата йаъан ПырхIвун ауат
ржъата акыт йтырдауата, адгьылкна ддрчывагъзата
йрыквырххуашта Сонет власт этахъкнамыз рыбыл ма-
дзата йынкьвырыжъуан

— Архъа хIшыквырххуашмыз, йшхIыквырххуашмыз
шудыруаз, акытжн уызгIатыцIйа? — хIва дншIгIауа,
Уали Наныра йаргванла днаскIьатI

— Пауа, суыдызма сара адгьыл хIшыквырххуашта
йадырырныс? «Ауахъауат йрызннуа саргын йсызншI», —
схIван сгIатыцIтI Чымыгирн Башйиртн рдарартакна
скычIын саргын. Саргын, уарабырг суапшдзата арн ар-
хъа хътIура ду анны агъагъара сгвы ансырчIгIауа, сб-
залара стахъын, — йхIван Дыргомьгъ Наныра йалагыла-
кнаэ, дрыцIын, рпныла дджыквылхтI.

Аун заджогын дыгIлашIаймырсты Ауаса йхIваэ
згIаз зымгIвагын гомгIобара гIарачятI Ргны швабыж-
та йасуан, йызшцара йахадзачъаз акыт шIыц, йырри-
хаз рырхъа хътIура баракъат дара йырчIымжIкна На-
ныра йъайхIваз «Ауытъа хIара дхIапшшI Ауаса йани-
хIвауазара, закIы йгIатI, закIы йдыршI», — рхIвун
ауат зымгIвагын.

— Арахъ швгIай, лажъгIва хIашшымрысы! ХIуыс
экву алхIшымррга Гьарн хIшцIгIанI ЗымгIва рацIкIыс-
гын аун йдыруаштI, Дыргомьгъ Наныра йгIахIайхIвэз

ажыаква йгларышдуа. Араа хлара йхлчвымызтын йгъаам тшэакышдуаш Балачл гъхыкым датша эджакы рыхъаз ари агъындү кыра глатхымгарыкым! — йхлвауа хъацла шлак! асовет анашмырта дамыаскыат! Аун алыгажв Саралыпл йыглахта, йунагъакымдалаа йахщапала Къыджьмарды Хызгари йаклал!

Ауаса ашв аны даннадза тшэашлакым, дгалаапшл. Пара йаккыс йахлбачвакыаз эджакыгын йнашмылырыс йшйыштауыз йбат! Тшгланхъайкын, ауат йышвощтл. Паргын дрыщтанашмыл!

Ауат асовет апец йнашмыл! Салхан ртирагын йчлварагын йахамдзаскыа, Гьари йглайхлват!

— Абар дара глашмыл! Шоглай, шоглай! Ужыбырг шоглардылырыс йнаджылахштуашын Пбзепл, йыжодырышша, швара-швара шешглайыз Унашвата йауу ари аклвл. Пчвыандырквугын йтшмуандырквугын, эаджыгын закым йымхлвахра ахъазла, кырбыджыгын гларгуаштл, мшгын гларгуаштл. Агын тшэадзамрычягыс рыцла йхъару аклвл йглагра атахлы. Аун амшл агын раклвл. Хлара йшхлпхъадзала, хлкыт уандырта йту зымглагын анхъапхъа мшлгара йцуштл. Аун ахча аокруг йглахлыртхъатл. Хлцата йгланшцлыггара ахла датша гьатахычым. Дасу йхауа аха йнапцлалаштл Рыцла дасы йглазгуа, йуыс далгитл. Тшпенцяхрелат! Птахызытынгын йтахлы днххърыгларглат!...

Къыджьмарды Хызгари йгын аун йыцнашмыкыаз брыуаз, Эашргла Уали ахъахъаланшуа, Гьари унашвата йшвуз йаддзырглвуан. Палырыс аушл, ауат аглвджыгын аун йхлвуз йнагъакл рлымхла йтамлырысгын. Пауу ухлварыкын, ауат ргын йтаз датшан. Ауат йыртахыш, Гьари йцлгарныс Йызлапцлгушызгын Наныра йхлваз аклвын Асовет апредседатель йхлвушыс далымгаскыа Уали ханкышра йылата дгалаагат!

Уалей, Гьари, закыгын хлымхъазтхлва, гыггларбара дукл хлшалашша Аун зысхлвауа ужы йглахлау-хлвэ ауыс хлчпара хъара хлчогылуата гьакышым, Аичва йымчла, ага хлкыт чкышымызтынгын, хлджамглатал. Пу ахлмырхлвауата, анхъарта ахъазла йглатгара атахлы зымглагын глатылган! Йуысу аун гьакышм

— Ачшыла, шта, йуусу? — йзымчлауата ауи йча-
жвара дгалапаті Гьари

— Йуусу, Гьари, зымгивагын йжведырра стахьпн.
Дыргыгъ Наныра йглахылашцаз агыглемыгера
аклшп Ауи йшнхлвазла, ари, йдхлрычпарыс эцлхъва
хлтагыдуа эпхьарта хлара хлгьазыбжам Сара йшглас-
гвынглшзла, ари хлваглайыз адгьыл хлара йыгхл-
члвым. Пгын, йшазула, ауахь акытыжв хлцахра атахь-
луштн, — дгалагаті Заш Уали

— Уали, йухлваза ачшыла? Ачшыла акытыжв хлыз-
цахуаш? Пауа, ауаха ацкыс, араха рыцла йгвымхума?
Пгын дзачшыла йызхлвауа, авласт йглахлнатыз адгьыл
хлмкырххырыс? Дзачшыла ауат алаглаатлыраква
ажалара йгларылашцаз? — дзашглаті Гьари, Уали
йхлвауа даргвыжкыла.

— Йглайазхлвызгын йлайглазгын гьымчлаті Дыр-
гыгъ Наныра Ауаса, «кырбмджыглаграгын йшгглагра-
гын сара заджыла сыгьцушым. Сзымцушгын ари хлва-
глайыз адгьыл хлмкырххуаштита аклшп», — йхлваті
ауи йглайазхлвызгын йшндырызгын йара йхлвахпн. Ауа-
са йхъаца, йшнхлвабыргыз апшта, ужыбырг йшглахла-
йхлвыз.

— Ужы йгласгвынглвытн, Уали, уаргын йушыкьугын
йглашымлашваз амтычра глалшыцыла Паргын цлабыр-
гынпн Дзачшыла цта дьатамбразуш акыт эхъазла
ахъазгываца тшызрыглансуш? — далагаті Гьари, йгла-
дырымыз ацглары джъауап айтуата

Ауи джъауапта йритуашыз эцлхъва йнаймырджауа-
та эхъыччара дакытн. Пглайгвалашвахтн, дара рыт
адгьылкна раклшымкыла, архъаква зымгива зшыуз, кы-
типхъадза радгьылкна йалыргата йдзырбаквуз адгьыл-
швагленча рыт арахъчагленча йшдыршвал, ауат ас-
цет йглайтн йара Гьари йхъатала йглайархлвыз

Адгьылкна зшыауанцара, амажаква зыргылуаз рыс
рбуи Ауат акытка радгьылкна рны мажа дыргыл-
уап Акыт арахъчагленча гьхъарамызтн Ауат йырчпа-
уа гларгынмгывуата, арахъчагленча цан льяжна зма-
квамыз йыршахлалтн: «Ачшыла адгьыл зшышвауа?
Шъумста йалайа? Ауи эчлву акыт йауакву зшышым-
йа? Шваламган хлкыт йрындыруата хлара хладгьыл
швакьалырыс. Швапкьва швацлахлмыркьвалел», —
рхлватн

Ужы Дыргыгъ Наныра йайчываху ауыс аджыамглат йгларылайцлат. «Йгларыртыз адгыл хыкымырцахити. Ачюмйа тымзышерицансауа? Йамглан апхьартайа кырагара шымзыкылуан акыт пвара йаншечышчыара? — акюмн ауи йгланшцлуаз Йатахьдзамкюва аджыамглат йгларылалмы ауи амц ласыта йгланшцара атачын Гьари йдыруан, акыт апны йхьтлыта авласт дагыауата чаджыгы дштамыз Закыгн гьазхьаммызти, Заш Уали, Уатауыц Сольман йа датша зааже-гюмджьки ргмыта мразыракй инкьмыргарыме Уали йыхьат Гьари ауаса дзырхьамшцуаз ауи йаша Амни йыхьазла акюмн, Агата йухьварыгын, уан йушцглариймыз уаша душданй, Абазаква рны шардара йыгыганымшастй айшчыа бозарала йагыахауата, азалже йхаз агивашара ахьаз ауи йаша дншыхуата йа дфырпудуата Уащы-хьвангын Гьари датахьамшхуанта Заш Уали йаъаша бзита йдыруан Ауи кларыхьвараква элакву дырчыхьаран Уатауыщ Сольман аглайхьвитита, ауыгын гиваша-гала граждан айсра аглан, ар шкюкюкюва мызкюкюкй дларылаз акюмыттын, ймдунцлуш гьаъаммызти Анахьа пат чымгивагын авласт йгын ахабза шшыкьва пасып дуддзата йшлардахьомыз хьарцун, Ауат ауи йайгьыргьауа йбзозун, Ауи акюмнжювагын, авласт шшы аша-кымыргыла зымлыкы знапшыцнахьыз заджыгын ауат дыгырыламмызти, Райхьларагиваза апхьала, йрыцхьладзаны-зтынгын, йанышцлуаншара йбзозаквуз йрыуан Ауаса йнаъазара Дыргыгъ Наныра аджыамглат йгларылай-цлаз акыт йыгылатымцти Ауи датша хьатакыла ма-лзамадза йглайын аджыамглат йгларылалти, Ауи авла-ст этахьым ракюви йгларылазгун, Ужыгын йаъар-кюван аугла ргьыргьара эгем акьшарнуаз авласт агьачыкьва.

Акыт уандырта йтаз зымгивагын, Архыт псыхьва йа-ту, амшлагивышхьрта апны йцати Алхьапхьа ачюуанды-ркьва джыкымылти Мшкы анегюс, ашшыуандыркьвагын мгыва йыкымылти Амгыва йыкымымыз Дыргыгъ Наныра заажькй йакюмн Йгюмшкхьхуздазгын ауи йыпшцла дыгылагарымыцти Ауаса йгынзымчхьлат Аджыамглат йауу ахьачыкьва ъацаз апны йара дьамцаз йгем даш-уан, Ауи ахабар йгыз ацлабыргра кьангыаш азглайтти Йгем гивахауата йхьа араса йайхьлахуан: «Йарабн, ауи шызтын, шта? Акьва аджыамглат срылнмчти»,—

хйва зугйа ахъазгйваца йгырхйвум. Сара шта? Сара, анчаагын датша заджыгы йлажъанкйва, сазадрымцал-уата, аджъамглат тирылсхитй. Аун гъыгйагра йнакквэ драйхйвансатй. Ауат ангйайхра рлакта дшнатапшуа-шыз? Аун йтшыуандыр ацйайхйван, райна асовет ьа-гйвназ атлэм йадйырххылтй. Мгйва ду дыккырымс дш-гйжважвауа гйайшыпшнтй. Пуандыр адрабйнакквэ йгйа-рхъымсйвауата чна ашыпй Аун апахъла, йара дъанкчйва-быргыз апы, ачва машаккй гйацйшнтй Аун тихъа тазара атахъыпй. Амашаккй зцйата, ауандыр йану, ачэ йгйакчйшауа уандыршала бшнта палархъанй Йара йчйварта апы акъванакквэ ачва йыцйартшта йуапйа акорышпй Ракйа йхъыцу ачкйвынгын йдыруаштй аун атшыуандыр мгйва хъара йназдрымхйламыс. Хтшыкй ацйахйванй. Кйвдыртнта йыну йалаша чарахса алыч-гын, агйшундыртшкй йрыдэхъагылата йацйахйванй.

Дыргъыгъ Наныра асовет днашылтй Пыгйонакквэ зымгйваагын Сальам аирттй. Днаскйьан Аджъна Гъар араца йайхйвтй

— Уалахйн, аджъамглат сшгйлархъышва. Угйай, сш-гйлархъышвазла угйасымцйгйауата, ауат ласыта шырхъы дзачуан гйасахъ.

— Ахъы, ачйвыйа угйазырымжважвахъыз? Пгйала-матй Пхъышпйгйва ушлэтын, уырхъылдлахпй Ауаса ауат йъаназуш йналзакъатй Мурадта йучпата, акыт йырхауа тшанацйнауыргазара, йхйхйварыйыз? Ухъа уа хитпй Ауаса угы гйауыцйасхта, уьагйаджыккылы бшпй Пуасхйшнтй Наныра, ужмы ура ауат угырхъы-дзачуашым. Аун ачкймыгын, аджъамглат йгйарылауцйаз, амы хабар ьагйатугаз арат йалачйваккыу йгйахйлахй Арат бубауа зымгйваагын аун ргъы акъванарпнтй.

— Пауа, Гъарн, йыгышымдырума ари хйьагйайыз адгъыл хйара йшхйчйным. Аун сара йыгыгйасымхъышнтй Йшотахъыэтын, шонай йгйасазхйьыз райша шййылсмыр-гылпй,— йхйватй Наныра, ахабар Гъарыгын ауахълауат йыгйоначйвакквэзгын йъарымдыруаз джъайщауа

— Дзачйвыйа йгйауазхйьыз йгын йшпагйауайхй? — йхйван, Наныра тшызгйанайырхатй йткъымылагйы лы-гажэ Дыргъыгъ Азамат. — Хйткъымы двуата заджы-рагйы бшм йкъангата ацйрагйы йыгйанымшастй Уара азалжэ ауаса уабарлаххылцй?

— Ныха, аща, бзыкгыи шынкъызымга Ыгласархымыз, счъатала суысгыи алата йаъалта, йгъалхъасым-цлачъатл, сазцлглатл аклѳмызтын Саргыи сгъсабихым, занаджы! Ацлабырг сазцлгларыме сгъахнитымма? — йхлватл Паныра, йткъымылаглѳ лыгаже йхлваз ажвакка ргъзуара йылабырдзауа

— Пухлвауа чъашнл, Паныра Аун садгылитл Ауаса дзачлшыга йгълауаахлѳмыз, ари йгълахлѳртымз адгмыл хлѳкмырххуата? Аун уара йгъухъазым йызуымсу Аджъам-лат хынглѳвагын йацхлѳумспл, Аугла алазглатлуа дхлѳмдырклѳва йгълауашым, — Гъари аун дхлѳлватл

— Асы этшын йгласымыз, йаштаглатлуаз атшын аклѳпл, Сара хлаба йахшаже дызбарнымс Хайырхлаблыа сцатл, Аун лхъацла хлѳмхлѳ йаклѳпл йгласархлѳмыз, арат хлѳа-глатымз адгмылкъва шхлѳкмырххуаш, Анхлѳл ауралагын хлѳрхъакъва зыршѳуызгын клѳртл зырххъырхуызгын адгмыл хлѳкмырххуашта ацлѳпл, — йхлватл.

— Хамсада лхъацла йаклѳма йыззухлѳвауа? — йхлван, Паныра йажва дапшлстл алмыажо Азамат Пабаглати-га аун анш хабар? Пынцлрагын аугла хъацлазшва дры-лалуа дыгырымбатл йара?..

— Пшпаклѳу Джъумальадин аугла дшырлѳамылуа? Пауа дыгъхъацламма? — аклѳын Паныра йджъауапмыз йткъымылаглѳ лыгаже Азамат йухъазла

— Арахъ, Гъари, углаб, сумыркъвауата хлѳкыт ауан-дыркъва райша йъадгылыз запшл гъозаводу гласахлѳ. Архыз псыхлѳва анны зуат глѳба йшнадзауа сара йыз-дыритл, Астаннна йтагылу анны аклѳма, можклѳва аун аглѳвадахъла йчлѳу акъарча кыт анны йырчпаз агъаза-вод шлѳц анны аклѳма клѳра хъагланырцлѳш? Анасыгын арасагын сара зуаъа сцунтл Тшадызгалым, сгладжы-кылтл, Сырхъыдаахпл Стшкѳва шаъу жодыритл, Джъу-мальадин йшгласахлѳмыз анш, адгмылкъва хлѳкмырх-хта ари хлѳкыт харзыначклѳын хлѳщлхуазтынгын, аджъамглат йрылнлѳуа саргыи йсызлнпл, — йхлватл джъ-жажвауа Паныра.

— Пгласгынглѳнтл мѳчклѳ ужвы, аун анш хабар хъа-гладжыкылымыз, Аун зпщылу ари хлѳкыт чклѳын йгълахлѳ-дахлѳмыз анасылкъва раклѳплѳ Райшата йсхлѳвлѳпта хлѳра йхлѳпшта, йгълаквѳчта кыт шлѳшта йгълачлѳвакъваз, рапхъа йгълѳхлѳдахлѳуа ахайыркъва раклѳплѳ аун гласхъшауа За-

кӀып гъахӀван амц аласт Багъакъу йӀлархъыцныс-
гъы. Ауаса йауауауахӀ, датша закӀып уымчауата,
углафта угласулгӀара атахъып. Ари асовет апны сым-
шымргылы аджъамгӀат уыска алыргарыс акӀып
Багъата йшвахӀуаш закӀы акӀып! ЙуырӀа аун,
уара Нанырагъы. Уара уакӀып! аун амц хӀкыт йӀларм-
лазгаз. Совет власт адгъыла йгъы кыт уыска, джъам-
гӀат уыска йыгъхъмаруам. Адгъыл гӀахӀматыз власт
акӀып! Аун хӀара йхӀцӀып! Зынгып аджыгъы йыгъхӀы-
кӀыхуашым. Тычта убзаза, ПугӀалакӀ! амиква йрыз-
хъауымцӀан — О, уара йызбауа угъжажвадзӀтӀ, —
гӀащӀлахӀтӀ аун, Наныра дъагъжажвуз дзхъыцхып —
АгӀладахъ кыт апны йауу азалол апны акӀып! агъжа-
гъы анахъанат амшкваргъы цагӀанырцӀуш. Утшкка ба-
лахӀп! ХӀайда, урыс! МхъыцракӀла аджъамгӀат зми-
гъы тшырлауымыргахып

* * *

ПетхӀва чыцкӀгъып ахъымыз ажыгӀванд ласмыс
йхъашхун АугӀларала йӀгӀаджыкӀамылхъаз апша амч
рыцӀа-рыцӀа йалахӀун АмгӀва йамаз аджъанашта ап-
ша йӀгӀащӀнахуаз асы йхъагӀвауа йалагӀахъан ЗакӀ
гъы гъахӀваммытӀ срычкӀва ду тшгӀащӀнахырыс
МгӀнахъара йыкву гъгӀамдлахъытӀ Ауат эшӀашвуш
абаргъыра акӀып! Гъари дзыршауу. Аун бзита йдыр-
уап архъа апны асрычкӀва йанакӀымызлакӀгъы йшыч-
хуэ

Рины дӀалдзахта йтны акӀадыр анакӀыхуаз акӀып!
аун дызӀышуу амш алагӀватӀыра рыцӀагъы йанащӀнацӀа,
Лина эшӀашера гӀаджыкӀыкӀытӀ. Аун ргдзы анахъ
йкӀылдылаз алыгъан хыц гӀащӀнахӀтӀ, йахъарыш-
тып, ачватара алакӀырыту агъара йидырышӀытӀ!
Агъара йхъарышшыз, алыажы Дауыт йкӀымыжыжы
гӀахънахып, баракъта йарушышӀтӀ! ЙызшӀлахъз ачӀ-
гӀванхъа акӀымызаркып, ауатра йтанагахъазарып
Агъагъара шабгу зыла йдатшахӀтӀ. Шыбжыангъы йна-
мдасыз амш хъаладзушӀтӀ. АжыгӀванд йгӀахъымыз
апстхӀва жӀпаква гъжажвазъаджытӀ! Ауат, акӀыджы-
ма шыагала йгӀадрыхӀлаз, ауасагварта йрапшӀп! рыб-
гъанка радкӀыла, ишын толкъымызышва йакӀыдзцауэ.

глына знамкѣа йтыбгарарту ажыгванд агваран ду амаркиті. Ауахы, агланікларыншортала йхъарадзата йауу, ахва дуква рхымыккѣа йырхъысті Даргын ауа-
ъа ажыгванд алашцара шолара тшыладырглиащакиті Гъари йтшы абора йтайыргылхын, атды днашылті Пѣба йащажо Дауыт амшічѣвара дтачѣвата ахышѣ дкыллшуйа. Йнашылхмѣ Гъари тпнѣыгланаймырхауа, йылапн ахышѣ йглакылынхуа аун йхѣваті

— Пубума, англара анша йаргъахакѣауа? Эны уа-
шлѣс! Йглаунарбані, аун рыцлагын штшачнакѣауа Ан-
глара нша абаштау ншагын ухънаранштылхуата йанча-
гъауауагын аъані

— Шпатшачтун? Йгласѣта, йшгладжыкѣлмѣ апн
йашлѣсхиті. Уахычѣа ахѣа йыгыгѣамѣсма? Йъынті, йъа-
дзатахуу йгласырныс Пджамкнѣу ауандыркѣа йгладыр-
дзакнѣда...—Йхѣвауа Гъари йхъамы йшнхын, ашѣыч-
гъыцѣара анны аблып йдалагылаз амшічѣнымыгъ ду
йхъайрышті. Аун тарашѣ змамыз ахѣакѣ апахъ йгылаз
акѣчѣарта сѣла дѣкѣчѣваті Апна хъннашѣа ахѣта йа-
наршѣз йнапѣкѣа йырнѣауа йаланѣвата ахѣакѣуацѣа аѣ-
ны йбылуаз атазакѣмыца йгныцѣайыршуа далагаті

— Йбѣоуи, йгладырдазхуата? — Йхѣваті Дауыт,
гынѣара йцакѣаз рымгѣа тшгѣаштѣлхыѣа асрычѣхѣа
йнарѣбаргѣуашѣа шндѣруазгын. Ймыцѣра аскаш ауы-
ракѣа руацѣа йгызынымысті аун агъымыгѣа баргѣкѣа
рамѣара хѣлазѣайыкѣшѣахъаз. — Шѣрдѣгѣыта йащыпті
Закѣгын гырышпрым, анѣва йхѣнузтѣшті Сара йшѣлхѣа-
дзауала, ауат рахѣа йкѣварыгын, уачѣны шѣбжѣанѣ-
тахѣкѣа рагѣан йгладырдахра атахыпті Закѣгын гъа-
хѣанѣ, атшыуандыркѣа йара уачѣчѣватѣн йгладырѣа-
хырныс

Рыцѣа-рыцѣа зымч йалазырхѣуэ асрычѣхѣа йлѣана
тѣышѣа, ауат рѣснѣ ншѣ йыгъыджѣуа тшѣатѣыті Ашѣ-
хымыс дѣлѣхѣагылті ауат рыгѣла лыгажѣ Джѣатгъар
Дѣду. Аун ашѣхымыс дѣлѣхымыскѣа, Гъари дѣла
гѣышѣкѣыаті Дѣлѣйдылырныс, йнапѣкѣа йѣрѣууа, дѣ-
лынаскѣыаті.

— Сальам алейкѣым, агълачѣа! Ачѣаыѣа анша
йшѣмѣнащакѣауа? — Йхѣвауа йкачкѣуаз апшѣаты йы-
гѣайгылуа, аун аѣва зарахѣаз йхъамы ашѣлѣчѣкѣа йыруы-
шѣуа, ашѣхымыс дѣлѣхымысті

— Уагайкым салтам. Даду! Угайгна, угайгна, ма-
рлыа! — йхивауа Дауыт йыгала дгайрайгват!

Гьари рыгала лыгажи дннхьрыглауа йхьамы глай-
шанхт!, ачвартагьы йыдгылаз ахаррычда дшык-
чбушыа ййырбат! Даду дчвартагват! аклыы, апхьа
йыгьызджыа шшатыа йашыхыкыа уарга — хива
ашь тшатат!чт!. Алакьа кьанщда тыгьдук! апеш
йглайшанат! Аун аглашылра йгыы шаабыжта йасдзу-
шушта. Даду арааа йхиват!

— Па, анча, сучычыгьмызтын, ари атлакьа энн
сцмхьлаа йтухындаз! Ныча сцнапта, сцъа гатагара
сындырхуата сцгланнажь ари атыгь уагивырсыз
Схьамы аджьарагын сгармыдсуам Сьацалакыгын сцм-
хьлаа йыгьтышотуам Сьаньалакыгын сгланайаунт!
Угай, сьчкыын, сьухдвахит!, ари атлакьа джылыах
Хгьаргынчуашым Пажьылуцаркыын, йатахьмытын
йара-йара хинны йцахп!

— Йыгланаэт!. — Йамауклайа? — йхивауа Дауыт
йнапты, гьы аймытазакыа йглайшанараз атыгь ашыла
йраут!

Йатахьыз йаргын аун акызарын. Атыгь Дауыт
йглайшыт! Йглакылауа ахьапахь йашлачывал ала
кьапшкыа арыхьынхыуа ахьа аркацауа йалагат!

— Э, э! Уымкачкыын. — ахьа йхиварыме даханамы-
ралауата, тшглаунаштын, аун Дауыт йыгала йглата-
ст! Алыгажи дьздгылаз ачывара дтанарышыын, «уар-
гын йутахьума?» — ахьвауазшва, ахьыччара йакыаз
Гьари йонылагын йпшуа йалагат! Аун шатакшахуа-
шыз глайгьынглывт! Гьари, Тшаконрышыын, ачлгива-
кыа глайкыт!. Закыгын кьарута йымазла дхыынчлауа,
агылахлауа йкачкыуаз атыгь апеш йджылыхиват!.
Ауаса ага йхивазтынгы, дахьмытынгы, дасьмытынгы,
атыгь агваны йыгьыызджылымцат!. «Алах! уыглана-
йырчыт!, араъа уыгланалла», — йхивауа, Гьари апеш
аглашылхт!. Атыгь ашв йгласуан Йатаглашылхра
атахьын.

— Уакьыц!, бэн, уакьыц! аун ауагивырсыз Сара
араъа сьгланата, агваны йгыуызджылычуашым Йесш-
цат!. Сара самбакыа, агвы гьчбушыым. Самбахьркыын,
йубан! йаглакыуызтын, — йхивауа агала лыгажв Джьат-
гьар Даду, абылын йыдгылаз, акчлварта ашы рнцла
дшкьалейхушыа апш тшанйырглауан Аун йгланьц!

уан, Даду чважвара диглашмыз, йунагива умскаа аун ацлын дшрылгаз, йзынгвашидзахуаз йхъавыра йыгнамырхуз, агвшыгыра мачкй йхътикъарнымс ахъаз ша-клымз йыгалачва рны дызглаймз.

Джыатгыар Даду акыт анны йбергылыта турых йыман. Аун йхъазыта дбазуун Ащъарктяклым анны йанглайуаз, ауахъауат йглаквачкваз зымгива драпшта, Дадугыи дтгачва унагиван Ауаса, йаглатышгын йахъ-аглаймзгын йымдыруата, рыцхлаглара ду йунагива йы-аглашмытй Акыт шйыц анны йгланшаз аннышвынтара алагладжыквырцлаз аун йпазаджыкй йыцлацлара аклшл.

Зысквыи акытыжв йглатышмыз аглангын, агшы шва быжта йхътан. Ари асквыи аглан ацклымгын аун рыцла-гын йпасата йглаталын Паъан архъакыз рны чымчы-гивта йаквырцанкваз ачыаква глакмызгара йахамдза квалгын. Аун шыжхта йаъан былчышызта тшыззандынгал-кваз унагивагын Ауат йрыуан Джыатгыар Даду йуна-гивагын. Йгладжыквынцлаз ртдзы ачпара ацыхъва йна-йырцара аклвыи аун асквыи умста рыцла дзайгышгив-уаз Уахъгын тшынгын йымамкйва Даду ртдзы ачпара дашын. Аун йнапым бонйын. Атдзы аквцлара анны йглашларыннта, аше-хъышкыва рларгылра анныдзагын, ауыскаа зымгивагын йара йыгивнапымкйла йчпатй Ахъан атацларагиваца анны аклшл аун цхърыглати йанглайышшнт

Акыт анны чкйвыибанкй дтазтын йгвамджъхауата йырхъавдзуз Даду йпа Дзадзу шшым глайгырнымс ауахъ акытыжв рыбаи дцатй Дцатй ауаса дыгыглатхънымхъы-хтй. Йгланпкымыз амшым ауандыр йаницлан, аун ала-шйайхъуыз ашамкыва уандырша йырхъауата, йглашй-чыван, ауандыр дглакышватй Пхъаштахъ йлагылаз акды йаквышван дашытй Аун йвсхъа агланвараргал йан тажвгын лгым кйашватй Лицапкыва дыццым дыгы-гланымхтй Мызаджыкй ауацлала, злагын атагжва-гын зынишла йварыргаз, алыгажв Даду швабыжта йы-летй. Ауаса йчхлатй. Анчва йглайыквынцлата ахъацла йымчхлара баргыракыгын шаъам аджъамглат йхъад-йырцлауа дбазуун аун Аун зымгивагын йджъаршвауата дшхуун. Дшхуун гивакла, хышле йара йацкымс йайшйба-кваз йырхъацауа Йчвагъварагын йлацларагын гыглата-йымжытй йагивсыз аглышкышвагын Йглайыртыз адгымл

йауата, датша аджыаклы йраншта, десатынаклыгын гланн-
мжыуата, зыглыва пйырхаті. Пынйырхара пжыхта,
ачвагъамта* ихамтакыа раглан агылачва зыглывагын
дзалагыта йыздлымырыме йггалырхуаз алыгажв
Джыатгъар Даду йаклыын. Дъадзашіркыааз йылайкыз
анхэглымзара аъана, йхъазыратшайымтра, тшаймыргъа-
ра аун йггалыпхъыргыун: Аун ихарамкыа, датша закыгын
адуней анны йаъата йыгъхъайымцлахуазті Аншрала
йаццхъыргылауа йацглымыгъафсыз, аджыамглат йызхъаз-
хаз алыгажв швабыжтй пхъыргыун Агыла чысысакыа
ды йызгларгуан, йызджожвун, йпешкыа алдыргун, Агъ-
ла ихымыскаа, аун йчаймыжгыла йа йшыбжъанчагыла ахъ-
дрыпата, ргглычвакыа гдымырчузті Алыгажв йрызкъ-
хъы, йанаклымызлакыгын йхъазырта, йайшва йыкыын

Зымыч рыцла-рыцла йггалазырхылауа йггалысуаз, асрыч-
чыва абжыы Даумтгын Дадугын йыгъырымгалахуазті Ауат
айчыважвара ду йпанауахъхъан Агылыгажычыва аун
атшынгын йырхыуаз зынгын йызлымгалдзахуата йырхыла-
луз йара атурых акымы рчкыынхъа йырбаз-йыр-
гыз..

...Мачыхъзма, йшырчывауа апшта, тыншра пызці-
хъаа агыакытлагылачыва лыгажычыва йацгларгвалашвахыр-
ныс йрымазлакынушыз?

Гъари агылахыла анеш йджымылицаз атлахва тыгъ-
гын запытла ашы йггалысуан. Аун, ашы йггалыспхъадзатгын,
ахъмыччара дакыа, Дадун аун атлахва тыгъын рту-
рыхкы гайгвалашвахуан. Ауаса аун гыайрахарныс дп
чашун йгын дшвун. Дызпхъшуз йара йацкымыс шардала
йахыбачываз агылыгажычыва, дара-дара йггалымыцглылауа-
та райчыважвара далашшырымыс чакынтагын йггалымы-
ггалыуазтгита акыні Дызшвузгын гбмадзамызті Аун
атлахна углымырсыз Даду йызнахакыааз рыхъазла акыт
турыхъыччачахъвара шарданта, алыгажв ауат рыуа
кыара эхыуаз йнафымггалымыгуата дйысуан Ага йджы-
шахъваразтынгын, аун ауаткыа анырхыварыз лакыырды
йылырхуата йыхъалзунта ддыргымыжыкыун

* * *

Абаштоунша агваны аркадун, Аун амч рыцла-рыцла
йаланархыун, Паркыыз ахъмышымыгъакыа ашынажвара
атахъдзата, йызларыбагыу ачывахыкыа арыгъзуан
Агыла лыгажв Даду рыцла ауырата дчываллара йта-

хын Ауаса аклалдор аши йкачкыуаз атыгытлахва шымтынууашыа йдыруан Аун йчымгыдлата дглагылхуа далагати.

— Аун аугнырмыа апасагын аракагын йыгысабыруаным. Сажмылладахра атахымыта аклал аша хыла йызгасуа. Паргын бэлэдлара хичван Сидхыргын ауантл. Ахлакв йтасулаз амцагын сажышра атахыпл.— йхлван аджмылцлара тшазичпати

— Уызгыжважвахла, Даду? Ахлаквгын закгын гызнырым Аглахвагын йгласарыквын йашлаехл. Мачкк уымчывазлузма? — йхлвауа Дауытгын дглагылтл, йыгмла лыгажв дайдаехра даштата

— Пауыпл, йауыпл, Дауыт Унаджмылымщын Сара сцахл.— йхлван Даду апещ пха дажмылцлхын асрычхыва далагати.

Аун йызынуа аклалдор ймылваз атыгытлахва аши шыртыуаз йджмылкыахырыме йачадзахван Даду Аджпаргга рыпщла дгварымщлскыва аун дара рыпщла аши йтанардахван

— Сгладжмылымщлхыргын уаглакыахуани, зыла глалышлыз атлахва-мыжда! — йхлвауа алыгажв Дадугын рыпыла йырхаухтл Аун йхыамгвагыва ашлачкыва йшачванкв тшыккыдырдуун Ашва чегыва йштлнэхмы йхыамыхыда йунамырбахуа йхыагын йхымылвагын хынагыван Агвала лыгажв дгварййхивцккыара дназдасхмы, Гьарн рббра аши рхлмамч атарашон йрыбагыан рталы днашылхтл Йгымхываласызтл Аун, рыпы дымтынууата, акытсовет апыла йатайырхаухтл Ауагва данашмылуаз аурамбжхарала заджв дггабжысуата йыла ймыкышатл Аун дйызыштыл Пшакгын хытакгын агата йглатаймырышвуа, йхыамы ахымычлораквагын ашлххта, Дггвамырчв Мхлмамт аун дглайыдгылтл.

— Салыам-альсейкым, Гьарн! Хабарта йагала? Ауантырккв рыуа закгын гыгламдзахсма? — йхлвауа аун Гьарн дглайыдгылтл

— Хабаркгын гыгвам, Мхлмамт. Хлуандырккв рыуа ккыара глэдзахырыме йласчваркывант Унай! Хлнашыпл. Ачлыва ари ахытаду агваны хыызгылазлуш? — йхлван алыгажв анхыара йыгтуа ауат акытсовет зыгывуу апещ йнашылтл

— Йджмыкымыз хлугга рыхыазла сгым гытычымыта

атдзы спзыгӀназдун, РымгӀва ауыранӀ. АмшыӀ шала-
гӀватӀмэ гьумбума? — йхӀвауа МхӀлат апещ абльыӀ
Ӏыдгылу акчӀварта чӀары дикчӀватӀ! Апещ ауаса
йгьлхамыэтӀ! ГьаригьӀ йхьамы шӀышваз астоль Ӏада-
хьагылаз акчӀварта дикчӀвауа йхӀватӀ!

— ӀцӀабыргьӀпӀ, амгӀва ауыранӀ. Ауаса сара Ӏшыз-
дыруала Ӏгьымхахара гьатахьым Ари хӀырхӀа апны
вишта абаштоупша ахьаныла дьнгьӀ йгьлгасуам Кьва-
дмаз, Чытльауыкь Ӏгьы Чакьоракь йырхьысра гьал-
шум, АрхӀа алагьыла акӀвӀпӀ аун Ӏгьарагьахауа Ӏа
шӀазкӀуан бхьагьӀ бнагьӀ ьаным архьахьтӀырарта ап-
ны акӀвӀпӀ аун пырас амажкӀва Ӏгьлгасуа

— ӀшухӀвауа акӀвӀпӀ йшаъу, Гьари, Араъа агьныла
иша ӀаслӀпӀ. Арман-ХӀабля хӀаъата хӀгӀайхуата,
аиша йакьнахӀлаз асипса хӀнашӀанакӀыз уахьчӀва аи-
шта бзита ӀыздырхитӀ. Ӏара ари хӀыздзхьачӀву кь-
тыр хӀыстыщӀхуата гӀнахьагӀымыш хӀтан УащӀхьван
ӀгӀлахьдзакта хӀантыщӀх зымгӀвагьӀ ӀджьахӀщушмэ
хӀанӀатӀ. Эьарайа Ӏбжъу араъа утышӀта Ӏынджъыгь-
дза? РахӀа ӀшардалтынгьӀ, бьжъба-агӀба перста ахӀа
гьбжам. Ауаъа хӀаннадза, сы акьхӀихӀвара хӀашӀашва-
ра шжъхта ауандыркьва рчархкьв ӀгӀаштӀырхрыз сы
амгӀва ӀгьыкьоммэтӀ! ХӀуандыркьва рымгӀвагьӀ ауаса
йалырныс закӀгьӀ гьазхӀан — ахӀа гӀащӀымцӀахуата,
алыгажӀ ӀгӀвачрычӀ МхӀлат ахьыши дкӀылшыу
дчӀван

Гьари Ӏгьы Ӏджьыкьыз акыт уандыркьва Ӏыырэм
гӀауэтӀ. Гьы Ӏгьы мшы гӀазгырныс Ӏшакваз зымгӀва-
гьӀ бзита ӀадгалалӀ. РуандыркьвагьӀ ртшкьвагьӀ бзѐ-
кьванӀ! Дара ахьачьакьва ухӀварыгьӀ, ауатгьӀ ичара йа
нгӀва барыра ӀырзашӀакӀкьуш Ӏгьрыуам

МхӀлати Гьарин акытсовет апещ апны кьомракӀ
йгӀлӀначӀван. Ауат агӀладжьылӀчхра тшазырчпауата,
Дьдзргьыгь Наныра апещ агӀагӀшаналӀ!

— Сальам алейкьым! Ари ӀгӀаджьыкьыз аиша ра-
чьакӀы тшарычөгьыт? Ӏатахьу ачӀвыйа? — йхӀвауа аун
алыгажӀ МхӀлати Гьарин драйгьыргьъауа дьришуан

Аун йсальам джъауан айтын Гьари араса йхӀватӀ!

— УгӀархьшватӀ, Наныра Ауат ахьэчӀгӀваца урыщ-
тамилхыӀ—хӀва гьуасымхӀызма? Абар атшкьва ахьэчӀ-
гӀваца йурыгӀапсан мщырата угӀайхтӀ!

— Пухлауа ачлыфа, Гьари? Ишпаклеу аун буандыр мцарата дшглайхыз? Анахь ахьмышла ушцест! — йхлат! Мхлмат ахьмыш дкылпшуа.

Гьари дглагылн ахьмышла дкылпшт! Акытсовет талону атды анахьбырг йыхтшкгы ацлахвата Наныра буандыр гылан. Аун базната мшы анын.

— Уиссглата углассглахма, ахьанла? Уалей, уара унадлата угладзахта йнхьасымцлара! — йхлауа, Гьаригь Дыргыгы Наныра дпшуан

— Путахьмылн йхьацла Путахьмызтышгы йхьа уымцлан, Гьари. Аун уара уахитн. Ауаса амшы танысхуан гласахн. Амшы аныхта атинва ашыцтхра атахьыл. Ауат амгла парыгласачават!

— Унай, унай, маражь! Ухьалы амшы ануерыхума? Саргы йуыцанысхн! Ажыйра адхьа йаму ахьтларарта аны аклн йаныххра татахьу Унай, саша, унай. — йхлауа дшургьачлауа Гьари Наныра дшцджылцт!

Алыгажи Лгивамрыча Мхлматгн атды дузыглативнахауадма? Аумгн амшыуандыр рыцланыхрыме ауат дрыцгладжылцт. Ахьгл амшкна тадзагланыхуаа Дыргыгы Наныра данузгн данглайхуазгн англа шамидат Гьарин Мхлматн йрайхлат!

— Печпат жадырума? Сгархьшвата съаджыккылыз ахьазла, йглазгра атахьугн глагта зымгла ралхьа йгласырлаахырыме сгвы йтаскын. Аун ахьазла санузгн санглайхуазгн атинва сгьрмайгызат! Ауаса йанехлавараны ауат срайгвауадлата гьаклым. Санцуз, суандыр мцаранта, ауат рымглайера срыласт! Сшцазгн жидырума? Амгладула сгаклымшауата, райша адзыгн йадзхьысуа амглаала снат. Сара ари агьынду аун адзы шхыцу амглаагн рыцла йшхьтыру эдыруан. Хлуандыркна йларнырцлара атахьыз гларнырцлата, йгладжыккылуашта саргн йнасырдзат! Ауаза сьхалы амшы гьлансдырцлат! Уали, Батыргьари, датшагн кьомыгкн гласцхьрыган йарасалатк! суандыргн, абаришыжобауа апшта, бэнтв мшы гланхцлат! Зымгла срыцта саргн цыхкваткна аглвснацлыкьара срыцлхьат! Йгиванхауата атшкв йырфуин рыстырыме санглагыл сатачахырыме сыгьзыцтламылхт! Атинва бунта штшисырцаз анхьасцла агладжыккылхра тшазысчат! «Шонаджыккылх», —

схиван ауахъауатын йрасхлвті Ауаса ауат аун аъара шажыта йгладжыккылхырныс йгырмуыті Сауглайх уазгын йара сылацаз амгивала сглайхті Амгива, йбэн ддзамызтынгын, йыгыгымжхан, Уаланыкъяа ауашті.. Ауахъауатгын, мачкі йгланцхъасуазтын, рахла йкъяа рыгын уачлвы къяынлыкъякна йнарайгөгъауата йгладырдахра атахъынті.

Гъаригын алыгажв Лгивамрычв Мхлматгын Дыр гыгъ Наныра, йкытлаглвчва дырзымпшуата, рапхъа йглайырдахыс гыларгонымгивуазті. Аун ауаса йэнч наз йнджыккылъаз аглан дрыцпара ймчуата тшыа рхъайршваз аклвті. Ауыла аун зымгивагын йгивашара йырайшахра шнтахъу гларгвнйырглара йтахъын. Гъаригын йгвыла йхлвун «анасагын арасагын Наныра аджамглат йырхуз ауыс рынхаті, — йгивашара глай гынглвмхаті»

Ауат ачыгів ацанцхърыглан ауандыр йаны; амшы тадырчвыті. Даргын рунагиваккыа йцахті Гъари Дыр гыгъ Наныра йапшта датиагын рыцла дасы йглатыр дахуашыс аъазара шатахъу йдыруан. Аун Кырбыджи Азамат йны дцан йгладырдахуа руандыркна рыцта зырчвуан штшарыхлэзыруашыс йайхлвті

— Йачпара гъаъам уахъа рыцла йкъяасата хлвын кна хладгылхырквын. Асовет апенц хыглішачлвазлані Йглатырдахккыауа ауаъа мзакіклара гивната йырбары квын хшрызышуа рдырті. — йхлваті Азаматгын

Гъари рины днахта асовет апны дауглайх Кырбыджи Азаматгын арынхъагівчвагын ауаъа йглайхъан Ауат ахлакыгын блита мца тариан хабарыжв рхлвауа йала чиван. Джъасккна йнарайгөгъауата Арскъан Маджылд Кырым Мухладини йгладырдахті Ауахъауат йанглады рдаах. Дыргыгъ Наныра йинхлваз апшта, йгланц: атшын акъышлыкъяккна раглан аклвті. Ачвуандыркна гын йара аун атшын ахъваланын йгладзахті. Алхъарта йырчпушыс ахъазла йгларгыс амшккна, агъаккна ъагла нырхыз анны йглайта, ауат йрымшысз хъацла акып дыгытанызті

Глвмчшкі тшпсырщан акыт йту ауандыркна дым гивагын акырбыджь алага анын йджыккылті Ауа ъаглатыргуз шардала рыцла йаргванын Ащымті йджыккылванта амара тамшвасккна атшыуандыркк, ныжхта, ачвуандыркнагын гладзхуан Акырбыджи

аглатгарагы гымышкыла йалдыргатI. АрыпхьагIв Сви-
дни анхьарта ахьазла йгIадыргалхьаз акырбыджь,
агькьва йгыл амшкьва йбалхьадзагы йгьы йалакIуи
Аун акыт асабикьва йшакьнагу ани йчпу анхьарта ан-
ны йанхьауата йгьыла йбун. Аун анхьарта атды аргы-
дра ахьазла ача акыт асовет йшгIларыртхьаз йдыруан.
Аун йаншдзата ауыхвара уыскьва чырхьйуш акьцIагIо-
чвагы амшIычпагIочвагы акытсовет апрелседателн
йари багытата йрачважвахьан Анхьарта атды эк-
цIара амшкьва шгIанхьагIахауа йджькьырцIушы

Амшкьва пхьагIаханацIыкIьара йазымпшуата, амшIы-
чивгIочва йруата гIыджь анхьа йгIагIтI Ауат ажы-
ра йадчпалу амшIчпарта аны йынхауа йалагахьан.
Пазалхта йгIарыгь агькьва йгIарылырхуанта ашкьва,
ахьышкьва йгыл ауат ркьыцкьва рчпуи. Ауат гIазлыр-
хуаз амзагIацIла фьгIв гьана амшIчпарта йазнаха-
хьан ЗымгIагьн ркьышIыц аны анхьарта бзи шаъа-
луш багытата йхьарцIатI. Ауат аун швабыжта йайгьм-
ргьун.

Абаштоупша шашIасхуаз амшкьва ласы-лас йнхьагIа-
хауа йджькьырцIатI. Лурамбжьара йакьнахIахIваз
асы ратуа йалагахьан Архьа чьгIыра аны агIапын
гIьргьанхун

• • •

ГIагIыницIара хьскишата йагIусуан. Акыт шIыц
амшгьн анхьарта тадыргалхьан Аун йаншдзата ауаъ
акытсовет атыдзгьн рчпахьан Гьари йаннзачаныгIваз
аишта кьару шIа йымата акыт уыскьва икьангун Ауат
рыкьыгари ралыргари рыхьазла аун занытIа Насып-
ХIабля дцалуи Ауаъ акIацI шIыцта йгIандыршаз
эрайон йакьоту. Ауаъ акIацI йъану йгыл йъанхауа
эрайон ауысынкьэгартакьва. Абзахаша шIыц Анхьар-
кькIьын амсискьащагы рьцIа-рьцIа йштIнахуан. Аун
аны арыпхьагIата акыт йтаз Свидни Андрей Павлович
йбэира царда алаи. Андрей Павлович йакIьын акыт
чкIьын аны йаъаз апартяческьа йадкIьылгIьыз, йауна-
швачнагIьыз. Андрей Павлович агIла кьазакъ стани-
ца лауапI Аун Аджьла Гьарни ХIатIыц Бакьырн
дрьшта гIраждан эйера агIан Совет власт агIагы-

гӱчӱа дрылата дайсытӱ. Ащхӱарктчкӱвын апы арып-хӱагӱв ашатаххыӱ аокруг апы дыкхауата йдыртӱ Пӱара-йара йрайхӱотӱ аун акыт апы арыпхӱагӱвта дыкхариӱс шитаххыӱ Пӱнтаххыӱзгын абзахаща шӱыц тшадыӱкӱмыӱ ащхӱабзаагӱвчӱа йылшауала дырхӱыргӱшынта акӱапӱ.

Аун дангӱлайсахӱат акыт апы коммунистта йтӱв Аджына Гьарин Кьырбыджь Азамати ракӱвын Агӱвыджьзаджыкӱ партиейка гьырлыгӱанмыриатӱ Ауат агӱла кыӱтыр апы йаӱаз апартияейка йадкӱмыӱан. Андрей Павлович акыт дангӱлай шарда йнарымгахуата ауат ахыгӱв алата Ащхӱарктчкӱвын апы партиейка гӱандыриятӱ Аун апы уӱсадгалагӱвта Андрей Павлович дандыргыӱ Аджына Гьарин Кьырбыджь Азаматгын шшабыжта йгьыргыӱатӱ Пӱауа ухӱварыкын, ауат агӱмджыгын рапхӱара дырраква гьдууныӱатӱ. Гьарин граждан айсера амштахь Ростов город йтадыргымыӱ «Россельмаш» завод аумхара апы дьадзанхуӱ азаман ауацӱала дьадзанахӱат акӱшын дыррата йымаӱ Кьырбыджь Азамат йапхӱара дырра ршӱагӱын ймачӱын Аун атрактор дзаланхуата дызбжыӱаз Абатагӱа йтаӱ аэскадрон йрыуӱаз акрасноармсеи Михаил ййырдырмыӱ ахӱарыфкӱа агӱлаахӱа йадкӱмыӱа дзанахӱагӱвауи. Уацӱыхӱван ауат агӱмджь йшырдыршыӱла, ршӱагӱва шӱыц Свѳдья Андрей Павлович аугӱа рарыпхӱарта — хӱва ахӱала ймыӱыхӱуата, астаныца апы йаӱаз апхӱарта агӱалгӱатӱ Аун йацта Андрей Павлович йдырра йара-йарагын йзлайырхӱахӱтӱ. Совет власт ахӱазла абакӱра мӱвата йамндахӱазгын ахӱарта бзита йзалтӱ

Акыт апы Андрей Павлович пӱатӱ ду йыкьырицун. Реабиква гӱайрыпхӱуӱ ахӱазла хы йыкьырицун. Пыӱыкьырицунзгын аун ймыӱара дуун йгӱмчӱагӱлаӱсагӱлари ракӱвын Аун ласы йдыртӱ аджыамгӱат апы абззара аӱзшаккӱа, аун апы йбззавуӱ абззаккӱа раштаныккӱва-шаккӱа, ауат ршуралккӱа йгын ртаххыраккӱа. Аун шшабыжта йгьванхӱатӱ акыт апы ахӱбачва йырдырбуӱз апӱатӱ, ахӱба йажва айцӱба йыхӱазла йгӱанмыцӱуӱаз, ахӱбачвагын гыӱхӱтыра хӱальальрала айцӱбачва йшырштаныхӱуӱ, ауат йырхӱыргӱлара рборчта йшырпхӱадзуӱ.

Андрей Павлович тшыӱла ахыӱккӱа айрыпхӱун Хьваланылагын адуккӱа Цабыргыпӱ, хьваланыла йайрыпхӱаккӱуӱ шшабыжта ймачӱын, Агӱгӱвызаджыкӱ ра

кiннн йнаддуз. Уацiхъвангън акыт йауата, ага йма-
чiаркiвалтынгън, ауат агiыгiв апхъара тшъадыркiвд-
уаз аси дайгъыргъьун Ауат амачiыгiв йрыуата йап-
хъун Гъаригън, Қырбыджь Азаматгън, Заш Уалигън
Гъатгъар Батыргъаригън ишынкi аъара йыгъла Уали
дйышта дапхъарныс дгiайтi. Ауаса кiара йдырыныс
йхъа йгъаэхъайымцалахызтi дапхъарныс дайгiвалджьхтi
Заш Уали аун гiванкi-хынкi дйыхiватi. — «сунаф апхъа-
ра», — йхiвауамцара Батыргъари джъауанта аун йгiа-
иыштуаз айшысын. «Угiаф, Уали, ускъвыш. Сара кiара
дырхъра зылшуш хъа гъсхъахым. Аун йтаз амачiкi-
гън анхара гiансара йтнацахтi Шванхъа швара Сара
швекъышцiхъ»

Акыт уыскъва йрылачважварныс айззаракна анырч-
накыуз апхiвыскъва, ачкiвынчына ахiбачва йгiларышшiыр-
туз, ауатгън йрафкъангъашуата йгiладжыккъышцiаэгън
арылхъагiв Андрей Павлович йакiонi Апхiвыскъвагън
«балигъра йнадаэхъаз ашiлакъагън айззаракна йрылаз-
ра шатахъыз асовет апредседатель Аджыла Гъари йгiа-
йгъынгiшуан йгън йдыруан. Ауаса апхiвыскъва ргiадра
ацiмхъва айшыста зынгън дигътачылтi Пара данч-
кiвыншыркiназ йбаз йгън йдыруаз аджъамгiат уыскъва
йрылачважвалуз ахiбачва ракiвын Ауаса акiвын йар-
гън йшцауаркiвуз Аун ауыс аррайшара апартячейна
йвлакъаз ахiгiон, ауат тшгiларыдызкiмлуата акыт йта-
къаз ахъачванш багъьата йакiчважватi

Акытыжв йгiлатыцта абззартта шiын ашы йацгiа-
йкъаз йрылархiвауата рбззанацта йазырамын. Апхъала
гiансарн рыцхiагiарн, йгiларышшiыццiа йызгаз йырбун
рунагiвакна рыцiа йшадгалхъаз фачiшылагън датшала-
гън. Ага ауаса йцазтынгън, аун акыткiвын апынгън,
апхъаншрала зыла уыла йгiацiамшварыгън, ага йма-
чiта йупхъадзауашызытынгън, зымгiвагън гъаппымызтi.
Йгъаишычытi рымыкъалагън, йырчпаз атыдзкъалагън
цiахiвачiшылагън, ихага-уыга мачвакъалагън

Хъара уцара затахъыфа? Абан уипшы йгiвамырчы
Къасбот Аун ауахъ акытыжв дантаркiваз агiангън
дрыцхiата дгъымбззозутi Уацiхъвангън ужы уип-
шыхетi Унагiва кiындарата йкъынштхъаз йыгiвпачва-
гън йаргън адэхъачiвалi Ахыгiв унагiвачвагън, йара
ишцiакi йацтшкiларазшва акiонi йшбззанауа Гъыыса-

рыбак! аңгларыкышты. Үртшкларалчырта гвашовка
кыыдазтынгы.

Лгиванрыче Къасботи йыгиваччи, уасата йрыму
кыыда шассата йырхчнт. Анахънат руасаква йыгы-
рыларжыуам. Шардан! ауат руасаква Хла-пшба скв-
шыла, Лгиванрыче Къасбот, йапшта, атиырбайара
тшазтквээ йгыи аун экешвээ датшагыи унагива акыт
лпны йаъан. Ауат бэнта радгылквэагыи совет власт
йгларнатыз аъашакваагыи рызгларысабапуан. Ауаса
йхларара атачып! ахърыкыараагыи хъара йшаччынгыл-
уаз

* * *

Мишкы арайон аунашвачпагивча дрыуата заджен
Ашхъарктккыи длайт! Аун адгылмлыккыырхлара
стдел аунашвачпагив Кларна Хламид йаккыи йгыи
йтата дызглайыз ауыс Гъари йайхлвт! Уыста йымаз
Гъари йыхъазла йшышыи Ауаса йымдыруата йгыаъа-
мыт! Ауыс Хламид Ашхъарктккыи алхъа данглай-
гыи Гъари йглайайхлхъан. Акыт йауакву йащынхауата
йчпара атахъи. Ауаса йчпара ахъазлагыи унагивнохъа-
дээгыи йрыму аклыкквэа йазакыта йаларцлара ата-
хъи! Адгылквэагыи йыршата кыыда-кыыда йшми-
дырхауа апшта йгымдырхахауашым Аун дымлыкквэа
алащцлата йащынхаквэауа йащырчлчушт!, йащындыр-
хушт!

Аун апшта ащмыквара-ащбээара тшазтхъээ Ашхъа-
рктккыи йауакву йрымбаскквэа йгыаъамыт! Йраргва-
ну аурыше кытыркквэа коммуната йалата йащынхун,
йащбээуа Акыт йауакквэа шардагивы ауат рпны тшээ
дыргунта йшащынхауа, йшащбээазакквэауа йрызкылиш-
уан

Арскъан Маджынд Ильяа дшйайхлансуз йхлвун
Арскъан Маджынд йыгивча йпны йулайымкыуата акъа-
тыр йауат йыибжыагив. Забазный Ильяа, дшйайхлан-
суз йхлвун. Аун йыгивча йпны зны диата танглайх, йт-
гичча алайырчлван драйккыангыашуата араца йрайхлвт!

— Бгладзыргивы, бара анхлансыгын, шгладзыргивы
швара. хгивычккыиычваагыи Йгласхъыщыз швасхлвт!
Акъагыр ркоммуна хлаладырыс шпажыбауа? Ныха,
сыгивча Ильяа сшйайхланса Айшыста йсхланпта, ат-

каджыа дбазнті. Пара аун йапшл акъэтыр йауакэу зынгівагын шбзазауа Зынгівагын рахыта йрымазгын цлхлвчлвыта йрымазгын аларцлаті. Пацрыланхиті Пацмыкьвыргиті. Акъэтыр йауу зынгівагын йара зджыара йрызмащлаунті Ауат йара ауаъа йдырчнті..

— Пухлвауа ачлвыйа, саразыбан? Памглан кіамунйаа хлызлалуаш? Йауа акыт анны хлара зынгіва храйчвума йа рыла храгъума? Акыт шбзазауа апш хларгын хлбазанті,— лхлвауа аун йтагэжва лыгіначоа дыршыуан.

— Анахъанат храйчватогын храгъэтыгын сара йгь схлвум Ауаса йекьычті сара ачвыжкьна рынкьыгара, закытагын смэкншра сталылым хлгшыжыжккі рынкьхлвара. Сыщра зынгіва архъа сыцхауа, хлпшцла сгйайхыргын ауыкьва срылымгауа йызгаті Пачпунйа саргын аун сыглваа йлъяа йапшта мачкі сбазаркьыи?

— Убзаза, марджя, убзаза Путахъэтын, йара ужвыбыргдзагын уцата, акіамуна урыдал. Ауаса саргын зынгіпачвагыр хцата ауат хлрылдхъачлвата хлважыи гьрыцхлфуашым Анчва йгйахлтуа хлаунті Хларгын хлкыт йауакэу рашта хлбазанті,— ахлв глэцлымцлэх уата, лхъацла йхлваз дукі йлымгвалхауата рьвтлуква дырчарныс анахъ джылацті.

Кларма Кіамид акыт йауу ахыгівкоммунистчва — Андрей Павлович, Гьари йгын Кырбыджь Азамат дра чнажваті Аун ауат йрайхлті, акыт анны колхозта йалалырыныс ахъазла уыста йырчпара атахъкьаз Аун аицтахъ асовет йалакьаз глэзырдлаті Ауаъагын йара аун ауыс йакычважваті

Гьари, Андрей Павлович, Кырбыджь Азамат йгын асовет йалакьаз ркытлаглчва йрархлті, колхозта йалалырыныи рускьна шардала рыла йшагыъхушыз Ацлабырг ухлварыкьыи, дара ауатгын йгырычдыруацті колхоз зырхлвауагын, аун анны рускьва шцушызгын. Ауаса ауат багыата йырдыруан колхозта йалалырыныс йатахъыта йызхлвауа совет власт шаклву. Аун йанахлвауазара ауат йхъарцлуи аун дара рыхъаала йшуыс бэихуш Ауат бэнта йхъарцлэхъан, энхдэыла йбзазауа рыхъаз совет власт бэирата йахахъаз Аун аклвлі ауат аколхоз йалалта йынхарныс зыла йзадгылы.

Апартячейки акытсовет баалаквалл айззара акладыршатл. Ауаъа ауат айчважватл яри йглагилыз аушсла акыт апны айззара ду акладыршарныс. Айззара апны дглайырыныс йхиватл. Ащхъарктчкльыи акытсовет дырихърыгларыныс арафон йызхъваквырцлаз Кларма Хламидгыл.

Айззара змыш йазырлдара атахъыз гылаамдзасызтл. Ауаса акыт апны йаъаз атышчра гъаъахмызтл. Унагиллпхъадза апны айчважвараква шардахун. Айхлараргъо йалыргата йыгыларгвынымгъуауатл колхоз зырхъауа, аун йамглану, йазнарцуи.

Акытчкльыи апны йайфандхал Азанч Кърым аколхоз аунашва анигла дарыммазагъуаата йглайылахтл. Ауахъ акытыжв апны Кърым ршцла йрыцхлаквал дрыуи. Акытшыц апны аун йунагилва ласыта тшадызгълквал йрыуахатл. Аунагилва йгларыртлуз адгъыл бзита йындырхун, хъахлара гланадричцуи. Ага йчкльыиызынгыи Ащхъарктчкльыиынгыи кытын. Аун апны йайфандхал Азанч Кърым йхъвы бзита йауан Бтыргилвацата йызгъазырккльуаз атшыгилва абазарква ршы йгауамщара апхкк ауацлала йтийуан. Аун зынла мурадта йчнатл йара дъайфанду акыт апны колхоз аъазларыныс атахъымкльва Кърым, апхъа закльылагыи тшгълауацлнчырпшызтлхива, аднин абатынха аъашакви длархъымжжвллауа длагатл. Акытчкльыи акытабыр йтадыргылхъан бацкъъа тдзы ауыракл цыккхъыбра акыта. Аун акльыи ймаджыгытыз. Акыт лыгажжквал намаз ауаъа йдирычбуи. Ауат рнамаз уахътквал гъагилырымштуазтл. Аун агланлпхъадзагыи Азанч Кърым йацларсыгъра бзынкъатараква гъашлабчырысуазтл. Аун ауатквал раглангыи швабж, дсакъуа акльыи дшчважжвуз. Аджъамглатчкльыи райхларадза гылагыи псылагыи йыздгылыз Совет власт гымырджжузтл. Аун ахъазла йахърыкъъару мцы гъглайымхъыицуазтл. Йхивушызыгыи йшнхивушызыгыи аун йдыруан. Йыбызнкъыижъра, йацларсыгъра длагладжжкквинцлаз хъара дгъазымпшглатл. Ауат алыгажжквал, атажжквал ракльыи йызгърайцлуз. Аун араса йхивуи «Йалажъайа совет власт Лъажъа зму йара хкъыт йауакву ракльыи. Йазнагнадзайа апхивысква, ркълалтакла дыркльыруа, айззараква ршы рырцвара? Ачльыи ауат айззараква ршы уыста йрыму? Йызбахъада аицра апны апхивысква джъамглат уыс йалалауа-

та? Иылбахъда аплыскыа алыгажыкыи рълачыкыи
ырыдълчлвата кытумс палачважыауата? Заджыгы
ыгыпчалжым ауаткыа рглахъмыца Ауат злыжыу
хкыт йауамкына йглаталыз арыпхыагв йаклвп. Аун
дгыауырп. Аун дгымжылманым. Пуыста йхылайа?
Ачлвкыа хджамглат дглахылалта хлалайырилатла-
уа?..»

Арыпхыагв Андрей Павлович джамглат аларплат-
лаглыта аун йрыбагыун Аун клара глаггнымгшыуаз
алыгажыкыа, атажыкыа йхладпырцлара дантан. Пан-
глайдлахыуалгыи аман Азанч Кърым йтахыа Аун йы-
быз йглахымыцлала Арекъан Маджиди Цагъа Мстафи
ртглагчыкыа рны къалауат тарцлат. Цагъа Мстафа
йхылана йхыпхыи, йтагыжа лхъа йахъайгыауа араса
лайхлвп, «ма, бзи, йсамабыуа ахъылпа! Аунагыва ан-
ны ужыы йхъацлахаз бара баклвхат. Ари схъылпагыи
бхъацлата айзларакыагыи бцала, алыгажыкыа, ахъачы-
кыа йрыдълчлвата йбтахыу рахыла, йрамакыла Саргыи
сабацхра? Бара бтарала аунагыва сывлшчлвацлалп!
Аунагыва цкымыганп! Кыт умс, джамглат умс икыб
гауата бара аунагыва анкыагара бгъахадзахрым»

Акыт анны атглагчыкыа тшадыркылта йащмыхауата
йаъалман Пазан гынн хтглагчыкыи ахъа аламкына Па-
зан хыба-цба тглагчыа йгыи айхъа злакыазгыи. Ауаса
акыт анны айхларагв йара йшкыыдакыаз рапшта йаъа-
ркыан. Зымгывагыи йырбуи, кыыдата йгланхыкыаз рац-
кыыс гыннта тшадыркылкыаз руыкыа рыцла ласы йш-
рылгалуз. Ауат акыт аргманкыа йащырчлыта йаъаз
акооперациягыи бзита йларыхърыгыун. Уандыр, кыватан,
чаахыга йа датша ихата мачвата акооперация анны йа-
такыаз анхъапхъа йхыагара зылшуз гыпта йадгылта
йащмыхакыуз раклвп!

Азанч Кърым, Йгывамрычи Къасбот йгыи ауат йрап-
ныкыаз аколхоэ йаламырныс йакыыркыдзат! Аун
акышмыкыагыи, дара йрапшта апахъанатгыи аун йалам-
лырныс ахъаз, йрылшуз рчауа йалагати. Кърым йш-
былшауа бзы икывижати. Алыгажыкыа йхладпырцлар-
ныс дантанп, аколхоэ йалалыркыи рунагыва тазуан-
та. Аун йыбызыкыагара ашлакыра атачын. Ауыс апар-
тычелкыа анны йалачважыатп, Ауат акытсовет, апхъарта
рпны аколхоэ бзирата йрызгланагуаш зугла йрархы-
зан Ауат айчважыаракыа рпны Гъарыгыи Азамацгыи

колхоз зырхивауа йшакчыважвуз ашын. Агивиджьгын йырхивуз айшысын. Адгьыт апырхара рыцла йшмайралуш акивын йырзыхивуз Аумс рыцла йгизивынгивуз арыпхьагив Сондин йакивын. Аун йгизилцла агивиджьгын йаххдымырынауа хьваланыла апхьарта анны йцалун Ауат йапхьуз акыт хьачвакьва йрыцалхьун, аколхоз ахьазла Андрей Павлович йхивуз ргьы йтаркывуан Уацывхьван аун йшотхивуз аиш даргын йгларьдгылкьвуз йрархивуан.

Мишкы Гьатгьар Батыргьарин Уалин эбаргьышхьватI Агивиджьгын ащылын асовет йшати Пыззнат колхозта йалалырыныс акыт анны йгизилжыкькьлыз ахабар ацлабырг ддырдырыныс акивлI Пьанайыз анны рапхьа йшахьазгын аьан Ауаьа йыгиванан Цагьа Мстафьагын Базйат Глажы йаща Тлахиргын Пнашылгивацати акивын, йсальам йапшцалуата Батыргьарин араса йхиватI.

— Арахь, Гьарин, хгивиджьгын закьы хгизилгларныс хгизилтI Клара улыруазтын, углай, йгизилхьхив.

— Пыздыруазтын ачывьва йызуасемхивуаш? Зин шьчыва Закьы гьаххивам, шваргын Тлахирин Мстафн эглайыз акивхарныс шьмьхьцгивуш, — йхиватI Гьарин, Уалин Батыргьарин хьачивуш дйырбауа

— Ауат эглайыз хгивиджьгын йшхьымдыруа Ауаса Уалигьа саргьы клонмуната хгизилалуашта ахабар гизилан, ацлабырг хгизилдырра акивлI Аун ацлабырг уара йуымдыруазтын, Гьарин, йыздыруашда? — йхивауа Батыргьарин йара йацкьыс йайцйбу Тлахир хьагизилгьмыз акивчварта дьмьчиватI Уалигьын аун дйыздэхьачиватI

— Аун ауысла сара йыздыруа шьвасхивлI, Батыргьарин Аун расхьира ртахьыта акивлI Мстафаргизилгын эглайыз. Ауаса «коммуната хгизилалуаштI» — рхивауата сара йыгьсымгизатI Арайон анны йшырхиваьла колхозта хгизилалуашта акивлI. Аун, «колхоз» — зырхивауа йгизиланыцлI: хгизилкьтугьы хгизилмыкькькьватгын хгизилгьмыльвагын алахьцлIата хгизиланыхарныс Аун йгизиланыцлI хгизилбазара шгизилхьхьрыныс Урышва бызшвалатын ажва «колхоз» йгизиланыцыва ари акивлI: зымгива йащхьчлIота млыкь хьырхлара, йащхьчлIву адгьыл ашмьхьырхара, аун хгизилабазара...

— ЙхьацлауачьвалI, Гьарин, аун йухивауа, — далагати Защ Уалин, дьыздэхьачиву Мстафн Батыргьарин кьазула

дырпшуа. — Ышпактөү зымгива йацыхичивта млыкө тацхымазлуш? Ныха, йшгласгвнымгива

— Ыара уахчива арайон дглатыцта дглайра ата-хышн хьацла. Аун дшгладзауа кыт айззара хичпушт! Химзкычаажвуш йара аунбырг, колхоз ззырхивауа аклөн! Йхымдыруа зымгивала аун хичдглан! Аун йглайуаш йапшдзата аколхоз ауыс, аун шаъазлуш хларыпхьагив Андрей Павловичын бэнта йдырра ата-хышн! Ауыгын йглашвайхивуашт! шөңцгларькомн.

— Арайон дглатыцта аколхоз ауысла гивычлөгивыс данглайуашзара ачлөмйа арыпхьагивын хиззцуш? Йглайуаш йглахгивышйыргивышн! — йхиван Батыргьари йгладжыцлхыркашн шауаш аначданат йыздхьачлөү ахыгивын гөм адирьтуата дглагылхуа далагати. Аун дглагылхьата Гьари араца йхивати:

— Шта, йшнаубауа, Батыргьари? Аколхоз уатал-уашма?

— Аджьамглат анчва срылимхт! Ауат йырчпауа саргын йсчпушт! Гьари Сара закылагын усхымгьыргиван Хлапшышн айззара анны аджьамглат йырхивауагын йырчпауагын, — йхивауа Батыргьари ашв даргванхат! Анахьанат ахыгивын джымыцлхьан

— Арахь, Батыргьари, эны тшглашаккы, Закыла суайкьангышра стахьшн! — йхиван Гьари дглагылшн аун йаргван дласкьати! — Йуасхивра стахьу ари аклөн! Уара йшудыруа апшта саргын ймдырит!, акыт анны йшгланшахьа аколхоз аъазла бэм икьамызгаквауа Йглаугваларшвах Азанч Кьрымгын Лгламрычө Къасботгын йырхиваквауа. Аун ушпашуа уара?

— Кьрымн Къасботн йыртахьдзугын рхивараглат!. Сара заджыла хабартагын йыгылатасрышвуам Дасу йчъа йара дахинтн! Птахьызтын далалн! аколхоз, йтахьымызтын дгьалалрым. Ауаса, Гьари, йхьацла Уалн-гын саргын хиззөглаймэ, аун колхоз зырхивауа уара ухьатала ушпашуа хичьырдырыныс шаклөмэ

— Батыргьари, уара йудырит! сара заджыла Совет власт йгын аун эчлуу аугла рыхьазла шаклөү сызбозауа Аколхоз гладжыкымыцлаз авласт аклөн! Сара сбольшавикн!, апартия салапн! Ауат йырхивауа схьа апшта йазхьасцлнт! Зымгива ранхьа аколхоз салалырныс схьазырн! — аклөн! Гьари джьауапта Батыргьари йыйтэз

— Ауаса йухлара аклыбыргын пара саргын йстахъ-
дзэл, Гьари Аун хъаца, Хларгын йыгдырнті авласт
хысхъазла гамыхара шгланамхъыцуаш Айшыста йс-
мванпта, пара йауглабархларасэхлат сара, зылла акол-
хоз салалуанті. Сара йгъсхъазым, Защ Уалигын да-
тшагын ктомьгівкІ пара ауасабырг йырлвахъатІ. Аун
йзухъаз ахъаца, арафон йглатыцІта йглайуаш, дэгла-
дзара дасыта йхшвырдыр — ахІа йымхІвауата Гьат-
гьар Батыргьаригын асовет атды джмылцІхті

Акытсовет апредседатель Аджыла Гьари ахъыш
джылагыла йджмылцІхыз ахъачааква дрыштахъышуан.
Аун йдыруан ауат ащыгІагын йрайхыыз ажпаква
йрылачважвауа йшцахуаз, Гьари йхъайцІлатІ Батыр-
гьаригын, Защ Уалигын, Тлахиргын йара йапархлора-
бырг аколхоз йшалалуашыыз. Ауат зачІну аун шарда
цІуата йдырхъан. Аун йаишдлата Гьари бэнта йдыр-
уан Аркхъан Маджынд дэчІвызгын. Маджынд йшыр-
лвауа апнта, апша анархара йаргын йхъатанарлартан
Адын аглан асовет рахІварала дасу тшыгІара чІудата
йрымакву акъралъ йанадрыхыгІуз зыгІова рацкІысгын
рыцІа шардата анахъырта йадызгалыз Маджынд
йакІунті. Ауаса атшыгІора атгара аун датша эджьакІы
дрэишта дшыла йаиархІв дгьалачгатІ МачкІкІ дэп-
шыті. АтшыгІора ахъазла хыта йгІарыртуаз ййыр-
дырті ТшыгІора тызгуз йшгІарышуаз агъиква ййыр-
дырті. Пгын ауатква йалыргата йаниба, хыта йгІай
зырчышыыз анхъайцІа, чІудата йымаз атшыгІора акъ-
ралъ атшыгІаранахъырта йгатІ Быргата йхъаз ахъазла
йглайыртыз абаракъ къаншхъыц йчвартагъым ахъа
йыргылатІ Аун рны йнашылдуаз чымгІвагын йдйырбуи
Маджынд анхъанхъа йхъайырыцІара атахъын, йхуш
ауыц пара йымхъаз файдата йчалаз

Акъама хъчІви абашлыкъ квайчІви

Батыргьари, Аркхъан Маджынд йгын ауат йрыцкваз
акытсовет атды йанджмылцІх, Гьари апхъарта эрны
дзарныс джжыкмылатІ. Аун Андрей Павлович дйиийа-
ра дйачважвара атахъын Арафон йглатыцІта йглайуаш
дгІадзанацІыкІгара, айзвара зьрчыуш аун апхъарта ап-
ны акІынта, йадгалра атахъын. Апхъарта дэиашыл

аун дырайгааз йгъылджьауа арылхьагъи Чаргъас Хъазрат йакиш! Аун Гъари йгъайайхъит! Андрей Павлович анхъарта дигламшыз. Пыхъуа ййырдырра ахъаала Гъари аун даницгъа абар йгъайайхъиыз.

— Угъай, Гъари, угы йауымрысып, Андрей Павлович йемазагъышахъаз йахъчъиництарга йъауасымшыз ахъаз. Закгъа сымхъварныс йара дгъасыхъит! Аун акъит саргъа закгъа зсыхъиваз.

— Ачгъыга йгъаншаз, занаджъа? Акыт зымгъа йырчышайымкыргъи аун ахъаала сара йсчыкъайчгъахра атахъышша йгъызбум, — дгъагъжъажват! Гъари, Андрей Павлович закы шйызыншыз йгъы азгъауата.

— Пуасымхъварныс швабыжга дгъасыхъит! Сарны дсыргъыгъат! йсымхъварныс Ужып йшпасчлуш? Сажва ужъушма? Пара Андрей Павлович йгъы йгъамеуашма йхъатала йхъара йтахъым сара акыт йрылазгаркыш?.. — йхъит! уацгъышъангы дгъыгъобата Хъазрат.

— Уара угъсабылым ужып, йухълушп йуымхълушп зымдыруата? Сара акытсовет сепредседательп! Аун уызак! Аун акъимкывагы Андрей Павлович сара дымпазан! бэ дызбит! Аун йызу зымгъа рапхъа ймдырра атахъу сара сакыта йспхъадэнт! Йгъанша ачгъыга? Пуымхъвадзахума? — Гъари йтахъдзамкыга агъыжкыга днапауахъуан.

— Андрей Павлович йнапгъы хып! Палъа хъваснада йырхыт! — йхъит! Хъазрат, йхъауа ажъакъа анхъарта нещ йыгъону ахъыкыга йшрынгъуш апшта йырпейснауа.

— Йухълауа ачгъыга, йчкышымшыз? Аун шудыруа ачгъыга ужып йъагъадзав сгъаута йызгъасауымхъис?

— Пара швабыжга дгъасыхъиван акъит! сыйта йызсымхъиваз. Пхъырта зны дэу Мхъамат йшатахъыз яш йшайхъит! Аун йтгъачва ракышкыга йгъаншаз заджыгъи йгъндырам Андрей Павлович аутгъи дрыхъата йацгъуашт! кыра рычхъварныс. Сара йгъсыздырам.

— Пауэнт! шга Ауаса йнагъалара закыш зымхъиван знык! ахъазла Сара ужыбырг Андрей Павлович йпны сушт! Уара сымхъвахит! рыца йдуу апеш, айларакъа хъчъпалауа апны мца бэнта йтадуырлар-

ныс йгын йдурьпсарныс Агъара ду хымаалуштӀ уахчыва. Арайон йглатыцӀта КӀарыа ХӀамидгыл датша чаджыгын гӀайуаштӀ Закигын гъазхӀоам ауат, алхъапхъа совет йымцауата, араша йгладгылърыныс. Пшгладзауа ласыта шайкӀ спым днарыгӀа Сара МхӀаматргӀа саваллуштӀ.

Андрей Павлович акыт анны бӀазарта фатар йызгӀалымхъыз йара Гьарн йакӀопӀ. Пшлахмыс ахъанӀа бӀазаргала рыцӀа дьатынчуашмыс запшунатгӀу акыт анны аун йакӀымкӀива йагыта рыцӀа йыздыруашмызда? АгӀаамрычн МхӀамат пеш чыда йымчӀпӀ. Йара йацкӀимс гӀвтыч акыт дыгытам. ПтгӀацвалатын аун акӀопӀ днагъу Йара Андрей Павловичгын МхӀамат йины швабыжта йгвӀапхатӀ АнхӀартагын йаргванын, пшдзымаджыкӀ акӀоын йрызбжъаз.

Атдым даннашыл Гьарн йгӀайпыралыс йара алыгажв АгӀаамрычн МхӀамат йакӀопӀ Аун Гьарн йнапӀы йкӀоын днаргъауата араша йхӀватӀ

— УгӀай, угӀай, Гьарн ХӀымалакву гъуымбума?

— А, занаджъа, сара закигын шпасшымырдыр? Ауаса йауума, МхӀамат? Акыт анны йгӀаншауа зымгӀвагын апхъа йыздырра атагъу сара сакӀопӀ Швара йгӀаншазгын гъшохӀоум ПшгӀаншазгын шврымадзӀтӀ, — йхӀоауа йгӀайдмырдырыз йгвм швабыжта йшасуа Гьарн алыгажв йгӀайгвынйыргӀыштӀ

— ПаунтӀ, хъанцӀа, йаунтӀ Уара зны угӀашыл Ауыс ауаса йызшаз бзибзи йара йгӀауайхӀопӀ. Йхъырта цӀолӀпӀ уыкхӀоушыстын ауасадзатын йыгычгьам... — ахӀа алыгажв йхӀварныс дахамдзаскӀива, анещ ашо йара Андрей Павлович йгӀайтӀытӀ

— О, Гьарн уакӀима? УгӀайгва, угӀайгва, марджъа, уангӀайзара. Сара тшадызгалуан ужныбырг уппы сна йырыныс. Арайон йглатыцӀта йгӀабра атахъквас гӀайхъама? — Андрей Павлович Гьарн дгӀайцӀгӀэтӀ ПшлахӀна-та йыхъадаз йагыма напӀым йыжвгӀвахъа йхӀварпу йпальто йыцӀайкӀуа

— Пумзний ачӀыгъа, Андрей? ДзачӀыгъа йгӀауысыз? — дгвжважвауа аун днагӀауа, Гьарн Андрей Павлович йнещ кӀымдара днашылтӀ

— Йыздыруа чӀвагӀвакӀ гъахам, Гьарн. Ауаса йшгӀаншаз зымгӀва уасхӀопӀ УчӀоастӀ апаса унаскӀьата ЙбӀихахпӀ снапӀгын. Пабацара? Аун ахӀа хъырта

гъхыибаема йыгъхымчхасма? — йхъауа, Андрей Павлович ахлак аргван йгылаз арымдза хлагла дыкчъаті.

— А, занаджъа, сара йызсумырдырйа? Йгъауысиз ачыгъахыгъы ауаса дгланжъа ауашма, шта? Аун дгъаура гъатахымма? — йхъан, Гъари йыгълаз дичглаті

— Дзачіуу гъыздырам. Сгъажважвачван йлакта йа йуырты сырпырныс сгъахэмдзаті Адукаа асрыпхъан сгъайхуан Сара аисуахыгъи зымгъа рцыхъаа анхъарта сгъаджыццхлнті Ашв ацланха сара сакіопі йазхъа Амзаквагъи срычихыи сгъаджыццхыи ашв ацланха аетхуан. Уаргъи гыи аутзани йахъа швабыжта йшлашцараз Мза хъаркыыз аещ йгъаджыццхыыз алашцара апыи сыла йгъацласъа гъымбузті Ауаса ацланха аетхара сылаті Зыла шалітымбыжкы элаті Тшгъанасырпагъаца ахла сакамдзауата чаджыи тшсмыгъауиштті Гыи шастызла аун анхъа йауу ашухъала акіопі дъагланшаз Мачкы дэхъала стхъарагъаца сахадзаті акіопи аун йнаніи гъайкхъаті. Саргъи тшаласхъауата абані астоль йыкву акинга зласнаніиццакыиз сарма наніи скъаті. Аудыи акинги снапыи йгъарзалті Йшечназгъи йшезычпазгъи, пыха схлвнті, ужыи йыздырхъазтыи. Ауаса йгъасысызи сари хлажхъапалті Адгъыл апыи хлабаклагваті Аун йхъаз абашлыкъ иццыхъаа сакъма наніи йгъацлашвзті Зыла йыхъада йъаклаыршаз йатагъахъасрышвхті. Йгъыздырам йшцаз. Ауаса, абан йъакіиыццу йара, ани абашлыкъ гласнаніиццакан йгъасысыз денаніиццлті. Санлагылх сишгъан дызлаглакшаз ахъеса гласауті. Хлапанцлас гъан аун ашохъымса йиццу ахлахъаква йшыкшвз сара йыздыруан. Аклашвара абжыи элаті. Алашцара чшылдзыршыхыз дабагласаурыз? Йццыхъаа сыгытанілті Ахъасапа снапыи йшгъакшвз зыла йыздырті. Ауаса хъурта ду шгъасыкхъацаз аныздыр сгъайхта бзибз санашыи акіопі Абшвыма лыгажв йсырбан абар балахъта йшлайхъваті...

— Шта, закігъи зумхъавайа? Йызцлаукыа акіопі йгъастыиыгъауа, Андрей? Аун амылшыи йдырдыркыа амаль гъанам Аун ауаса йгъхъамарра умыи. Уызщырныс йгъауысуа дагъані. Аун усъумраштылыи...— йхъун Гъари зны астоль ахъахъ йыквыз акъама хъчъа даншуа, зыгъи аблыи ахъарышвырта ап-

ны йкынычла абашлыкь квалчла дашуа Абашлыкь гьшыцымзт, ауасагы йгьажвдзамызт!...

— Амилция змыла йдырдыра анасагы арасагы йгьхылымышумзт. Панбакыву арабондза тшыгьв дна-дзата, ауат англайырдышыз? Анасагы арасагы йгьа-сысыз тшыкьайчываххра дахадзат. Аун кьамшта, акьыл алата унзыншгьлара атахьып. Паргы кьлара эсымхьвз уахьчла йаьалдуш айзара акьоп Сара сырхьнта акыт табар рылалыркьын аун агатагы: йа-хьырцушт! Сивны ауасабырг гьымхата йгьхым. Ама-хьышл пансыргьыцлара акьоп йагьырсу. Йбмхан йабацара. Под сара йсыман! Алыгаж Мхьлатгьн йгьлашан далаган хьораквакь йырпавьнт, ауат алай-цьнт! Ужы йанаташлайчывауа йахьыщырыс йхьвнт. «Умышван, Андрей, мчыбжыкьла унапы хьырбан-хакьн», — йхьвнт!

— Йгьуасымхьызма, Андрей? Зьараны йуасчьва, уахьыла усакьала — хьва Пухьумраштылын хьлара хьызатахьым ужыгьн йнаьаркьну. Авласт этахьым ша-ьаркьну, — йхьвун Гьари льяжьакьгьн эман ахьанцл харына акыт бьиракь раумьда эхьвауата йашцамсуа йьрыгьлапсауа, гьымхакь — дакь йудын гьаглайыкьшвз ахьалла йгьы шабыжта йакьопуа

— Пухьвауа цьабыргьн, Гьари. Ага тшыцларкьлуаз-гьнгьн хьугьл реласт этахьым ужыгьн йаьаркьнан. Хьлара ауат хьоракьлара атахьып. Хьмытла йгьлауахьыр-кьын, абар уара йубит, тшгьлацьйырпшуата, авласт дашлагьлара далагауата чаджыгьн дгьаьам. Ауасц ацьабыргьдза эдыруала йара хьмыт авьнгьн? Агьычь-гьыс йгьы гьлахьтыта йту уыгьытаншуам. Аун йгьы йту элаудыруа йхауала акьоп, — йхьвун аурышв арып-хьагьн гьшан Андрей Павлович.

— Закьгьн гьзхьвам, ауат дара тшгьлацьдырпшуа-та, йара уахьчывагы йгьлахьдхьагылырыс, ргьымхара датиа аджьакьн йдырхарыс, — йхьват! Гьари, алы-гаж Мхьлат йтагьжаа йгьлалгьмыз айшва аджьаха шва акьта апны йлыцьыргьытуз

— Закьгьн гьуымхьвади, Гьари Арабон йгьлатьцта йглайкьнушыз гьгьламдзема?— датайцгьлахт! Андрей Пав-лович, айшва дадзхьачьвауата

— Араьа санглайуаз йгьгьламдзасызт! Йгьладзара атахьып уыжогьландзара, йара Кьларма Хьамд йши

хиваала. Арахь ари абащлыккы акъама хычын банта йкъачываахы. Закыгын гьаэхивам аглобагын дара йатаххарнымс, — йхиват! Гьари ачара аджыквоцлара тшазичвауа.

— ПгIастынпгIвнтI. Ауат къасчиваахышI Ауаса ари хIайызара ауыс хIырхъйанацIыкIыара ауат рунашва гьхIчпарым ХIыгьгажнажварым Пхъаду акыт шабгу колхозта йалажыра акIовI, — йхIван Андрей Павловичын ачара далагатI

* * * *

Арайон йIатыцIта АнцхьарктчкIыын йгIайыц КIарма ХIамид дIышын Черемизов Георгий. Аун акыт йауакваз ахъачваква райхIарагIа банта дырдыруан Черемизов занытла акыт дIаIаIлун Аун архъа бозартата йгIалацхыц акыт шIыцкьа рны ахабла ачарала хы шра рхъицIалун. Арайон ангIандыршагын амлишгIаны кьырлыккы йхун

Ауат райша асовет йгIадгылтI. Ауаъа акытсовет йалакву, акыт йту ахыгIа коммунистчаа йгын акомсомл ичейка йалякву райызара айшыс акIудыршатI Аун айызара аины йырхиватI, йазырдуш акыт айызара акIыыршара зынарху аджъампIат колхозта йаларыжь ра шакIуу КIарма ХIамид йгIаргъишйырпIамтI арайон акыткьа зымгIва рныгын аун йаппу айызараква шакIудыршауа ПсыхIвалшдза — кыт йгын датша кыткьакI рныц колхозта йшалалхъазгын райхIвтI Аун йишхIваала аколхоз йалатра атахъкву ахIуара шъа айызара акIыыршарныс йалырчкьауа рыхъызла йырпIура атахъишI

Асовет аины айчважвара айшыс йалакьаз акомсомл чкIишичвакьа ракIовI йысхъаданпырцIаз акыт йту ахъачвакьа, ауат рихIыскьа, ачкIыишчаа йгын ахIоссакьа айызара йгIайра шатахъу разхIырымс. Ауат йрархIыц ласыта йдырхъйатI. СахIаткIгын ахъынцIскIва акыт йту аунатIа хъачвакьа апхьарта йгIадгылтI Ауаъа йгIайтI ихIысрпIа йрыуатагын шардагIы

Акытсовет апредседатель Аджъа Гьари йакIовI айызара гIахъызтIмэ. Аун ажва зитыз КIарма ХIамид

дымгваажвауата, дара йалыргата аугла драчважваті.
Ауат йрайхівті колхоз зырхивауа, аун анны зымгива
рынхарала йшапшызлуш. Акыт анны аколхоз ачабар
агаллагын рыцла йпасата йырглахьян Задже-гівыджькі
ракіомкїва апахьянат азицїлара шарлагын гдымыр-
гылтї Дара ауат йазицїлэзгын акыт анны рыцла йгвы-
мчївата йбергьыльквэз Къасгьян Маджьндї Базїят
Тїахирн ракївнї

Кїарма Хїамнд дїгїачважвауаркївауата Маджьнд
дъачївэз дїгїацїрытї.

— Арахь, Хїамнд, колхозта зымгївагын алаалтї
ухївнтїта, сара аун закїгын гъазыхївум. Ауаса йста-
хьыпї сара ймдымырыныс арн. Аколхоз анны зымгїва-
гын ачапшхушта ухївнтї Ауыгын зунтї, Ауаса акол-
хоз хїаналалуа агїан унагївинпхьадзэагын йалахїцїлуш
амлыкв пхьадзэра, анхагаква аъаразлара атахьума?
Датшата йсхїванїта — цїахївачївмта, рахьмта, уасата,
нхага мачватї йацалахїцїлаквуш чъарайа?

— Маджьнд, уазицїлара араъа йыгївну зымгївагын
йшрацїцїлару эдырнтї Аун анш азицїлара анэхьанат
акытквэ рпннннн йаъан Ауыс шаъу арн акївнї, Ма-
джьнд Унагївинпхьадзэ жьыкїн хїыскїн ргїланхїтї
Аун йапшлзэата рыпшїа йгїлатшкїларахїтї кївтїлута,
къэзта, бабышїта, гвагьынїта йрыму зымгївагын. Ана-
хьянн датша рахьмта, уасата, цїахївачївмта йрыму зы-
мгївагын аколхоз йаларцїнтї Аун йапшлзэата аколхоз
йаларцїнтї йуандыр, йкїватан агынквэ зымгївагын...

— Аун йзачїв аъарашаїа, занаджьа? Сара йшызба-
уала, зымгївагын йаъара-аъарата аколхоз йаларцїлара
атахьыпї! — йхїван йзымчїлауата Тїахиргын дїгїацї-
рытї

— Йшаъаразлуш абараса акївнї Рыпшїлаквэ рпнн
унагївинпхьадзэ йырзыгїанхауа анаъаразэра, унагїва
млыквэла йаъарахїтї Анахьянн, йащынхауа йанджьы-
кьылра аїангын бэнта йащынхауа бэнта йацбэзэахїтї
Ауаъа ласу дшынхауа акївнї йынхаша ахыгын шїауа-
уэш Сара аун йгїланнхїтї зымгївагын апащхьрыгїауа
бэнта йащынхара

Ауат ажваквэ айзэра йыгївнэаквэз йапшынкїва
йрылархїватї Аун йгїланнхїтї йызгвалчэзгын йзым-
гвалчэзгын шаъаз

— Ужы, — йхиваті йара Кларча Хламид, — аколхоз йалалра атахъкыу ахивара, шыъа глартийра атахъыпІ. Аун ани шыъа нивэзыргыуаш ачкышчывакыа аъанІ Прашхлыркъын йшвырыргыуашті УнагІшпхъадза рахыта, уасата, цлахивачыта йгын ихага мачвата тьара рыму ашыъа йаныта асовет ани йаъанІ Аколхоз унагІшпхъадза йаларцлара атахъугын бергъыпІ. ПгъангІларым сара рыцла чыда аколхоз йалаласцлуш ачлывйа? — рхивата, рахы, уаса рцтуа йа йыртыуа акыт ани йгІаншарыме. Ауаса йызчыуа дгІаншуэтын, ауат ахабаа йаркъманчыушті. Хлахиваті аун йапшу йанымгІалуа эджыгын йымчпарыме.

Йара аун айзара ани йыгІуназ райхларадза йара аун ауахъ аколхоз йалалті Аколхоз йалалырыме эмгІава рапхъа ахивара шыъа рыткъаз йрыуанІ Гьатгьар Батыргьарн, Заш Уалн, Цагъа Мстафа датшагын. Ауаъа йангІалті айхларагІв аколхоз йаналалра йахърымгауата айзара атарчпахырыме Ауаъа акІшІ аколхоз унашва ахъманчакыуш талырдуаш

ЙгІаншаті Къаскыан Маджыд йапшта йара аун айзара ани аколхоз йаламылквалгын Маджыд йгІайгынгІаыті аласагын арасагын аколхоз далалра шатахъыз. Ауаса ауыс экыу йтагъжва йлайхлара, йшйылшауала йгІалгынйыргІлара атахъын. Паргын ауаса акІшІ йшчыназ. Рны данцах ауыс йтагъжва йлайхлөті АгІшдыж ангІалын, йара ауахъ гІуасакІ рщыті. Пшырцъадзаала рыпщцла йъадзалшцларкІеу ауасакыа рыуа гІеба рщрыкыын рыцла йагъыхушта йгІалыраті. «А занаджъа, тьара уаса хыму асовет ани ашыъа йаныпІ, йхшчы гьаурым», — хІва йхиваті-хІва, йтагъжаа йылхиват йымхакІва аун йыгІылымшаті.

Къасбот айзара иаларкІваз ргІны дцхті Аун ртыдлыи динамышлхуата, йымаз йтш кІындара кІөдыр акышцан акыт дтыцті Атшы рыгІла къатыркІ ани йчІвахын йымшаскІва рны дгІайхті. Паъан жвы чыда эмакыаз йрыуата эджыакы, ажкывагын аколхоз йаларцлара атахъыта, йырцхъадзата ашыъа йанырцІакыа аразыкыа, ауасакыа рыуа кІара эшуа йгын йызтій-за йышдыршвахуашыа. Йара аун айзара ани йырчыназ ашыъа эмгІавагын мачы ацІаддырцлаті. Уащы-хъавыгын йымчдыргІыме аджыамгІлат дгІарышті Арс-

кълн Маджынд кӱдыртштагыи гӱмба йыман Ауандыр-
тшкыа йыацӱахӱваз аколхоз йалайцӱатӱ Анахъанат
агӱнтшыкӱгын дасын йтӱйтӱ. Аун асовет дьлшӱыртын
йгӱлайархӱатӱ, ахча рнтхта, агӱвтшыкӱгын гӱайцхта акол-
хоз йалайцӱара шатахъыз Маджынд ауаса йагӱла-
бархӱа тиницхуа далагатӱ «Пауа, сара пӱтшыкӱ акол-
хоз йазаласцӱуш? Анахъанат гӱмба-гӱмба ахӱа аларым-
цӱауата?.. — йхӱвун аун. Ауыгын йгъызырчуытӱ Уна-
швата йырчываз ладдыргытӱ

Унашвата йырчатӱ йрархӱонацӱыкӱьара аколхоз
йаларцӱара атахъкӱваз дасу йышӱцӱа йаъазара агахъы-
та. Ауат такӱырта, гыларта рызгӱлаура ауаса йыгъмай-
рамшӱтӱ

Мгӱвабаргын

Ащхъарктчкӱьын апыгын колхоз гӱандырнишцӱара
мыэкъомкӱ агӱвсхъан Ауысквагӱ аджъара йгӱаншыхауата
швабыжта йбаргын. Аколхоз шӱыц аправлена йапред-
седателята йалырхӱыз Кырбыджь Азамат швабыжта
дгӱансун. Зымгӱва рацкӱьгын йбаргынз йаларцӱаз ара-
хиква, ауасаква йгын ацӱахӱвачӱнква рычъазла такӱыр-
та фачӱин ргӱлаура акӱшын. Унагӱшпхъадза рачӱфачӱш-
та йрымакӱваз, рырахкӱва шаларцӱаз ашита, рынкӱва
йгӱлагварыргӱтӱ. Ауат зышӱцӱа рыцӱа йтибгӱлараз гӱмба-
хӱа унагӱва рпны йазыркӱкӱьтӱ Ауаса ауат ашӱцӱаква
йгъыртшкӱларагыламытӱ бора ду, хӱамач тьбгӱлара. Аун
йгӱлалцӱла ауасаква, ажӱкӱва, ачӱчӱвараква, ажӱчӱвара-
ква, атикӱва, ачкӱва йтинчӱлчӱвата, мачӱ-мачӱ шардӱ-
гӱьын рпны йаъан. Ауат рашыргӱлара, рхъпшӱра, рынкӱл-
гара акӱвӱ аколхоз аун йапхъахъуз агъын чыс баргӱ-
дзата йгӱларпыранагаз. Аун йапшдзата йуыс дута акол-
хоз йалакӱваз йгӱларпыралтӱ йхъарахъыз агӱаны архъа
ихараква тшрызырхӱазыррагын Акӱватанкӱва, ажижжа-
гаква, алацӱагаква рчӱаджъара атахъын Ауандыркӱва
райхӱларагын аун акӱшын йыаъаз Анхата мачкӱва кол-
хоз пшцӱата йгӱладжышкырыцӱаз апын йазыркӱкӱьта
йаъан. Аун апы пшцӱата йгӱлалырхӱтӱ акыт акытабырг
апын йачыз адгъыл хвӱтырта Аун амаджыьт чыщ
адӱхъа апын акӱшӱт.

Йыргъахайя айфанд Азанч Кърым ауаъа колхоз пицла глалжыквырцлауата алабар аниглагын йара апицла глалжыквырцлауата йанибагын. Уа алыгажыквырцлауата аколхоз аправлена аниш йыштитийыгын, уа йара йхъатала ауаъа гыра дымцагын. Амаджыгыл надыкъу ахътыра йахъымсуашта, аун йахъымсырквын, аичва йнаглалат акыт йгларыквыншушта асовет апынгын аколхоз-аправлена апынгын йхъалдырцлара йтахъын. Ауаса аун йхъуа ажавкI апаъагын арахаъараъагын ааджизаджыкIгын йлымхIа йгытамылуагI. Ауат дара эддыргIлуашгын йырхуш уыгын рщардан Ласыта жыра глалжыквырцлауата атахъын. Ажырагын йара аун йгларыквын аколхоз пицла аниш йдыргылырныс акIапI йшайчыважва. Аун акIапI анхага мачвакыгын ауаъа йазыркIкыз Жырата йырчлушыз майрата йгларыгI. ЩардагIгын тшыгIаратапсарта амбар рчпата рынщыла-кыз йыртщкIарагын. Ауат чIвагIвакIла йгырзыбжыквын атахъын. Азамат йхъатала ауат амбаркыз дрылашIтI. Жырата йчпа ауашта Батыргъарн, Щаарах йгын Чаргъас Нану рамбаркыз гларылихI АхамбаркIгын глалжыквын мшы акIапIкыларан Ауат рынкыкыгын кыанджылыш.

Ашкыла акыт ахъачыважва ахамбаркIгын акыр-кын аколхоз анишIа аниш йгларыгI. Уащыкъван, ахъа аладдырIлауащара, жырата йдыргылуа йалагати. Ажыра йадахъата йкындарата амщIчагIичва аащIчагIичвагын дыргылуан Ажыра ласыта йгларыквын атахъын. Ахъачыважва акыт аниш йщардахъа ауыкыкы йгырзыкылуагI. Кында-кыдата апицIакыкы рынщы йауу арахаъа, ачыкыкы, атыкыкы рынкыкыгара ауат гыларыкыкылуагI. Пара агын аун аъара тшарычыгъа-уаркIлушта швабыжта усакъра атахъын ПаларцIагIва-наз радбазара алагIаджыквырцлушыз рынщыкы хъара атахъдан Азамати Гъарин ахъыщын рачвагара дцарныс Харынн йхъадакырцIатI. Аун анишIакыкы рынщы йдыруан. Паргын уыста дымдгылуа ащыкъва бонта йнайырIлауа йцIасын. Азамат ХIашIшыватрIа рынщыла йырхушI Апасагын арасагын рачвагара йцIауашыз аун йакIыкыкы дшмауашыз йдыруан.

Йыкъыз йхъата дшмрыныгын дахамIлауата, Ларзына йтагIажва Фаризат дIагIварцIуата агъаша аниш дIагIащIатI.

— Углайгва, углайгва, Азамат, — лхивауа Фаризат ауи мгиа глайылт!

— Бэила хлайгват!, Харзына даъума? Закыла сйхивушын, — йхиват! Азамат

— Даъан!-даъан!, — лхиван, Фаризат длыгылшт-уа, Азамат дгваралдат!

— Уыхъалапын бэнта, Харзына! — лхиван Азамат апеш иха днашылт!

— Углайгва, углайгва, Азамат, — йхивауа Харзына дглагылын Азамат акъынтхларала днайрыскылат!. — Учйа, Азамат!

— Ачйварагын сшахамдуш, Харзына — Азамат ачвартагын бидгылаз арымдза дыкчйват! — Закыта-гын йумбан, Харзына, суыхиварныс сйаглайыз

— Псылнауа ивара йгышвагыасшарым. Уызглайы-згын ухиван!, чачкыгын учйвалата тшпсна Абан ахъшвагын хлазырхауазан!, — хйацхан! — Харзына джауапта йтйын ахлакв адэхъа йгылаз арымдзасгйа дыкчйват!

— Харзына, дара бнта ймудырит! хйуш экву Уыс хйшардан!

— А ланаджа, ауи ливашума! Уалахйа, арат аглы-мчыбжъа сйачйаугын схъа шахъызбгйауа. Сара йсы-хуш уыс аколхоз анны йшмачынгын ддырит! Пара бангын уппы снайырыс снаджыквылуан. Уыск! сал-уыргыла ахъазла суыхивушын. Апхыве мыжда сгла-шйалкыт!, «Пхашаран!, уцата сыншвырхъ», — хйва урыхиварныс — Уыртахъызтын, дара глайилта йглауар-хйан!», — лхиван — Ачймыа уызлагласыхйвара утахъу? Йхйа, Азамат

— Пуасхйвнтн, — рачвагара уцара атахъын!

— Пауа сзынауа! Схлазырн! пара ужамбырг хйджыквалырысгын, — йхйват! Харзына, йхъамы глай-швнцйауа

— Анчва дузыразхат!, Харзына Пара ауаса йухиварныс сайгвггадзауата шаклеу, ныча, сшглайы-гын Учйвы чайыжвгланка раглан шаджыквылн! Амш-гын рыцла йглахълзушышва йаъан! Ачквва аколхоз анны рыцла багыкву ракйан! Мгиа чайыр анчва

швыкыжыт! Аун акыны сызлауыкыушыа, — йцйван
Аямат дгйагылхуа далагат!

— Пенмлах! уымкыауата, аичва чшджамлэсмышт-
ра, — ахйван Фаризат айшва гйалыргылуа далагат!

* * *

Архъа хътыра йыкычываз, акыт шыц хыцкыа йыр-
тыцта, арачваргйацхыртакыа тану, ашхъакъышйа шы-
пйакыа йрыцауа агыны мгывала йащтагылата йалацуи
гйуандырк! Архъа йгылаз ауандыр йацлахыу ачы-
шалкыа йакышвауа йшацалхуа убун. Ауат йымгыжа-
жвауа йащрыхъаду аисуи амарымкыа рапхъала йац-
чывырхыт! Ауандыр йаичывалу ачкыны Хйабан, йгйай-
пйасуа ащымта пша чывыхъ тшачвойхчауа, экыла ачкыа
дырзынархан! Ацывыхъа йгылу ауандыр зырцауагын
дчкышымыркыван! Базйат Гйазыт йпайцйба Гйумар
йакыш! Пыхыз Гйумарытхйа аун йалайыпхъауа
акыт апы ймачйзап! Дшсабиймыркываз йгйашларыш-
та аун йгйайхъхалт! хыз кындарата «Дада» Дада
йыцтачкыа, ауандыр даныштырыныс дшвауашыа, Хар-
зына данчывалап!

Гыны! Хытан! Амгыны атшакыала йшарду акыб-
кыа, ахйваражкыа йыркыну ашвыбракыа йакынакыауа
апша йарыкывачент! Ачкыа йгйарыкыначпат ашымб-
кыра тшыткыа, ашартыкы цыракыа рапшта, ачкыа
чывырхъа атырйпхъадзагы, йнасгйасуа рыбгъакыа йры-
кыхъомарит! Ауаса ага йкащарыгы ауат гыкыашыум
Пыдлашымыз ачкыа рчъакыа багылата йрытархан!

Ашхъаркчкыны утыцта арачваргйацхыртакыа тану
Лымаралза ауасалзагы йгйаргваным Рахйа йшацйла-
су чывытшыгы йацлахыу гйымшкй йамырлара атахуу
аъара мгылаз бжыан! Ачкыа назуаз агйомчкынычыва
Хйабан йгын Дада рынцйра апы ауи апы мгылаз ауыра
йапхъахауата йамырдуи

Йгйымшкыхуз йгйалахъалауата Ашхъаркчкыны
ргйымчывандырк! арачваргйацхырта апы йвадырдзат!
Йъанадгылыз апы, дара йраншта, рачваргара йгйай-
кываз ауандыркыа щардан. Ауат рыаджъакй рачва гйар-
пырпсалхыан. Рыаджъакйгын мщыраркыван

— Шыара, ачкыа анышышцта йшымрча — хйва
унашва йчван Харзына арачва гыганырпсалуазла

йырхауті Аун дгымкэваті Ласы эчкымычпаква дрыз-
гІайхтІ

— ЙырхІваз ари эхІвапІ: рачва ауандыркэва йара
ужмы йрыхІлсалра атахыпІ Шымта йрыхІлсалыр-
кып рыца йгьягьяммма? — эхІвазтІхІва йгыримуштІ
АчІшыйа учІшымдла шызэлпуаш?—рхІвапІ

— ХІмчкэва гІапсатІ, Харэмна Ауат тшпсыршца-
кІва, бэнта йхІмырчауата, хІджмыккылах йгьяуашым, —
йхІвапІ ХІабан, йащкІмэ йахІбу унашвата йчпушмэ да-
зымшувата.

— ЩабыргыпІ йухІвауа, блп Ачкывагы тшпсдхІ-
рыцапІ, йгып йхІырчапІ Уахья аража хІлхуштІ, Арачна
ужмыбырг хІуандыркэва йгІарыхІлсалпІта, уашІхыван
эчкывагы эхІырчІлапІ, хІаргып тшхІыртымчпІ, ХІван
хыуш дара йгІахІархІвуаштІ, Агваны йшхІкынымшуш
рхІвахыатІ ХІара йгыхІхыазым, Рачвагара йгІабуа
чымгІавагы тшыапсыршуш, тшыадырхуш, йгьячвуан
рзалырхыата йащпІ

Ауыс Харэмна йшхІІваз йапшхатІ, АгІвуандыркІгып
йшрышпшалуаз йрыштата рачна рырысалхыата, даргып
рычкывагы бэнта тшпсыршцата Харэмнагып агІым-
чкІшынчвагы арачвагІацІхырта апны йдыршатІ йара
ауаса ауажа йзыршаз АщхьарктчкІшын йауат ахьацІп
агІымчкІшынчвып йгымрхыазымызтІ, АщхьарктчкІшын
йгІатыцІта йгІаймэ гІвуандыркІ ракІшызтпн, Пасып-
ХІабла, Баракъяйкыт йгып энтахыгыт акыт дукэва
йгІартыцІта йгІайкэваз рыцагып йщардан, АмгІва шазу
Харэмна йдыруан, Аун йдыруан аун амгІва тэдзаныр-
дауа ауат зьара дымгІа йырра атахыызгып, зьара гІва-
ла йырхыалра атахыызгып, зьара кьвайашІшыйарта йыр-
хысера атахыызгып Пшпайымдырхуаз аун Учкымыт
агІвала ауыракна, ашІысыртакна, абна кыайчІна унам-
дзэхкІна йаму ахІшынчІшкІмрта-пслымдзыртакна? Аун
йгІайгшынгІвуан аун амгІва хышра чІвагІвакІ шад-
рымгалызгып, ДзэчІшыйа ащхья шІшпІла дарарта апны
ащхья кытка йырбжэаз аун уандырмсіна аун агІан
йахыпшырышэ йахалзушым Ага йзахышпшызтпнгып,
аун амгІва акытка аднакІшлуан, йаланыкэвуш, уыс
злархун.

АгІшынчкІшынчва йакывырдыргІазІа рахІба Харэмна
дызлаз ауат ахымыщракна? АгІшымджыпн, эхІакэ адахья
йкІалыршвшваз эчывайчІна йылалын, тшакІадыршан

йичван Харзынагы, аколхоз председателъ дгалаы-
 хлота, ауат дыгларышцилаз ауи амгива ауыра баргын
 шаклыз йдыруан. «Алах! йхван,—йгыгивбам Хлара
 йыгылхъазым ауи амгива амыздауа Ауахъ-ауат йрапш-
 та хларгы хлаламгивайсп!», — йхван ачвара тшайт-
 хт!

Акыт йглатыцта аравгаглицыртадза йгланымрдаз
 амгива ауи бэнта йглайылсхъан Даларпаладза тшн-
 бахуан

Райхъа рачва амырсалхъакваз аджъакы цыхкыта
 йагловсинахъазан! ухлвушта, руандыркова ацлархива-
 хын, мгива йыквылхт! Харзына ачкыва гланмшк! йа-
 шлансуа йшглангивайсхъаз шпайхъаштылары? Ауат
 дара бэнта тшпсдыршара атахъын. Йагглайуаз аглан
 ауандыркова мшырап. Ачкыва ауи аъара йыгърылымст!.
 Ужыы аглвуандыркыгын рачвата заклы-зак! тонн ршын
 Гива-гива чывла ауи аъара хлатла анкыгара гьмай-
 рам

Йгланаркиклауата Харзына длагаыт! Аджъаханыва
 апын йшцлата йичвуаз Хлабаци Дадн йрыквпсаз ръя-
 мкыа айырглат!, йглаймыршыхарныс дсакъуа
 Дджылыцын, ачкыва чва мачк!-мачк! атаритхт!.
 Ачвагы ауасадза йайплатшара гьамуашымт! Ачвагы
 йайгълзара атахъын! Амгива ауырап! Амгива агын
 йглаквхаркын агъын акота дзачлвыйа чва глауызтуаш?
 Айгъдзарагын асакърагын атахъын! Зынгын йыгылы-
 дам Узайгълзэуа глауыхълахит! Уызсакъуа глауцхъры-
 глахит! Ауахъ ауат чачыма атдыз ауыра йыгшинаквз
 глашыхъахъан. Дара йрапшта рачызгара йглайквз рын-
 гиваква йрынмылхра тшаздыргалуан.

Харзына йыглазачва аглвычкымынчва ачкыва хыр-
 чохива йацлархиваст! Ачкыва йрымфауата йгланхаз
 ачвагы ауандыркова йырнырцлахт! Рачва чьгланымри-
 салыз йагладуцхуаз йглауцнануа йалагагивацахъан
 Къабини ашъахъашла пемхива цлола, хъарпа дук!
 аъарпазшва, йланцарадлан. Ауахъ аглатшкларыцыр-
 тала хъарата тшглауцтыахуаз, амара ажьглованд аквай-
 чиварара йыгыггалымпшуазт! Ашыбачива, апысхива
 хьмэглвузата, агъыма тшыла йахъштыхт!у, ахва хла-
 гива йырхъагылан. Ауаса ауи, йара тшунарбарагина-
 цара аклыи йалшуз Ланшарарата йгладхъынцуаз гьаъа-
 мыт!

Аун аъара йшажьыта йшгладжыкылызгы, аглуандыркI атшын йырзамдаз гьшардам. Ауат Учкьымыт йгIашIысгIацаан, ацIапIкьыарта йгIакымлгIацаахын. Амш аурала зынамыза апетхIааква йырчIагыщIпш-уах, амарагын аташвара тшазначпатI. АмгIва гIвадахъра апны йгIадзатI акIын Харзына унашва йчIатI ауандырка гIашIадысырымс. АчIкьва ашIырицтI. Ауат апсунчхIакьва ринн йкIыдырхIвалтI Чва рыртI! Даргын, руандыркI адрабина йылгылата йчIатI. Чаратагын ушнапхIахрыз аун? Прымаз ачIахъви ашын йшбахыт йырфатI Харзына «швакьыщI, ахьта шваварщыпI», — шихIоузымца. Дадагын ХIабангын амгIва йагIыкьыуа адыгIахъыц бахъашIалын, дзы рыжатI.

— Ужы, сайщывакьва, чIымгIва йауата рачIа йбаргьырту апны чIнадзнтI Йыжибуна, ашн чIпахьла йчIпыру ахIагIарарта дукьва? АмгIна ауылI акIыпI ймалацауа Ауаъа акIыпI Алтагьызыхыц адарартакьва дырхIауа ГIвадахъра дунI АмгIва ауаъа йаъу акыт ахIахълачIца йашIыкIешауа тшхъанакIылантI ХIуандырка чIатлапI АчIкьва гIапсахъатI. ШырмайгIауата, дара шызнайуа йнамгIвайсыргIатI. ХIайда, ужы йацIахIшвырхIвах! Абан анахъанат ауандыркаагын гIахIхъыдзахитI

ЙгIархъыдзата йрыгIосыз атшыуантыр ацIыхъва йтагыла, агIычъуандыркIгын рымгIва йгIакылахтI Аун баргьырата йалу гIаргынгIвуалшва, ХIабан йуандыр йацIахIгьв ачIкьва, йацIрыхъаду апсунч дрыхIвачауа, азакIы азакIы йазкIыллшхитI ЭчIатла бэпIу ауандыр ачарчкьва, амгIва йыкьу ахIахъакьва йырхынгIылIхъадза, йыгъзуа йцIритI Ауат гвагIварарта хьыцкI йаза лыхъадзагын, ауандыр адрабинакьва ашIыщIуазшва ачъацIакьва йыршIыхънтI Ауаса ауат адрабина чъацIакьва йгын ймлашIахIуу ашамкьыакьва багъыата йрыманпI Харзына дащIахъан асандыр алархъанга ЙгьызымьатI аун амгIва ауыра дъадзакьылхъаз.

Харзына айхIара шанIыла дымгIвайситI Аун йхъамы акIэлтакьва йцапIкьва йрыгIахIуа дIазкIыныцIыз ауандыр ацIыхъва дтагыла, тутын йрыббитI. Аун йтутын йгIашIуIлауа ачIвещкьва абауа Дадагын йшIадзы гIагIуа дхIваанснтI Паргын тутын йчюушын. Ма, йгъуан ПдыртI, Харзына йбарыкьын, тутын мыжда шыййырчвуш Аун, Харзына йтутын йгIашIуIлауа

ачлөөцкөө йбалхьадзэгийн, йайкөө аджын йту акьмса дахьмсуан йглатихта тутын алайрышара йтачтын.

Хябац йуандыр йацлахивээ ачөкөө чөм бэйгын. Ауат йижаажавата йацлархивээ ачөчлөвара танакөө йыгьрыуамыэти. Агйөбөгын глөмхкй ащхьа йдырхивыта йырбжыата йацлархивээ йрыуан. Йшырхивауа ашшта, агйөчөкйгын акйөвөтан йацлахивата акьмж йтауыргылыргын ауандыр йацлаухиварыгын уыгыларымжыушыэти йабгата ныжхьта йахьрыкхьыата рхьвы рхун

Дада йуандыр йацлахивээ агйөчөкй датшан. Ауат, ркншыракөөла йпхатшэутихива, йагйөсыз андын агйан йырбжыата йацлархивээ чөчлөварын. Уарх рылаглатыргарн ашынгйөранохурта жөанькй эьара нартыхь рылагарн акйөммэтын йрылартахьээ, чйөзгйөакй гьэьамыэти Ачө шйакөө йамырдаз агйөва ауыра шөвөбжыта йрылети Ага рымчкөө таркйөзэтынгын ййлахькйгывөцу агйөва рщэпйкөө цйэакхьэти Ачөкөө рщэпйкөө хйэхькй гйарыцлашвапхьадзэгийн йиэпйхьмысылети Ауат йтыртыруа йкйэзыуа йрыхьөду аласунч тшэцдрьхьээнчгйети. Парэ агйөвада ауыранйта цйэхьөва гьамалдахым. Рөпхьэла йнаскйэпхьадзэгийн эвадара рыцйрыцла йэлахлети. Аун йайчөухутын йагырашывы асымгйөва ййэцйөшуа ахйэпйкхьэ хйэхькөө, ачөмчла ашйагылыртакөө йрапшта, йашйырхьха йлапй. Ауандыр ачархкөө ауат эхйэцкхьакөө йыршйэчлети. Ауат хьарнаэтра ахьэзла ачөкөө рыгөкөө глатышөтра йнадзанацйкхьара йхйөмичлети Шамхьэаша йабаргылуа йахьчлети

Хябацгын Дадагын ауандыркөө йыгырыкчөйөвахьч. Агйөвджыгын рычккөө йырхьу ачөхьэшаккөө багыэата йрыманй Ауат йгйөдмырльэьэуа йдырхьэуа ачөкөө рөпхьэла йрыхьчлети. Харэмына йташцарахэз ауахь дауэцйшлети. Ауат рөпхьэ дгылэата псайснадза агйөвада дгйэхьэллети. — агйөва дйырблети. Агйөвадахьрамгйөва апы рыцла ййэпйакикйурту дөшйөшвапхьадзэгийн, аун ауандырккөө ашйөдйырмычлети Ачөкөө тшөпсдйырщлети. Ауандырккөө гйашйөдрысырымыс ййэкикйлуа апы хйэхьам гйайаунлети. Ауат ауандырккөө алагьэла штачьла йамчьра ахьэзла ачархкөө йрыцлапйцлети

Адхь рыцла рыцла йалэскйэакхьун. Ажигйөанд апы йачйөакйгын гымкйкйүзети. Ауахь адзыгйөхьөмц ахйэхькөө йьарныкхьөмаруэла йауу агйөвада ду эцйэхьмыла йгйөджөккөчлэуа алагьь пшэ йгйөанаршшөшөуа йала-

гаті Рыдахъала йаму абыхъе шисырта ачыла йхъарага лызмамыза дашбжым глани Амыт арваныта глацицлауашым Пивскляпхьадзагын Дада ймчккварахъца рыца-рыца йбаргахиті. Паихъынчлауа аглан йгладжымкырцлут ранкъаакъара ачикі ачикі ашта йнадауа йалагаті. Аун йгланыцлауа ага джкълынырклавазтынгын Дада йглайгынгивиті Ачаква рглансара анны пгланымхауата, йымчыдахаті, йашласті Ауаса йшаъуын амгла ашвахъара йгланшшуа ахлацккыа хлахъе дуква рыца-рыца йшардахиті. Аун аши хлацккыа дукі амгла йгланшшуа адгымл ймцилпнта, хлатла ану нымжыта, йымцыру зандыргын гыуахъарпалрым Аун акълымккыагын ахлацккыа чымларарта анны амгла рыцлагын йтшвалі Паргын абыхъе йашыккыашауа йзадаразата тшхъанакылниті Армала, цартакігын аъамкина, бхъым ауырапі. Агъмала атды амцетаква йраншта бхъым ташварта цлолапі Йара амгла мацлзаакі ушыккыцыз агъал ауыра хъамкыхрала збгъанатгусті Углашлзаклауаш цлаакі йа кыбракі гъаъам Ауандыргын ачккыагын пхаста йашлашварныс дара ймайраллапі. Патахъу ауандыр ачархккв амгла ймкцицрагиваца аклвпі

Харзына ауыс экмыз йдырті. Аун йдырті, Дада ймчккв аун ачымларта анны ауандыр шрызхъамдылуашыз Унашва йчпан аглвуандырккыгын глашлабрысті Уацыхъван дхъалуамцара ашлыккышарта шаъал бэнта дашыті Ауандырккв дрызглайхын аун йхъаштахъ йбыгъуа араца йхлваті

— Ужым, сайщваккв, араца аклвпі йшхлчпуш Аглвуандырккыгын пшба-пшба чмыла бачула йхъагидылар йа къазуламцара Хлабац ймчкквала йхъагидылар Аччлвараква руандыр араца йыгърызхъадылуашым Рымч гъаккхъушым. Ауандыр чархккв ахлацккыаккв йырхъадырпалырыне гырылшушым Дада, зара ачккыа птауымрыплатлауа йара ауаъа угылазла. Хлара ари ауандыр хъагидылпнта, ачккв уызглахлпнта, хлглабгъалхпі Арат руандыр рызхъадылра атахыпі

Йшхлваз ашита, ачккв рчехъошагын йара йкын Харзына йанхъахъу ауандыр аглвада чыгъарта йхъайдылті. Пацлахлваз ачккв хахван, майрата йрызхъадылті Харзыни Хлабац ачккв ацпырцтра йахамдзасккв Дада йцпырра бжым члвыхъдза ауат йырлаті.

— Поха, Поха, убахъуа, тунгива рилечвуашыа ача мыжда! Хлабац!.. Харзына!..

Ачкава рацымштрагын дзымышыхута Харзына ацлахы тглатохмэтын йбауа абар. Дада йычкьва, арыхъга дншлагын ацладрыхъванчхын шамхъаша йгылап! Ауат амгива йкьвацхъат! Агъаба аталырта аклышыртабырг анны йгылап! Ауаса ауандыр амгива йгьмышцэт! Ймышлахаз ацлацкьва ду йактын йачап! Мачдзак! йаплатлаухыз агъвал йбгъашвушт!

— Паууай, малжъан, йуырыплатлаууата, угылазла — хива тьуасымхъамзма? Пучпа ачывыла? йхиват! Харзына йгьы йасау.

— Ачывыла йсурычлушыа? Ачарх хлахъамк! ацлацларыме сангарпырц! ачкава дара-дара йнаджыкьвалт! Ацлацкьва ачархкьва аглашланакы йнахъ-гъахъуамцара...— йхиват! Дадагын дгвжважвауа

— Амать гадламу агъычкыгын уырыплатлауын йгылазт! йара шамхъашагын Пасып хъмэтын ауандыр багъата йгылазлап! — йхивауа Харзына дсакъуа аун ачархкьва шлахаз ацлацкьва абагъара йырхъыхт! Ацлацкьва дуумын йгын багъата абыхъа йаларпан Аун глашумрца ахъалла кьару ду тму хъхъышала йагъувжвара атахъын йара ахъхъыш агъужварагын, йгъахънарпгъвацара аклымыкьва, аун чъагъвак! гъазнамхарыст! Пъауа ухъарыкьын, аун йшэб гъаз зынгива йхлацкьван, абыхъа ду йауата адгьыл йгъалашгъвацуз аклыын

Шамхъаша йшыхъараз аклышэвхъарта йхынгылаз агъычкык! дзырыплатлаууата, апсунч рыхъвадырхт! Ауат гъадыргылахт! Пацлахъванчыз ауандыр адншла ахыгъа агъылахива йгъацадырнахт! Хлабац йгъаймрдаз ачкава ацлархъат! Ача хахва дукьва, ацлацкьва дугын гъацпыржумэ ухъауата, ауандыр аун йхъадырпалт! Ауандыр агъымчарарта йашпырдэт! Ауачъ ахъахы йаннадза адарарта йадзагъахъалуаз, апшагын рыцла йгъалахлат! Агъвада ауыра йадзагъахъалуазгын, дара йрапшта рачва такъуэ анахъанат ауандыркьва йрыуата закыгын гълархымдэт! йыгъларыгъымст! Дара агъуандырк! йырхъазхан. Ауат ауачъ йпхъарныме дзыныгъыгъуэ акъааш шхъараркьваз Харзына йдырт! Аун йшгъамгъвайсуаз аклыштын ауагъадза йшанацымкьварагын йыгъынадушым Аун ауандыркьва рапхъа дгьыла

дгІамгІвайсуан ДагІамсуа тшынайыркъуа амгІва агІынаквала дпшуан. Птахъыз закІын — ачокон дарн тшынаркІ ауашта хІатшпыртакІ йа архъа йгІакхаз чва хъымыгІакІ йылакъа йгІарыцІашвара Зны амгІва агІынакІла тшпхъайкІын, ауандыркава йыІащтІ. Дада йычкква рычгІвайсца дашшърныс. Ауат ршага-щаква йгІвалхатІ. Папхъала чІвырхъа атихра шинура-дыз, ауандыр йгІакхъыцІта тигІахъыршъаз ХІабац дгІацІрытІ.

— УпшыстІ, Харъына, ашыла! Ани упазкыпшуз гъчвамныщтІ? Сара йшызбауала, ауи йтарымгауата йгІакхаз чвапІ УпшыстІ бэн-бэн!..

— УыгІота упшыстІ йзачІоу,—йхІван Харъынагън тшынайыркхъотІ ауи зачІау йдырра ахъаз Ауаса ауахъ лашцара ашы йгІызалмыргатІ.

ГІаба-апа дакхыкхъакІ ахІа ахъычыуата, ХІабац ам-гІва дгІакххтІ Ауи чва пашцІашва дукІгын йман

— Чва хъымыгІвдукІ гылапІ, Харъына Ауаса ауан-дыркава гъзадгылуашым. Агъагъара асы швабыжта йы-жваланІ Ауи ашша йакввахІхІаата гІацІапІ

— Уца! Ауандыр гІашларыс! Сара сцапІта йгІассы-рдырпІ, ауи хІзадгылуашы хІзадымгылуашы — ахІа йымлівауа, Харъына ХІабац йгІайауыз ачва ашыла дгІежважватІ

Дъанайыз абар йбауа Чва хъымыгІв дукІ, амгІва-гын йачвыхъарамкІва, аъарагІшарадза хънагІахын, асы аквхІхІаара йылапымлапІ ПцІабыргыпІ, ауандыр-ква аргуаныта ауи йгъзадгылуашым. Ауаъа асы дупІ. Ага ауаса йаъазтынгын, ауахъ йпхъарныс ауаштІ, мца рчпауамцара, тшырзырхуштІ Къазуламцарагын йы-чвуаштІ

АхыгІвгын ащачхърыгІан ауандыркава амгІва йгІа-кхырдатІ. Ауат амгІва йаргванта йдыргылтІ ПцІапырщ-тыз ащчычкІгын ачохъшаква рхъырымхуата ачва йа-пцІалыргылтІ. Даргын чва гІацІырхын, мца рчпатІ ПгІарыцІашуаз апхара ауат ргІапсара рхънараштыл-зан

Ашынузъхъ хышвашва архъа уангІакхара загъь змаухуаш йапшдзата ауат-ауаъа йчІван. АгІычкІын-чва къазула чва гІаргцІта ащца йаквырцІатІ Амца апхари ауи йахъагыду ахгІви рнагІасара асы надыр-

кэант! Пшатыгъы рындыруата, ауат зъачълаз амца-
гын даргын заныт гвагъархат! Амца йакъырцунуыз
чва яныртахъхарыз, ахъымгытв аны йнарныс ахъазла
асы йхъабахалуа йхъалуан.

Йъадзачълаз шарди мачин рындырскъла ачва йацла-
гылаз рычккв йацъруа, йкачкьла йалэгат! Харзына
дгъагытын ачккв дрынат! Ауат зымгъагын рыцта-
ккв, ачва йазынадырхан йымчауа рхъаккв паркъы
йгылан. Къиутъла дрысуамцара, ачккв ачва аныла
тшацадйырпахт! Ауаса рыуа закъгын пыккв ачва йгъа-
дымсуазт! «Уатей шывшвиту, инйратз йшывму шывч-
варныс», — йгъыла йхъауа Харзынагын амца датадз-
хъачълахт! Доди Хъабан дхъала йадчъвалан. Агъы-
джыгын чвасысуан. Закъгын гъазхъаамызт! йычълзарны-
стын. Анасагын арасагын Харзына ауат ртынчра дгъам-
ларархат! Дашъамсуа чва ахъымгытв йгъацъхуан Ауа
амца йакъицун Ачкьыничва йырлхун. Паргъы тшйы-
рлхун Амца йакъицунуыз чва гъацъхырыныс ахъы-
мыгътв дзцапхъадзэгын зун ачккв йбун. Ауат гым-
чут! Йара апхъа йшнбаз йаншын Зымгъагын рыцта-
хъккв ачва хъычыгътв йазынархата йадыщыцъхын
йгылан

Йгъашат! Амара гъгъацъимцет! Ауаса йлашара-
длахахъат! Пъану ахъагъарарта агъагъара, ачва йш-
хъйра ашита йцкъан! Пшагын гъгъасхуам Ауаса
аджджы ачъыла йнанамыразауата йхъан! Харзы-
ни агъычкьыничва ауахъ заргаз асгваргъара йгъатыш-
хт! Ауат йымчауата йгылаз ачккв анацъархъахуаз
йырбаз нман рызгъаннамыжъхуата йаршват! Йъарык-
шаз ачва хъымыгътв агъагъарагын руандырккв зыгылаз
агъагъарагын, шайтан хъамаррачпарта зырхъауа йан-
шын. Зымгъаа лантала йтгъычгъан. Ауахъ ахъахъыла
амгъла йалагъалбгъуз хтшывандыркт! йрычъвалаз
ахыгътв хъачвагын йшырлшузла йацъруан — «хъахъай,
хъахъай, сту, сту!!! — рхъоун йгын йхъарамкьла йаъаз
абна ачыцълала йошун. Харзынагын ауыла дшыт!
Аун йбаг! абна йылацхырыныс йазынадзыхъаз акъыдж-
маккв Аъыджмаккв йразымкьла йгын йыртахъымкьла
абна йылацхуан Ауат ракъиц! Харзыни йыцъзачон
йъадыршаз ачва хъымыгътв агъагъара тызгъычгълаз.
Ауат ракъиц! йшанацъимкьларагын ачккв мчауата йды-
ргъаз. Ачккв згъыгъамыгълауазгын йзымчузгын йгъары-

Анхлууз эшвэгала комджьмакка тшырчвырлчунтэ
аклвн!

— Пыжвума абна йылалхуа анат аквуджьмакка? —
йхлвата Харзына Хлабани Дади йандйырба, аглвч-
кшвчгваагы рлактакка йызлагылаз асы ацкысгын йш-
кшвкшвахалын. Пыгазла Харзына йалшта, ачатгын
йырдырхын йгланшаз Пьарыкнишаз агьагыара тызгын-
чггыз ауат аквуджьмакка шракывыз рдырт. Призн-
уашыз арыцхлагара бэл-бэл даназхьынц йгланшутыз
йара йылата Харзына йхэ йаквицлат! Аун йхлват!

— Ачгва хыгыггэйымшвибьсыот! дьрлввауа аун
аклвн! сайцчвакка Хара амца хлашлвмсуа чва зак-
кцлвз ахьта тшахшмыршрыс аклвн! Йара йшабула,
аквуджьмакка глэхшдызыргылызгын аун амца аклвн!
Амца хрычшарквын, хычккыагын хларгын эмла хла-
шлвжварын

Йымкьвауата ачккы ашлархлвахт! Агивада йшгжа-
хьалыз аншта, Хлабан йуандыр апхэ йгылата, аун
ацшхьаагын Дада йуандыр гылата ауат рымгива йг-
ккылахт! Алагь йггавьгалуаз ашыуандырккы глвшл-
сын йгылан. Ауат рины йаннадаз ауандырккы эчлвз
ахыггын амгива анны йадазхьагылан Харзына даныр-
шы ахыггын йдыруата йглвшлцт! Ауат рыгала кыт
Насын-Хлаблэ йауан! Дара йрапшта рачвагара йг-
йккыз йрыуан! Пандраргванха, мачккыгын дшшвырхьыч-
чауа, ауаса гьжважвара глвныншуа, йглвшлвста йг-
лаккыз йрыуаз Джамбот Харзына дглайшлглат!

— Швара шваккыма, Хырлына? Швабгума, мар-
джьа?

— Сальай длейкым, Джамбот! Ачшвына йхлвани-
уашыз, шта, хлабамккыа? — джвауан йтлыт! Харзына.

— Йхлзыргива! Ныха, асальамтибрагын шхлхьаш-
тылх, -- атагланшлвхт! Джамбот, йыггелачва рны-
лагын Харзына йцу аглвчкшвчгва рнылагын кьазу-
ла дшшуа. — Ныха узьхлван! хлсккы шхлхьын! Хла-
ра шарла гьцлвм арат швуандырккы хларарыккышнэ-
штара. Ауат шваргын швычккыагын рыцымккыа йаныг-
ба, йыгдыргт, йацлшшвцтта штшпешшвуа. «Йнырта-
хьу йацлархлвахитэ йнаджьккыылхл», — хлхлван
швунашва гьхлшмчпэт! Ауаса, мачккы хлгласккыата

акыджьмакка аныгба, хлсква хлхьштІ Пыгьхъа-
хьмцлатІ шычкквэгы шваргы акыджьмакка шэры-
мфакла

— Уалалл, хырфалзарыгы сара йшсындыруат
Сыщра апы архъа лъара сглакхаргы кыджьма
гьгласшамшвасмэті. ПыгьсыдыртІ, хлчкквэ аун аъа-
ра, йызгьмгьмьгьмэгьы, йызцлагьмлаз ачва йачлва хэ-
рэмна лыршарымцлэгьы. Фхлмрычвуаз хлмца аклв-
запІ ауат глэхлдэмьргьмь...—ахла датша йыхлчу-
шэйт Харэмна? Аун хламьхэта дшглалцлмь тшэзидь-
руан

Рыцлагы хланарганка акыджьмакквэгы аныгба
аклвл швара шьканызгы хланаклш Пшвызпиймь
хлмдыруата хлмгьна хлгьзаламцатІ Аун аклвл
хлглэхьнхлвхта хлызглшвпьралхьмэгьы, — йхлвн
Джьамбот йыглвзачвагы йаргы руандьрква ршыла
тшэцадырпахтІ.

— Ачва дшзырлзатІ, марджьа. Швуьс жьбэ
швара шутшмуандьрпІ. Анасагы арасагы хлгьнашв-
хьмдушым

Аун ащэжь атлвада дү йглэхьалхьэ аглвмчуандь-
ркл асмыхлва шьмжьланкквэ йнарайгьгъауата аклвл йа
назыглалзах. Акытквта апы алзыглв йхьмь амшлхл
хьщ йккэстІ. Пымгьлвхьщлш рычкквэ ацлырштІ
Ауат дырчара, дзы ддрьжвара атахьш. Даргы чара
атахьш. Ачкквэ чва рыртгьлвцатІ аклвш ауат лыга-
жккІ дгларьдхьагытІ

— Сальам алейкьым, амгьлвйсчва хъачкквэ,—
йхлввауа аун йнаплы Харэмна йызглвйраутІ

— Уалейкьым сальам, хлаба, — йхлватІ Харэмнагы
аун йнаплы йкьла. Ачкьшнчвагы ацыгласкьлван алы-
гажкь йнаплы ркьш руандьрква ршыла йтхьхтІ

— СгласшпштІта акыт аквта апы шычкквэ ацлв-
шщты йшвырчштІ Яуа, ари акыт дү апы шьзлагь-
ралуаш шщлклгы гьтахымма?—йхлватІ алыгажкь,
йгьвьла шларкьакьлвакьлагьы йымдыруаз Харэмна дн
рыхьхьва — Сыщра йцгьсьмбастІ, хлкьтквта апы
швара швакьмкьлва датша эджьакьы руандьрква
ацлырштхьата Пыгьхьасцларым ари акыт унаглва тата,
сасы мгьлвйсыглв тшлсшарныс дгварарымжьуашта,
ддырысасуашта Уара уакьвл йхлвбу, ахьацла Йгьла-

духна абаз кыт апын тшыапсушарныс учаууашта,—
йхивауа аун Харына тшынапайрхаті

— Пезыргіва, хлаба Сара йгысымдырті ари абаз
кытта, — мчы йхиваті Харына, йгарыдгылыз алы-
гаже рыцлагы дныргвыжвкіра ахъазла — Аун аклы-
мкывагы хлара швабыжта хгжжвжвнті.— йхиваті Хар-
ына, Харынаргіла акыт йагылайх тшыгвагыс гыр-
гылаті, Этыргъыара рыцлагы йынкъвапуз аколхоз
апреседатель Кырбыджь Азамат йаклыып, Амбарквэ
йгарылырхта йырчуз ажыра акв акмырцлахан
Ажый Шуглабыби йыгылы агърычкыла аргыла апы
хъла йадырдуун Уахъыва-уачыла ажыйра пхауэ
йалагушын Аун йгланщыуан йгаргванхуз аглапын
йызланхуш акватанквэ, алацлагаквэ, ажъвагаквэ
анхара ду йназыхъазырхушыз

Араховквэ ртакыртаквала йаныргіалра йалъазып
кыва аколхоз апын датнагыс уыс ду дырхыбун, Ауага
аглапын йларцлун ажылаквэ зырккыуан, Акытсовет-
гыс аколхоз апрашленагыс ргыс йтадзамкыла ажылаквэ
разккыра швабыжта йбаргыхаті, Ауаса йызцаз рдыр-
уан, Адзып аглан акытсовет аунашвала унагінпхъа-
дзагыс, дара шавшуазла, йрымаз атшыгыра чыдакы
акърадьгыла йадырхылаті Акыт апын йыгышарда-
глычыоті, абазар йа датша эджыра йылгата йытйыр-
ныс тшыгыра чыда гланьжыы Дасузлакгыс йгла-
пыржыы дара жылата зъара ртахъхушыз аклвлі Пара
йанколхозча рыца жыла шарда ртахъхаті, Пауэ ухыва-
рыкын, йырчвагывата йыдырхарныс йырмурадхэз
эдгылквэ йырхъазыхъазта йанынхуз аглан ашкыс
шардала рыца йайцлазаті

Унагінпхъадза йрымаз ажылаквэ аназырккыгыс
зун шыамхъушыз рбаті, Асовет йлырхыз шыала уна-
гінпхъадза жылата йларцлун партыхъ, овет, ичмен
агагладдырхуан, Аун акыт рыхъазла йбаргыхаті
Тшыгыра чыда эмаз магыс йгланшаті эджыкы
йатарархымыз аъара тшыгыражыла аколхоз йадыргал-
ра йалымгылызгыс, Ауат драпхъата тшыгвапырпшті
акыт апын айфанд Азанч Кырым,

Аун йтгачва йгысырмүті аколхоз йаламылуата
Ауаса йара закытагыс йгынтахъымызті, Раба аколхоз
далалырыс шымурадмыз анхъайцла, аун апын Мухъа-

дин хъваланыкӀ рунагӀва йыгӀвначӀвата араса дидӀ-
гӀатӀ.

— АчӀвыӀа, хӀаба, хӀара уыжӀегӀандзарагын акол-
хоз хӀэаламылс? Пауа хӀара анахъанат хыгӀрапшым-
ма? ХӀхъазаджыкӀ хӀшпанхуи? ХӀшнабӀлазуи хӀара
аджыамгӀат хӀрыламкӀва?

— Пауа аджыамгӀат хӀрылырцума? ДзачӀшымӀа йгӀа-
уазкӀныз аколхоз йаламылс хӀара йхӀхъазыта? Дабан
Къасботгын дгӀаламылӀ. Аколхоз йалалуа йматахъу
йакӀиӀ. ПыӀатахъым дгӀалалуам. — йхӀвауа Кърым
йна дӀыызгвыжикӀтӀ. Аун бзи йыгӀыымбузтӀ йгӀайрихъаз
уашва анӀзырцуз

— Акыт йауу зычгӀвагын, ЛгӀивамрычӀ Къасботи
хӀари хӀакӀымыкӀва, аколхоз йалалтӀ. Къасбот уаса
йшардаӀ. Аун жывгӀвацата быжьба йманӀ. Айшыста
йхӀвапӀта, дбайӀпӀ. ПымлыкӀ аколхоз йалайцӀара
гынтахъым. Аун ауахъ хӀкытыжӀ апшыгын дгӀырихӀа-
мызтӀ. Арава дызгӀафымзгын зымгӀвагын йырхӀиӀтӀ.
РыцӀагын тшӀыргбайарныс ахъаз акӀиӀ. АчӀвыӀа
хӀарайхӀыму? ПхӀыму атӀакӀиӀгын авласт йгӀахӀнатыз
акӀиӀ. — йхӀивуи ХӀасана, анеш йыгӀвназ йахӀцайцӀа
дылшыа.

— Авласт хӀара йыгӀхӀхъазым кӀара гӀазнаты
Аун зычгӀвагын йгӀарнаттӀ. ПхӀшӀишгӀауата йыгӀхӀхӀ-
наттӀ. Пудырума аун? Ари алгӀыл ицира апим хӀа-
гӀафыз ахъазла акӀиӀ кӀара гӀахӀнатыз — Кърым
рыцӀа-рыцӀа тшӀырггвыжӀкӀуан.

— АтӀа-уа, — ахӀван ауат райчызжвара далалтӀ
Кърым йнхӀа ШакӀвакӀва. — АчӀвыӀа уара авласт бзи
йызумбауа? АчӀвыӀа аун ахъазла уашӀамсуа узы-
гъуа? ХӀара, хӀара йхӀапшкӀуу рыхъазла аун авласт
бзырата йачнауа зуымбауайа?

— ХӀы, баргын баца бӀаншта, бгвыбыгъама?
ПыгъсымхӀвазма? ПыгъсымхӀвазма, аун ауришӀ гъа-
уыр йныс бапхъарныс бышцаи — хӀва? Сара бзита йыз-
дыруан, аун шазырихӀыуш шчӀвагӀвамыз Пыздыруан
швабачи: шпанчӀи швырзымдзыргӀыыхуа шашгӀанижъ-
ланымз, — дцӀыруа далагатӀ Кърым, йнхӀа «авласт бзи
йызумбауайа?» — хӀахӀваз ахъазла

— Путахъызтыгын хӀгӀвӀджыгын хӀгварца, Ауаса
агӀвӀджыгын багъята йхӀхӀиӀтӀ хӀаргын анахъанат
хӀрапшита аколхоз хӀалалара шхӀтахъу. ПхӀлажыӀа хӀа-

ра акыт ачкынынчы ахиссакви хлрапшхарныс Хлара йхланшкву ащынхиті, йапхыті. Хлара щта? Хлыбжъя-гъчва злу акомсомол хлаалырнысгын шхитахъу гъхл-зыхлвум....—йхлан Мухладн агваны джвылцті Аун йцйхъва дтагыла джвылцті зыладква глэхъхылыз Шаклааквагы.

— Хы! Класамолыма ужвы йузыгланчалыз, ала-пынцла йглатиштыз ачкыны? Пусырбапн класамол тырхлдуа!—дыруан аещ хъазыта йглатланаха. Кърым. Чивагивакі ахынштута алыгажв йтабагы найахын, аколхоз правлена ашыла джвыквылті. Аун йглайгвынгывуан йхвалакігын йчпалакігын йпи йпхн аколхоз йлаамылкыва йшымуашыз. Пара йгвы глатнарпцлуа аун аколхоз далаара шитахъмала ахлва-рашыкы йара йманыла йгвын йрнтті. Ашыла ритын йаргын алыгажкпа ъащахъаз амалжынцла йырхауті. Аун ауат намаз дырычпушын. Агылахыва йглайдахыз айфандра дахънагара гытахъымызті.

Амара ажигиванд икыа йклякляамдъыза йглатпн-уан. Ауаса аун мчыдаркыван Пашламеуа йгласуат аба-штоупша ахшвашвара рыцла-рыцла йаланархлун Ба-гъята адгыл йахъызгываз асхъыза тигъамрыцлеуаті. Асы акыхлхлвараква йара йшагъаз йагаркыван. Акыл ацлейкыа джанахла ауат йглартагывуаркывун. Аурамла йагласуат йцанібжы ашыцла йтшкларагылаз йлымхла йтахывачвун. Асы ачхлшыы йапшта йбагъаркыван. Атды хъбра бжванейкыа йгларкляхъхуэ ачхлшыкыа багъята йыршларпаркыван. Ауаса аколхоз шыщ бэл-зун, йыхун. Ахъачвакыа йыздыргылыз арахкыа, ауа-сакыа, атикыа, ачкыа икъырғун. Зымгывагын йрызгла-йуат рыглатын йазышуан

Глэцтийыгів

Аглатын гларгванхун Зыламыза сыла чачкі архъа-кыа тшгларыкывалсаркывун. Ауаса ауат сы чивагивакі гърыккхмызті, акъанджакыа адгыл тшгакывзыршуэ апстхлвакыа йрыла, асы йглатиштыз агартычв хъакыа гларауан, йырғун

Акыт апны йгларгванхал аглапмы тшаздыргалуан
Аколхоз апица апны акватанква, ажжвагаква, ажв-
лавацлагаква кыда-кыда балыкта сатыр-сатыр йа-
ладырмылхьан Кватанипхьалда йаланхуш дэчлву,—
акватанщхьва эклуаш, ачкьва ршла эклуаш, атшква
йрыкчлвуш—дара-дара аглварата йадгылхьан Ауат
йацлархлвушыз, йызланхушыз ачкьва, атшква эапшу
ддырдырхьан Зымглаагьн йызланхуш рычкьва, ртшква
рыла йыччхьазлара эхьазла йшрылшушэла йрайгьы-
гьуан Дыргьыгь Наныра ансищынтагьн щажьдэв
атшбора йкайырадуан Атшырчагьлачва дыркьычйнац-
кьлара, йацлайхлвата дыланхушыз, йара аколхоз йа-
лайцлаз, аткьва ракьынта, ауат йрыцкьун, чвата,
тшхьата йрыртуаз даншуан Йгьн дэшлачсуа ансищым-
та арчагьы дйьхлвуан овес пшырхлакь чьмдата йгла-
йыбтырыс Йацлайхлвушыз атшква рыцлагьн йырсы-
лара йтахьын.

Айныста йухлварыкьын аджьанглат, йхьыч-йдууыз-
тынгьн, йаколхозкьта рапхьа аглапмы ихара аджьык-
цлара йазпшуан. Аун апи гьынцилхьва хьалалыкь бэ-
тагьн йлащаракахьата Зац Уали йпны тшыгьлкь
дгваралт. Аун, агвашв апны даннадза, йшахабэз апш
дыгьтшыжымыцт. Ауандыр гвашв аркьын Йара аугьла
элагьлагварцлуаз, йызлагваралуазла, акьдыр ащкьла-
ква йыркьыларназ йцапкьва ашны эдзыртакьва йрыд-
йырхьалуа дгваралт. Ауагьла йауата атдзы аджьы-
рагьн гьаджымыцра дазынпшуа дглатшыжопан, йтшы
ахьамач йтайдат. Ауагьа йамач абакь йыцлайыргьлат.
Йуанла йшвицт. Аун абакь апны бацкьва члгьлпан-
хьакь йхьафрышвын, атдзы двашылт. Ауагьа йыгьн
наз Фардауыс лакьын. Уали, дчважварныс акытква
рпны йшырхьлауа апшта, тишсищарныс, дчварныс ры-
гьлачва эджьакьы рпны дцата, дагьан, «Хинагьва ауа-
шма?—Йхьлауа, аун апшта ашв апнты, Фардауыс,
чкькьлуа дчачьваз дгьлагылуа йылхлват!

— Йауа йзамуа? Угьлайгьва, угьлайгьва, марджьа!

— Шыцхьаланын бэнта, хьлахща! Уали дгьагьам-
ма?—дылцлгьлат! аун, йаргьн апещуацла йыгьлнагылаз
арымдэкиа йылакьвала йглайпшгьлауа ачлвара тшазыч-
пат!

— Дгьагьам Агьлаччакьва рпныла дькьлшат! Дгьа-
йхл, дабапуш? Уара учьва, асас!—ахьван Фардауыс,

дыкылырчылушыз арымдаа акъытхларала йналрыс-
кыан йызгалыргылт.

— Сымчывакыва сабацхара швыны санглайлара? Лас
дглайхырмишт! Уали?—йхиван ахъаца Фардауыс
даталцглахт. Аунатыва эчлю даъамкыва лъанашыдыз
анхымы йауата йлымычъадзара ахъаз дглагылхра
тшазычат.

— Учыва, уара Сцапте, дыгылазымдыума Арат
хыгылачва рны акывмыкыва, датша эджъарагы дгы-
мцат. Данджылыцуаз пхатагы тшыгыймгычыат.
Ахъазык! Ахъамы йыжыгывахъаква йырхъайырпан
джылыцт! Дзачывыйз йглайта йасчывуаш? Йдыры-
квын рышала ласы дглайхл. Аун акывмылтын, ауат ха-
барыжык! гаджыквырцлаэтын, аун ацлыхъва йнад-
мырдзауа цыжкиталзаагы йчывазлушт.

— Йауыл, хлахша, бымгъажван. Ачывыл, ала-
шцара ду бджыквылта аун бзыншглуш? Апещ
пхал! Саргы счывазлан, йауанытын аун дглайхна-
цыкывара

Аун йгытадымылт, агылачыва рны дцата ап-
хымы лхъаца йалхырыныс сасы дшырглафыз Йауа
ухварыквын, сасы йунагыва дшглашымыз айбархлара
Уали, амаль амакыва, йны дглайхырымы анхъала,
дыщъачывакват глайрайгвушт. Ауатгы йны йыцгла-
йта, йглайгваз асас дшыдрысасырыныс йглайдуашт!
Аун адыгаргва йырхабзата йгланыквант! Асас тынгы
аджъаджык! дыгымысасхум. Аун агылачывагы дрыса-
сцпта, дырбарнысгы, йндзхъачцарнысгы, йчлархыр-
нысгы, аунатыва эчлю дысасу йапшта, йырборчл.

— Ауаса йшпаухра, саразыан? Паргы даъамкыва,
угвы шыгыуа араза учывазларыныс?—лхиван, асас
йышйымгвапхузгы том алымуата, Фардауыс лхвата
галыкылысан, джылыцуа далагат!

— Дглабымдыкыва йанбимуазара, хлахша, Уали
дымыргъажван Йахлв аджъакывата, йхъазыта дш-
глайхуаш. Сара мыва сывкп. Ласы сажыкымылхуашт!
Аун акывмылтын, Уали йыгылачывагы йрайхлпнта,
эджъакы йыцглайдл! Ауат сдыркван! Пара скыва
йгъауашым

— Йзамуайа, цта? Унахывауа апшта, йхъазы дш-
глайхуаш, гывасымхывума! Аун ахъаз уыгвыргывауа
уара тшысца!—лхиван Фардауыс джылыцт!

ны. Пангіатынуз агіан ауахь йгіатахакваз дрыуані. Ауатгыи аун салыам йиртын, ахіба айцібарала тшандырліалуа, йчіваті

— Уалыахла, йшбанфу, Қъасбот, ушгіайыз! Хабархайирта, йааайа хікитыже апыи? Мачкі уаъазлушма? Хіабабапі-хйайчважвапі—хйва дгіалагаті ачважвара Гъазмач Батыргъарп Аун йацкыс йахйбу Арскъан Маджыл ачважвара шгіаджыккымыцушыз хайхъаштыыз ахъаз. Паргыи Қъасботп Маджылдп жырала йаргванхунта, аун днцігілауа далагарныс шккпапаганмызгыи шайхъаштылрыз?

— Уалыахн, сайшчвакпа, шызэглатыцыз, хікитыжыгыи штычу уахъчівала,—ахйакв аргван апыи уысхара джыккымыцыз, Уалл йпхымыс Фардауыс лыхкыла дацапшуа. Аун йацапшра йгіаннштун закпм,—уыс дукі ахабар райхывырныс шнтахъу. Йхывуш Фардауыс йылйиргіарныс шйымгвапхачывауа йылгілауата йгызым хывузі!

Аун ахъаца ауасагыи йрыхъалата дызгіайыз, йхывуш йахъыланшквуз Батыргъарпгыи Уалыгыи йырдыруан. Ауат йгіарадзахъан ахабар Ахъахыла йауу кыткыакі рпыи йгіаншув аколхозкыз рыхъазла акымышваракыакі шаъаз рдыруан Аколхоз йалалырныс рынуата эджыакы ртшкыа йрыкчівата, абпа йшылалхыз ахабар гіларархйахъан Ауаса ауат йыгырымдыруаті. Қъасбот йуыс акыыз. Аколхоз далалта, тычта эпхарабазара тшадкылма, можкыва шым-шым абнакыа рпыи тшазыккымырныс аціхъаа йтагылкыауа дрылума? «Дангіайазара, дызгіайыз, анасагыи арасагыи йара-йара йхывушті. Хыгыгжважварым—хйва Батыргъарпгыи Уалыгыи рпыи йтаркыті Акыт хабаркыа Анарызцігіла-панызцігілауа йчіван. Йара йхывуш йазошуан.

Панча ачштэхъ, айшвагыи нылхыи, Фардауыс амачыакыа эджиджварныс анахъанн апецла йналгылі Аун акыи Қъасботгыи дыззпшуаз Аун йтайымшацілауата ашвла дацапшыи, йхываті:

— Пгыцаскыуач, сайшчвакпа, Сара, смызгіайыз, шывызбагівацарныс гъакыиым Аджыамгілат йгіасыхъадакыырціаз акыпнп сгіазгыз Пачъа Пасып-Хйаблыа саъан Ауыс экву ари акыві. Араъа кыт шымцта шывбазаргыи, анасагыи арасагыи, швара йшкыту шызэглатадриыыз акыві Аун аджыамгілат шыршуата акыпнп ужыи

Бъагъадзаагын шышырпхьадзауа Ауаса йнаъазара, аун аджьэмглат руыс шваргын йышвуыспл. Аурала хгьыр-гььарагын хнашхыйарагын аныхчлалл

Къасбот, ауахь акытыжв бантаркйназ баргын дш-хьаццлхаз гйайлайырхивара йтахьыта диважуун. Аун Батыргьариргъа рацкыс дайцлбан. Пширхивауа апшта, ачат гьацымкъватл, йгьацымхйнайтл атагьжвагъагра-ккв-банрылалуаз аглан. Акытыжв йгалзатаркйназ йа-кытла:лвчвата, йайцлбачваквуун йахлбачваквуун шаш-танымкъвуз апшта, йацтанымкъватл Плаглвсма асквшка руацлала, абар даргын йырбитл, Къасботгын хьаццлара гйаштлхтл Абшымма Уалигын аун йыгълачваккыагын йырдыруан. Къасботрла ауат асклшка руацлала, ан-хьалала йапшымккыва байара шгланцтырхыз. Къасбот йащаклба Къарбакь акыт апны руцла тшларылдыр-хиваквуз дрыуахатл Пауа ухлварыккын, йылшатл рым-лыкь бнта йглалайырхларныс. Уасати рахьыти йрымаз, аун аъара йшардахан, аглвайщча йгььрэмккыымца-хуазтл Ауат йцлакыта чрын дрыман Руасаква эхчуз-гын рырахккыа эхчузгын чрыншн Апхылаагын йара Къарбакь, джьара луунта, чва рымызхуашыз гйайд-уан, Ауат ахчала чва дйырхуан, йхъдырхуан, йаквд-йырцлхуан. Пцлабыргыл, ауат дара аглвайщчвагын, ртагьжваккыагын, рахыцагын, шлс зырхивауа рындыруа-та, швабыжта йышхун. Ауаса йдырхлээ, йдырбагълээ рымлыкь чымгыва аколхоз йаларцлара аглвайщчва йытырмызтл Анхъанат аунагъваккыа йаларцлауа аъа-ра ныжьхта руцлагын йайхлата рахьгын, уасагын, цла-хьачлвгын аколхоз йаларцлатл. Уаццыхъван йгланхата йрымаз рымлыкь айхлара ртийуа йалагътл Акытсовет, аун анырдыр, йглайын, рахьгын уасагын йрымаз рпхъа-дзатл Ашыъа йанырцлан, йсварцлхтл Агъвайщчва йгла-рархивызгын ари аклпл «Йнахъанл шьъадзачъьма-рыл. Хгълашвыхамдзауамцара, аъара шатймз ацпы-хъва хгьытагылхуам Ужыи ари ашыъа йайхлцлээ чымгывагын, закъаджьыккыгын рыгымхуаата, швараш-швара йнашшита, аколхоз ахлмачккыа йыртажыжъ»

Къарабакьгын Къасботгын аун аунашва йазымдзыр-гывккыа амаль гьрымамызтл Пъазымдзыргывызгын, рахыта тшыззаквырцуагын рыквырхуаштл, дара аглв-джыгын ркыуаштл Заклгын гьазхивамызтл, даргын ркы-та, ргълачвагын тыргарныс Аколхоз йалалара зычуата,

рун адкыла алахызытира амурадта акыт йтакваз,
йрыуата йтыргаквахъаз ауат йырдыруан. Закігын рым-
хівауата, йара аун атшын йахърымгауата, рыпшца
йгнкларазгын архъа йрымаз акъваш апын йаъа ры-
рахыквагын, руасаквагын азырккілытын, акытхыз йалар
цлаті. Даргын аколхоз йалалырыне йахлваті Ауаса
агівайшцагын гьнармахоті Йгіларархімылгын арн
аківлі: «Ашъа йаншвалыз анхъадзара гланашырхъа
та аколхоз йггалашовца. Мадза-мадза йтыждата,
йшвырцата йкъашовчпакхыз агівкідыртпгын глажак-
та, йггалашовца. Уацпхъван, аджъамглат йырумені
Йа аколхоз шнарархвлі, йа швыгьнарахырым» Агівай-
шцагын йыртпхъаз ажыкыгын, ауасаквагын гланашыр-
хъахра йгъаштамылті Йкъларчпакхыз ркідыртшкыагын
гьларымдуашті Румс цпхъваата йамазлуш рымдыр-
уа, ауаса йпшаклү гыгъара дукі рымата, акыт йтан
Ауат йрапшта ркыт датшагын угла тан, Ауат, йхлаш-
кву йрызнпйуа хларгын йхлшзнпнл, анасагын арасагын
аун аколхоз амырхлвауа амцпнлашуашті»,— хлва йгъы-
гъун

Агалачва хъачкква закігын рымхлвауата, рысас
йхъватпхъуа йггайшпшцтуаз, ажвакка йрмалзыргіу-
ан Аун йхлвун:

— Хіджъамглат апын унашвата йаъу арн аківлі
колхоз амырхлвауа йаламылырыне, йалалкыазгын аун
йггалашхта, дара-дара рхъа йазыпхакхуата йшбъазуш
ацпхъваа йтагыла.

— Йшпаггалашхуаш? Йаларпйаз рырачккка шта?—
йхлван йзымчлвауата Аркълан Маджыд Къагъач Къас-
бот дшцглаті

— Йшпаклөу йпшггалашхуаш? Йаларцпазгын глалыр
ххта, йггалашхуашті. Дасу йара анхъа йшмаз йадгынл
нпрхакхуашті,— йхлвун Къасбот, ауат ауыккка зымгпва-
гын йара майрата йшпхлвауа йапшта йучпарнысгын
ймайрата йрыбатъауа

— Ауаса ймычпара лтахъу, сара йшызбауала, угви
йаушырысмын, Къасбот, ауаса йъасхлвауа, швара шкыт
йауаккву рківлі Швара шндатша кытп! Хларгын хлда
тша кытп! Сара йшызбауала, шварн хларн хлуыккка
закылагын йгъалам Йшвтахъдзу шчпа...— йхлваті
Аркълан Маджыд.

Ауницікһарағын закһғыи зычһивасма, Защ Уали дымгиважвауа, йыдэхъачһвакву, кьазула дыршии, йхһваті:

— Арах, Къасбот, йхъасціиґі, уара йһрмураду гла-хлархһвырныс акыт йауакву уынгларштиһыз Уащһ-хъанғыи йыгыһасгынһвуам?

— Ауаса зухһвауаһа, Уали? Йауа аджһамглат сһа-рыиштиуата, аун аиш уыс глаһивыдызгалырыис, са-ра-сара шегһамһыз гьхъауымціуна, занаджһа?—Йхһваті Къасбот, Уали йажваккһа шгһаджһыккһиңціаз йымгвап-лауата Аун йһша зыһла йаһакіті.

— Ауаса йаһаһазара, хһаша, йхһва йһлауымкјуата. Ари джһамглат чыста йгһахһидугалуа, акыт аһны айз-лара рһпата йаккһважһама? Можкһва, ужыи абарн хһа-ра хһһаһчһважһауа аһшта, йаһачһважһақкһаз эджһакіи ракіһна йыдэхһваз?—Йхһван Уали Къасбот дһиңглаті

— Айзлара дукһғыи акыт аһны йгьаһамыңті Сара ыгысгахһым, чыи схһварныс Ауаса унашһа эһпаз эһап!

— Дзачһвыһа аун аиш унашһа эһпаз? Дзачһвыһа, аун аиш лһара ду эмата йгһаһһаз? Аун дзачһву рай-шата дгһахһахһа! Сара эаджһыла йечпуш, йһласымкјуа-та, йара сунасгһа ушыгһначһваркһву, йуасхһвуашті.—Йхһвауа Уали Батыргьарн Анапһиңціакіиэ Аһыса Ана-пһы азһрауті.

— Ауаса унашһата йычһпақкһаз, сайшчһпақкһа, йаһа-тахъхара йыжһбані Дара йзачһву схһварныс гьсылшу-шыи Схъатала сарғыи йыгысымбаті Ауат эбаз, йра-чһважһақкһаз дрылан саһса Къарбакь Ауат ари ауыс гла-һыхъидакырыһан дгһауырштхті Йшәхһвушғыи йшәчпу-шғыи швара швәхәнті! Ужыи, сайшчһвақкһа, сара сджһыккһылхра атахъһы! Уахъа сһадзәхра атахъһы! Джһауапта йгһасышәтуа рһызгахра атахъһы! —Йхһван Къасбот йыдэхъачһваз ахыгһғыи йылақкһа гһар-хъыккһиңгаһызә дыршһыті.

— Ныха схһвалһта, йшсындыруа, сара эаджһыла джһауапта йутахъу Пәхһвуш закһып: сара шегһасы-ккһымгымыгһан, сара эвластһыиң сьһапһагылуашыи закһылағыи. Зымгһағыи йырдырыккһиңті, зыи ауат хһ-ржһата, хһдырбәгһеушта рһвәта, хһанджһыккһырдаз,—Йхһван Батыргьарнғыи йлакта гыжжкһра гһаһауахә-

уа—ляжъакігын хымачківа хіхъдырчівун. Хіара на-
сын хіман, хікыт угіа гымбозгъа тан. Ауат хігъдыр-
гівашаті Сара Гьаригын Таубичківынгын аңцрала
сырзыразылушті Сазыралі аласт, хігівашара хы-
зыргіваз

— Патахліваңті, Қъасбот, сара аджылта йе-
джьауану. Угъы йарыс, йауымрысын! Уара ухъатала
йуасхівуаш ари аківі Уара ужыгын учкымыр-
ківані Тшдумыржъан, саша! Абар арат аскышкыомкі
аун угілаштнкваз йрымуа аласт гіальаматта аугіа
арбзанти Йгын сара, ага йгласганымгларыгын, багъа-
та йхъасңті, ссабиквагын саргын аун хішачырпеуаш
Аун йшахлівауа апшта сынхушті, сбазушті. Гымыча-
джыкі ахіа аннымамызгын, хілабаж хішмырпеуа хіфа-
гіваті Аласт абзирала сара адгылгын йгласхышвал
хуа йсымані, етшыуандыргын, екватангын хъагын ах-
та Сара, абзира хъасзырчлаз, аласт йшахлівауа аківі
сшбзатуш!

— Йугіама, бзи Батыргьарн йхіваз? Саргын йара
аун аківі йхівуш Ухъа уымжъахын, аласт уагъа-
харныс уаламган Аун угъайгівашым Йшгівуархів-
уа апш, тынчта убзаза Ацх джъасы йагівсхъаті,
Қъасбот Уара уасылі уахъала Уычъ араъа Тшпеу-
шані Утшгын тшснащаніта, уачівы уцахлі Уымгъ-
жважван! — йхіваті, Уали йажвакка рыхъ йырхуа,
йаргын бзита тшшаккыкыуа

— Анча дузыразхаті, Стшгын аун аъара йгмы-
гівасаті. Йшвасхівані йцласымкыуата Сара уыс сыма-
та сгіваті. Уахъа садгылхра атахъылі, Анча дшвзы-
разхаті. Сара сджыккылхра атахъылі, — йхіван Қъас-
бот аджыккылхра тшазнчхаті

Аларплатіагівча

Заш Уали йны йгівыма Қъагъач Қъасбот данцах
амштахъ, мчыбжыкі ахіа ахъымескківа йапшым ача-
жвараква гіджыккылуа йалагаті Акытыжв ашыгын,
аун йаргваныз датша кытквакіи-сташшакквакіи рын-
гын аджъакіи аколхоз йаларцлаз рычккв, ртшккв, ры-
рачккв, руасаккв, рынчага мачккв гівалырчхуа йала-

гаті. Акытыже аны йганшаті абазакраккыгын
Гышра гярбжамшвазтыгын, зырачкыва аколхоэ
йгалыаххырыне йцази аколхоэ аумекывагалычын
рбжыара амакыра гланшаті Қыарбакы Қыасботи да-
таша кыткі йдырцата йкыарчывауаэ атшкыа йрыкы-
чывазгы. Ауат шынтакі йцажыта, аколхоэ йаларцыз
рырачкыкы руасакын чатакыа ахлэмачкыда рпы йцаті
Акыт йаларцызта йалаэ арахкыа йшатахыма ашта
йахырыахыан. Ажкыа кымыдан. Аглыажы кымыдан,
атана-хлэмекывагы гларылырхын, акытгымына ймаэ
ахлатшыду апахыгын бацкыаа хлэмач ашларчыан, ауаза
йазаан. Акыт йаларцызта ауасакыа гымачныцаті — жван-
зыкы йайхлан Ауатгын, йшауашыма аш, гварта-гварта-
та йадыркылымы акыван аргванкыа йрыкыып Қыарба-
кы Қыасботи йрыланшыуамцара, рыжкыа, ртанакыа,
рхлэмекыа, гларылырхыті. Ауат ахлэмачкыа йанглартыр-
цуэ, йамыпальажыадзакі гланшашыа, хлалыбалымыкы
тэрылауа, йгалыварыруун. Уащыкыван, аглымджыгын ар-
чыа йхыаті Пыртахымы, руасакыа гларылырцахта да-
ра ркываш аны йдырцахырыне Қыасбот йырпуэ ауа-
сада йырылымывапхуэті. Пауа ухлварыкымын, ауасакыа
рыкыыгарагын рырчарагын йара йакымын йгалыажыва-
уашыма. Аун йаца йайхыаті:

— Угыай, арат ауасакыа уахчыва хлыркымышт Уа-
чымы, Алымырзагын йахлыптыта, йари сары йащларыл-
хыхы Пыргын ауасакыа зымгывагы сара бшыта йы-
сыздырам Алымырза йуасакыа арат йгалырылагыжы-
кымын йгы йаепі

— Ауат зымгывагы зупыатлауа бшыта сара йлас-
гыныгыанті Ауасакыа угларымхалра шатахылуш уды-
рыптыта акыпі Пара Алымырза дыкыпі хыуасакыа чану
акываш. Аун йуасакыагы хлара хыуасакыагы ащлары-
лхыцахыптыта, хыкываш йащхырыцахыпі. Насып хыман,
ауаза чыа мацкі аыаркывані Зныкі ахыама йры-
чыані.

Ауаса Қыасбот дгыващаті Қыарбакы йшыхываэ аны-
та. — Алымырза акыван уасалча ахлбата дыкымын. Пы-
цыз аглымыкышымычыва чыагара йцап йгызаамыцаті. Салы-
мын йыртып аглымыкычыва йыртахыма Алымырза йархыаті.

— Аколхоэ алыщхыті, Алымырза Ууасакыагын
хыуасакыагын глхырыркымыдахта хыкываш йхырыцахыра
атахымын. Угыай, угылахырыгыа!

— Пшпаківу йшалыцїуа? Хїаджумар ужмыбырг араџа дыкын. Аун закїгын шпайымхїва? Уалей, — «ауасаква шырызсакъха, ачва аун аџара шванкїланс-дзауата, амлышыгын мачкї йгїашырыхъла», — шакїву йхїваз Ачкїшычпаква чагара йшатї Пшгїайхуа ауасаква тыхїштра шакїву хїара йхїмураду, — йхїватї, айшчпаква йырхїваз шпашыжта йджайшџауа Алимьраа.

Пхїтахъмызтын хїара йтыхїштра Пхїтахъмызтынгын ахїламач йтахїкїлпїта йхїшмадлатї Ауасаква ачїву хїара хїакїлпї Ауат хїырцахырныс акїлпї хїыззгїа-йыа, — йхїван Къарбакъ ахїламач агараны гїайтїуа далагатї

— Зымгїва алашщан, йшвыманї Пшпагїарылхїнахуан ужмы хїуасакла? Ачїшйа, угїаспшуа уызгїду? Угїайта хїуасаква гїарылхїырцах! — йхївауа аун йа-щагын дгїайыкџїмртї

— Угїай, Къарбакъ, йамуа уымчпан Арат ауаса-кка ужмы аколхоз ракїлпї йызчїуу Араџа шџара шџуасакка рацкїме шардала ймачїлызтынгын сара акол-хоз йаласцїаз суасаккагын рыланї. Ауат сара йыгь-счївыхым Аколхоз хїакїлпї ужмы йызчївахз. Шџара йалашщїаз ауасаккагын ужмы аколхоз хїакїлпї йыз-чїву. Ауат сара йсхчарныс, йсымьрдзырныс акїлпї араџа сзџу

Ауат сьыздыргылкваз йралїта йшырбауа йырцах ууасаква Ауат ракїлпї аколхоз унашџа азычпџауа, — йхїватї. Алимьраа Къарбакъ кьванчагїара ду шичпџауа йдыруа.

— А, занаджџа! — Йыгьгїаугвнымгїаума. Алимьраа йуархївауа? Аколхоз азычхитї Палыцїхитї! Дасу йалайцїаз йымлыва йыднкїлхитї, — йхївауа Къарбакъ ауасаква дрылалтї, йчївырхъаква йырдууа, дмзлалмыз ащасса йшабгү йгїайыщїайхївахївара йтахъыта

— Пухївауа гїасгвнымгївнтї Пшпакїву йшгїасгв-нымгївауа? Пауа слагума сара гїычїаргїамс йхївауа гїасгвнымгїваута? Ауаса, йхъацїа, сара сгъахнтым Пгїасарымхїваута арат йырпхъадзата сызцу ауасаква йрџуата уасазаджыкї уметырныс сгъахнтым. Къар-бакъ! Йдыркъванчуш сара шсакїву эдырнтї Арат рпхъадзара бергьлыпї Аун ашџа йаншџа аколхоз

ауысынкыларта апын йаъалі Ари ахламач йтүсырчуш
уаса араъа йаъаам Путаъдзугыи учпарныс уа-
хиті, — йхіваті Алимурза Аун ахламач атараша
айыркычын йатайрыбагыахті Паргыи, Қъарбаъ дп-
шуа дгылхті

— Алимурза! — йхіваті Қъасбот — Уари хіари
хривакы атата скышкыомкі йацглагіті, Хіащпхаті,
Дара араг ауасаквагыи йыгыскышкыи йадащыхх-
чаз Угйай, сумхівахті, хіымгйа углапырамгылуата,
хуасаква гларылхырцахта хлауштх. Хігшымжыгыи
хыдзгйаыз аун акіопі Пхігвйгыапі, уара ууасаква-
гыи, хіара йхілапшта, йварылуцахта, хікъааш йнауц-
чырыс Апхъа аишта уара ууасаквагыи хіара хуаса-
квагыи ауаъа ахламачгыи хъагыи рызхъушті, — йхівуи
Қъасбот йцабыргта

— Пшпаківу, йшпаківу йшухівауа? Патахівахеті
ужыгыи чы! — дгйацлапххаті Алимурза. — Сара су-
саквагыи, швара шваншта, йгларылсцахта йара
шкыъааш йнасцуашті гьакіымма? — йгйайгвнйгвмті,
айщчвакьа йыртахыта йызгйаыз Алимурза

— Щта, йыгыглаугонимгйадаэхума йуаххівауа? —
этпхівахті Қъасбот, Алимурза йтачъыгыи йара аун
аківызшыа йбауа.

— Ууасаквагыи хіара хуасаква йатанарылацлахта
апхъала аиш уаргыи хіара ухшчынта уаталагах! —
зухівауа акіопі ужым уара йгласгвнумргімыз йгла-
шыцауа. Балахита йнглашвхъыщ, уалахла! — дпшвыр-
хыччаті Алимурза

— Ауаса йзухівауаџа, Алимурза? Пауа, — «ухшч-
рынп!» — хіхіваата, угыи хіасма? Айхіара саргыи сумц-
та йацыхххаті, Хіара хуасаква рыцја йташардаз
ахъазла йуыцсххаті, Йыгыланымхаті скышыкыгыи уых
уыхшмтуата, — йхіваті Қъасбот Алимурза грасра
прызійму зынгыи апъала йъайынхіваз гйайгвнмгйауа.

— Сыңара йакышвауа, хішангйалыз апын йыгыгла-
сышвымті — хіва сара йыгысхівуи. Йара аун гьа-
кыымма, щта, саргыи ужым йстахылым Хыла швуа-
саква счарныс гьстахым Швара агйвайщчызгыи
пыванкыъакъоуа, атацанадылракьа рпны шванцауа, са-
ра швуасаква срыцта апетја сылазларныс? . Мою!

Пнахъан! Сара араъа йечлывта уаса гьыммам Швар-
гын йыгъшывмам. Уасаклгын араъа йыкъшывтата амаль
гьаман Ауат колхоз уасан! Акыт зымгива йащыхл-
члал. Памуа швакъыщлта швахта, аколхоз зналп-
цлакву нажид. Ауат йырхлывуатын, швуасаква швара
швацкысгын банта йыздыруа сара саклшлта сьхатала
пшывзгарылсцанлта, йъаштахъдэу йшвыриа!..

Аун дичважваркывуэ, ауасаква йгларылцлхта, ахл-
мач атарашв йазглаймэ Къарбакь дымцлест! Аун Али-
мырза йгватшны дглахъуа йглайкылт! йгын дшыруа
йхлват!

— Панбаклквал, Алимырза, уара ауаса уанхъа-
цлахад, хлпхдэмыла йхлырцлэз хлуасаква глэхлумтхыр-
ныс?

Аун Алимырза ахлмач атарашв дапырйырцуа дала-
гат! Пгын йаща дйыкъгшывжкывуэ дйыквыцлурт! —
Ачлывйа ари уйачважшвауа уызгылу? Уцата, ауасаква
угларыс! Ауат аамсхуа араъа сыгмылаалушым сара!
Уаса глывшын чьби хлара йхлчлывта йрыланлта йхл-
пхадэумцара аун аъара глатхлцанлта йхлырцалт!

— Чыгъарала шваналатауазара! — йхлван, Алимыр-
за дхлшынчлал, Къарбакь тшншанлшцлшжват! Абащкъа
эъашшымэ ачлгвланкьва рыуа закы дглахът! Аун
ачлгвлан глалымжваскыва Къасбот дглакшан йхъадэ-
лымхлурта дглакшват! Алимырза ачлгвлангын да-
къышцлхын йглайысыэ Къасбот дйыжкылт! Аглывайшчва
аун диларкъьан удын ду йыквырцлэуата ддырцлэ-
шлат!

...Алимырза тшанглайдырх ахлмач уасаклгын гьтах-
ымэт! Пара аун ахлмач адэхъа акъыджь дылан
Дглахлшынчлата данглагылх, ауасаква рыба глэзык-
кыхта ахлмач йтазкышхуаз аглшнчкышынчва раклвл
йбагивацаз. Ауат ауасаквагын йыркъыщлшн Алимырза
йглаймдэхъагылт! Аглывджьгын заклгын гьрымхлывуэт!

— Ари акъыджь апындаз швара швакыма сглаз-
гыз? — йхлван аун ачкышынчвакьва дырцлглат! агылла-
хлва йхъа глаштлшхуа

— Момо!—Хлара гьхлакышым Къарбакь йаклвл
углазыркырыта араъа уцтлэзцлэз

— Араъа шварн сари умс гьхлымахым, сыйшчва
чъыцкьва Шонай ачкывагын ацлахлхлванлта, йглаухаз

ауасаква акыт йхлырцахл! Аун аклмызтын, уахъагын
лджакым ауаса йглах/гвыкасырквын, уасаклгын гьхлы-
згланыржьхрым,—йхлан Алмырта йарагъ—хлва дгла-
гылхт!

Ауат, йырзыгланхал ауасаква дырцахын, акыт
йталхт! Алмырта ауасаква аколхоз хламач йтайжын,
рейша асовет дцат! Аколхоз ауымыкыогартагын йара
аун атды апын аклмын йлагланаз, Аун ауаъа йрай-
хлшт! ркынаш йгланшаз, зымгйва йара йнаъал апшта.
Къарбакын Къасботи ртшква йрыккчлната акъванш йн-
цаз Ауат мчыла ауасаква идырцахыз, Удын шглайы-
квырцлаз

Акытсовет анкылагатлчнатын амилца йанхатлчнатын
ауаъа йаъаз аглмыджын, йара саклатк! йтшыжктын,
йджыккыхт! Ауат ймыкъауата йглахынчлмьхт! Пан-
пайхуаз йгмырхъалымызт!, — дцъагйлта Къарбакын
ранхъа дгылата дглайуан, Аун дгларкышт! Дглакым-
кывагын йагйшт йгъамуыхуашызт! Аун ймыцтахъ
члвагйвак! ахымцлуата йащи йари аколхоз дламачква
ймыртырцахта, рпын йдырцахыз ажккыагын, атапаккы-
гын, ауасаккыагын алата тымгйва гларихт! Ауаса Къар-
бакъ йащайцйба Къасбот дгмырмаут! Аун, йаща дшы-
ркыч апыдыр, зынла йтшы тшаккырышвын йхъа дджа-
рала йапырыгат!

Агвымхара цлакыуачвал!

Акыт апын колхозта йалалт! Паналалуаз амш йгла-
шларышнта акытсовет апредседатель Аджыла Гъаригын
арыпхъагйв Свдлин Андрей Павловичын русккыа ры-
цлагын йшардахат!, йбаргвахт!

Аколхоз аправлена апын Гъари агланын йларцлш
ажылаккыа адигалырыныс йглайыхъадаккырцлат! Агла-
нын йларцлш ажылаккыа разккйра швабмыжта дарыгйа-
псуи, Пазан йархлмъз аъара жала гларызымтуаз Ауат
йраншккыал йгларгвышйырцлара ахъаз драчмажуи, Па-
ъан атабза йахлвауа йхарныс зымуазгын, Ауат йранш-
ккыазгын драчмажвара атахын Кыт кыт! Аун гьуна-
гйназаджыккым Акыт апын уыс шардазлит!

Ауат тымгйва йрщта Гъари йгын швабмыжта йышлцз

уысгы аьан. Агата дэцъыщырыи аун дглайдыра гыймылмшуэти, алхьарта ашв ацланха анайтхуаз Андрей Павлович йглайыста дызхыз. Аун ауыс арафон амилциягы йдырдырхьан. Ауатгыи ациглуи, йишглуи чыгъара эхаз дгарауырныс. Ауаса шта багыакгын йгыквымшуэти. Паря Андрей Павлович йнапы бэнчэкти Пшглайысызгыи дшырхызыгыи йхьантылххьазарын датшагыи закы аштагламхьэрквыи

. Аун анхьарта шажыта йтлуи. Ахыцкьва глэмиззаклнэ мца тарцлуи, йырсуи. Апсаргьы аун хьвланыла агьылэмисуэти, джъасмдзагыи адуква анхьун Шцым-такл шажыта анхьарта ашв глайтыти. Ашвхьымса йщаны хыгауата шындагла йшлэхьата шпъа амгварышакл аджъагыашна анны йшглата йбатл. Аун глэштгитхти. Ауахь йайрыпхьаз рыуа заджы йглайнапымцл-пнтдэншати. Пган астольт йкварышэти. Апсаргьы данглай чайыжвара йфатар анны дцэкти. Анхьарта данглайх йыглэза арыпхьагь джъашара ду глайныпцуа араса йайайхити

— Андрей Павлович, уапхьэсти ари астольт йквэ ашвэабгьы йану.

— Аун ашвхьымса анны йглаштыэхмэ сара саклэп! Ачлэыйа йану? — йхлван йджъайшауа Андрей Павлович ашвэабгьы йаныз дапхьати. Абар аун ашвэабгьы урышв былшала йанглымад:

«Арыпхьагь Андрей Павлович! Уара уырщра ртэхьып! Ласыта акыт утыцх Сара йгьстахьым уырщырыныс. Умышущ сара дещанл. Рыхьыз гьстмхлвущым. Ныха йхлэати уишырныс. Уара бэн узымбауа аьан!»

Ашвэа данапхьа аун энык! ахьэлэ дшвырхьыччати. Уацлэхьван акьама хьчлэагыи абашлыкь квайчлэагыи йгым йглаташвэкти. Аун кьомрак! дхьымщын, йыглэза араса йайхити:

— Пшнаубауа, саша, ари йану? Пыгласгвингьлуам. Дзэчлэыйа араъа сара зыла мгыта сшцлагьму? Гыла йа чвалэ заджэгыи дгласайгвауата йгыцэм Пыгласгвингьлуам, саша...

— Андрей Павлович, ауыс ауаса йгланымжь йгьауашым. Анхьа йанглауыс угласыхлван ажвакгын гьсумырхлэати. Аун ахьэлэ Гьари бэнта дгласайети. Ужыи ауаса йыгланымжьхуашым

— Момо, саша Зны уымгвжвжван: Сызшра змураду хвамыхкэ йаклэта глэццүаштэ. Аун аклэммэарквын, хьацларакэ йылларквын, дгласыжымлрмнта снщрын Сара йшызбауала, араъа ауыс рыцла йццоланэ Заджы бызгымхакэ нкванжытэ Хидыршвата йырталуу хидрычпара аджыакны йырмураднэ. Уара закыгы уымхлван Схьатала йьатахуу йдырдырнэ!

— Андрей Павлович, сара сцата Гьари йасхлвуаштэ. Ари ашвэабыгъыгы йсырбуштэ Дадхарглатэ,— тшгызымкүаэтэ ачкымы!

— Момо, Сара йсырбанэ Уара асабыкыа уырхыншы Сара ужымбырг сглайхпэ. — йхлван Андрей Павлович акытсовет апыла йырхаутэ.

— Уыщымта бэнта, Гьари,— йхлвагйвацатэ аклэмын, Гьари йылакыа глэццнчауа клара шглэццмцүшымэ Андрей Павлович йглаййырбатэ. Аун йаштарглайуата, Гьари дгласкыан, исайспадза араса йхлватэ;

— Ани апещ йыглэнуу йглара гьстахымта аклэнтэ бжымы уыргара эсымуа. Акъама хьчлва эчлэмы дгласлаутэ! Аун йаклэнтэ ани апещ йыглэнуу Сара сгвы шглэуэз апшата аклэнтэ ауыс шглэццнмэ, Зны, зны! Зымгывагы майрадзата йглаугымнглэуаштэ!

— Гьари ауаса йхлвэзтэхлва, Андрей Павлович йглайгымнглэуэз гьаъаммэтэ! Аун йгьыымдыруэзтэ мадзамадза арафон амилция анхагичвэ акъама хьчлэнтэ абашлыкэ квайчлэнтэ рышта шынкэуырдуэ!

— Дзачлэмыа ауаъа йыглэнуу?— йхлван, Гьари ййырбушымэ ашвэагы йхьаштылхын, Андрей Павлович Гьари дшцглатэ.

— Лгнэчмычвэ Къасбот йпа Бадра йаклэнтэ Арафон амилция анхагичы йахъа дглаймын даъанэ. Пара дшглайуэз апрокурор йшнъа сйырбатэ. Ашвэа йану аун аклэнтэ, Бадра дкэра шатахуу

— Ачлэмыа Бадра йчнэз? Сара йшыздыруала аун дынхара аклэммэзтын датша уыс дгьалам Акыт дыгытыцүам Датша эджьара йглэтыцта аджырагич гьымыгглайуам Рыцла йыркыасэзтынгын аколхоз далалтэ! Пымата йырдыруэз гьымычлвахытэ Ахабза йшэхлвауа апш аколхоз йалайцлатэ,— йхлватэ Андрей Павлович акыт члвагйвакэра тшглэрылэмырхлвуэ Бадра амилция уыста йырчпата дьэркыэ джыйшауэ.

— Андрей, уахъыла йапхъакъауа йрылу ахлессакъа чъаракъы йнадауага?

— Жигъы йнадзгът. Пымыджь ракъымкъа, апахъанат акомсомол йалан, — йхъват! Андрей Павлович, йайрыпхъауа ахлессакъа Гъари дъарыщгълаз пайгъонымгъуата. Ачъыга ауат уызрыщгълауа? Ауат ахлессакъа раншта ачкымычъагъй апахъанда! Ауат рыуа аджырагъле апахъара йакъыщчъырыне ргъы йгълаташъама? Ачъыга, Гъари, ауат уызрыщгълаз? — йхъауа Андрей Павлович йджымы йгълатыхъа ашыга ауи йыйтт. Закъгъы йымхъауа къомракъ дшпалшып, арага йащцлахт — уапхъа ауи йану. Зыккъ ахъазла сара ауи йану уыста йгъымбат! Уащыхъаангъы йусырбарыкып рыщга йагъыга йепхъадзан йгъагт.

Ашыга хъыц йаныз Гъари данхъат. Ауи Андрей Павлович йыккыккъдзата дшшуа йхъват.

— Ари гъымыз сара дыздырхъат. Ашыга апахъарта йылгата ашъ абжъара йанбжъадршып чъины дъайт. Ауи йгъардта абани апещ апы йрыму Къасбот йа Бадра йахъа Цаца лакъып. Саргъы ари йшану апшта акъоп йшгъасалхъымыз Амиллиционер рны дшан Бадра асовет дгъайдт. Ауи бзыракъ ахъаз асовет дшгъарымды рны йырдырт — Акытгъына апы тыдзшыщ эчъаз Бадра Къасбот дшума? — чъа дшгълат, Андрей Павлович Гъари

— Щта Бадра Къасбот дшпахъбан. Сара схъатала сгъы гъват, уызлархъымыз акъама хъчъагъы ауи йыгъдыруа абашлыкъ къайчъагъы эчъау Бадра йакъохарныс Ауаса сгъы шгъуыз амиллиция аунашъащпагъле схъатала йасхъот. Абар ауат ужымы йагъаддзэгъы ауи йащцгъун, йазыпшыгъун Пгъаймы амиллиционер Бадра асовет дгъайдт Рны ашгъадручухъа, къащчагъарата атгъава йрылаз гъаргъалашъахт! Акъама хъчъоп абашлыкъ къайчъоп рыщга шырымгъушымыз рдыруан Пырдыруан ауат асовет йыгъахъаналыщаншъа

— Щта, апахъарта апы йнаккъадршымыз ари ашыга Къасбот йхъа Цаца йылгъыга акъама уара йухъауа? — йджъайшат! Андрей Павлович

— Ауи лаккъадзан! йызгъымыз Бадра йашайщба Чанбан йакъоп ныха эчъаз уызшырыне Панхъаваз йаращга бзгъа йдырт! Сара ауи шгъасгъынгъауа арага

аківні, Андрей Угласдыргівы Атгласча анны зымглас-
гын йырдыруан Бадра чөгьарала ушнхыз. Акъама
хъчлва аннпалыщллі, дшван роны йрайхлліт! Заклгын
гъаэхлвамзатлі ауи унциларнысгын. Умыасын хъаххатлі
Уара угласакохатлі, уналы йхъызтынгын, Бадра йгласл-
хъухлвез абашлыкъ ауат хабартагы йгьрымбатлі. Ага-
глгын башлыкъ квалчлва рыманлі. Ауаса йаглівызкъыата
ймыщузакъама хъчлва аківні Ауи акъама члву
Лгівамрычъ Къасбот шйаківу зындыруа заджыгын
акыт ыгытам. Плауа ухлварыккын, ауи турыч аманлі.
Ауи хъызчлвазгын Къасбот йаба йаківні. Ауи ахлвара
заман атахлынлі. Уара угъахалдарым, Саргын уыс сы-
манлі. Аколхоз йащгын гівунагівачва атагласалдхтлі Глгас-
лхаз йара Къасбот заджыклі йаківын Ауыгын йащы
ахлвара шывъа аколхоз аправлена йглариттлі. Ауат рыра-
чыккыа рцлхлвачлвккыа, русаккыа шгларыхвуа саныщузаштлі
Ашывъа асекретарь йыманлі Ауи сйызышнтлі

— Глгасальманатлі, Гьарн, ауи акъама хъчлва ахъа-
ла йгласаухлныз Ауи ахъырчлвез гласаумхлвуазма,
уахадзузтын. Ари ашывъа зглыз анхлвысна ран, раба,
ауи ныха зхлвез лаша гыгласмайсеуанма?— хлва Андрей
Павлович датащлгласхтлі

— Ауи дыруачванлі Ауаса, сара сшазхъыщузала,
ауи анхлвысна дкъаймантта дгласлщллітлі. Ачккын багыъа-
та хлйачыважванлі. Глгын йту йхлырхлванлі Уызшира
йтахъугын йхлырхлванлі. Глвы дшщырыс аклва уыста
йыму? Хабартагы йуымбан, Андрей Пхлмчыдыруата
йащд гымма хъырта гласуыккыщллітлі. Ужы хлсаккылі
зымгласгын. Къамала йгласуысера зъажыу сара асовет
йавредседателю саківні Сара саківні акыт анны йазу
зымгласа рапхъа йыздырра зборчу. Ныха, йшхъасыщлвуз
акыт йту зымгласгын гышыккыала йымбаззауата, ргылэ-
гын аплэст йащламгылуата. Пара йшаъу убума? Плаъ-
рклванлі ужыгын хлара хлмзтахым,— йхлвуи Аджыпа
Гьарн ахъамира даклуа.— Ужиннас рыцла хлгвыбзыгъа-
чанлі Ахъазгласаа йгьрымхлватлі, Лгівамрычарглас айры-
шнтлі — хлва, Гьатажя ливчва йырккыа, ркдзнтлі», —
хлва

— Дзачлшыба Гьатажя ливчва чырчлвауа?— йджъа-
щатлі Андрей Павлович

— Хлкыт анны йщарданлі ткъомм датша ткъоммчым-

злагы йрыпхъауата. Пйаухаырквын, Ахаргя рыхъа-
зла «Баджргя»—хъагы йырхъантй, Хъашыштргя ры-
хъазлагы «Цагъасргя»—рхъантй, Ауат йрашита Лгъа-
ирычвыргя рыхъазлагы «Гъатажи лъагъа»—рхъантй
Йгйайдырхъантй уншырыс дызгъауысэ. Пйайдыр-
хъантй гъазачва кйара йыматныгы. Дабан йара Къас-
бот йычъкыагы йыжыкыагы аколхоз ашыла йгйайцятй.
Сара ауаъа сара атахыпй Арыпхъара уналарэ угъа-
шылх, Андрей, Датшагы уыскакй хыманй, Аун ашъ-
а йанугы цыхъашычъвара ласы йахырычпанй Ужы
рыла ймайрахуштй,—йхъан ауат агъыджыгы акыт-
совет атлэм йацгъаджылыцхтй, Гъари аколхоз ашыла-
ла джыкылытй Андрей Павловичгы ахъарта апы-
ла йырхъаухтй

- Ауаса Аджына Гъари йыгъэзэ арыпхъагъа йышай-
хымы ашы ауыска гымайрахатй, Аколхозкыа ргъан-
шара баргъыта йакъншатй Пбаргъхатй аун Ащхъаркт-
чкыын аджыамгъат рыхъазлагы, Акыт йауакыаз акол-
хоз джыгарта йалалта йупхъадза ауаштй Унагъна хы-
гъажыа йрайхъаз акыт ашы унагънэта цбакй быжыбакй
ракъымкыа, гъаба-хъа мшы руацйала аколхоз йалалтй,
Дара ауат йгъанхъагы, йапышы ауыска шаъаз, акол-
хоз йалалырыс рахъвара шъакыа аправлена йыргатй
Ауаса ауыс «зымгъагы аколхоз хъалалтй, зымгъагы
бъахатй»,— аухъаушта йгъынцятй Арахыкыа рыгыныц-
гары ажылакыа разкйкйры аколхоз ашы зджъара йгъа-
нынхъауата йбаргъхатй, Ауат йрылачыважыауата аныуа-
хыгы аколхоз аправлена ралачъваракыа акыдыршун,
Акытсоветгы аун апыхъагыны ашы уыс хъадата йыш-
таз аправлена йацхъыргъара акыны.

Аколхоз йалалкыаз, йыырхъауа апыта, йышун,
йыныцун, Дасу уыта йгъайтырбаз, дыздыргылыз
йхун, Йцлабыргыпй ауат ауыска рхара рны зымгъа-
гы шапышыз Пцардагъын, гыла-псыла йалгыла
арахъкыа нкъымзгуз, ауат фачкы гларидызгалуаз, Па-
ъан,—«йшаъазлакыны, шынкъауа рбарыкыны гъакъым-
мэ»,— хъагата зыхарачыкыа зытнуазгы, Ауат йраш-
кыаз аправлена ражыа багъа ргъун, Йрылабжыун, ауыс
гларгъындыргъуан, мгъа таман йыкырыцун Аколхоз
ашы йырхъауа ауыс дара рхъа йшазырхъауа псайспам-
цара аугъагы йгларгъынгъуан.

Агвлачва

Алхьарта йымгленадрышывъ ашъва Гьари йны йаннга, аун йглайайхлыъ Андрей Павлович йджайша уаркыуун Пхьыаштылхуата йджайшуъ акъана хъчывала йглайыста дьархывъгын аун амштатъгын дншырныс чкымыкы ныха тьахлылаз гьракывмыткы Къама хъчывала йглайысыгын дьашырыме ныха эхъвазгын аныкы аба-кы йгладрита йайшчыва ирийын Ауат аглывджьгын Лгивамрычъ Къасбот йпачывапл. Пара фатарта дьанугын Лгивамрычаргъа йрууапл Мхламат акыт апын шатлы шфыкыурыцлауа Андрей Павлович йбиткы. Аун йбиткы, айцбачыва ныжыта ахъбачывагын аун йшлахым ахъаца йшйайкъангыашуа Пара алыгажъ Мхламатгын гыхъ-тыла зымгывагын драмцтаныхкынткы Акыт зшыны дгла-талы йглашларышота дьану йара аун Мхламат йуна-гыва апын акыпл Закыгын йунагывадзата йпхьадзавата даъапл. Дырпшнткыта, дара закылаагын йгъапыным Акыт дьаглайыъ аун йпхъазла зымгывагын апын. Закы-джымкыгын гьахъывамыткы Лгивамрычъ Мхламат йны йаншдзата, фатар, бшывмата Лгивамрычъ Къасботгын днзалырыме Пглайархываркыын, аун йны йа датша эаджы йны фатар йкыуанын. Ауаса акыт дауглаф, асовет апредседатель Аджына Гьари йглайайхлыткы, алы-гажъ Мхламат йпын фатар йкырыкын рыцла йшагъ-лушы Паргын дыгыймыжыткы. Андрей Павлович дьану афатар ахъазла швабыжта дразын.

Андрей Павлович йакымыкыла акыт апын зымгыва-гын йырдырткы Къасбот йпа Бадра акъана хъчывала арыпхьагын Свддин Андрей Павлович дншуашыма. Бад-ра йсул йара акыт апын аджыамглат зымгыва рыхъаз-лагын йхътыта йырхаткы Ауаъа йара Бадра йшнхъваз-ла, аун арыпхьагын дншырыме къама хъчывала дьабы-сыз акыт апын йгланшъа аколхозгын, ахъвесаква рары-пхъара йгын аплыскава рарыпхъара глджыкыуцлара глзхъышыма аурышъ арыпхьагын Свддин — йызата йп-хъадзнткыта акыпл Пара Бадра ауат гынтахъымыткы. Аун йтахыны совет власт йглайпатыъ адгымл йаръ-йара йшнйырхауа дбазарныс «Акъамн абащлыкык эчъуда?» — хъва йшнцглыгын йцлапымкыуата йхъваткы, аглывагын йаба Къасбот йшнчлыма. Ауаса зъара йцл-гъалакыгын йгьырэнмхъваткы ауат аглывагын йаба, йан,

Һанса йа йахша йҗаһыртта. «Заджыгы сыйыңлауата сара мада-мада йҗасакхәтә»,—йхиван дгылхтә Андрей Павлович йгөы йасуан йара аун Бадрагы аун һаңагы рыца һаса йҗайымдырыз, аут мҗла райша йхымылырныс дларщымхәраҗлаз. Гьари йапшдзәта, Андрей Павловичгы йгөы мачкә йҗлуун аут аҗыычкыынчәгы аджыакы гөымхәрала йҗларайбжәта

Аун аңлабырә уаңычәван аңһәтә чымҗлаагы йапырдырә

Кьасбот йпа Бадра суд йыдырхәтә Армыхәҗәтә дыщырыныс ныха эһвәз аун йаңайңба мхьыщрала йымхәхләз даҗгәваджхтә Аун акытсовет дҗайын шәбмыжә дахләтә, йапчәхыла гөымхәра умыкыны йгөы йшҗлатамшәхуаш йызхәраңларыныс Пара ауаса Андрей Павловичгы дйыхләтә

Акыт тынчы Аколхоэ шың занн занн йыркыыңлашыңы аунәҗла чкыны йапын Аун зымҗлаагы йығынанхәуәтә. Жылата йырзәккыы йараңларыныс йрызхә-йырзымхәран Киватанта аколхоэ амыра эпәхә йаладыргылы рыхәлзәрала йыҗмәчкыытә, унаҗһыңхәдзәгы киватан аколхоэ йаларңләтә. Ауаса аут зымҗлаагы чың эңлархләуата йызләчәвәҗәуа киватан кьәба ладжынкыы Ауатла адгылта йрмы гырзымчәвәҗәуәтә Пыртахыны глба-глба кьәба лшү киватанта жәбакә рымәлларыныс

Аколхоэ апраһена йгы аун апрадәсәтә Кырбыджә Азанат уахы-мын рычләуа аҗлапын чәвәҗәра тшәзәдыргәлуан. Аун тшәзәдыргәлуан аколхоэ йалалы зымҗлаагы. Ахәчәвә ныжхәта ахлессаквагы уыс ршардан Ауат партычмыжәлә эшдирңләун, йалырхуан

Гьазмәч Батыргьари аңлаһәчләккә зырчауа драңлабаңлә Аун акыт йрыләпсәта, пшба-пшба, иба-иба тшы, чың зымҗлаагы аборақкә зымҗлаагы уахынкы чшкыңхәдзәгы зың-зың, глван-глван дҗларыкәшәләтә. Ашккә ачккә шдырчауа, йшынкыыргәуа дырхәпшәтә, аут икылызгауа йатахәу унашә рәңчәнтә Заджыгы мын уахы алимхә аңхәра ду тшартә

Хәләпынкә Заш Уәли йунаҗла эһны аҗләчәккә Гьазмәч Батыргьари, Арскыан Маджынд, Уәли йаҗәҗәва ләңә Хәдҗәбакыр аңләтә Аңхә ауыра алаһә-

Чъара айчъажъара йдрайшъарныс йанлъаз акытлагъична уыста, хабарта йыдланчъажъауата йаъаба? Ауат йырдыруа абархъишти Палити йрымдыруа абарларгъыкдыргъора йаштата аун анамыркъыуагын. Палити хабарыжъки йа турыкхи йрымдыргъауата радэхъачъара айчъажъара йаналгауагын Ауаса аун ауахъ ауат радэхъачъара айчъажъара элагъаджыкыуыруушы йхъауырта аумгъагын йрыман. Аун эсуд ръаз, Лгъамырчъе Къасбот йа Бадра йакъиш. Акыт хы, плати экауыулауа, рсабикуа азырпхъауа чыгъарала йцыхъаа йа-тагыллы ргъы йасуан.

— Арахъ, шъара, ахъацла харлына арыпхъагъе Андрей дъахыма Бадра шъакъыма шпаглардыр? — йхъиван йара анешки апы йыдэхъачъакъааз Арскъан Маджынд дырцъиглати Агъыш йанйаз рины скъины пхъадзарала йахъбакъааз дрыуанта, аун акъыуыштцларала унаскъыата дчъиван

— Йыла аун дшгъауыруааз саргын йшъызджамщадъауа, — йхъивати ахъакъ атарашъе йкылачъиваз Уали йпхъыма лаща Хъаджъбакъыргын

— Хы, аун йгъауыцара аун аъара йбаргъызма? — йхъивати Батыръари, — дъахъакъааз англараузара Аун акъыуыкыуагын, йхъа длатайхъауааз абашлыкъ кыйчъагын англэхъыржъазара?..

— Ага къаманы ага башлыкъ кыйчъагын аъап Ауатла агъычхахагъе дгъауыцачъауап. Батыръари, — атайхъауахти Маджынд йхъаршшымта йхъу ачлашъа хъына йыджыкымакъвала йхъыцтихъушышшъа

— Момо, Маджынд. Аун акъама аджамлат ахъачъакъа райхларагъадъа йырдыруа къаман. Аун акъама хъчъивап. Арыпхъагъе Андрей дхъацла багъыата дгъауыцти Пгъайшъе дшымцлашти Дэмцласыш йари абакъагъати Пъабарблыгъуа апы Бадра йдырти дшамайгъайауашы. Акъама хъчъива анипайыцти йгын йхъааз абашлыкъла йыхъада багъыата йапкъим аун аджакъкъаата йлыршшотти. Паргъа кыджымажъышшъа элашцара тшылайрыдхти — Йажъа гъалауыцлати ауна, йаа ачъау Уалигын, ауыс шышъаз йара йхъатала дгъылата йбашшъа

— Ауаса йшъааз саргын йгъасгъынгъишти. Андрей, ага дшъахмызтынгын, йымч таркывата дгъауыцти. Аун

акъымээркъан агъымла дыгъымшугазма? Сара йджъа-
сцауа аун акъама хъчлва эчлмэ шырдырмэ аклвп. —
джъауанта йглайртуаз Маджынд йгъы гъазымчлвзтл.

— Щта, йъахъчлвз гъакъымма баргы аун акъама
Гъатажв лна Лгивамрычв Къасбот йшчлмэ зырды-
рмэ Аун акъама хъчлвз йара Къасбот йаба
йаклвп Ймъхъчлвз ауахъ акытыжагы аражагы
йымдыруа мачлп. Сара йджъашахуагы аун акъама
аумс уара, Маджынд йъаумдыруа аклвп. Аун аглвп
уара уабанмэ? Аглв уычлакызма? — йхлван ачважвара
даталалхтл Уали. — Йглайауымхлвдзахума аун акъама
аурых, Батыргы Аун уара рцла банта йудыруаштл.

— Ауаса йнажазара Маджынд углвдзырглм Лгива-
мрычв Къасбот йарма китамачв шхъчлв удырума? —
йхлван Батыргъари йхлвущмэ далагатл.

— Йауа йызымдыруа? Славлвдзушума? «Мач-
къагваз» — хлв агангы йасчлвхъатл — дшвырхъыч-
чалл Маджынд.

— Къасбот йанизаманыгъавз, тагвжвагларга йгъы
йанглаташва аклвп йымачв акъамала йанхънса — да-
лагатл Батыргъари йгладжыквнцлвз найырдыахуа. —
Ймъхънсазгы ари аклвп. Ймибжъаглвкн йари ужым
ахлвста йиму йтажв данхлвспаз йлизнатл. Йшыр-
хлвауа ашта аглвджъ рмуа йгладмлхуа дймзларгыр-
ныс, дырхлвайрыныс аклвн ймзлысцвз. Лара аун аглвп
ныдзаманыгъавта ймттахлваглан. Аглвмибжъаглвчва
швабж бн йабабун. Ргны йтазгы римадлагы абар-
хлван. Йабархлвта йаан ахлвспва банбара шылзыр-
кызгы Ауат аглватл, ахлвспва лны йащтата,
аглвджъ рмуа дмцглайрыныс йгладмлхуа дзачлв
ддырхлваоныс Памлцггла аун арава ймлхлватл:

— Аглвджъгы шабнп зымгъваласы. «Йа уара,
йа арахъари уара», — схлватагы сгъалалшуан. Рцла
бн смзбауата йхъасзырцлауа йаклвп смзщущ

Аун ауаса ашлхлва ймибжъаглв клара гайым-
хъымсклва, Къасбот йакъама глатхтл Пкитамачв
астоль йглаквнцлатл, йакъамала дасын йхыгъымчвл.

— Бн смзбауа хъабцланацлмкълара сммачквл
зымгъвагы хъчлварныс схлзырп, — йхлван

Ауаа дабацахуаз ахлвспвагы? Ймгъва днхъры-
глан, Къасбот йнанм шлархлватл Аун длашлархлва-
гы ймлхъаз лгавльодан аклвп Йпашхлва агы лы-

клас лхьылхрагIвацагын йгIаньцIуан — «лухIвауа сгьа-
хьысуам» — хIва. Абарауаса йшхIвауа анш акIонI
Къасбот ймачь йара-йара йшхьичIвахь? Аун дан-
шIаэгьн . ауаса дайрышнн.

— Щта, акъама хьычIвада? — атIйхIвацI Мад-
жыд

— Акъама, йшырхIвауала, Къасбот йаба йхьн-
чIватI. «Спа-лага ймачь злахьичIваз акъамагын
хьчIвазтI», — йхIван йхьнчIватI Аун хIвасна хIсапта
йынкьыргун

— Арахь, Батыргьаригьн Маджыдгьн, хIшвыхIвотI,
ауат аткьыым «Гьатажь лпачва», — хIва йызрыпхьауа
атIакIв гIахIашхIшырныс, — йхIван Уали ауат
эгIваджь дрычIватI. — ШьахIбанI РьцIа шарда жьба-
хьатI, рьцIа шарда жьгIахьатI.

— Ныха узьхIванI ауат ауаса йызрыпхьауа сара
йшкымдыруа. Ауася йыздыруа закIонI: ЛгIвамырчь-
ргIа райрышра ахьазла акIонI ауаса йзырхIвауа. Пгь-
сыздырам, сара ауат айрышра дута йрылугьн, — Уали
йгIаджыкьанцIаэ ажыкьа рджьауан шьызынамырдзуш
тшазнадырхуа, — йхIватI Аркьан Маджыд.

— Ауат ргьурьх ацIх алагIушма, щта уахь? АцIх
банта йаласкььакIахьатI. Сара ужыгьн Пакъа ачкьва
зайырчауа абора анны сара атахьынI. Пакъа абрига-
дир дIыхIван, йанхша чьазатIвы дьбарныс дцатI. Аун
йтарала эрат агIымыжкIгьн ачкьва зырчауа, йынкьы-
ргауа Сольман йакIонI Сольман дназу шьаргьн йжы-
дыритI ДгIашата ачкьва уахьа йырфуи чьа рьйымт-
уата дьчкьырнысгьн хьбар йгьнбушым Пара ауат ачкь-
ва хIрызакьIра атахьынI Ауатгьн хIшылэчьвагьIа-
кьуш йрыуанI, — йхIватI Батыргьари, агьлхра тшазнч-
пауа

— Ужыгьн йшажьыркIванI Уалей, йутахьызтын
ужыгьн жьаторьхкIгьн хIхIванIта, аборакьва зьмгIа-
гьн хIгIарькIвшарагьн хIшахадзахра УгIай, Батыргьа-
ри, хIуыхIвотI, ЛгIвамырчьргIа ауаса йызрыпхьауа
гIахIаухIшырныс. ЗакI акIомьызтынгьн, гьасра кIара
алазтын, зынгьн хIшIа йыгьIатыхIштхрым

— Уалей, сара йшызбауала, аун гьэсранIгьн ша-
лам АчIвыйа «гьэзмач» йгIаньцIуа? Сара йшыздыруа-
ла «гьэзмач» зырхIвауа йгьвауу йакIонI. ХIэбачва йа

азат рабачва рыуа заджов двазуатары! Аун йыла-
ныпхьуз хткьвымхьызхат! Ачлыфта аун йалу? Уалей
йшхенту йызлартахьдула йгласыпхьарныс. Пхьяду
сара глычлөглысыгта смалтын гьаклымма? — йхлван
Батыргьари йтурыххал ари ахабарыжигьн глэжыквн-
цат!

Гьатажв лпачва

Унагйвак! апы йгладрийыз йащырыгзауа агйвайщ-
чва причва дымгваллагын йгьаншхум Палит! азадже
йацкыс азадже рыцла дгьыбзыгьахауата, дхлальаль-
хауата Аугла йшырхлвауа ашта, чвала йаншдзата
глыджь гьгланшум. Йагйвазата, йаншмта йацгладрий-
уа агйвайщчагын, ага ймачлыттынгын, ащамшыра ры-
ман! Азадже йа рыцла мачк! дсахит! йа йчажь ла-
кы аныэлит! йа йцагащаквала ддатшхит! Ткьвымк!
йацауакву, ага йаргваныта тшырпхьадзаргын, шардала
йгьаншхум, шарда агйвыргит! Аун йапшл! йглауахьыр-
кын, Базйат Глазэн аун йашайц!ба Тлахир! Глазэ
аря адупей апы уызлайнымглатра уыс бэнк! гьгьам
Ужвыбырг уйызцата уйыхлвата, уызлайыхлвауа глаунт-
уашт! Шыха йшглаунтуаш йпсы йауазтынгын. Йсхлвауа
чмызтын, абар швара шьлану.—«шцы!»—шыхла

Ауаса хлшшырышы аун йаша Тлахир Ауыгьн
дгьычлөглышен! Дынхитта дбзазахит! Ауаса дшпау?
Дхарауыран! Йутахьызтын, рейшата йсхлванта, мач-
кыгьн дсынамхьап! Аун йсынамхьара дхлатырыда-
хара дазнарцит! Ужвыбырг уйызцата, рацла йхьыцдэу
закыла уйыхлваст! Йглауайхлвауаш сара йсапшта зы-
мгйвагьн глальаматта йжыдырит! «Йабатлазгы? Йы
гьсымам», — йхлвушт!

Йглахшврэхв «Гьатажв лпачва», — лырхлвауа,
Лгйамрычьоргла Мхламати Кьасботи. Ауат аглыджь-
гьн йара ткьвымк! йзуап! Алыгажв Мхламат йапшын-
да хкыт йтакву зымгладзугьн. Аун аша дызмам йы-
хьазла дашап! аба дызмам йыхьазла дабап! Зым-
гйвагьн бэн йбит! Паргьн бэн дырбит! Йжыдырит!
Кьасбот йпачвакьва ауыс гымхараква йшырлу. Йыз-
ляжьуда? Раба йаклшл! йызляжьу. Аун йшлшшнт!

Хлара зымгйвагьн хкытыжв хлызглатыщлыс бэнта

йыгдырхиті Райшата йеклванпта, хлгымбазуэтита аклпті Хларбазарныс аласт рыца кыльайта йла-
глатхцхырыглушыс адгымл анны хлглайті Къасбот хла-
ра дхлваншта дрыцхлзма, шта? Аныт анны рыца йкъл-
лхайквас дрыуан Ауаса араца дызглайыз рыцлагын
тшйырбайарныс аклпті Зымглагын йыгдырхиті аун
адгымлгвацата зъара йыднкылыс? Аун йапшта йыг-
дырхиті, рахыта, уасата зъара йырхлз?

— Пыца, йыгдыруа, — йхлваті Арскъан Маджыд
Къасбот дызлайзыразмыс йгвы йглаташвахъан. Аун
йара йглайпсахырыс дхъызыс атышуандыр эджьакл-
квата Къасбот йишшйнайыргаз гынхъманштылхуазті

Айшыста йеклванпта, Лгивамрычы Къасбот хл-
ласт ахъазлагын, хлара аджъанглат, хлхъазлагын йгвы
ныцата сара заджыла дгъызбум. Пыжвдырхиті хлкол-
хоз зымгла рцхъаа йглалалыз аун шйаклву Дангла-
лалуазын, хлшыс дглазымге йпа унагтва кымдата
дйыргыла ахъазла асовет зъараны дцайа? Аун йы-
хъызлагын рыпщца жыккі глатшкларайжыуашын.
Ауат зымглагын эслвас ткъымыккі йауакругын шамш-
хауа хлхъхымрантлырыс аклпті, — йхлван Батыргъа-
ри тшглатшхиті ахъышала дкыллнырыс ймурадта, —
Абаштау пша гладжыквалума? — хлва дасцлглати.

— Момо Пдаушшвалзепі Закігын анча йишлва-
ра ашта апх глальматпті, — ахлваті, агваны йджы-
лцта мшы былчпны бжъахъакі глзгылыз, Уали йтагн-
жва Фардаумс Аун йылилабыргта дмацлауан

— «Гъатажв дначва» — хлва Лгивамрычывргла
ткъымхъыз кымдарата йглархъалта йрымані Ари
йшвасхлвуа хъзглас ауахъ акытыжогын хлаъркквата,
Гъашвархъа ацхъаква рины ауасаква хлъарыцыз анны
аклпті Пызхлвауата йглашлсклгласын Цагъа Кіакла
йаба Хлаглшмдокъва йаклпті Аун алыгажв йаклшын
ахлбата ацхъа йхлшыквас Шъара йыжвдырхра ата-
хъыпті, анхъала шхъакі, хлмыртаккі йацаъазлаквуз ат-
къымква зымглагын ахлбакі дналтырхуаз Аун зым-
глагын йырдыруан. Цагъа Хлаглшмдокъва, сара дшы-
дырхуала, дхъацлѳанаскылахъан. Рацла йанмачызгын,
скышы хыпгважваккі йырхъыцахъазарын Аун бзита
дндырхуан, Лгивамрычывргла зымглагын глзхъшаз ап-
хлшыс, лхъыс Хаджъатын Ауаса акыт анны зымгла-

гын «Гьатаж» — хива йлыпхун Пшвасхивра стахьугын аун Ладжыат «Гьатаж» — хива йзылмыхьуз йгын Лгивамрычвергя ауаса йызглархьхалыз аклви Рткьом-мла йглаухмыркын, Лгивамрычвергя абараханI. Ауат, Лаба псыхиваквагын уатарыгивехта, Хвалз йгын Шхлагващ псыхиваква рхьаныла йбзааквуз адгьа углахьа ткьымкI йрыуанI Араъа йшгланатыз аклви даргын афот-аун аткьымхьыз чыдара траумз, — Батыргьари йшлайрхьата йрыббуаз адубек тутын аларыша ду алгива хьайырчылуу дьважвуи

Пангланшаз аскышкьва зепикву сара йыгьсыздырам—даталагахтI Батыргьари йхивуз атурых.—«Панбакловз ауаса йангланшаз?»—хиватагын хива атурых гIахIазхивуаз, ХIагIындокьва хыгьымцIгIатI ЙшазаллакIгын, ужвы сара йшсхьадзауала, скишышкI ахIа гьагIыместI, ари йшвасхивуа ауыс гIаншнзцтара. Пауа ухIварыкьыц, Гьатаж» — хива йызпхьуз абараха пхIыс хIакав апы даягIатанагаз дшIаркIуан ДгIаздгьылта дьздызкIимыз аткьым Джьандарргя азшата дьрчнатI Ауат аун «ахша» — хива йлыпхун. Ауаса акыт зымгIвагын аун лыхьазла йырхивуз «абараха ташан» «Гьатаж» — хива йлынхьауа йангIаджыкьырцIа аун даятажьа аклви: АгIычIагIыс данажьва хьызчыда йауата хIшы зны ахIа йыгьгIанымшасча, шта?

Сара йшвасхIахуа йырхивуа сыгIвалымхIакIла йызгIаз аклви ШогIадзыргIам, Аун азаман атIан афсракI зьан Лйера абадзахаква рхакн апы йгIадзатI Йзапш айсразгын йглайсуаз дзачIыызгын ахабар гIахIазхIыс ХIагIындокьва йгьымхIуатI, йаргын йыгьымдырузарыатI Саргын йыгьсыздырам

— А, занаджьа, йшпакIву аун атIан ауысква шакIвшаз шумдыруа, Батыргьари? Пауа, ахIбачвакьва йырхIвахуата зыгын йыгьымгIасма? — йхIван Уали аун йхIвуз далапатI дьзачIвалыз амшIчвертагьым йызыкьла рыцIагын тшидьырбайылуу. — Атрыкькьви аурыше наштыкI йыри айсуан. Анатгын апахьанатгын йырталхьыз уицIгIа, дабан Дадудьану.

— Ауыгын цIабыргьыпI Ужвы хIкыт йтата йхIыцбзазуа Лгивамрычвергя гIахьиназ анхIыс думьсква шакIвшаз араса аклви Аун алхьала йшвасхIвара ста-

хьыпI, «ЛгIвaмрычоргIа» — хIвa аткьымм йырыхьыр-
цIаэ. Ауат гIаэхьшэз рлыгажэ ахIбакI швабыжта
дгIычIагIысасакьыи Дсакьра ныжьхта, йримата дыз-
майгьдзуз закIгьн гьаьамыэтI АхIарамра йадицалуан.
Ужвы йызтахьу йджьыи сарныкь гIатыхта, мца ацIи-
хьйира йылшитI Ауи ныжьхта, йтахьыэтны, йхIылаб-
цIапIта, хIшкIатугыи хIхьысачIгIаи! Апхьала сарныкь
гьаьамыэтI Ауи зырхIауэгьн гьрындьруаэтI Йыр-
дыруаз апацIа, ачвамса йа йхьыацIархIахIвата, йгIа-
нырыжьуаз атизакь ныргьн амшI пьргьн ракIыи
Шта, абараун алыгажэ рунагIва апыи амца зынгьн
йгьдымыррычьуаэтI. Йара данахамдзуэгьн рымца та-
закь йа мшIы щакьырцIушыэ йхIаалун Йамудзахуата,
мшIы йа тазакь хIазыр аьамыэтынгьн, йымкьычIдзах-
уата аунагIва йрайхIаалун: «Амца бэнта йхьыацIашвы-
мхIахIауата, швычIахьрымыс, швытIахьрымыс швалам-
ган, Амца швымырчыи, шнылгIва швымырчыи!»
Ауи йхIаалуз эгыи ашIаэ йтацачьакьн йыи хIчьакьн ры-
уэ эджьыи мадзаламца йыхьыицIатI «ЛгIвaмрыч» —
хIвa, Ажва, ага йцIаркIрыгыи, акьыт йрылалтI. Ауи
йгIахьынахьыцIын, аткьымч «ЛгIвaмрычоргIа» — хIвa
йрыпхьауа йцIатI

Аткьымм, ауахьауат зычIгIва йраншта йбэазун, йын-
лун, йынцIуан. Сабн дгIарылахIаркьыи зычIгIва йранш-
та йгьыргьыун Рылахь пашкьйара гIапыцIуазтынгьн
йырчIун Рысы ддымырдууа дьрчIаьухуан Йьадза-
рылашуала ауи дгьырхьдымраштылуаэтI Зунашва
схIваэ, айсра амакIыра агIан, «агьауыркьва тшыгьры-
чIуашым, динлэ йхIапшу атрыкькьна рныи хIцIахьыр-
кьныи, рыцIа йагьыи!» — хIвa йызхIваэ айфандкьва
тшыдыркьылта, рхакь йыгьыицIатI щардагIыи ЙгIап-
са, йдзымыргьн, рьришта апыи йгIанхатI Рынасыи
йыгIанагуаэла йбэазун.

Ахакь апыи йаьаз айсракьва, акьымшваракьва ауи
аткьымгыи гьдымыртыицIазахуаэтI

ЙгьырхьыицIатI ауи арычIагIара ЛгIвaмрычор-
гIагыи. Аткьымм ду йауата, хьылна эхьата йгIанхэз,
лыгажэаджьыкI йакIыи Ауыгыи, ауи аьара дажь-
хьанта, тшы дакьчIвата данджьыкьытэ акьыт апыи
йыгьрымдырхуаэтI Айсра йгIаршыэ йпачьва рпсхьакьва,
ауапIакьва йрымгьвата, йыищIа йангIагьараргах акIапI,
ауи алыгажэ дгIагьылта, йыищIа дангьварцI. Йара ауи

агланым, йпачва экырцлата, анышынтарга ймэлэргүт
апхаблякво рыцнайдесті аклөмызтын, датна дызлар-
ихьрыглэз гьаьам. Аун дажым, дымчыдахан.

Эмхыгів пачвагын ахьахөнтра ахьалла йаншалацлэз
алыгажв азат аныцларула амштахь дрымдырхуата дла-
тнахаті. Хөхьахымш йпачвакво йджьабан, араса йта-
ца унашва лэичваті

— Сара намаз снанацлыкьара, бласхата, атшы
көлдүр акыла Ахьачва зэглдрифуа архьымхра йаза-
манні Пнахьані сара эхьы зэмфхуа алажв апш, са-
ларышата ари аныцла ьадзачасырклөрүз Мглов сь-
хьыдра атахьыні. Бара, ссаби, баклөпні, аткьым ани
тидырта йгланхауа Аун йгланшцуагын бдырра ата-
хьыні; аткьым ашайдза бмыргьара! Асабикво шбх-
чуш бацтазла! Ауыс шцазла арасагын арасагын аун
йгланшжымыыз ар мацла хичьглайті

Атаца лабхьажв дгьимачважвасызті. Аун эакылагын
дйымцгьлауа, йгын эакгьы балымхьуа джыылцым
атшы гьатылдаті. Аун аклөдүр акылцлаті. Атады даи-
нашылх лабхьва лыгажв йчкьыныхьа йзыгьахьыныхьы-
хьышва йггьыча алыкво йышван. Агьеджв раглан
йшынцлүз аклөмыжы йышвані. Прызнамьа йыбьані
Йымьа йацлдахьаз йакьама атара шцзата йангьла-
уа йгьакьлахьхөнті. Пхьазыркво йгытшы йаншрыохлө
Аун йпа йгьысабичва хыщкво йрахьбаз агьанцгьын,
дйымата айцба дьалу агара дадэхьагылані. Айсрө
йгьарыцыз, йыхыгів пачва йрахьбаз, йгьысабичва ра-
кьыны аун алыгажв йткьымыхьыз нкьыызгахьырыс йгьа-
нхуэ. Атаца йшылбуэ алыгажв йылазэ гьайті Аун
исайспанца йжакьа шкьокьив ду йгьалсын, агара
йылаз асаби йлакта йакышваті Лабхьва ймурадыз
гьаэгьынгьыыз атаца «дада, эджьарагын уымнан, арат-
гын саргын хьмээгьланужьуашда?» — хьлвата, тшйыкта
цлалрмшвуашын. Ма, ажвакгьын гьылэмхьваті Аун
дабаза таца чкьынын Лабхьва дгьимачважвасызті.

— Арат, аичва йанаматгьита, бара йбанаматні. Сара
сгьахьыныхьыхуэзтын, бгьы йтакьы, жьырада аргваны
хьара йьахьыму Лаба нсылва ани шакьу. Амаль
амалтын ауаьадза арат асабикво нарды Пгьаншцхь-
рыгьані Аргваны, цри дьэмам, архьа хьтлыра йгьакь-
хауа, эхьынцгьыкьакво йштлырымхьуа ауарбажв да-
пшхиті. Аун цхьыргьаргькьын гьчларгьа йзычпушгьы

дыгъымахым... Аичва абнн шванцилаті, ссабиква! —
йхиван алыгажв ашвхтымса агъыцлара йгылаз атабан-
чы найахвын джымыцлті

Агивсабичва чыц эмата йгланцыз абазаха таца
лабхъва лыгажв йглайхра дзышуан

Йдзынн. Акыт эгачіну авсыліва аджънатра рыцла-
гын йарынцызата йаъан. Адзыгін эванэмдэ йаншта
йикъані Ахлаглараква элахърысу абнаква ркышчыра
эхъанц чвалшыра йанкъыкъанті Акыт йглатаханквэз
алыгажкна, атажкна йгын рыцла йтшытхэз ачкын
чваква йшыдырхэз архъаква тшыгівара рызнані Ауат-
раква йгын абна арванква рны йацарду ацлаква йыр-
шы, ашвырка анахъаква ачкыла йгладдырсылті
Бажери баракъатралан агъагыара зымгива чърыснй Па-
тахъу ауат глэжккйра, аунагіваквн йгларымгалрагіван-
на аклнп. Ауаса йгъаъахым акыт апны ауат глэпцыз-
гущгын йгладыгалхуашгын Акыт гъашвахаті. Эхъа
эмытгыз зымгивагын рнри кыт йтыцлнй Ащъаква
рхлэхъв къырккна йрыдалті Тшыкъарчлвахті.

Йохарта акыт агыцлуалгын асаби чыщкна эмата
йгланхэз Лгивамрычргіа ртаца дыгърыцтымцлті Ауи
тшыгівата йгварымыщтыт лабхъва лыгажв дмызышуан
Йылдыруан абазаха таца, лабхъва ларпыра-шыкъвара
диджыккымылыз. Пылдыруан, ауи йлсы днадзата шэ-
ккыыз йажынтахъа абджъар йкннцлата дыаджыккы-
мыз Ащъабэзагагів чъацла, ага длыгажкхэзтынгын
йгызымчллаті дбзата, йлсы тата, быпыцла дтшкларата
агъа йкыт дглаталнацккыара дмызышырыс

— Дзачіа лыгажв айрыныма, шта, ауи этурых
ухывауа, Батыргъари? — тшызымчллауата дгачважваті,
ажваккын глэмыргъауата йалэчлвата йдыргівквуз,
йылакка глархъккннгашауа, тшатайзымчллауата Занц
Уали. — Ауахъауат алыгажккна йрызнйфуаз йаргын
йзынйрып. Пташи асаби хыщкнн дыркъымцызаркын
гъаккымызма? Заккы йылымчаргын, анахъанат драпш-
та, йаргын ауат акыт йтигарынта, эджъарата рхъа аны-
рыргарын

— Угвы йауырысып, Уали, ауаса йъасхлвауа. Уари
сарн дхланшзарккын, ауи алыгажккын йшухывауа апш-
та йчнушзарып, — йхиван Батыргъари йатагладжыккнн-
цлэхт Щта, йшсхлвахъыз апшта, Лгивамрычргіа рта-

ца, лабхъва дъану лымдыруата, агъысабичва лымата, апицла дтшкларан Ауаса йнайуамцара, адзынцыхъваквасын гларганхуата, йпсы тахымкйла длызгларгараргахті. Лабажв йаншмы лабхъва шнабыжта дылчшыу-гвыщаті, Дгларгваразгаквахыз, датша йзайгвыгышыз акыт йнтахмыз рдыруанта, йшырлшузла ддрышцзаті Ауат алыгажв днцларцлаті Дызгушыз ахы аглайыкышваз уасйатта йгларзичпаз надырцзаті, Пунагйва апын йпсхъа дрышцзаті Аун йара йчшыз йыпшцла дгларгараргахті, Пвачва рнышмынтараква рытхъабырг апын днцларцлаті

Аун амштахъ атацагын йылчпахрызйа² Акыт нццара дглатахарныс гьамумхуаншмыті Зныкі ахъазла аун агыи йталкыті, йъагладриймы апицла йгларгарлымгауата, йшыриуу рсыхйла йглатлымгауата, агъысабичва ауаца йлыгзарныс, Ауаса йгьамуыті, Лабхъва йпсхъа айера йгларпшцызгата йрынглазхыз рыктылагй хъацлакі, дгжважваъаджъуа абазакла зынгын йрычпасыз йчнан дтшыжвымцлуата, рны дгларгараргахті Аун арса глалайхыті:

— Сгъжважшті, Агъачва, апыцхъвала йгларылалхъаті Штнышшхчуш амаль швазыпшгйла, марджя¹ Шодадарыцхла дсыргыгыан, сшыцхърыглата Лаба йа йын-джыгы рхаккवादза шнабсырцзарныс, Аун дызласыргыгыаз сырхъйарныс сара йсныхані, Йшырхъвазла, хлара хіткъым, стгларчпачыа рылата Квуджыматарашв ахлатшкыа рны тшырчывахті Амаль гьснмам, ауат гласмаукйва Баргын, шыгвыма ацлэхывата, ауыла йнархъу, чарджя¹ Бгъжважва¹ Агъа тшынапшцлашамыршван Сара шнгласаухті,

Ауат ажваква йгларныцуаз бзита йгларгвынглары-гын, апыцхъшла йылчпушыз лымдыруа дгланхаті Уа-цыхъван, ахъацла шаккыи дйапшта гъжважварадза-гын тшалымтуата мгйва ауыра тшазадылгалуа дала-латі Йапхъахуата, агвыма абакъ йглацывадаті, Атдзы днашмыи хъгъоцгъвыта, чгывычата, илгывыплата, уа-плата йрымаз гладжвылалган аун йаншцлаті, Агара асаби айцлбасын дшылат агвыма йапыргылі, Ахлба-гъе пхата дызгывычаті, Башлыкъла длашлалхыван, агвыма дайлырчывалті Ачкыа ацлалхывата, агвыма гларгварылдара ахла гьатахъыхмыті, Ауаса аун атдзы датаныххылхті Лабхъва йлец днашмылі, Атдзымста

аны ашварах члөглөхкн йурхьдаз агьатажв глалахьтл Аун лыбгьалцан дгладжылцлхтл

Лыладжкв глалажжуа, агьина йацлэхлвэз агьичакл рчлхьшва лыма, ййыбахаз абаза таца, лылсаби йыбачиа рцри кыт йглатылгатл. Акыт дангларылс, аун тьэлацара атахьыз запшхьатазгьн, дызкьылра атахьыз запшымгивазгьн гьлымдыруазтл. Йгларшларьсуа агьина йангылу агара йылу асаби айдэн, аун йалхьачлвэз ахлба хьыци дырпшуа, ачккв рчлхьшва датамцласхуа, абалаха таца-чезаба йшанцлмкьлара длаамгивайстл Аун ауахьгьн йгларшуз атшынгьн, йатагларшахуэт аншккв раглангьн эаджогьн дгьглалшлэмшватл. Дызкьылыз ацхьамгиважв абыхьн кьыырчккв ркладзаккв рхлэхьккв йрытагивацанацлмкьлара, ахьаныла дымгивайстл.

Рахла йдауышвэз ачакв аны даннадта, рыцла йтычта йьалпхьатзуз аны дгларшласуан Длхьун, ачккв лырчуи...

* * *

— Абараса, мгла йлэккыз, ацхьымс глансарати глалабти йылбаз, арат йалачлөу зымгивагьн ачккв йхлшмырбаратл. Амгла кьвайшлшйа, амгла ауыра аны аун агьинагьн птшытл, ачархккв йурэмчлүзма ани агьара мгивайсра Анхьымс лсабиккьгьн ларгьн цьагилта дгланхатл—кьва датагларалахатл Батыргьари, йхьачы ашлачккв дызккчлвэз арымдзасгла аны йгларшцлйыртшуа — Араза аун ахьацла йгларшымхьшмыра глалхьыцтл. Лгивычккл рысынч рыхьдалацлатл Ауаплаккн ацлгивыплаккн анынч йацлашлалхьватл. Асабиккв ауат, йнгларымгьымшштвуашыз апшта йрымгвалцан йгладжыккьылгатл Лара лхьатала йылхьлахта, йшатархьлахьмла, аун абараса-дашлэмсуата пшахьапшымш датагларамгивайсхтл. Пгьн дшпарлэмгивайс аунл Дгларшлэмсуа ауапн ацлгивыпн йрымгвата, анынч йацлэз асабиккв дырхьлшуа, йайцлбаз ахьыц ккккв йлырчвауа, йьаумэ млышвыртакл дашлашварыккьн ачккв лырхьлөуамцара дглармгивайстл

Ачккв рчлхьшва наплыккла йлымата, наплыкклагьн лабхьна лыгдажв рыцхла лабаз йатайабахьыз йгларш-

тыпхал аьтатажв лымата аун кыткї дтанатї Аун дьатанатгаз йбазуа урминн кьазактын

Акыт абзалагїчва абадзаха пхїысшїа швабыж йыцхьрыгїатї. Мажаркї ацлархїван гїшыурншн пхїысчнакїгы рыцта лсабнквагын ларгын апхьанчїшн хїкыгыжв анны йгїаргхтї. Аун лычккввагын ауандыр ацїхьва йтагыла йлыгїарухтї Аун данырба, акыт апхїыскквва ныжьхта, ахьачквквва шардїшн чїшыуан рхїшнтї. Аун Лгїваамрычвргїа гїалхьшаз атажв Хаджьат пакїын. «Гьтатажв» — хїва йызылпхьузгын агьатажв йлымаз акїшн Аун акїшнї сара Лгїваамрычввргїа рткьыым йатурыхта Цагьаргїа Хїагїымындокьва йхївауата йызгїаз. Аун акїшнї «Гьтатажв» — хїва йызылпхьуз атурых шызыруа Аун апхїыс йгїалгыз лыгїшпачва ракїшнї, ужкы хїкытыжыгын ари хїкыт шїыц ашынгын йбазуауа Лгїваамрычввргїа зымгїва гїазхьшаз Ауат шткьыым хышыым зымгївагын йыжкдырнтї Акыт анны Гьтатажв пїатїу ду лыккырылїун. Аун «саджыгын дызмайгїайыт» — хїва йлыпхьун. Аун дшларкївата йгын чва лхьаркївата акыт дгїатанатгї Агагїыгын дырхївайтї. Ауаса лара датша хьацїакїгы дыгїышцымцыхтї. Лыгїшпачва лыгїзатї. Агїымыжыгын унэгївата йылчнатї Даргын дара йгїадрийккввзгын кквїлвара апырчншгын, йаккьамшїта кїыда-кїыдата йбазарныс йгїымгьжоважнатї Пашїыта, раньжв йылхївауа йаадзыргївауа йбазуун Лара Гьтатажв швабыжта дтажкшпшдзан, ауасаражкквва драшнтагын дгьыбзымгьан Аун акыт йгїардахївуаз ахайыркквва зымгїва лара лунагїва йахайырта йыпхьадзауа драйгьыргьыун Нашхы йара гїаншарыгын, аун гїаздысмылы аткьыым, аунагїва дрыцншхьїун. Ачїшыуаракквва ршны ага днашхьїаларгын, лбжы ауштта йгын лыладэкквва гїайуата дчїшыууа зымгын дыгьрымбатї «Аун ладмыла дгьычїшыухуам, лгьыла дчїшыунтї, лыладэкквва дымгївазгын дантацкїшынныркїваз йылчївухьан», — рхївун аун лтурых здырквуз. Аун акїшнї, сайшчкквквва, сара йыздыруа Пшытбауала, йахьхїцачкввауата чїшван захьа Пнахьантї. «Счївазлалї» — эхївауа швчївазла Сара сшахра атахьынї. Ачккввагын сьрхьшшра атахьынї, — йхївауа Батыргьари дгьлхьырыныс тшазнчпатї

— Анчва шшымччауата шшнджыылсымштхра Ауаса йырчпума, саразїан² — лхївауа Фардауыс йадылгал-

хъаз айшва ауатыкъ йглаталырғылт! Фахібаз Батыр-
гъарин Маджыди раківинта, айшва ауат ьачивазла
йналрыскылат! Ауальауат агивиджь дара-дара нэс-
кыин айшва йадэхъачиват!

Арызкыи хлазыр йахымсуата ауат инаджылицх-
рыз? Тшадэхъарисан айшва йрызгакырылаз ашыла-
рыса пхи ажырдэн йадыркылуа йырфат! Йырфаз
хырчлы акырыжвхт! Фардауыс айшва нылхнацлыкыла-
ра ашыглыгын анкывакыуа тутын аларыша дуквак!
риладырғылт! Йдырббуаз атутын аларыша дуква
йгларшлплауа ачивецкы ацх алашцара йыларисауа
ауат ачцыцхт!

Гычра

Йглануэ ащымта акыт апыи гыгтымыгара ду гла-
талт! Аджыла Гъарин йтшы ргычт!

Аколхоз йаларцлаз атшкыа алырхын, кыыда-кыы-
дата йдырчун, йынкымыргун. Йацларцхуэ атшкыа кыы-
дан Аккыдыртшкыагын кыыдата йырчлаз абора шлы
апыи йгылац. Ауат рыцла йтшбэикваз раківин Дара
ауат абэиквагын йгларылхлеун Аджыла Гъарин аколхоз
йалайцлаз йккыдыртш Ажвакыла йухварыкын, аун
атшы йглаууачыу тшыл! Акыт колхозта йналалуаз Да-
унт йрымаз ачкыагын, руасакыагын, рчыкыкыагын
йхъатала йырцан аколхоз йалайцлат! Ауаса атын
гыалаймыцлат! Йгвы гымуыт! Аун ауаса йпичлаз
ашидыр, Гъарин араса йайхлат! «Ари аколхоз йалахы-
мцлакыла йгылауашын, аща» Ауальауат йырцхуушйа,
аун хлпыи йгланымгжыркын? Йгвангларым Паргын
закылагын хлуагыва апыи аун хлызыбжам Кйара
аджыра хцара атахъхуэтын, асовет рьанейкыла хлала
цан!»

— Пчпара шатахъу зара рыцла йагыта йудырл!
Ауаса сара стыи гыуам, аун атшы харзына хлыпыцла
йтыкларыцырыис Паргын, йылбалэкигын даккычауам-
цара, зыла йымгывахырыцан! — йхлват! алыгажв атшы
йгванымцыуата.

— Зымгыагын аколхоз йаларцлакыуа рыцла йагы-
та аккыл йшырцхъадзауа, аща Уакымыц! аун йачуаш

аганымцара, — ахиа йаймыхивуата Гьари йаба йашажв тшыкййыршан атиш шланкыта йыната аколхоз апицла йтшкларайдат!

Гьари аун атыш эджьара йгланымхауата бэн йбуш. Аун Грәждан айбра аглан йыибжыагя Зруйченко со- глата йглайытти, айан акыкя амчвахуата йаннаб- гьашетшыха Аун акладартш бэн аьазара шатаху ашста йаьан. Алапш йачвухчара атахыта йшдзан. Ажьа ацкыс йшәпләсыш. Атшыргәраква рны аун йапхысыз датша тшы акытгыш аргван кытквалыш йгы- ртамызти.

Аун атиш харына абора йтагылахымкына йгләшәти. Падәхьәгылаз апаьанат агләтшыкыш ахаклапчла йаприлапшра йгларылырхуа ашкыа йыьрыцыхьа- мыат! Ауатгыш кыладартш бәндәдәни. Ауаса ауат абора йгытрымдат! Етырдәз ауат рацкысыш рыцла йагыьыз атыш акләп! Зыггивагыш йырхиват!, аун атыш агы- чыз бзата йыздыруз шйанкыу. Ауаса ауат ачкыу а- джыгыш йыгыьымдырузти!

Гьари йгызымычклат! атиш ацыхьаз дтамгылуата. Аун йара ашымта амилция йдйырдырти атыш шыр- гычыз Гьари йгыш акынуан. Пдырти, атиш агычыз мгына ду амларныс шйылшахьаз. Ауаса йгыш гиват!, атыш хьара йдырцауата, аргванкыа рны эджьара йкьарчывахыта. Аун йэинтийыш, аколхоз ажыиьра апыш йаьаз Кырбыдж Азамат агләдирыдти. Азамат йай- хиват! атыш дзыпшгларыш шимуралыз.

— Атыш глаухра шатаху саргыш йыдырит! Ауаса хлабаншгара атахында Гьари? Ныха, уари сари хны- жьхта, аун атыш агычра агыш йыцламыдуа хкыт дн- там Зац Уали. — «атшы хяззымишглауайа?» — йхиван аугла рката агләсыхлалти. Ныха, йшсымдыр аун йас- хлуашызыш, — йхиват! Азамат, Гьари йаькта дзытам- шуа

— Кытла аун атыш ацыхьаз хтагытырышс чгьа- халларыш, Азамат Йчпачкыу ари акләп! Уара, амаль выазтыш, хкыт йауата апыш йахьа йаьамыз, йа йахь- чыва йаьанкыш глаумдыр эджьакыкыата. Аун шатаху рыцла йызхьаьла ауквуш йдырдыр Сара агыш гиват!, аун атыш агычра йымыдыруз аджыш йшшәпкылаш. Закыш гьазхивач аун агычра шарда цуата йазкыт-

ишмишгын. Пыртйырышс йыргычызтын, аун гырыз-
кьачйвахуашым Анасагын арасагын ййлачлаухпй. Ам-
лициягын ахьазгйваца йыгычварым Пызгычыз, хьара
дзымцауата, арат йрхьаква акйварква рны аджьара
тшыкьайчйвахырышгын кйара гьазхьам Мачкй снап-
шы-гйлашшыркын сгвы чйуштй, — йхйватй Гьарн йчпара
атахьыз багыата Азамат ййлагьышйыргйвуата

— Шта, ачйыйа, ухьазы умэджыккылуаш? Сар-
гын сушнаджыккылтй

— Уаргын саргын хйджыккылт гьаурым, Азамат
Арафа уыста йхьымадзу удырпй Уара угйанха Пта-
хьызтын Уали дйайыргйлатй

Ауат ауаса йьадзайчыважьуз Зощ Уали ахьазгйваца
дуйчйвузма? Аун йныкышызгузгын дйымцйгйлауата, аба-
ра ййлатахаз агйокйвдыртшкй рьуа азакы дакочйван
ишгйара дджыккылтй Аун дджыккылтхьата андыр
Гьарн гын ауахьаун атышкй дакочйван мйва дыккылтй
Гьарн дьамгйвайеуаз рьыца гьрышхьа зочпуз йкытла-
гйчыва дрызхьымцуан. Анхьала агьычраква йрмлата
йбзэуз Базйат Квайчйш Кйнамбры Салыхьн раклым
Ауат шарда мйлуата акытыжи ййлатыцйта ййлаквачкьаз
йрыуан Анхьа йацйлатыцкьаз йрапшта ауат цхьры-
гйарата йрайдал гьэьам Дара-дара гйайтй, аджьам-
гйат ййларыхьлатй, — «шкыт шйыц хйрылата хйбзэара
хйтахьынйта хйнашваха», — рхйван. Йнаумачьуата йа-
баугушыз? Ртйгйачкьаква рьыца, йрымаз рхйлапчыкьва
руандыркьва йырынта йашларгьара! Анахьанат ауна-
гйакьва йрапшта, ауатгын йыраалырхтй какочьартагын
архьа йындырхушыз адгьылгын Анхьалагын йыжытла-
гйкьваз раклымнта, ййлазлалыз аджьамгйат ауат ласы
йрылазгйванцахтй. Ауаса агйшаджьгын ййларьыртыз аха-
кькьва аун аьара йгырмайгышгйвуатй Закй-закй гьэм
чкйшым тадыргылтй Ауатгын шыхькьта йырхьымын,
ртйгйачкьаква гйнадырчйватй. Датша, йа рахьы дырхйа
ра, йа радгьылкьва йрайгьышйвуата йындырхара йгьан-
тамылтй Пахьымкьвауа йбзэуан Акыт ашым гыхахьйа-
ранкй, чаражыракй гйаншазтын, йьагйашназ акйадыгы-
гын, аунагйвагын ауат йырчйвхун. Датша затахьыйа?
Чьарта, жьырта, ларпшырта йырзыпшгйлауа акйшым
йшаьаз. Ачаражыракьва, ахьамарракьва рны агйшаджь-
гын ахьа йгьамайгьызутй. Ауат агйшаджь азэджй йы-
хьыз Квайчйван Аун Базйатргйа дрыуан Базйат Квай-

члва Ащхъркт аглатадрит! Аун Шандурга драхша-
нан! Пгшвджьлауа ахаке апын йбергьлыз аткыым
Клвмбыргла дрыуан! Аун Клвмбры Зача йпаза
джык! Салым йаклвп! Ауахь акытыжо апын Салым
тшанглштнх йглашлармынота аныквараква дрылан
Агагю чквмичвагын агаджьара йныквант! аун уыста
дыгырымкюазт! Аджьамглат йшзбгаз йырдыруан,
Квайчлвагын Салымгын ризпква шырмчкюаз. Ауат
гьмчуан. Агьмчра хьацларета йырбауа, агшвджьгын
аун тшартта йаъан Ачаражораква рпын ахча глатх-
рала йанкьвакьуан Аун ахча глатырдуаз гьмчрала-
гын йанкьвакьуан. Ауаса йгьалшымызт!

Клвмбыра Салым алапшра гьымнамызт! Аун
йглайшлшвалакгын глайгьмчуашын Пыгала дныжъ-
та, йацца йа йахща црикаа йырчлвызтынгын, хабарта-
гын йымбауата йырчнгьмчта йтнуашын. Баилат Квай-
члва мачкк длатшан. Аун йыгала, йкытлаглчва ныжъ-
хта, дьардыруаз ахаке апын дгьмчрыныс пхашарата
йохьадзун. Агьмчра ацкыс пхашара шаъам аун йгь-
хьайымцюазт! Ауаса дьагьмчуашын йглайгьмчуашы-
н аликчуан. Дызгьымсуашыз тшып. Кьаллайта дашла-
шварыквын, чыгын жьгын дыгырыгьымсуашызт! Амаль
ьалзайауала йглайгьмчуашынз рьцла хьарартак! апын
акымы дьазыпшгюш

Ахаке апын Совет власт анбагьаха ауат агшв-
джьгын руекова акымышвахуата йцат! Тшгын, рахвгын,
уасагы утйира ахьазла шьла уымазара атахьхат!.
Акооперация ахьагггчова ныжъхта, аджьармыкьаква
рпынгын, шьла ацымкьла тшгын рахогын тьмуачьахат!.
Ауыс ауаса йацца аклвп! Квайчлвагын Салымгын Ащ-
хърктккыын аджьамглат тшырладырглващяуа йбза-
зарныс йанглаквач Ауаса ага йыртахьхазтынгын, ащ-
цалрата йырзалыз запытла йгларыцласуан Пджыкк-
надун. Ауат ауаса йшзъаз чымдыруаза, шта? Аун
йггалцлва Салымгын Квайчлвагын йрыхьарцлата
аколхоз апын ихарта багьартак! йгьырзадмыргылт!
Тшырчягшмчта йа чпырчягшмчта йьыргьларын. Прыхьа-
цауачван! Пгьмшым акытсовет анредседатель Аджь-
ва Гьари ауат агшвджьгын багьата драчважварныс
йгьм йьадзэглаташваз Ауаса насачвазшва йбун. Акыт
апын йгьланымнасызт! аун анш гьмчра.

Гьари ауат ахьмираква тшгларылнжвахын акыт

дхъалъ йыкчѣну аківарла йырхауті. Аун аківар уты-
сиркын акіоні архъа рыца йъахъдагырту Ауаъа
йгууліаныкъвартам. Атыш агычыз джъакы рыла ды-
ціаншвара ахъала ауыла акіоні ныкъвартата йліа-
лихуаш. Аун дгымінанаті Аківархъа адзыхълаці-
цірта аны агівада хъалырта ймаз атшанітынква
гійауті Аун агівада ачара йкімдылуан.

Ауаъа багідзаранта, атыш ащанітынква ціолата
адгыл йліалахаті Къангышракыгъы гъалахымзті йыр-
гымчыз атыш йначѣмыз ауат ащанітынква Ауат йліа-
тдырымыз анышн кнаѣчѣна ахъахъ аныта йбагыбахан
Ацліа йшажъ хышваншарахън йаладыршыхън Ауаса
багыбата йалашора йнахадзахъазара йліаныціуалгън
гымгійаурані — заман бандзза агівехъаті аун атыш
ахъаъа йагисинитара

Атыш джыкымыздаз дшыкымдзушы Гъари рыца-
гын йхъайцілаті Уаціхъвангън аун ыдырцаз занш
хъату ййырдырырныс ахъала ашта дыгытымыціті Аун
агівада дхъалті. Дылтагылаз атышынта, йара йгын йш-
ціаногъыз аны, архъаламца агівадахъ хъатала йархауті.
Ауыла акіоні абхъакіыртакъа элахърысу абнаква
тешердаз. Абна жепіи абыхъокви рны атшгын аун
йакчѣлуугын ачвахладже йылашмаз агыыр йапшыи
Пгуызгіамаухуашымзті. Гъари дгілахъмыхіоні акыт
дгіайхті Аун дыкчѣваз атыш абора йантайыргыла-
уаз йдырті. Эщ Уали дшгіамыхъыз Уали дыкчѣваз
атыш абора йыгытагыламызті. Асонет атдыз аныла
дымцауата, Гъари ажырала йырхауті Аун апахъ аны
кыомыгівкі алагылан Ауат ркыта йтагылаз Гъа-
ман Батыргъари йнапківа йкъауа дчважвуи

— Салъам алейкым! — йхіван Гъари ауат дрыд-
гылті

— Уалыкымсалъам! — хіва джъауап гійаыртуата,
Батыргъари йажва наймырдазуата, — йаъайа хабар-
ла? — йхіван Гъари дгіайціглаті

— Паъу, Батыргъари, сара свиклыс банта йыздырра
атахъу уара уакіоні. Уара гуаклѣымма, атикѣн ачѣ-
кѣн зырчауа-йныкъѣмызгауа? — йхівауа Гъари агымп
рыапківа йкыті.

— Сара сакіоні, Гъари Пухълауагын ціабыргыні.
Атикѣа, ачѣкѣа тану зымгівъа рапхъа сара сакіоні йыз-
дырра атахъу Пахъа, джъастын агіисхъата ухілушта,

Сольман ачыкка танкыонгауа абора анны сазан Сан
пузгы санглайхуазгы ари аншчалла салист! Ауаса
схьамжда йгылатамшват!, ари абора сывинашшыр-
ныс. Эгым йганаргызда, ужмы азаман анны кладырти
эгычуаш даьарнивата Аджьармыкля йырцата йгы-
чыйуаным Аун йапшдзата, датша эджык йыйрыхо-
лара гыйлшушым Хьатачлыта тшы, чом ужмы за
джык йгынкьиншахуам Йыгыласгынгуам сара
заклытагы аун атшы эгычыз йазигвалу, — йхиват! Ба-
тыргьари дыгьуа.

— Аун йазигвалу йымдыруата ари агьынду уа-
хьыла аглайта йыгыймгычт!. Ауаса йанаьазара,
хлара хьсакьра атахьып!, сайшчаква Хьыстахьым
шалу хьхьйраштылара гьатахьым, — йхиван Гьари асо-
ветла джыкмылхт! Дьанайыз асовет анны Андрей
Павловичгы Кырбыджь Азаматгы аун ймашшуа йыги-
начиван. Ауат агьыджыгы арайон йаьата йглайхгьы-
ван Гьаригы ауат арайон дрыста йышшыртуан Ауа-
са аун атшы дазыншларныс джыкмылхьанта, йглай-
хра йгьазымышт! Дара агьыджь аццат!. Амш хьала-
ра йартванхахьан. Аун асовет данношыл, Андрей Пав-
лович йхиват!:

— Патахьдзата углайхт!, Гьари Ужыбырг акьон!
хьышдыжыгы хьанглайх. Арайисполком йхьышшыртын
Атшы харьына шыргычыз ауаьагы йырдырхьат!. Йц
рхиваз аун акьон!: ачыкка, атшкка йгын анэхьанат хьы-
рахкка танкьянгьауа аборакка, атакьыртакка рны
чаншдагьичва хьымазлара атахьып! Хлара хьны тшык!
акьла гьырымгычт! Ауаьауат кьтсоветкван! рны
йганшат! тшы, чом, рахы йгын уаса шарда ргыч-
хьата. Хьынгы ауаса йганымшара ахьала хьсакьра
шатахьу багыьата йглахьархивт! Йыцласкьуам, райис-
полком апресдсдатель, уумекка кьаупсата, атшы уазы-
пшларныс ухьатала уьаджыкмылыз гьыымгьапхат!
Райша араса йхиват! «. акьт анны, эдылхьва дтагы-
лыз атшы агьаухра акьымкьва, умс шардап!. А-Совет
апресдсдатель Аджьна Гьари аун йхьыраштылара гьа-
тахьыч»

— Ауыс экьу ари акьон!, Гьари. Хьхакк анны акьт-
кка зымгьагы колхозта йалалт! Аколхозкка йрыла-
мыдуата йганхаз рьахылычва, рынбжьагьичва ацла-
дырсыгыт! аколхозкка йгларылцхьырыныс, йаларцлаз

рымлыккыва гларыххырымс Аун аклмзытын. — рхлнті, — закгын швымачымкыва, факырата шоглан-хушті. Дара аколхозкыва чвала, ыртахымкыва ыры-лалкывазгын аьап! Ауатгын бзы гымкыва нкымыргиті малза-малза Аиньста йхлхлваніта, амалыта йраууа зымгывалагын аколхозкыва шамцдырпелара аклп! йзы-шту Аун апын власт этахкывам гларидырхьрагиті. Ауат айфанкыкн, абнакыва йрылалта тшмкывазчывакыва-ун раклп! Ауат йрапшп! йнахьме-глакымысуа йблза-кывауагын. Хлсакыра атахьын! Аколхоз амдыкк хлхчара атахьын! Аколхоз йалакыву ауымы экыву, аун ацлабырг гларгымнхлмырглора атахьын! Гьари: Йгларгымнзымрглора атахьу хлара — апартячейкыла йалакыву, хлкыт йту акомсомола йалакыву хлклп! Сара йхьасцлнті ари хлкыт апын айхларагывдза совет власт згывылагын чмыстагын йызтахькыву шракыву йтабзауа Ауаса йхл-хьшвымраштылын. Лгловмырчн Кысботн Азачн Кырымн хлкыт йшауу Закгын гьазхлвам, чывагывакл тшлцдырпшырыгын, ауат згловджыгын быз гымкыва акыт апын ймыкымыржымырымс. Хлхьыгловын йыгды-рнті, айфанд Азачн Кырым амалжыгыт апын аклмзыт! йа кыльафта дьакышауа датша эджьара аклмзыт! ажыата аугыла йгларылауауа

— Йхлварыгиті тшфырхьвылххыргиті хлугыла йгы-фыцыркыуашым! — гайымхьахлветі Азамат, Андрей Павлович йажыва ацлмхьыва днамдзаскыла.

-- Йыздырнті йухлвуш, Азамат Аугыла йгызыруа-шым. Ауат йгыруашым, дара йырбаз ацлабырг урым-дырныс уалагаркыын. Аун йдырнті айфанкыкымыш Аун дашламсуа йырджыауа анхьарта апын ачывыкыва кьмыр-тан йьадымырпхьауа, ачлвссакыва чьахлрыпхьауа аклп! Анхлшыкыва айззаракыва рпын йгларгыва йангладжымыкы-хлцла глакывалашымшывахеті. Аун ахьазла, алыгажы-кыва, ахьачыкыва тшыгывбара гларылазцываз, йалазгыва-гывз йара аун айфанд Азачн Кырым йаклп! Акыма хьчыва чьагладжымыкымызгын аун айфанд йпын аклп!, сара сцмгывашуштын. Кысбот йпхлца Цаца лхьатала йгласаахлвті дхлвссакыва чьахлрыпхьауа ахьазла айфанд Кысботргыла дывгывачывата йхлваз Аун гымкыхарата йгывайымхьымыщя? Пхьащарап! аун йхлванкываз атасхлва-хырымс. Чьахлрыпхьауа анхлшыкыва зымгывагын йара йгывайхьымыз «Коммуна тдыкы!» апын йдхлмыргарныс

Йазхырыхазыруата йхиват! Ауат ауаъа йызтаху дры-
лахымарырыне йрыхтуашта йхьадыйрылауа далагати
Къасбот йпахъба хъага Бадра аун хъайцлат! акъама
хъама дамцасын сицырыне сьаныз аглайт!... Аун
згъагвалашахызгъа ари акъама Хисакъра атахыни
Хисакъра шатаху акъама арайон апынгын багъата
йгъахырыныз Йыхъчпуш, шигъай, макъашырчажва

— Цылабыргыни, Андрей, йухъауа, Ауас гъхымар-
ра уысым, Мачки хъбальарыгъант! Мачки ныжъхта,
йахырыкъаачватогъа хъбальарыгъант! Агъажва шхыму
хъгъахъыныуам Дара гъычвам, Мадзамадза йгъахы-
класит! Хъара хыхыгъогъа арахъава разкыра, ауат
рырчара, рынкъагара, агъапын тшахырыхазырыра
акъамакыла датша закыны ацыхъа хыгътагылахым
Пара, шваншы йшцауа Ауас агъацаала йгъауам. Кърым
бам шыкынгъауа гъдыруазма? Пыгъдыруан, Лгъам-
рыча Къасбот, — «аколхоз сара сьалалуашым, швар-
гъа шваламын», — хъама акъама дшгъарыкышуз гъды-
руазма? Пыгъдыруан, Ауаса йхъчпафа? Закыны гъхымы-
пат! Пырыхъуагъа йырчпуагъа хабарта йыгъгъымбат!
Аун акъамакылагъа йгъахысыргын йхъчлат! йхъай-
гъычуаагъа йхъчлат! Пыгъама агъагъа Ацыхъа
ужы зымгъа йрапхъата йхъчпара атаху? — йхиват!
Гъари, агъамажыгъа дащыршуа

Акълхоз апредседатель Кырбыджь Азамат кыра
йхъварыне дахамдзаскына, Андрей Павлович йхиват!

— Йхъчпара атаху бергъыни! Аун арайонгъа
йгъахырыныз, Пыпхъахауата акълхоз амлык хъаса-
къа: аун хъчара атахыни!

— Шигъай, арама йхъшырыча, Акомсомол йалакы
йгъа ажалара млык ачара рыца йазаскъкынуш гъа-
хышырдата, багъата хъахышырычажва. Дасузлакыны
хъамакыларата йызхыргылуагъа рдыри! Ауат йрапши
хызланхун хынгъага мачама зымгъагъа Пызкы-
кыта йамакылаз агъамакыладжакыны банта йхъчара
атахыни! Ауат агъамакыладжакыны ракъама ари агъа-
макылагъа агъапын пасагъа хъахышырычажва
Гъымхакы йалакылате йхъчмакылырыкыны хъхынышырычажва?
Сарыкъхъазаджакыны акъама аун зсачуаш, —
йхиват! Кырбыджь Азамат, арайон йгъагъама йгъама-
гъахырыныз апын уыста йырчара атахъдакыны йры-
хынышырычажва

Пара аун атшын йахърымгауата йшырхиваз апи айларе акладыршат. Ауаъа зымгивагын къвакшара умета йырчлара атахъкваз рархлоти. Багъата йгларгвиндырглоти, йсакъра шатахъма йгын йырхиваз змырхъйауа, аколхоз далырцата асуд дшартуашыз.

Аун ауахъ йглашларышата Гъатгъар Батыргъари чварта зырхивауа йхъираштылт. Паргын дгымчвуазт, атшкы, ачкыа зырчузгын йынкъомзгаквузгын гъймырчывауазт. Аколхоз ашцила апи далагунта апахъанат ашцилакка рпны йаъаз аборакви ахламачкөн дгларыквшауа йыршун. Председатель швабыджзата дызхъгъырглауз глчвахладжкк рчара эхъваквырцлаз Арскъан Маджид йаклвын рыцлагын чиварагын гылагын амалзахмыз «Гымхакк арат аглочвахладжккгын сарныкхъакла йзыбылуашт». — хива Азамат йглайайхъма даклькыаклагын йхъа йгътымшотуазт. Хшлакк эшу йхъынчлвы хлазырта йымата, аун ачвахладжкк дгларыквшауа йыршун.

Ащтанчлв абыз

Айфанд Азанч Кърым йпны мадза-мадза йгымзымызт. Атхан Азамат йабадыруаз йглаштигылгв дъадзеглайхъал. Аун дъагладгылуаз Лгивамрычв Къасбот йпны аклвын Хабарта йндыргъазла аун Къасбот йпхъмыс дылъахлъыта рхлуун. Аун йглайра акыт апи закытагын йгърымбузт. Агагилгын ага хъхъмыльчва рыман. Ахъхъмыльчва рыштаныкъвараккв хлхакк апи ашцралагын хеду азырбт. Пара йнаъазла аун закылагын атажыгын йара Къасботгын дгмырзаъамызт. Аун абзахаща шлщ змуквуз дырбзынкыогагилын Алхъа, Джъантемыр йпа йбанде амамцырца йырпалышцлмыз Атхан Азамати йыглазачви йымчлв айфанд Азанч Кърымн дырбжъан.

Аколхоз апи ауысккв шгладжыккылаз, аун зымгива рапхъа йалалккваз, ауат йырхивауа, йшынхауа Къасбот йпны йглайлуз ахъацла шла ймыркыоауата дъабадыруаз рпны йнэйырдахауан. Ауат умета йнйкъыырцуз мадзан Мадзата йынкъыырцуз ауыс акыт апи йыздыруаз мачлдан. Йыздыруаз айфанд Азанч

Кърым, акълхоз аунаша рлварыкын эхъахъква
гылквуз Лгивамрыча Къасботи Дыргъыгъ Наныри ра-
кльын. Абардыргъи дгласштвуаз Джъанымбай Хларун
аревлюни анхъала Азанч Кърым Къабардны; анны
эмадырса дшыцапхъаті. Граждани эйсера аглан Деникин
йыр йацрылан. Джъантечыр йпа йадкльылыз абанда
анамцъырца, эчлыла дыцлашваті, эзырхъауа йапшта
тширыдэті Абар ауи ужвы агланшахті Джъанымбай
Хларун Азанч Кърым банта дидыруан Хларун йдыруан
Кърым йпхльыс лаша Атхан Азамат йхъата йымчу-
шыз адуней анны йшафамыз. Кърым швабыжта Атхан
Азамат дичовшун Азамат данырда ауи йымлыкъ йауа-
та шарда йымхъ Азанч Кърым ймакльылті. Акытыж
йглатыцта Ащхъаркткльын йглайнацкльарагын ды-
лабзааз Азамат йпшца йглатшкларыахазн йунагъа
йглатшыахаз ахъапчыпкын ракльол. Акыт шлыц йанглай-
уаз Кърым йтгъача йрыцларгыз агъвайха чвартагъы-
кльын арымдахар гъальаматкыагын, аъларыбыгъын
эчлыз Атхан Азамат йакльол. Азамат данырда, йтгъа-
ча рхъапчыпкыа йрыуата шарда рымхъ Азанч Кърым
йны йкърчъахыті Псайспамцара ауат ауи йшы
йгланхаті. Ауат зымгъагын Джъанымбай Хларун йды-
руан Азанч Кърым йнанлы агъацайкльырыс ауи дыла-
гъалагъаз дара ауат ахъапчыпкыа рунаша акльол Ауи
Атхан Азамат йглайхъауазина, Кърым йлымхъа йтай-
рысті; «Схъанчыпкыа дрысакъхарглаті Авласт
ласы йтшыхуашті Саннайхра ауат стахъхушті Ауи
акъымкыагын йара Кърым йдыриті сара йсчлыта йы-
кву апсарчлыгын Ауыгын хъазырта ймазті» Ауаса йа-
пйархъа, Азанч Кърым йпсы йхъыцті Ахъапчыпкыа
йрыуата йгланхаз аъані Пыйтхл. Ауаса ауи «псар-
члы» эхъауа Кърым майрата йгъызымшвушызті.
Псарчлыта ауи йкыыз Азамат йахша пхъыста дан-
глайгуаз йзымшваз ачма акльын Кърым йпхльыс дан-
глайгуаз чмата йтнуашыз гъыммамызті. Ауаса Кърым
ауи ддыргыгъаті, данайфандхара йглайыргылуа ачма
гъанла рыца йшардата йшвахырыс. Ауи акльын
Азанч Кърым Атхан Азамат йпсарчлыта йшвахра йта-
хъымыз

Атхан Азамат дырднштарыагын Кърым мадза-мадза
алахл дйхъшвун, ауи дыдара ныжхъта, йткльым эд-
гъыл йыцлашварныс Зпсарчлы йкыыз адуней дыкы-

элэрныс айфанд Кърым йгытахымызт! Пара бэита йдыруз ахъацла-кымджымаж! Джъанымбай Хларун йыглайштыймэ Атхан Азамат йунашва глайайхлэт! Аун дабгарквата йндыр, Кърым йыммай йхышлт! Хларун унашва йызгладирыгт! акыт йауакву аколхоз йалам-тырныс ахъазла уыста йчнара атахъыз Эъара йхъаз-лакйгы, эъара йчпазлакйгы Кърым йыглайдамыхлэт! акыт йауакшз аколхоз йаламтырныс Аколхоз йаламы-лзата акыт аны унагиваквак! рахъа гыланымхат! Ауат йрыуан йара Кърымгы Лглаамрычаргъа Къасбот-гы. Ауаса йанца Хларун унашва гларанчэт!, дара ауат агывджыгы аколхоз йалалырыныс Аун йашта ба-гыата йгларайхлэт!, йшырчналлакйгы акыт колхозта йалазыжъа ахыгв коммунистча. Аджына Гъари, Кыр-быджь Азамат, аурышва арыпхъагв шырыуаш аны-чъа йтагылырыныс Азамат йглайхъазышва, Джъаным-сей Хларун айфанд Кърым йхъайшырцлат!, ауат ахыгв рыуа заджы ддырыщрыквык ансарчыв йызйыргивар-ныс

— Сара кывыран снапыцлал! Глам йшра сачы-лъаран!

— Дзачывйа ауат рапхъа рыуа йшра атахъу? — йхъан Кърым ахъацла днцглат!

— Аун дзациглауайа? Амаль гымам абальшави-кыжв Аджына Гъаригы агъауыр Андрей зырчъауагы ласыта йалырхымкйа

— Уалей, йнхъашымыцлауа, «дшаны» дынхъауа дырщырыныс ры сымата акыт стачкйа?—йхъат! агвы-жкйра тшайтза Кърым

— Пумы сара йгсыздырам Аун здыруз уара уа-кйап!, айфанд, Сара йгасархлныз акйап! йуасчлхуа,— йхъан ахъацла зпещ йыглоначыв Лглаамрычв Къасбот тшнэнайырхат! эраса днцглауа:—Арахъ, хлаша, аун Гъари тшыхъауа глхъак! йхъума, уыжоглаудзара йшвыхънамыргъауата? Ари акыт хъацла гытайма?

Къасбот аун тшныхъа гларнтуата дызлаглайцглас ласы джъауап гыаймытт! Закйгы йымхъауаз къомрак! аджъахашва дкыншуа дчъан. Уацйхъван, йхъа змы-ла йглаштнхыи гыжкйракйгы глайнымпшуата, псай-спадза йхъат!

— Момо, бзи. Аджына Гъари глхъакйгы хъакйгы

гылхам Аумгын хлара дхлалшл. Ауаса дызлазланшым
аьан! Сара йанехлвара аун бн дызбауата сишлелга-
уата дстахьыта гьаклшым. Уацлмхьвангын сара сха-
цлата хьылпа аныкхьызгауазара ацлабырг схлвара
скьнаган! Углаздьмрглвы йуасхлвуаш, саша Дабар ду-
бит! Кырым. Хлара дхлмдхьачлван! Акьт аины йай-
фанду йара йаклшл. Анча хлглалшаз йкьвырхан йа-
пшцлал! Анча йуас дазынхит! Абарн айфанл йац-
кхьсть, ари йубауа хлкьт чклвын аны зьмглвагы
Аджья Гьарн йызхьарцлнт! Йызхьарцлнт!, бн. Аун
сара бннта йыздырт! Багыьатагы йхьасцлхьат!
Пшутахьлзугын уйыпхьа! Дбольшавикта йхлва! Дклч-
чунстта йхлва! Аун аджьанглт аны хьы йыман!
«Дшра атахьыл»,—шхлвнт!. Ачлшйа аун йшра йгла-
хлнатуан? Хлкьт дауан! Сара тджьыла...—Кьасбот
йхлвушыз ацлхьва днамдзаскна, айфанл Кырым дгн-
жважвауа йхлват!

— Зьмглва зьажьу агьауыр йаклшл Аурыш ары-
пхьаглв зьхьыз мьждарала йырхлваз йаклшл Гьарнгы
дымглвахьызгауа, зьмглвагы зьажьу Аун йаклшл
йглазхьышуа апхлмспаква рарыпхьарагы апхлмсква
рхьачвакьва йрыдахьачлвата айззараква рцарагы
Аджьыраглв шра атахьызын, аун йаклшл зьмглва ра-
пхьа шра экьшвауа. Ай, йырзысхарйа, аун агьауыр
акьт дглатазгаз?

Аун айчлважвара амштхь апхьаглв йшндыруа ани-
та айфанл Азанч Кырым йыбыт рьцлагын цларата йы-
кьынжьт! Кьасбот йпа Бадра арыпхьаглв йыцлазла
йша глзыршуашыз мнм ймдыргалт! Члваглвак! За-
лымцуз Бадрасы «Сыгьхьацламма? Пшвтахьу аумс
сара йгьсымхума?»—йхлван тшнцлван арыпхьаглв Ан-
дрей Павлович дшщрымс акьча хьлвалла дйыст!
Ауаса дгьызынцт!

Ауаса Джьанымбай Хларун йглайыригвалуз айфанл
Азанч Кырым йацларсыгьра бьыкхьгараква рьцлагын
йрылафьрхлун Аун йдырт! ачызба Кларца льжв
анпехьапсы, аколхоз глалцхьрыглата жьанчьа бнкл
чглалыртыз Пхьыщырклвата хлвысабичьва зьглнвз
жьыдохун Льжв шпехьапсыт анырдыр, апартчейкла
аны Андрей Павловичын Аджья Гьарнтын Кыр-
быджь Азамат йархлнат!, аколхоз аправлена йжьыда-
хаз ачызба йылцхьрыгларе шатахьыз

— Аун сара сгыгын йтан! Хишпалцхьрыглауа? Ныча йшсымдыруа? Унагивпхьадзагын закы-зак! жы ракывп йхыму,—йхиват! Азамат йча шауашыз йшдыруата

— Пауа аколхоз йгышымамма жы?—йхиван Андрей Павлович Азамат дичглат!

— Йшпакыв йшхымам? Зычгивагын жы йгын жичивара чыдата йрымаквас йшжидыруа аны, аколхоз йгаларичлат! Алах! йымчла, хлчачк! рызна жы чн жичиварати йхыман! Ауаса ауат зычгивагын аколхоз ракывп йызчйу,—джьауапта йхиват! Азамат

— Шта, ауат рыуа закы, зыжв пехъапсыз ауагива йрыт йгьамуашма, занаджьа?—аун дичглат! Гьаригын Азамат йчнара шатахьу тыймдыруаз дазыразымкыва

— Аколхоз йырчйу йшпакыв аджы йыт шауаш? Пузыруума, Гьарн?—хива Азамат аун датайчгфакт!

— А, занаджьа, ауат эчйу, шта, дарс аколхоз йалакыв гьракывыма? Аправлена унашвата йшчнарыквын, аджыгын закыгын гынхывушым Аправлена унашвата йырчната уацйхьван аколхоз йалакыв райззара аны йдрыбагьахит! Аун акывп ахабза шауу.

— Аун уысума? Пара уахьчйва аправлена аны хгьаламчважвума?—йхиван Азамат дивыргьат!, рычхлагара йашлашвад ачвазби лсабикви йырцхьрыгларныс йшауашыз ангайгвынгыв

Аправлена унашвата йырчнан Кйврана жвапхьа банк! ахывсыгын эцлата йлыртт! Пара Азамат йхьатала ажыкво дрылапшын атгичва жыта йрыхыван!»,—йхиван йгалыхт! Аун ахывсы лсабикви йьарцхьрыгяз йамайгвыргьяз акыт йгьтамзарыат! Аун «дайгвыргьат!» пара йшнтахьызла айфанд Азанч Кьрымгын Аун «дайгвыргьат!» чвала аколхоз йалалыз Лгивамрыч Кьасботын

Аун гымхарала йгалдрысабапра ахьазла ауат шарда йгымглансат! Кйврана йгалыфтыз ажыпхьа аколхоз йалазцяз дгладдырдырт! Аун Дыргьыгь Льякьман йакывта дгладццт! Льякьман араса йачважват!

— Уара аколхоз йалауцяз ажычныс хывс шгларныйыз удырума?—йхиван Кьасбот аун дичглат!

— Йшпакыв йшсымдыруа? Пыздырт! Хамиди саци ракывп ажыкво икьвмзгауагын йырчауагын.

Ачлөыйа аун шөзөүцлгәуа? Аун йгыахъазым жвалхъата йгы жыта йхъаз. Ауат жинищ йнадзахъаті. Глөпхлөм сша азалырхын, йнабуамцара йырхынті Ахшгын ргиті-та йцахиті. Йшырхлөвәзлә, зыжквә мхъас аунагйәквә йрмыртиті, йымдзырныс ахъаз. Азамат йшхлөвәзлә ләсмәлә ахш анишхъымрта завод йартлушті.

— Шта, йабану ужмы аун аколхоэ йалауцлөз ажвалхъа?—дәтәйцлгәхті Къасбот

— Аун зыжв пөхъапсә ачызаба Кйвараца йлыртті

— Пшнәкйөу йшлыртыз? Ахъазгйәнци?—йджәйшә-зәшвә тшчпауа, Кърымгын Лякъыман дшцлгәті

— Шта, ахъазгйәнца йлыртті Кйварацагын зымгйә дхланшта хколхоэ даләні Дәнглаләлуаз рыжә акйөмкйә дәтшә чыдата йрмыаз зымгйә глаләцләті. Ргйөмчөкйгын, руандыргын, ркйөватангын, рчәахыгагын глаләцләті. Абар аун йглаләцләз ачкквә ужмыбырг йәцләхлөвүшті. Чыгара хйрәланушті Аколхоэ йала-хлөцләз ужмы зымгйәгагын йәцыхлөвөп.—йхлөваті Лякъыман айфанди Къасботи йара аколхоэ йалайцләз ажвалхъа Кйвараца йшлыртыз йзәцлгәуа гйәйгоным-гйөуата.—Плыртра атахъын йлыртті. Швара аун шөзәкәнашәуәйә ахлә йымхлөвәхуа, аун дыркхъынцлхті

Агйөмджыгын ашчә рхә йгләсшә йгләшжыын Лякъыман атшквә хәнкхъымргүәлә йырхаухті Кърым рны дгымцахті. Райшә Лякъыман йтәзы впылә йырхауті Ахъәцлә дгйәйрышара йзакымшшвәзтынгын, аун йшхлөмс дйыргыжккйрныс мураата йчәті. Зәкйгын, йшнтахъләзәз апшта Лякъыман йшхлөмс Сәрәй дгйәйшләшәваті Аун глөпшырхләкй зәдү дзбйлгә лыкитә, ргәшөв дгләгварцлті Айфанд дәнгләлшләшәвә, әмгйә йылттуата лара әпхә дчәжәваті:

— Йсәзыргйә, айфанд, пшырхлә жыра ськитә сә-гләупинләшәвәз ахъәлә.

— Алахлә йбзйыргйәваті. Дәгара йаңцауа йыргәуа әшшырхләквә жыразлнті. Аңчә сйыхлөвнті йбыкәу әгйөпшырхләкй рызна ашш тата бгйәйшцтхырымс, — йхлөваті акхъышжы әуат рыжә шымхъасмә йдыруанта.

— Аңчә, сгвыргъәчлөвәуа ахш гләзгрынта сшглә-глөхрыә. Хлөжә гымхъәстлә, шәйләчәв әгләчәв рны йгләгйәтл.

— Шрны йгләныжжыкхъә ажә мхъәсмәтын, аколхоэ йаләшөцләз ажәчлөмс хъаті Кйвараца йлыртын дәцлә-

Ашхъаркткiвми йазакваз датнацы рхъычракi йата-
нiшвахтi

Аколхоз йгiлалыртыз ажв Кiварацэ чыкiм ахiа йлы-
мхъаскiва, Дыргыгъ Лъакъвман йтагъжва зуат рпны
дцатi Закигън лымхiвауа ахiамач дталтi Ахiыгън
атакiырта йгiлатылштын, ажв йацiлалыжытi Зуат гiа-
гварылыцатi Аун абаз Кiварацэ дгъжважвагъагъжуа аун
дгiлалыцталтi.

— А, саразбан, йбчпауа ачiшыга? Аколхоз разыта
йгiлахыртыз ажви ахiыси абабырцауа? — ахiван аун
дыцiгiлатi

— Зуат гiабызтыз априседатель Азамат, аун аъара
бзи швибузтын, йара аколхоз йалайцiлаз ажв гiабитыр-
гiлатi. Ари хiара хiакiвнi аколхоз йалазцiлаз. Хiара
хiакiвнi йызчiву Пызахiтыз бара гъбакiшым, Кiварацэ.
Аколхоз ракiвнi йызхiтыз Пыртахъызаркыи аун
аколхоз бара йгъгiабырмытрыэтi Паныртахъымзара,
йызчiшыз хiара хiакiвнiта хiпны йсмырцахитi. Бгъы
закiылагы йабырмысыи, бзи Ари хiара йхiчiшыпi.
Амакiчiшы бари сари йгъхiымам Йбасхiвиди йтахъыз-
тын, Азамат, йара йалайцiлаз жвы гiабитыргiлатi Хiа-
ра аколхоз йрыхiтыз ажала бзи бiшымбарыгiлатi.

Кiварацэ, йылхiвушгыи йылчпушгыи лымдыруа, йыл-
чылахъхылыз лылэдэква агiылахiва йылкiуа, йгъа-
рырцахта йдырцахуаз ажви ахiыси дрыцтахъпшуен.
Аун къомракi агiашш анны дгылтi Уацiыхъван, лисы-
цхiа Палцтiйуа дгваралхтi. Азамат йгiланшаз йара
сэхiлаткi йдыртi. Аун зыцла райша Лъакъвман дъанхуф
абора анны дцатi Аун ауагъа йхъазыи Атшквэ дэм
дыржыи, йкiыднхiвалхуан Азамат салъангыи хъагыи
дрыламкiва, зыцла дцiуруа далагатi.

— Уалей, йшхъауымцiлауа, Лъакъвман, хiара закiы
хiхiвауа, унашвакi нацiлахуа, уаргын йубалакi учпауа
амуашта.

Аун дыцiуруагыи дыгъыжкiыгъыи Лъакъвман ла-
сы йгъгiайгонымгiвытi Азамат йхiвуз ажваквэ датша
заджыи йайхiвуадзицатi Йзайхiвуа дiймырдырмыс
лнаныш-гiапнтi Ауаса абора анны йара йшхъазыи
гъы айтхыи, араца Азамат дгiайцiгiлатi

— Йгiланшаз ачiшыга? Уыззыгъуа амгiанышга?

— Аун уыздгылу атшквэ срайснтi! Дзачiшыга сза-
чважвауа, уара уакiвмыотын? Узырхитда уара, ачыва-

ба аколхоз йаьхитыз аьжи аьлмыси гIагваруцата уни буьрцарныс? Аун йIгIаныцIуа удырума уара?—Азамат йбжы рыцIагы йьрдутI.

— УгIай, алахI уйымемлманызтын, уьцIуьруа атIакIа гIасгыньргIы Сара закIгы гьсыздырам, — йхIватI Азамат дьахьагылу абора ашвхьымсала дгIаскIауа

— ЙшпакIбу йшуьмдыруа? ДзачIьмIа КIвраща лпны йцата, аьжи аьлмыси гIатшкIарыьцата, шьпны йьрцыз? Лара КIвраща лакIьма?

— Ньха узьсхIванI, Азамат, ари йухIвауа кIара аььдыьргIуьзтын. Сара сакIшI йьзкьазута ари абора аьны йахIа йцIанщаз Абар атIкIва алахIа йIгIадхьы йкIьдсхIвалхтI ТшхIа шьрфауа, чва рыьтта, щайьжвара сцахуаштI ЙахIа хьланыщIтара хIпны сьгьвара мьлхтI. ЗакIгы гьсыздырам,—йхIватI ЛьакIьман райша Азамат дьпшуа.

— Аун шьаьу, занаджьа? Уара йуьмдыруата, уара йуьмхIвауата, дзачIьмIа уьунагIва датша ауаса йьзчпауа? Ауаса йаначьазара йьзыьргIва йшаьула шьпны йахIбу унашва эцпауа уара гьуакIьмлапI, узхIьмс лакIьзапI... Аун уара йалуьргьахI Уцата, шьпны йьардыз аьжыгI аьлмысгьы йьагIагварыьрдаз аьшцIа аьны йдыьрцыз Аьж КIвраща йьььтыз аколхоз аьрвалена хIакIшI Аун дьжв псхIавсытI ДсабитгIачванI. ГьчIагIа дььгIбатI МьлцхььргIатI, ХIььцхььргIара атахьу датшагьы гIаншуьзтын, ауатгьы хIьрцхььрагIушI Мара хIколхозпI, ХIатгIачвакIпI ХIара-хIара хIацащымхььрагIаркьыпI, дзачIьмIа йIгIахIцхььргIуш?— йхIватI Азамат, аьжи аьлмыси гIагварыьцаз ЛьакIьман шьакIьым хьайцIауа.

— Пьгудьрхуашым ужьы, аунагIва аьны йахIбу ахьацIа йакIьма, апхIьмс лакIьма? Ужьы апхIьмскаа айзаракIва рпныгьы йьрлазлнтI, уьскI йаналачважвауа рмахьакIва тьрхьауа ауатгьы напIь щтIьрхитI Сара йьсылудьргIауата, ЦагььаргIа ртпхIа КIвраща дьжв хIпны йIгIалыьзтын, аун сара дььбанI. АлахI дььжьнтI, шьпныла йIгIалыьз аьж дьькькь йькьвта йьлсмыьргьаьркьыпI СьгIьва ужьыььрг дгIайхуаштI. Аун йшухIваз аьш хIпны лагара рчнаьзтын, са йалсыьргпI,—йхIватI ЛьакIьман Азамат йIгIайаьхIьмь шьаььжта йьвы йша-

— Шыңдлагасцхърыгара стахъу аригваца аклви! Къдырткн гласышет.

— Аун сара йхлвауагивацала йгъаурым, Квайчива Акытсовет председателъгын хйайкъангъашпнта йхива-уа хххырглаи! Амплициягын аун атшы йазыпшгити! Саргын аун атшы агъычра знапшцлу Салым йаклота сгым глвти.

— Йгласгынглвти, — йхлвти Квайчива, Азамат йхивушмэ ашыхъва днамдэскива — Пшаъаэлакгын, шигласцхърыгта Шогласымжхърыгларгын аун атшы глас-маухкива сара баста сымфарным йспыхап! Аун сара йъагласыкшырцлауа сачвпхашити.

Азамат Квайчива длайкъынцхта аколхоз ауысын-кыггарта данцахуаэ Лъакъман йпхлмэ дгъважваъа-джвауа рны йлырцаэ ажи ахлмси Кйрацаргта ры-шца йишваралцахуаэ йбат! Аун Лъакъман рны къа-зауат штайцлаэ глайгынглвти.

Аколхоз ауысынкыггарта апы аугта шардан, Ауат йрылан Гъазмач Батыргъаригын Защ Уалигын Азамат, ауат салым ритын датша клара рмайхлвуата аконтор днашмэти. Ауаъагын лыгажв къомкн глван Аун йи-глайгынглшмэла алыгажкв ауат амаджыгът йглаты-цлм райша аконтора йглайти. Ауат умс ду рыман Ачважвара гаджыквышцлаэ Аджна Ахмад йаклви! Аун йхъа йыркацауа араса йхлвун:

— Аича хйгашнаэ йхлвтырла хйаншыхчлвти, йшв-чпауа глалашхлшырным Шхъмарума момкна шогъынхъмарума? Йзачлшйа швара аджамглат хъшмырчлвакна йызжымуа?

— Йгланшэз ачлшйа, хлабачва? Дзачлшйа аджам-мглат хъшмырчлвакна йзымуа? Йглашхлвал! Сара за-кгын гсыздырам, — Азамат дырцлглвти апенц йыгленэз алыгажкв. Аун йхлвуз цлабыргын. Ауат йырхлвуэзгын йызглаймзгын гъымдыруаэти.

— Йшпаклву йшумдыруа? Уара гъаклвылма аколхоз апы йхъаду? Уара ухъатала хйрахокв, хитиква, хычкв, хлуасаква ашалахлцлуз йызпхъадза-уанцара йназахквэз урылан, — йхлвти Ахмад, йхлам-шквлвти лаба-хъачымпштилэ аджъахашва гыквэ дрыквсуа.

— Йсаклви! Йыгъсаклвым схлвума, шта? Ужвы ачлшйа йгланшэз? Йшымхлвадзахума йшвтахъу, —

йхиват! Азамат, йшаныггалуагы тивандырчуа, алыгажиква мачк! дрыквцируа.

— Пабахырцуш ужым чырахквалы хуасаквалы? Агыны гытымцет! Ачшыа ауат йдхрыфуаш?— йхивауа ауи дглагылы, Азамат дзынаскыат!

— Хы, аколхоз швалцхума? — йхиван Азамат ахымчара дакуа алыгажиква дырцглат!

— Хвалцхырныс гыкымы хара ауи хвалалыс Аколхоз алыцхит! Анахьанат акытка рны ауат алыцхыат! Дасу уымлык алаумырндзуата йгалыжыгах!— рхиван акюн! араа хызглайызын.

— Дзачшыа йглашваахымы? Ауи амглав лагарапа? Памглан гымчарапа?— йхивара ахла ауи дахамдзаскыа, Адьяна Гьари аконтор дглашылт!

— Азамат, ласыта арафон йцуш тшыгкк! дларычлазыр! Хара абзира хлайггызатхива, акыт кымджма тап! Сара йссырдырхыат! йгланшаз, Арат хлабачва ацлазырмыгызын адырнт! Заджыгы льяжыа гылыман, Айфанд Кьрыми Лгивамрыча Кьасботи ракюн! «аколхоз алыцхит!, швымыккыа лашвымшкымы»,— ахивата аджамглат хлабачвалыкыра гларылацла Кьомышкк! руасаква гларыхырыс йцата рхивнт! Уара ласыта ауыла ушы! Сара акыт алачгиватлыта бирдатыс сйшталуашт!

— Дзачшыа ауи?— Азамат дидцглат!

— Кьасбот йны сасра йглайлуз йакюн!, Пыгыхьа-чымцет! хгвмджыны,— «аун ахьацла дхыфата дыгглайлум»,— апырхивуз, Дабан алахь Уали дгылан!, Ауи дидырхт! Кьасбот йнас дзачшыс Ауи Джантемыр ина йбанде дрылан Гымчара уыс эшхауа, авласт лтахкван дырхивачиглыта глаццуашт!, Ауи акымцэтны, тшыкьайчывауа акыт дыгытымцхрышт!,...— йхивуи дгвжважвауа Гьари, — Арахь, Азамат, углай, ауасаква рны уанлауа Батыргьари йактв, атшкыа зырчаквауа рыцлагы йсакыра ватахьу, Пакьыгидырглай, атшкыа тырдарныс аджыакы мурадта йырчыхьазыны, шта! Азамат ауасаква таньыла данджыккыл йшайчважвахьат эш, Зац Уали дтшыглыта, датша клавыртшккыны ймдхьагыцлата аконтор дгладххыат! Гьари алыгажиква драчважвуи

— Йжвбума, хлабачва, швыржыаз «Аколхоз алыцхит!, швымыккыа алашвымрыдзын»,— рхиван

акъзауат шваларцлаті. Ауатква іларъыщца аугла тынчта йбазара этахъкиам совет власт йагъачвакву раківлі Ауат бзита йырдырті аколхозкна алыціхырныс шакішым йзалалым Ауаса рымыз пайла, мцы глахыщцрала авласт, аугла йрызарархиті Ауаса йызчпая, абар шазргы йыжибиті, йбайакваз раківлі, дара нымлауата, эчрынчва рпхдзыла йбазаквуз раківлі. Ужы, хлабачва, хылашныхлауа, ари аківлі, хълапны зымлвагын ашкіол шогладгыл. Айзара ду аъазлушті. Арайон йгіатыщца йглайуашті угла Ауат йырхылауагын шваздзырглөвлі. Аун акішымківагын, абар шара йыжебапі, хкыт йгланшауа Ауатгын хрылачнажвалі. Анахъани, ари йшвасхлауа хъашщла Колхоз алыціхракігын гъам. Аун хлауауа хлагъачва, хлара бзита хбазара эчыммыгъкву раківлі. Фрылхъашпымцлан. Ауатква глашвазхылауагын глахлаулі Псышпырліва, хлабачва Сара сгөжваженті. Хълапны айзара шышглайуаш атлакв шөхышымрантылыні!

Пхарра

Акытсовет аиредседатель Аджыла Гъари дгвжважвауа Уали зыгъаращыхъва йммаз атшы аківдыр тштайрышвті. Агіатшыгівчвагын адэхъагыла ркыт чківын йрыціын мгла йыкымлі Ауат Лгіваирчы Къасбот йпны, йсасуаз Джьанхлаті Шатла ймыталті Аун дзачымыз Заш Уали бзита йдыруан Авласт йагъата тшыкхъазчыващквуз дрыуан. Ауаса дибизшара сквшбандла ахъыщхъан. Аун ласы дыгыймдырхті!

Аун аківлі йаргын. — «сара смышлашвахъаз агівшымха йаківлі», — хла Уали багъата йризымхылаз Джьанхлаті Шатла дщъагівлі Акыт дантыцхуаз аун шардагівы дырбаті Ргвы ймыргіварныс ахъаз аун Батыргъариргва руамхъа апын къомракігын дваншыгланшуа дгылті Ахъазгиваца, пышы глайыбрысуазшва, шайспадза акыт дрылсті Аун дшырдахыла Гъари йгвы аргіва, Лгіваирчы Къасбот эджьакігын йыцта ауасаква рпны йцлыруа йанцыз аківлі Аунэштара, рахла йшардазтынгын, сахлаткі, сахлаткі мачкі ацта ахла заман гымцасызті Акъвтыр дрылста аун хъара

дцарныс гыйылымшушызт! Якъачлвахыта тшы эджьара йымазтын датша уысын аклвызтын.

Гъари къарахлва йымап! Эщ Уали аколхоз аглвчвахладжакл эчлпшцауа Арскъан Маджынд йглайыквлхыз, ашварацга швокъ аклпн йыму. Ауат акъатыр йрылсгивацан ауыла чвуандыркн гларпыралт! Ауи аглвджыгън бннта йырдыруа Харитон йаклпн Салъам йыртын Гъари Харитон днцлглт!

— Щъаглв йа тшыглв гъумглвмсна? *

— Хъацла шлакн шарда шцуата дщъаглата дсыпвст! Дъацауа гсыздырам Сыгъйымцлглт! Паргън заклгън гыйымхлвзт!—джъауапта йларнтт! Харитон.

— Хъарума? Иабаклау йари уари швъаглвжыз? — хлва Гъари ауи датайщлглхт!

— Момо, йыгъхъарам. Аклаар йаму адэхлвнчлварта апы аклпн Ауи данаглвсера дахъацахуаш сара йгъсыздырам Ауаъа аглвымглвакн алыцлнт!

— Йауашт! шта! Бнла унадзхт!, — ахлв йымхлвауата, Гъари йапхъала дджыквлхт! Уалигън ауи дйшталт!

— Уали, усакъха! Ауи абджьар йымамклав ауаса дыгъныкъаум Маджынд йглаунтыз ауи «атлупыжа» гчлваглвам Абджьар глвхсеп!, — йхлвауа Гъари йыглваз дйайбжъауа дымглвайсуан

— Арахъ, Гъари, закыла суцлгушт! Ужвы ари шцлхъваз хлтагылугън ауи дзабадыруагън, йрыцламдзауа ачлвйшнт! Йгън ауат ачлвйфа йзайгъыгъауа? — йхлван Уали йыглваз ахлва днцлглт!

— Йзайгъыгъадзауа, уара уапшта, саргън йыгъсыздырам, саша Хлволвст шртшра ртахъпн! Анхъа йрымаз рычлыкквва, радгылыкквва аугла йрыквырххра ртахъпн! Ауи аклпн йаглвхъкъауа, — джъауапта йылтгивацан Гъари араза йхлвзт! дгъжважвауа ушыст! хлпхъала бн-бн Сымглвашузтын хлпхъала эаджвы дымглвайсент! Ушыст ани амгла атшы йгылу ачва хъымыгкквва рныла

— Дызбнт!, ауи хлара шцлхъваз хлтагылу йаклвзара атахъпн! Заклгън гъазхлвам йаргън гы глвхлнтырныс Дымглвхъышцлмгън дхымбауата хлйыглвштра йтахъта аклхарнысгън, — йхлвауа Уали йыхъдаз ашварацга швокъ глвйхъвдхыркыс далагат!

акыбракка рппыла дтрыст! аклвын хысбжыи акырмд-
царакнак! йглат! Ауат ахъаглагалъа бзита йзалмыр-
гаскна аун акыбрарта днадзат! Акыбрарта уылта
ауахъаун аглвыннала тшыгкнаак! дрыквшт! Пара
гларала дшнайуаз Уали ауат йрыдйрххылт!

— Гъари дабоу? — йхлван дгжважвазъаджъуа,
ддырза Кырбыджь Азамат аун дглайцглат!

Уали, Азамат йащцглараджъауап айынтуата, дмык-
чываз агшы аклвдыр тштршыштвын Азаматн аун йыцыз
аглмиллиционерчвын зхъагылата йштлвз Джъанхлват!
Платя тшйккшыршышт! Йнапкна аун йтамакъ йщцл-
йырбкылат! дхъварарныс

— Даушт, — йхлват! Азамат — Дуымхъваран Аун
дбзата йъакнагу дырцара атахъып! Гъари дабоу?

— Гъари дгъагхым. Арн эла йхынадза дагет!, —
йхлван Уали тшацайырнат!, йлахъалыз йгны йзына-
квымкхуа, ачшыуара днаауахуа

Азаматн Уалин йгжважвазъаджъуа Аджъна Гъари
дъащцлвз амгватшпы йнадырлзат! Аун дгъымплатлау-
хуазт!, Пырчпахуашмына ауагъа аглхъачва? Атшкна
йгларкншылт!, Азадже дыглын йшйыштлхуаз чва
пайтт! Ачаз чвартата йщцларцлат! Уапак! аун йа-
кырпсат! Гъари йхъвадн аун йккырылан датша уа-
паклаа дхъырглат!

Азамат дтшыжвын акытла дтрыст! Йымкъвауата
аглмиллиционерчва, йнапкна ризна мъала йшлархлвз
Джъанхлват! Платя рапхъа дгылата Гъари йпсхъа
ъащцлвз йглайт!, Джъанхлват! Платя йцапкык! аглм-
дхлва дахынгылан.

— Зны-ны! Сарпшыст! унапкна злашлху амъа! —
йхлван зхъа зхъыщыртата йчываз Уали зыла дглащц-
чыват! Аун йдырхт! абандитыжв Джъакхлват! Платя
йнапкна злашлхлвз арызнамъа

— Хы, уайхлвансума? Путахъыштвын йуыст! —
йхлват! Пакъа гвауадза — Аун апи мъа ушцлрагын
йгъуауашым, Заш йнащлпсат!

— Уали амиллиционеркна йрайхлвын нахтанк! ащл-
хъва гларпкыт!, Ауыла Джъанхлват! Платя йнап-
кна рйцлагын багълата йшлархлван амъа гларакет!
Уали йара Платягын йшглыз аглмиллиционерчва ара-
са йрайхлат!

— Арн амъа арагъадза йангладзезара щарла эла

йарплатіахъаті. Аун арызнамъа уау эланкъавыргауа
мъапі. Аун шыырчъажваркыи шарда ахіаушті Йгъ-
цабыргымма йсхіауа, Джъанхіааті йпа Платіа² —
гіацціахын, Уали аун тшызынайрхаті

— Аун амъа тшы сара йгъуасхіауым Аун удырпа-
цкыара уаргын уагйкъыапі уабачара¹ — ахіа Платіа
джъауапкі гыгайшынмцтті. Аун йхъа рыцагын йна-
йыркыи дчіван

Ласыла Кырбыджь Азаматгын дрынта Ашхъарк-
кыи йтаз ахъачыаква зымгивагын Аджыа Гъари йпе-
хъа ргачырыс йгіадырдааті Аджъамгіат шгіадзуз
анырба амилционеркыа Джъанхіааті Платіа ддырцан
ачва хъычыгіу адахъа ддырчіваті Плардыз агіауан-
дыркі рыуа азакы дандырчівачын Ашхъарккыи
йтамылуа датша мгіаакыла арафон ката ддыргаті

Акыт йауата йгайкыа ахъачыаква йыгырымуті
Гъари йпсхъа ауандыр йанырцларыс Аун дштірхын
напыла дрымата акыт дтаргачті

Аджыа Гъари акыт дгіадырдазачнацкыара, аджъа-
мгіат зымгивагын айзаті.

Гъари йпсхъа зымчывуыз дгаууачван Апхысқыа
ныжхъта, ахъачыаква рытаджыагын йырчымпхашахуа
йчывуан. Акыт апын апхъала йгіаджыкымырцата
йаъаз ащцалрагын тшырээдымкышлуата, нашхыйара
гіачыажвара дукаала йыкычъажвауата акіапі аун ахъа-
ца йпсхъа шыцларылаз. Гъари дзымдыруазла, акыт ап-
ны ныжхъта ахаки апынгыи? Анашхыйара чъажвара
апын, арафон йгіатшцкыаз аунашчачпагачва гіачыа-
жваті

Гъари йыкылагычва ахібачыаква рымштахъ йара
йахіварала ажыа йыртті Заш Уали. Аун йгайыжымла-
уаз йхъаца ладкыа ашгайкыа йхіааті

— Уахъчыва апынш йахітуа хіаща йызара йхъашы-
ца, аджъамгіат, сан йсмыгйалрыиыз сгівайычыва рсера
йапынта сгым йшыцалуа Дзачыыла Аджыа Гъари
дзымдыруаз² Дшчкыишыркыааз далаган лабар дырш-
нацкыара дгывчгегіауыс дууын Дхъацан¹ Хіара
сан хіибун Ймыцара хіара хыхъазла йашгайшлаті.
Йымбайа аун? Йыла йыцымысйа аун ахъаца² Йбаз
зымгивагын йыла йыцысыз зымгивагын хіара хыхъа-

зла дэргайайт. Авласт ахъазла данайсуаз хыртата йглайыкыылкыаз мыхскыа хлагъачва атаглайхект.

Пстахъыи сара шарда схиара Ауаса зымгива гызылвум, джамгат! Сара сгшмлакыла йызбат! Пакъа йыбгъаз амъа. Аун амъа гъхыам! Аун арызнамъа уау эланкыырғауа акып. Аун хъашаца! Амъа авластгын ауглагын йрагъу Атхан Азамат йглайнапшцишыз мъап! Аун зачъу сара йъатахъу апны йсхивахъат! Атхан Азаматта тшыкъазчъахуа йымъа хыкыт бзырала йгъгладнырыт! Аун амъа акып! аучитлыа Андрейгк дзырхыыз Аук амъа акып! хыща Аджыпа Гъари дзыршыз Хыкыт апны бзы гымха ныкъвнт. Аун акып! аджыакы мхъыцуата, — «аколхоз алыцихнт, шымлыкакыа шывдшыкылх», — хыва йыципура Хисакъра атахъып, джамгат Хымысакъра йхызгяцагуа, абар йыгит! Хызатахъым, хывласт йагъакыу айгъ дзырадъа хлайшчаа харынанкыа рщт.

Аун ахъа йзымхывахуата, Защ Уали йажамсыз аджамгат нашхыа дрышын, гыла анышамынтара элакыыршу асарыа дыдхалт! Ахъаца тшымыкыхуа дчыуан. Аун псайспадза днафыдхъагылын:

— Арахъ, Уали, йшухывауала Атхан Азамат йглайнапшцишыз амъа аук ала — Джанхиват! Пакъа — йыбгъан гыкымыма? — йхыван Батыргъари Уали дщи- глат!

— Щта, йара аун амъа акыдзеп! Пудырхума Йа- гыба Исхлакъ йгласнырыгыз арызнамъа Йара аун акы- дзеп, Батыргъари, аглшгыва йыбгъаз амъа Ма, йхич- пахуафа ужы? Ахъаца балахт, хъара хыхъазла зна- пкыа ахи гартыжжуаз дзырщт. Пакъа дзычывзла сгшв аныызгива Гъари йасхлат! Ауаса дгымсакът! аун. Паргын йшгяцишыз убума? — йхыват! Уали йхъа йыз- паштымхуа

Аджыпа Гъари этиш дщиаршцаз ахъалапк Ан- хъариткышын апны айзара ду аъан Аун айзара ап- ны, — «аколхоз алыцихнт!» — хывата бзы икъыызгакыаз Лгивамрычв Къасботгын айфанд Кърымгын, акыт йты- щта йгладимгылхуаз Салымгын аколхоз йалыршат. Аун акышмыкыагын, йара аун ахъалапкы арайон йгя- тшцта йглайыз амилционер йкыз Лгивамрычв Къас- бот йхлакыш хъазала багъата йырхарныс ахъара шыва айзара апны йддыргышын йддыргат!

Бнарыцкыара

Яшдэп! андралагын хлара хлхака Клавкяз аш-
хъа дуква рыбыхъанка рапымшэтра аштацара йган-
наршаз раишылара ауыра! Абхъэбжыара цлола тша-
кка! Ауат элахъгйу абна жапакка! Акларкка, аклар
хыцкка йгарбжыккыауа адзыгакка! Абхъэшбгара
хлэхъакка йгын ахлэцккыакка йгарыцккыауа адзы-
кка Ухъа цтлухырккын, улакцла хъынзырхлэуа алап-
шыра джышахъанка Ажэглэанд йщлэсуата, йхлагу
абыхъакка рхыккыкка Ауат, андралагын йрынвыщл-
уата йшлэхъгйу асрыдэ жапларакын ацхлэахырта
дуккы! Абыхъэ бжыаракка, мачккк тшъауацпырккыауа
рны йамаккыу ашхъа гвалкка Ауат глэзтпшуа адзы-
ккыкка рглыгакка Абхъэка йгарккэжжуа адзыгк-
ккэшваракка Ауат адзыккыкка, адзыхъкка, адзгккэ-
шваракка апсыхлэакка рвагккэшваракка рны йанайара,
йаналажжра йгандыршэуа ашхъа дзыгккэ амлыкккэ
Йшпаккыу ауат апсабара гланшаракка глычлэгккыс
лшхырымшуаш Адзыгккэ йгажэажэуа алагъла
йыгккытккэ Пыгккытккэ, йгажэажэнтккэ атшварартакка йр-
шышэтырныс ахъазла Ауат гэжэажэнтккэ йызбжысуа
ахлэхъаккыра бжыаракка тшырнапыцпырккыата, ауахъ
ацлахъыла йауу, ашта хынтыртакка рны йнадзэрныс
Ахътырартакка рны йнадзэата, ажаглаанд чыхара
хэнтта йацлэпшуаштккэ, адгъыл хътыра хэнтта йыккыпш-
уаштккэ, рыгккэ андырчэглэуа апша гларыцлэдрэсуаштккэ

Апсабара асурат глэламаткка хану ашхъа шлпы-
кка йрыуап! Архызгын. Аун Клавкяз ашхъакка
рпшвахлэ абарккыранка хану йгладжыккылуа апсы-
хлэаккэккэ йрыуап! Амараташвартала Амшын каф-
члэа апыцла Архыз псыхлэа утыцпырккыын йбжыу кн-
лометр хынгкэажон хэбагккэца раклэп! Агккэадахъла
йамап! Апсны уназырдэуа ашхъахъысыртакка Ама-
рагккэатшккэларыцпырталэгын Архыз йадэхъу Марыхв псы-
хлэа йахъштыхъгйу абхъэккын бналэ йхырысу ашта
хлэглэаккы раклэп! Лаба псыхлэа агккэджыккыларта ап-
ны йауу Зэгккэдан ашхъа хлэырта хлэглэакка Архыз йахъ-
чып! Ауат ажэглэанд йщлэсуата ухлэуата, ауралагын
апстхлэа жапакка йрылата йыргккэтккэ. Ауахъа апхында
ныжхъта агъынлагын хлара ачлэп! Асы жапакка йды-
рлэуата йбжачлэхата йыгыншыцлэзгауа амлышхылэра

жиртэдэ ашлалхараква йыршилэп, ацла шалквэ йрцлал Архы, ашасса, атинквэ рыхъазла йфачлвы глаламатл

Ацласт багъауата зытквэ йраглымбаз ачылахаачва лун апсыхлва йтан. Агъагъара апын йшарду акъванквэ рпын ртшквэ йдррыфуан чав рауан, афачлвы рыхъахлхынчлун. Аун аклвымквэ, ауат аргванкытквэ рткванквэ рлхынчлун, аколхозквэ амылхырныс йалагун, асовет къырлыкъахартаквэ рыхагичва рцуан. Ауат аколхозквэ амылхырныс бзы икълыргун. Аугла ацладырсыгъра йаштан. Аун апынчлвы йгланымхалуата, ауат аколхозквэ йгларгымкысуа йджыквырцлат. Ахъа ныла йабу астаннцакви акытквын йыртасуанта атибораквэ йрыларцлун, йырбылуан. Аколхозквэ йрылалкват дыршвара, дыргъжвайра ртахъын. Ауаса дара шайга гъуэ апшта, абзаванца шлхъ тшадыккъылквэз ауат гын рзымыршватл. Пдыршвата змышцлаквэ йглатшкларымцлхырныс йзайгымгъаквуэ, рымгива йгланпырагымлэ ачыгъахачва амыла йыршиллагылт. Аун ашлагыла багъа анхъа йылтл амылннн анхагичва, акытквэ йыртал акоммунист, акомсомол ячейкаквэ йрылаквэз йгын акытсоветквэ рыхагичва.

Апшыкхышлчва йнглардырмала, абандитквэ гъшардагичымызт. Даргын багъарала йадгылта йгъагъамызт. Ауат зытквэ йраглымбаз чылахагичва кълмыгивкэ раклвын. Ага ауаса йаъазтынчлвын, ауат машвала урыдгылта, йглауклырнысчлвын йалаурыхъавашаркысчлвын йыгмайрамызт. Йглаккывршара атахъын. Йаргын абар йшырчыз ауат амылннн акъырлыкъахагичвагын рыцта шгъынккыта тшыршат. Аджьанкэ Марычв апсыхлвын Архыз апсыхлвын йрызбжыу ахлагларартаквэ рпын йаъаз абжысыртаквэ ркылт. Агвыпкэ Лаба апсыхлва йталын ауахъ Пхыма ахъаныла йглаккышвуэ амгивашквэ, акылсыртаквэ дымгивагын рцлшгет. Анахъанат аглагымккэ Пынджыгъду аглашпымкыгын ркын агладакхъла тшхъаркылуамцара йсакъуэ абанда йырчлварта хъадаз Архыз кыла йджыккылт.

Запхъанаскыла джыккызцыз апшыкыгичлвын амылннн акъырлыкъахагичлвын цыбжван агласнацлшкыларагын ймыншлахъэ бандитккыкэ ракллп. Ауат датиа аджъакыгын йыршиламшвахуата апсыхлва рццызгын йъаццолэз йгын йъатшварартаз йналзат. Ауаъа

шъадлаасыршуз пшыхра патарштхтІ Ргвы шгІвуз
ашта йгІацІцІтІ АдзыгІа агІатшпыкІлагыи бандит
рыцІацІван

Амш рыхъвлата амаль гьамамытІ. Абандиткв
йтаргынгІахъан йыргынквсыз афсыгІичва къару шры-
маз йгыи щардара йашІаркІырныс йшрылымшушыз.
Ажав гьаламытІ йъвллауа йъалагаз ауат тшыкьар-
чІвакхуашыи

ЙырпапІыцІрымштра ахъазла ахлахъквва йрыцІа-
цІваквваз напІцІлатопла йрысуа йалагатІ Паргыи аун
ахла гьатахыммытІ. Абандиткв ахлахъквон ацІланкн
йрыцІкьыауа рынтахъла йтрысхуа йалагатІ Амшы-
хыгІичва штахъла йтхъахуаз абандитква йрынкІла-
хъсуан. Ауат райхІарагІа ахъва рыцІа йыкншвуз
адзатшпы йаргванта ахлахъ дуква йырхъынауа, ауат
рбжьараква йырбжьыкьыауа йыгІнквуз ракІвыи Ана-
хъанат абналашцарала йтхъаквуз хы гьырымнамдзутІ

АмачхъыищІарта гІаркІыта апсыхІва рыцІа йъа-
тыбгІару йауу атылкнна рныи йанналза йырдыртІ, бан-
дит йыхымта ладжыи ауаъа днаъахмыз. Ауат абхъ-
квва йыршІу абна жепІаква тшырларгІатІ. Пшаъазла
дасу йхъа шанырґахуаш ахла датша дызнтахмыз гьа-
ъахмытІ. Пара ауаъа йгІарнапІыцІашватІ хвырта ры-
кнта гІаыджыи этны шхаз бандиткІн Аун йтшы аныр-
ны апхъа дышІашваз хІахъыкІ дгІацІацІван дгІар-
шІахъсуа даталагахтІ ПыгьмайраммытІ аун йгІакІра.
Йайхсыргыи, ахлахъы дыгьыызгІацІыицІуазтІ Пнамү-
дзах млнцакІ аун дъацІацІваз ахъахъыта тшазнцлауам
нара тшыкьайчІвахуа дгІайыкІшватІ ДъахыиыгІлаз
тшгІабгъайцІан, тшгІайыкнрышятІ, абандит йшвокь
йнанІыцІйырцІтІ. Ауат ъадзабарыхъванчуаз анбжьагІа-
чвагыи гІадзатІ. Батыргьарн абандит дпшыи Къар-
бакь йаца Къасбот дндырхтІ Ауаса аун закІгыи гьа-
йымхІнІ. ТшгІацайырпаи йтшы ъацІайыргылыз ахла-
тшпы ашыла дчІвырхъахтІ АхъацІа швабыжта йгыи
йгІацІацІхтІ, ауахъ АшхъаркткІвыи Уали йунагІва
аныи аун Къасбот йанІымдхъацІваз дыркІыта амил-
ця дъарырымтыз. Ага тшырысасуазтынгыи аун дгІар-
кІыта йхІакым йара ауаъа дандырцІара йкннаган
Ауаса йырцІазарквыи, агалагыи йагьъхарын. Ма, рхъа
йгьырзакнамыргатІ «Ай, байтамаль, хІгІнашатІ аун

агіангың», — йхләук Батыргъарн, йтшы дакакөчләвахуаз,
йкытлагів дшалашлархләуэ дашуэ

Абандитквэ Архыз йантырца Лаба псыхлөн Марыхв
псыхлөн тшырэмрчпауэ йтхэуэ йалагаті

Ауаса Лаба псыхләалагын Марыхв псыхләалагын
апшыхыгівчвэ гларпырчләвахьан Абанда йрууатэ
чләгівані рнаплшдрымштуата, йаладрыххэашаті.
Пгларкыті ауат ачыгьахагівчвэ зыргышхваквузгын
Аполковникыжв Васильцовгын, аун гівэа шлыхта йглә-
йаухыз Козлов зырхләуэзгын, апаштахі ры апны афи-
царта кывырлыкхэ ахахьэз Артачыкыт йауэз Къасгьан
Умаргын

Ахыгівгын, йадыркылыз рбанда Архыз йантырца
дара рыцла йызэхъарцанвуэ рыгівэаччвэ заджа-
гівыджь рыцта йджыкылын Лаба псыхләвала тшыра
уыз абна йылахті Паламхэладзаскыва ауат Рашв-
кхэуэ аргванквэ рпны абжысырта мгіваквэ йгларпы
рчләвэз апшыхыгівчвэ — айсывгівчвэ йырпшләхті Ауат
рапш хысраквані анахьанат акылысырта мгіваквэ
рпнылагын йгләгаквуи

Козлов зырхләуэ йнаплыкыла кыарахыва йымата,
йнаплыкылагын йахыва йхэа йаххэйрыххэомаруэ абна
дгләлкхэаті Аун адзы чкымык дыркхэата анахьанн аб-
на ду тшылэйрышнхэра йгывгьан Ауаса апшыхыгівчвэ
абна дангләлшвотбырг йакорыдзца ахквэ йыкымырсаті
Дызкөчләвэз атшгын йаргын адзы чкымык йтадрышвті
Датшагын гівтшчвэ аун йацымхэа йтагылата абна йглә-
лкхэаті Ауат йхымыхлөмхэра рмурадыэтхыва йгырза-
кымышваті Агівыджьгын, рапхэа абна йгләлкхээз йа-
ншдрата, ртшквэ йыркынадыргаті Акачъанат абна
йгләлцырымыс йшваквуэ зымгівэагын рцымхэвала
йгләзцуэз амилшнэ акымырлыкхэахагівчвэ йглар-
кыті Абандитквэ рабджарквэ абна йаладры-
швуантэ, рнаплкына штлыхта апсыхыва йтысуэз ауанды
рымгыва йазгівэйуан Ауат дрылан аполковникыжв Ва-
сильцовгын, Архыз атшварарта апны тшадзыкылыз
абанда аун аххэлапны абгата йаларычхэашахаті

Ауат амцывэназ амилшнэ акымырлыкхэахачын ап-
шычывгівчын йгларзырчпуш аунашва йазпшуан. Аун
йацта, ауат абнаквэ, абхэв дарартаквэ рпны тшыкхэз-

члоахквэз азаджо-гломджь бандитквэ гIарауан, акыт-
квэ, акъээшквэ рхчук, АырчIапшун.

Аун эпш уахъыкI Уали гIомджь йыцта къэвшкI ды-
кылтI

Йьакылыз акъэаш гIомджь ракIовI йькву РыцIа
йахIбэз акъэзакъ хъэцIа шIрыкъэпщIа йIакакылквэз
закIыыз банта йдыртI Аун гвэпара гIаййырныпщуй
вуат йрайгвэртI Папхъахауата дIарцIгIатI, асасчиа
ртIквэ дырчара ртахъызтын Ауат ауахъ ауаца йIан-
харныс шырмураду йархIотI Аун вуат ртIквэ абакъ
йтаййыргылтI УацIыхъван йара йхъатала эбэра гIалк-
луамцара чва риттI Аун ауатквэ къадзайчпуз азахъаны
ауасаквэ къатаркIуаз ахIамач дIан АхIамач акъэаш
эцIачIэу атоба хIагIа ащанIы апын йаму ахIатшпы
йашIащпан АхIвар пша гIатасыркыныз ауасаквэ ахIа-
тшпы йыцIагылра рылшун Ахъэлапын аун аъара йда-
ушшванта пшакIгък гъэамызтI. Ауасаквэагын йанхъта-
кву рагIан эпш йаламшщуйата, йхъыгъгъарадза ахIамач
тыбIа ауацIа йалачIван йIгIомджьхауа ахIамач йтаз
ауасаквэ дIарымацIхтI Ауаса акъэаш йыкыылквэз
дыгъIарыдымгылтI Уалыгын йыгIэзачваквэагын эпшкI
ахъэла аун закIытагын йыгърымбатI. ЙшIаргвэи-
гIыызла аун ауасаквэ дырхъпщуйата, уыс йахауата йыр-
пхъадзатI.

Йьдрайгвэз акъэзакъ хъэцIа-шIрыкъэпщ УалырIа
ртIквэ ананйыргIал ауат къагIонэз атдэмчIкIовын дIа-
шщыхтI. Аун дшпшвымаз тшэандыруан Йьсасчва
шйырчуш йгын йшйыртынчуашыыз эцIыхъва дIагылтI.
ПарасахIаткI таба гвэагIвалдукI азнадза жыы йрыдзтI
Ажы эту атаба абIыны йыдчпалу астошь йыкайыр-
гылтI ЧIахъвагын гIаквэщIан йьсасчва йырчнтI. Афа-
тагын мза атдэм чIкIовын ашу йлаз ахъышвэаджыкI
акыщ йхъынгылапI. УкIылпшымэтIхIава агваны закIгын
гъуымбуэртI. ПIаэлихъызгын йымдыруата, Уали йгам
гIэвтI. ПIгIомджьхауа уасахчата йырпхъадзэз атдэм
дъагIамшщуйат джъайщатI Аун ачIхIава закIызшва
тшичпан агваны джъылылтI Йара аун йджъылыцIымта
йакъшвазата акъэаш йадэхъысуа амгIовашла йбгъал-
уат атшымгIа йыла найыквэпватI Уали зыла йдыртI
ага йлащдарахатшынгын аун атшы заншыз. Аун эпш
уыртгын, копшырагын, ныкъэащэагын эмата ахаке йтаз
Аджьэа Гъаро йчIагIднй акIовын.

Панглаквилсахлат ауаса хламах эшлечну ахлатшы дэцлечшыт аун йгы цыкрглат! Ауаса йкльасачахат! Дтнмжымата дншталыргн аквар лашцара йталма атыгытв дгнхымдзушыт! Аун алашцара тшылайрыдэхан Аун дыэкчлву атшы йахыдзун тшгн ахынгн йгырычамыт! Пчлуш ймдыруа, Уали атды днашылхт! Аун знык! ахъала атшы шнбаз акъаш анны йызрайгваз ййырдырыныс гытахымыт! Уацлхъвангн йгызымчхлат! Пара ауасахчагн Уали йнашылхра дэишдзун Аун Уали дэннашылх йхъаны йжиглвахъаква йырхъайырнат! Заклгн ймхлауап джвылцт! Уалигн йгланшаз, йбаз йггвазачнаква йрайхлат! Амилца араса йхлат!

— Ари йджвылцны йыккъанцауа бергълып! Аун ййырдырнт!, атшы акъаш йккырдахра йахадзана йа йгъахамдзасма Атшы тырцазгн йъадырцазгн аун ймдыркна амаль гъамам. Ауаса йшпайхлмрхларара? Аун аклш йуеу. Дъадзакъышы гъжымбума?

Сара йсырхлан! аун Хвнтта счназаджык! — дглагъжважват! Уали

— Уапны Ауаса бжраламкна гвауарата йуырхларныс уаламган Ахабза йшанглалуа анш уымдгыл Аун атшы ауме дызлалачну хлара йгъхыдзырам, — йхлан амилца анхаглы типснцарныс ачлвара анны днаглауата араса йгланшлат! -- хшайчважвар аклш йшхлчпуш: аглшдждь типсхлшт!, азаджв дчлшшт!, Пчланцауа атикъагн дрызсакнт!..

Ауасахча дгашылхт! Аун заклгн ймхлауата ахлак алахъа анны йклайрышохъаз ауапна дмконтгал уап йнайым-гланымгуата Уали аун амилца дшцглат! йрыхлазырхъаз йкъларахлавагн шнапшыцлакы ййырбауа:

— Добаца уыгваз ауасахча? Мшы ухлварныс уаламган! Сара сгузымжьюшым. Аун дыэкчлву атшгн укъаш анны йшпагланар? Сара аун атшы сазыпнгкт! Патауасхлхнт!, мшы ухлварныс уаламган!

Ауасахча-къазакъ хъаца — шрыкълшггла дшшырхыччауа къомрак! Уали дглайпшшт! Уацлхъван ара са йхлат!

— Уара аун йунапшыцлакы акъларахлаваа суыршварныс уаламган! Аун анн шарда саргн йызбахлат! Аун йубаз ахъаца сара дыгъсыгизам Аушгн

швара дшваншта акъоаш дглакылт! Пацы йынкъалд-
скла дглайт! Тшпеншун йгласайхыызгы айшыси,
акъоаш айны дшауу таджыгы дасымхырыне акып!
Пангласайхыуызгы уара йсуырбауа кыарахызты,
аун маузерп, йгласырбаз Пшгласгынглэмзла аун
дыгыгымчлглыскылам Па дбандитп, йа дгычп!
Араа дызглайызты, йшызбазла, аджыакы дрышшун-
та акып! Пауа ухварыкыи, аун ужы дызладжы-
кыпхыз атшы акымыкыа датшагы тшык! йман
дызкычызты аун йыгъбахуз акып! Ушата ахлатшы
ушцанш йхъауымцызты. Аун акладыргы акымыкыа
ауаа йыцлагылан! Акладыр акыпцан ауахъаун ашы-
ла джымыкылт! Швара тшшайырбара гытахы-
мылт! Дзачладзыху ухъацызты йгладырх Анасагы
арасагы ацлабырг глацицхуашт! Аун атшы араа
йызгарамз, сара йшгласгынглэмзла, датша аджыакы
рыпны йыцладыршварныс акыи Ауаса сззхъыцуа
угладзырглы Аун гларымдскыа, глба-хна мшы рап-
хъала араа аджы дгакалын «сасы аджырагъа
шкыаш йгакалызма?» — хъа дгасулглат!

Йшглакымылы анйасхыа дгасыхыват! аджырагъа
глайуызты амаль аматны хымыкы дмышшырыне!
Ауат араа йансырйарыкыи саргы сйиргыгыат! хъа-
ца-хъаца сйиргыргыарныс

— Шта аун йлауайхыыз ари йырдахыз йурдыр-
ма? — дглагыжыжыват! Уали

— Пара йшгласархыбыргыз аншта йасхылт! Аун
акыи аргы араа длааз Ауаса аун ашы араа
ласы йынызглымырдзат! Абандиткыа рцыхыз шван-
тагыт бакышан аун атшы датшаджыара йкыайнцых-
уан. Уара, саша, йуасхыуа ари акып! «Утыц, ауат
рыцта Пыгыгымчлглыскы хылам Сара йшызбазла,
ауат гымыхан! Йуасхыуа хъаца Ауат рапш са ага-
глыгы гласыднагалхыат! Печпарыа? Йсыршнт!, тшд-
сыршнт!, Паныртаху йгакалнт!, йыкыцхит! Сыбыз
багылата йшкыуа рдыршнта ларгы гысызарархум. Уа-
сакыла йыгыгласымхыаст! Дара мадзата йсчыргыи-
уызты акымызты. Ауат рыхъазла уаса мацума?
Агыагара уаса кыашла йхырыси!

Ауат райчыжыара йгладзыргыуыз амилца йымыч-
кыауата дглагылт! Аун йчыркыкыа ахъацлахыи ара-
са йхыват!

— Аун йырдахыз йгланнжымыз атшы ахлатшы йгладата хлара хитшка йрыдэхъаргылра атахьып! Аун аклэмклягын амаль гьаман датшагын уыск! ласыта йхлымчаклява. Арн ахъацла сара дшмэбауэла датша йглайшлуклягуаш гьагьан. Ауаса абандиткьва гьадзайрысасыз, ахъаз йкэнага йаун! Ауат зымглявагын йцла-йымкляуата йара йхлвахит! Унайта атшы ахлатшы йгладцхырда! Ачлшыга абандиткьва зырчауа йглайшлуклягуш? Йхлвауа зымглява мцыл!

Йырдахыз йтшы ахлатшы йгладцхырдан дара ртшка цилагылу абакъ йыцладыргылт! Ауыгын йшклядыр-тшалыхыз мцпла йубун. Йара ауага йгладшарышвта ахыглыгыз ауахъ йгьымчхьт!

Ауат ахлатшы йгладцхырдаз аклядыртш абора йыцлагылу ртшка йрыдэхъадыргылгывацан. Йара аун асахлат глатшчва алашцара йгладшвтт! Ауат ауасахча йтдзы апахъбырг апын йгладшлст! Аладжв дтшыжым-мцлуата йыгльва дтшыжыват! Аун атдзы днашылт! Ауага наклягакляра гьатахьыхьыэт! Амплиция ахл-глы — «Шисакъха! Атдзы йнашымыз дгладжывлшым-щтын!» — хлаа упашва йчпан-лапачъ йгьыз азшыгль дйыкцхьрт!

— Уымплатлауын! Уьанплатлауыз хлпачьсуашт! Уна-пкьва штых!

Аун йархлыз дгьазымдзырглыт! Йара аун алахъ-гладхьасра йглаз абжым дгладшлчхьст! Дызкочываз атшы тшаунаштт, ауаса хъара йгьымцат!, ласдза йшальчывалт! Йакочываз аклядыр дглатшшвтт! Аун дгладхьсуамца алашцара дьладэт! Йара аун асахлат-бырг ауасахча йтдзы ауашга йаркьыз афатагьан мза алашарагын думпхат! Йшагьалла аун ауага йнашымыз йрычвт! Ауаса аун атдзы дгладжывлцхьрныс дгьа-хьчьдзат! Уалын йыгльвазачын атдзыжв чкьын эпын ахьышоп рччауамцара ацх ауыра рштт! Атдзы тшы-гльвазрышвыз эны ахьыннклява зынгын ахлхьанн ахь-шаклява ауат тшызладыргываната йызлалчываз алашцара дгладлахьсуан

Ауаса аун йхь ладжыгын йыгьыжымшват! Йан-гладшарклява акываш апын йгладшлшчыыз ахьсра абжым акляваргын, абнагын, абхъокмагын гланаршлхьхат! Аун аклэмклягын аун йгладнат! Уалыргля йраншта, апын-пля аргванкьва рнын йчлэпшаквуз шардаглы.

Йуекева шчлвагивамыз анхлайла атды йыгивназ ачлвгахалгв йглахыра ашлайрмст! Ауаса уащлхъвангы атды дыггладжылымыщлуат! Къомрак! анахыщ! аун атды анахъла йлаз ахъшы ачлвща глалрмхъвашат! Урыше бышвала бнта дшзымчважовауа глау-гвынглоуа аун ахъшы дглакылщлърглат!

— Сыгнахысуашым. Сынглаа швалырцта сшвы-глашшт Заджов уцагын гьстахым Сара сцагын швакъвыщ! бнрала эри акъвашжв сыкшвштх!

— Уабджаркв глакларыше! Уаргын унапкв штлхта угладжылщ! — йхлван аун дшзыщлърт! ахы-ра бжы йгланады амлщня аунашвачпаргв Аун аклвмызтын уыгивнахлърланлан!

Ауахван, аун ачла дгламщлърхуата, глва-хпа да кыкъа аглвст! Уащлхъван, атды аше глалтлн ауащ йыгивнакхата йыгивназ ауасахча акъзакъ-шлъркъапщ-гла ду ашххымса дглахъагылт! Аун мачк! дшшыр-хъмччауа йхлват!

— Шлглайта дладжылыжыгах! Аун йара-йара ласы дгызнаджылщлхуашым Дгызгылхуам. Аткава да-кыта глащлн!

Аун штахъла атды длашылхт! Парасахлатк! кла-рабнк! ймтата длападгивацата йгн, дхылпадата дгладжылщлхт!

Йванашылы йырбаз эри аклн! Хъащлаквта алыхк! даглърмхъва аджъахашва дыкчлван! Аун йжжгла-хъак! ачлвара йадсылуанта дыгкланамрмхлуат! Пшы-нщла ша мачк! глауанта йшыккв йгларбжъачлвун

— Псы тазара атахып! Чыгладзата сыг-йымст!... — йхлвауа ауасахча аун тшзынайыркъват! Шамхъаша дмын йгвы дладзырглвст! Дгламгылхс-кв датагланшвырхъмччауа йглащллат! араса

— Пара дгласымзарквын саргын сыгйымсуашыат! Съащгиз сангланлатлауглава, — гвымхата дгласыг-рапат! Сгвы сйыркын сштан

Амлщня йрахлбаз къвакъвадза йчлварквваз тш-зынайыркъвын бнта дшшын араса йхлват!

— Паууай, йаууай, Илйас! Уашласх—хлва зъара-пы йуархлвмызтынгын угашламст! Атшгымчракагын уыркъавщлхын убандитхарнысгын узыналзат! Абар-ужым угызгылхуам (Аун йыгйымчдырмст! Аджла

Гъари йтшыта амилция зыпшгъуэ аун акъаш ашы йшаъазгъы йшырдырдахъэгъы. Палачважварныс йгъа чамдзасмэт!...) Акъаца дзышпгъа аклөл дзыгъам гылахуа йгъашвахвет! дэтлаклөл!...

— Пуымыжхт! Удзышуагъын уара йжва! Сара сыгъдзышуам! — йхлван Ильяс зыхлвата аджъачашва йыкчлваз дгъачважват! Уацлхъван псайспадза йы лаква гъахытлът! Аун, къвакъвадза дичлварклват, йыхлва ймырхымыхлвауа, йхъадзгъылакъваз дгларп шыт! Уацлхъван йхъагъы йыкчгъы йрыцлсера дачи швауэ псайспадза дглагылт! Дангъагылх йхлваз ажвакка арат раклөл! йгларыцилахыз: «Сабгата сгланхуз-тын уара уаджъаль сара йсеплмилан! къзакъ-къра-рыдажи! Сара йусырбан! глывчлглыс йыштахъла йышпгъуа Шанай ужмы йъашетахъдзу!..»

Агваны йгълаз ауасачча, — «ачлшыйа аун уызлайм сыз?» — рхлвата йаницгъа, аун багъма палпыршлашл-плана аклөл йгъадпырбаз Аун йанпыршлашла мкъшы ба бикл аъара йнадзун.

Ауасачча йыгларайхлшызла, йара аун йаклөл анхъа йызгъайта «атшы гларма?» — хлва йгъайцлгъазгъы Акъазакъ уасачча, аун аъарала дырчлахып, дкъазызуа атды анахъ дгылан. Дзышлашваз акъазуат анхаста дбзата дгъацлгъа гъхъаймыцлузт! Ильяс зырхлваз ахъшып питшыта дгъаклывыршаз данрачважвэуэ аклөл, тшгъайзичлвата аун данпмы Ацлх шабгэз йара дъаштлэз ашы дгъаймыршлаллауа дйман Пгъы йайхлшын, дглагылырныс дшаллагауа дшшллахысуаныз

Уалп, ртшкка йрыдзхъадыргылыз атым блнбэн дананыш Ильяс хъымы аун далабгъаргарныс данакв-дырчлвэуэ аклөл. Аун йакву адамыгъа аннба рыцлагып йаджъайшат! Атым йакву адамыгъа Фатргъа йырдамы-гъан! Ауаса йанаъазара аун атым Фатргъа йырчлш-та, аколхоз йаларцлэз атшкка йрыуан! Аун йара акъа-зула эри аш азцлгъара атагланаргылхт! «Дзачлшыйа аун атым Пынджыгъ псыхлва йауу акыт йглатыцлгъа араъадза йалагъаймы?» Къангъашраклгъы азгларга ата-хъхымыклва аун йаджъауану эри аклөл: аун атым йакчлвэз Ашхърктлз йа Ашхърктчкшын дауан! Аун йаклөл Аджына Гъари йтшы згъычызгъы. Зилхъва пкъынцауагъы аун атым зналыцлгъаыршварныс дзайчважваниз дрыпйара аклөл йара аун аклэдзэл!

атши жьвааш апы йкъярчлвауаз ауасэхча йхлвазгын
Атши глэзгымчыз глэйырчыс акъяаш апы дрыз-
пшуан Ауаса ауат раиыара абандакча йырзыпшгыз
йапыркьятI.

Ирауасабурт аклөлI ауи акъяаш апы йгларкыз
Ашваба Ильяс йаншггIа йшгларайхлвмзгын Аун Ла-
бачкыиы адзыгIа йадхьачлөу Хөадэкт дауапI. Ахакв
апы шарда цуата йбергьлөу атшгымччөа йглары-
хлвнз дэджыиыI Пбэзарэз тшыкI глэйгымчта датша
хьарэкI йырцата йтифра аклөиы. Аколхозкча англанша
атшгымчракча зыла ймачхатI. Пауа ухлварыккыиы,
аунагIоакча хьатачлөтшы гыиыкъярымцахуазтIа тшы
йгьазымшгIахуазтI. Аун аклөиы амилциягьк акыт
апынгыи шэабыжта йаджьарцыз, Аджьа Гьари йгIай-
тынхэз атшы тэргымччө

Пыс гIайдамыхлөуата дшаншашваз багыбата йан-
хьейцIа. Ашваба Ильяс амилция йрайхлөтI Гьари
йтшы зуыс акыс йгын йара ауи дылалачпаз Аун
атшы глэзгымчыи йзынаншцIашьара атахьон дыр-
хьрыгIагIвацун Аун ахьазла йгIайыртуашыз шардан
Аун йгIазайхлвкчэз, йшырхьалэалла рахIа йанмачлү-
гы йкванайта хкIадыртшкI гIатныцуаныи Ауаса
йаньазара йырхлөуз цлабыргын. — Аджьа Гьари
йгIайтынхэз атшы шбэндэдэу рдыртI Ауат ракIөлI
аун шаншцIазыршарныс, ацIмхьэа йтагылакөу. Абар
амилция анхлгIөн абджьар эмата йгларкыз Ашваба
Ильяси райчэажьара

— АчIөиыа абджьар уымата акъяаш уызгIаколыз?

— Ауагьэ аджым сыйиыара атахьын

— Пухьазыма акъяаш уызгIаколыз?

— Момо! ПыгьсхьазыиытI. ГIиза дсыман .

— ДзачIөиыа? Пыхьыз ачIөиыа?

— Пауа? ДзачIөу дыгьшымдырума? АчIөиыа сара
уызгIацIгIауа? — джьауап айтра атарала йара йазцI-
Iара йыргытI Ашваба Ильяс Аун йыгьшымдыр-
уазтI. йыгIаза дщчи дхьхи. монкIөа дэбгата йара йа-
ишта амилция дгIаркыма?

— Ашваба Ильяс! Арагьа йазцIгIауа сара сакIөлI.
Уара йуборчнI, йуыстуа азцIгIара мщкIгын алауым-
цIауата джьауап гIаутра Пыыстуа азцIгIаракьагын
уара ауат йгларутуа аджьауапкча зымгIаагын закIгын
алсымрышнвтуата ашшэа йаншлIтI Аун уара тарэста

йшансалаз уакишәхләтхәуата мәчәш әцләуцлушті Аун ашәвә йаншлуа әкләпті усуд әлархуш... Аун әкләпті йнашәу, сәццлгара джәуап глат'— йхләвә, әцлгәләм, дымгивәжвәуа, әуасә багылата Ильяс дәтәйцлгәхті

Ильяс кәчрәкәт әкәгы гыымхләвәті Аун джәуапта йхләушыз дәзхәвыцун Пыгвәзә дшхәтә йдырмыкын дзәчләу йхләушын. Пауа ухләварыкын, әнасәгын әрасәгын аун ахаки дауанта, агаглыгын дырдыруашын. Пәра дйәпшәтә, дхәхәтә дгларкыәттынгын, йыхыәт йхләушын. Амилция әппы аун дзәчләу майрәтә йгләуцлрушын. Әуасә дәбгәзтын... Ильяс әуыс майрәтә дәлцдырныс дгәшгәуи Дызкыәт дырчырәдәтә дырнәпцлцлшәцхуәлтынгын, әбджәр йымәтә, дгәгларкыәт әкәләвәцән йдырцлушын. Уәцлххәвәи Ильяс зыла әрасә йхләвәті

— Пәшцыз йыхыәтләвәцә әкләпті йыздыруа. Аун йыхыәтә Хләтләпәті Аун йәкышәт уәцлххәвәи әтшә йәтәхәу йдырцлушын... Аун әтшә әунашәвә әпшәмхәчнә чыдә шхләвәз тшәәддырхыәтләвә йкыәсәчәхәтәті

— Пзәчләвәтшә йгы дзәчләвәтшә аун зышвырцлушын?— йхләвәті әцлгәләм зыла, Ильяс йәжәвә тшәшләйрышәуә.

— Пзәәпшәтшәу әцләбырә сәра йгысыдырам Аун әкәвәш әппы йглардуашын Пәра аун нәхләчәуәшынәтә йәтәхәу йхләушын...

— Пәра аун әкләпті сәргын йухләвәра сгәхәу, Ильяс Әтшә зәшвырцлушын йгы йышәтәшәшәз дзәчләу пәсәхләв. Аун йәцтә, дгләуәваларшәвәх йушцыз зыгләв: Пыгышәккыуам Аун дшхыәз дырнәпцлцлшәтә Аун әуасә дәтәгларкыәхті Пүтәхыәлтын, дыгхәарам, дусыр бәпті...— йхләвәті әцлгәләм Зунәшәвә йчәуә Ильяс йыгләвә әмилция рнәпцы дыгәләуәшәвәсәшәтәті.

— Пзыгәваләйә аун дызбарныс. Зәкыләгын сгынзыбжәм Пәра ситәхыәттын сибарәгләтәті— тшәгләбтхәті Ильяс дәтшә йышәхәхләуәуә. Йгләджәккәнцләз әцлххәуә аләйрышәтләхәуә дәләгәтәті. Аун дәзхәвыцдын йгләйгынгышәтәті, йыгләвәз дгларкыәттын әнасәгын әрасәгын әуәт шәдырәдәлуашынә. Пәнәдырәдәрә әуыс дәтшәхәтәті Әуәхәуи дләтләуә дәләгәркышәтә йәра йхләушгын йдырхпәті. Әуасә аун рымәдәз рәнхләуәлтын әчләвә йә йәра Ильяс кәрәр әжәвәтә йхләвәз әпшәшәхуәш? Ахәәцә йхләвәз әкәрәр әжәвә нәйырәдәрныс әкләпті

дыгъхъау! Аун акъым Ашваба Ильйас дикъымчуаз

Анйлагъым ага тшрэгъансауынгъм Ашваба Ильйас йкъуаз дъахъымет! Аун йкъуаз йгъаншчуаз арн акъым!... «Пегъизаз Хъатъыз акъым атшы хъахырчушымзгъм ймъхътуашыз дзачыызгъм здыруз Сара йсборчыз аун снхърыгълара акъым Пабга-йызгъладата атшы йбатахъу йщнасырдзара Датша закъгъм гъсмадырам. Ашвокъ йсмазгъм гъсмазтыз йара аун Хъатъыз акъым! Ауыс анхъырхъйара йметхуашым. Ахабъа йнанычу швара йнакъым! Аун йскванаргауа сазырази Нельажъан! Памна саднацалызма аун йсымбаз атшы ауыс саламшъзаркыи?...»

Ашваба Ильйас чъвагъвак! шгъайшрымгушыз амплиция анхагъчъва йара ауасагъм йырдыруан. Пгъылыммет! аун атшгъмчра укъуала рнапъ дъадзагълацашвахъаз. Панакъызлакъгъм, чъвагъвак! йкыкышвазуата далацдун. Аун ахъатырла акъваш йырчъвахъта йырдырлахъыз атшы анхъхъаз айшыста йтагыл!

Амплиция аншы бергъхъта йырдырт! атшы хъара йдырцара йшахамдзасы. Зап Уалн йхъатала йбат! аун акъваш йныкырдахуаз Аун йаццал атшы зырцаз йгъанжыма, йара дъжкчъаз атшы Фатргъа рдмыгъа шанву. Ауаса йаназъара атшы джыкышъцаз Анхъаркт дауазара атахъым! Аун акъымкчъагъм атшы здрыхъгъушыз йгъшаншцламшват! Пшаула, йызтйырныс йгъазгъмчыз, аун йгъатинхуаш ахъа гънанышцламшваст! Ахъа аун йшнанышцламшвас амплиция йгъаркыта йрыму Ашваба Ильйас дакытахъат! Ауат ракъым атшы гъазгъмчта, йкъазчъвахуа йныкъвауи йызхъгъуши адмадалуашыма. Ашваба Ильйас йгъизаз Хъатъыз ласыта дгъаура атахъым

Пшгъардырыла Фатргъа ртшкъа йрыуата аколхоз йаларыншцауата йаъаз гъкчъдыртшзаджык! ракъым Ауат агъобагъм, аколхоз аналадуашыз апхъала, Фатргъа Дхъатмырза йхъатала йтшйт! Пцат! йншы агъотшыкъгъм йзырхъгъаз атшрыгъурта аншы йаъан! Пцалабыргъм!, дара ауат агъоба йрапшдзата, датшагъм кчъдыртш гъальнатк! Фатргъа йрыман Аун рышала йнасата йырчъыргъмчт! Пызгъмчызгъм рыдала йрым баатынгъм бандата йджыкышхъыз агъвайшъчъва Чгъышргъа Зальымгъарин Сальымгъарин ракъизара атахъым!

Анйара

Защ Уалин Гьагьар Батыргьарни, апахьанат рыгь-
лачаква рапшта, абанда аларыхъвашара ащыхъв
йаинадза, рыкыт йргайхуан. Ауат Харзына Усыфгыи дры-
цын. Уали ауасакъваш ашы дызлашваз агланшараква
рыунашва йыргьизачва йрайхуан

— Алынапшылаквал срыхъват! ауи атшы гьахълау-
хнацкъыара ашыгьагьичва срылата сгьаныржьырыне.
Ауаса йыргьымуыт! «Атшы гьауухуаш аъап! Уара
ушахра атахъип!»,—рхъват! Пыздыруада ауат йшыр-
хъауа ашы йаъазап! Патахълахит! ауи атшы йыз-
гычквал йхъадрьдзуатшы, сьхъатала зынгыи сьхъ
йгьауьсргьивахуашым Ауи атшы дуней аманатта Гьа-
ри хъыт йазгьаннжыта акъип! сара йшеспхъадзауа Ба-
тыргьари, будырхума атшы гьауахырыне ахъазла Гьа-
ри гьапсарата йтайилаз?

— Уара йгьухъазым лгьы ауаса йту, Уали. Саргыи
уара йухъауа акъип! йсхъауа Ага йбзийматшынгыи, ага
йбалахъызтынгыи атшы тшып! Ауи хъауанп! Ауи ашы
тшы хъугьа йрымахъап Ужыгыи йатадырхъахп! Ауаса
дара йгьасрап! адуней йыкхым ахъацла бзи йтшы
кытук! йхъызгьамаухырыне. Сара заджыла ауи згы-
чы! сншъашварыккыи, йа снцра йа дсцра—сызлайыгь
сра гьаъам, — йхъват! Батыргьарынгыи, дызкочъу
йтшы алымхъаква йапхъала дырбжьаншва.

Агьикытлагьичва ргьытхъра рыцагьипшвауа, ауат ры-
гьила Харзына Усыфгыи арава йхъват!

— Пхъашвацла, шыгьасра саргыи йшегьасру. Атшыи
шъараухуан йызгычызынгыи дшгьаркьуаш хъасципт!
Дабануи, дгьарычкыкьива? Цартакьыи гьыймам. Ам-
гьива кьыздыртаква зынгьивагыи шырхъауа, акытква зым-
гьива рынгыи йшпшгьауа жадырит! Йхъалит! Пара
хъымгьива ужыгыи йхъараркьивап! Йсхъауа жадырума?
Уахъа Зейхъабля хъшырыхъа. Хъапхъуш зйгьачва—
хъанду лабаргьа—ауаъа йбазант! Хъаргыи тшпсхъипап!
хътшкьагыи тшпсършап!

— Пзамуаба, шта? Хъыргьажьажьауа гьаъам, —
йхъват! Батыргьари, йажва Занц Уали дшадгылуашым
йдыруата Уали йацкыс Батыргьари дхъибан! Ауи йа-
жва Уали йаццъушым гьаъам

Пшырхиваз ашибырг йырчпат! Зейхлэбля баглов-
мсуата йлхьарныс Харзына Усыф банду лабаргя рны
йтшкларалт! Ауахъ ауат-аун акыт ашны рясасра усе-
ду ащтаглайт! Абар йгланшат

Пызгваралыз аунагива ашны рахшана Усыфи йи-
ккуун швабыжта йгларайгвыргъьауа йдрайгват! Пша-
хэбзэз аш ахлбачва ауат йгларыдхъачлват!, йглара-
чважват! Пызгладмыргмылз айшва йыкмыз арыжккэ
рынагивыришат! Ахлбачва асасчва йгладзырдыдхъачлваз
пахъата йапырхъадза, «асасчва тидыртынчхыр-
глат!»,—рхиван йджмылцхт! Ауаса ауат тидыртынч-
хырнис пахадырдузма? Харзына Усыф бэнта дыздыр-
квуз алахылычва-анбжыагловчва ьагловназ апещ йгларло-
найбагат!

— Алыгажккэ гьджмылцлзакуамн уахъа? Шыла
мэчк! йхырпшырнис хлмурадлэта хлгъахалырдузда-
куам. Шэглай, швабыждэата шымглансазтып, мэчк!
ашицла хлгварништ Уай-уай Хлаткьва. Хьыбра—зы-
рхивауа, лкьвабыз абжы шехырглушт! Лара дшмыз-
глатлэта хлунагива ашны хъмарра швазылчнуунгы
Пызамуыт! Даргын сасчва рымата йгланцлт! Лашагын
лара Хьыбра лхъаталагын рны швайгварныс йглашвы-
члвнт! «Пглайтэ хлунагива ашны срымбарыкын, зы-
ны йсхъмаштылхуата сгвы йасуашт!»,—дхлват! Хьы-
бра

— Хлара мгла хлшыкву жодырит!, хлабщчвакэ.
Тшазалхта сасра хлгъглант! Тшпхлещарныс, хлпхьар-
ныс хлглатикларалыз хлгварцлхта, датша аджъара
хлатоахырнис йглангларым, — йхивауа Батыргьарн
дгалагазтхива, абшныма чкшынчвакэ йглыыр-
чут!

— Пачпуш гьгъам, хлаща Шылахырнуш датша
хлэбля йыгьрылчлван. Лара хлхлэбля йауан! Ага
шанглансазтынгын ауат рны шваншылырнысгын лара
йангладэнт! Панымглануата аун эакгын гьгъам.
Ачварта тшаутхырнис ужыгын йицажъчварклавн!
Шенай, хлмлагын мэчк! йхырпшып!, Хьыбра лкьва-
бызгын хлаздырглшып!

Хлаткьва Хьыбра лыхьыз ахак ашны швабыжта
йбергьылып! Аун рахла йкьвабызч бэнкву дрыуан!
Пынджыгъ псыхива йтачлву акытка йырхъазымккэ,
анахъанат апсыхива аргванкэа рыккэа рныгын аун

дунэнва гиті. Атацанадыраква бы амыглатгараква рпны ддырцауата йгыглырцуам. Аун кьвабыз дас-та йглатхэмз ахьаца, дшлэзтынгыи днаскыахьалтынгыи, зынгыи йхьмышталхуата йгвы йглатыхиті Аун аклвымкывагыи Хлаткьва Хьмбра дунашва рхлвара лыпшдзарагыи думеква шаклшазгыи йрыладырхиті. Лта-хлэцара ахьыпахьэзтхлэа, аун аджьара йгланымхауа-та дпшдзан. Аун дызхлэвайра згвы йтамыз, аун лцым-хьва йтамгылуаз чкльынчва, акыт апыи ныжьата ап-сыхлва апынгыи ймачын. Лыпшдзара рыцлэгыи йрыш-дзара йацхьрыглаті ахакв апыи йгаз дунашва. Аун йглатыцталлакыи дрыццара гылымуазтк. Дызхлэвайыз чкльынкк длыман Ауаса дигарныс йанангалыэ амш гландзаскыа ачкльын дхьаранэгаті Ауаса руыс аица Совет власт аиглаталсахлат аскишква раглан аклвл Дызхлэвайыз ачкльын ауицтарэгыи дыгыладымгылхті Дьацэзгыи, дызшлэшвазгыи, дызгладымгылуазгыи акыт апыи йгырымдыруазті. Лара дйыцпшуан. Пыцаалла аун бэн дылбун. Бэн дылбуэз гыцалымкыуазті. Датша за-джы дгалайишахьыхуата, лцыхьва дглатэгылырквыи джьауанта йылтуаз айшыси «Угвы йауымрысыи» «Сара датша заджыи сймышнті» Аун йларымкыица, дызладырхьыццэ? Ауат зымгыва ршынгыи джьауанта йглатшыргуз лара аун аклвыи:—«Кынасыи алазтын сара йсыргыгыаз, сгви спси эдгылырныс бэн йыэбэз дабгазтын зымызара зны дгладгылхпк Сныча-сара си-хлвыспара аныха—спси задзатутыи сгьайжьахуашым Хчкльынхьа скишква зымгывагыи аглэста хлглыджы-гыи хлэжвуазтынгыи аун дабгата дызбахра аклвл йста-хьу».

Акыт апыи аун лыхьаалла йгыи дызэпшуэ йыхьаалла ата хабаргыи нкьыиругун. Ачкльын дабгата дьану лара Хьмбра йылдыруата рхлвун. Пырхлвун йыргьахаз агы-мхараква рыхьаалла дгладгылхырныс дшвауата. Пыр-хлвун йцлакыта акыт дглаталуата. Пырхлвун йабгар-кыват йани йбэнбара Хьмбри йбата дтыцхлауата. Ауа-са йаьазтыи, йаглысыэ аглба жоба скишы руацлала дырбара атахьын. Зымызара зны заджыи йыла аун йы-кышварныс закыи гьазхлэамызт!

Батыргьари, Уали, Харэына Усыф рбшыма чкльын-чвакыа йрыцта акьвабызчы Хлаткьва Хьмбраргя рпны йцаті Пьанайыз швабыжта йглэрайгыыргьыауа йдрай-

гваті. Хыбра апенц йнашылквуэ гым гларылтті. Акьябыз астоць йыкалыргылті. Ауат наскыарнысгын йахалмырдлауата лара дгласкыаті. Риванкыа лкыа драйгынргыачылауа йызрайгваті. Аун йгланьцыуан, йнашылкыаз йларгванта йшылхыадлауа Апенц йыгланаз сасра Хыбраргя йрыэгайкыаз гломджь ракыын. Ауат рыаджи дхэацлакэтахыхан. Батыргыарин Уалин драхыбахарныс закыгы гыазхыамылті. Ауахыаун азаджи бндэдэлара рыца дшайцйбаз йалыргата йглайныншыуан

Алхыа абабаракыа рны йшалалауа апшта, салыам амырдата йчывара акывмыэтын, чважваракі йыгланькыазгын йнашылкыазгын ласы йыгыгларбжыамшваті. «Шешпау? Шибэйума?»—азцігларакен ауат йрауаз аджылаупквен ракыымкыра йабархырымэйа? Акьябыз абжы глалыамат ауат райчважвара йаханардлуэма? Хыбра лысачнакыабыз дырзасуан. Ашвалрата йшылалыэ апшта, аун лкыабыз анхыа йглатылыштуаз ауарад лара лхыатала йалалыцаз акыын. Аун ауарад лалалыцазгын дзачыштыла бымдыруаз? Пэмдырсыгын йонглыуа зыла йглайынглыуашын Пбаргичвахаз лбнбара алахь акыын аун лкыабыз уарадбжыла йахыуэ.

Алхыспачывахыа лгын йглатышты лалалыцаз ауарад апенц апны йалачылаз зычгылагын гванкыра азымата йаздыргыуан Хыбра лкыабыз йглатыцуаз ауарад ишлэ йазамкыуата йджылыцууан Асатей хентра йыкылыуан Акыт чабжыачыу апсыхыа тшыара хыызгылауа, абхыа сагыасакыа гыарпагыанджыта йыршычылачун

Пантанмылауэ апенц йыгланата йзынйаз агымысачыва шавылауэз рчважващала Батыргыарыгын, Уалыгын, Усыфгын ласы йырдырті Ауат Лаба, Шыхлагващ псычылкыала йауані Рчважваща аун акыпні йгланьцыуа

Айшвакыа гларгылауа йаналага, Хыбра лкыабызасера ашадрысті Аун апенц джымылціті Дджымылцігывацаті акыын салыам йтнуа хэацлакі дгласылті Псалыам джылауан артуа, аун йнапы амыркыуаз, Уалыгын Батыргыарыгын йырхывара рымдырхуа, йахылапшыуа йглаухаті Ауат йглашылыэ, зыла дырдырхті. Аглымджыгын ажвакі рхыварныс йахамдзаскыа, йара Кыайчыла араса йхываті:

— О, скытлагычыва хахвакыагын аража шваэбні

Уалей хъабабал сшайгыртылауа! Батырлары, Уали, шибэиквума?..

— Хибэни, уара убэйума?—рхиваті аішуджыгы, датна йырхивара рындыруата Ауат Бэзйат Кэзйчча ауаа дьагланшаа джаршун

— Смытлагичча! Урат тымглагы агыхъауані. Хыбызныа гырдырам. Сара арааа сызглаймэ закы сэмыпшгитіта аківні Арааа шывауу гласазхымызгы йшыадырмызгы уацыхъан йыжидирхні

Хыбра апеш ділашылхті Акъабыз дырзасуэндара ахйба-ащйбарала тымглагы дрыцглахоті Ауат аглахыуаз рыцлагы арваншата дырэмгласкыан Кэзйчча йатагларайхйхті

— Сара шывэгласауыз ари аківні Шорладзыргіш. Сара шывэзыпшглауа ашы зану эдырті. Аун саргы йгласыккырцлаті Саргы ацыхъаа сталті Сызталызгы ашы акыт йглатырдыра сара йласыккырцлауа аківні. Ашы сара йгласгымчуата йрымбауата аун гласыккыцлаз агынахі дара йрыкшываті. Аун акішымкыагы сара аун ашы эчымэ ахъацла зыпгы чвагымыхла сгыбчышыті. Ашы гласаухті Аун сара йара араа йсымані

Щта, йабану аун ашы?—йхиван Уали джылажвауа Кэзйчча дщйглаті

— Пыгыхарам. Ашы глалаухта йхъаншца Ауаса хъацлара хылазара атахъыні. Аун датнагы уыскі ащылапні Арат агывагычъауа сасчва акыт йтынтра гьатахъым. Ауат глакіра атахъыні

Ауат эадзайчважыуэ рипласра шдырмачыа гы алтын, акъабызчы Хыбра дшглахыуаз хылата ахыглыгы дацгарышуа йгларалхоті:

— Е, ахэхвакэ! Ачывыба йназымхывахуа? Шонапласра ашйащырысди? Швачадзачні ачважыара Нані шяглас!

Джыасгы агывехъан Паднагалккыаэ акъабызчы апеш йацгладжылыхті. Ауат ауаа йвадзэгіншаз йыздэхъачываз, йыщчпаз йгы йыщыглахымыз агышсасчва йыгырымдырті, йызэншуаз ауы шашлахытшхъаз. Алака йтырларныс йызглаймэ ашы риплы йшыламынахуаныэ ауат агышджыгы йыгырымдырті Ашваба Йласи Хлатыны дщлщыа риплы йаныцлашва, ашы ахакэ

Йтырларныс йацтаглайквач ауат раклын Хыбра дц-
ны ауат эсасуаз апхъа йыздырыз Базйат Квайчйва за-
джыкй йаклшн. Заш Уалигн Гызмач Батыргьарогн
йыртахъдээ закн гьрымдыртй. Ауат акъабызчы лп-
ны йыздахъчйвэз йгн йыцгйахшыз агъхъауаква
гьрымдыртй Квайчйва йгйрайхшмацкйара. Ауат
Кйымбры Сальым дызыншгйаквуз раклшн. Даргн
аун йнййата атшы гйайкьырххырыны аклшн йызштэз
Йзабадыруаз рыблагйаква ауат адырдалырыныс мачкй
аклшн йгйаххыз. Ацх йшалэскйакйауа Сальым
атшы акъабызчы Хыбраргйа рпны йрыгйайдуашн

Ауаса аткъва йашлэшвэз дйапшта Кйымбры Са-
лым йыздырлэклэ Базйат Квайчйва дшлэшватй
Абар аун шээ

* * *

Базйат Квайчйва Кйымбры Сальым йыхъээла йгн
акъшпунан. Аун апхъа дзабадырквуз атыгьмчрахква
эдырдалквуз шардагйэм дрыдсмлтй. Ауат дрыуата за-
джыгн Кйымбры Сальым дрыдсмлта йыгйайарым-
чйвтй Пара Квайчйва йшкдыруээла ахакв апны ауат
раклшнкйва Сальым датша дыздгылуашыз гъаъамызтй
Ауаса йнаъазара, атшы чгъычыз Кйымбры Сальым йа-
ккнызтын, аун чъаракй эджьакн йдырхьгларныс
драгйалхырыныс закгн гъэхлэамызтй Сальым ауаса
йзычпуныз Квайчйва бэнта йгйайгшнглэуан. Аун ахакв
апны швабыжта йбергьылыз атшы чъаранайыргъауата
йшшнштырквын йыхъээла рыцла йшагъыз йдыруан
Рыла йангйацйамшварэ йгьырмаухуашызтй Квайчйва
йдыруан Кйымбры Сальым акыт дшглэмхэмэ Ау
йгйаншчуан, атшы знэлшцйайыршварэ атахъу рпны
Сальым йшзынэчырлээс

Квайчйва апхъала дзабадырквуз йрыуата дыздым-
сылуата йгйаххэз аджызаджыкй йаклшн. Аун йпшыгн
дцата дшцгларныс мурадта йчватй Дэмшара атахъыз
акъачакъ лыгажэ дъабзэзуа астапшала йырхаутй
Аун рыт дызлагйайхра атахъу апсыхйва апны аклшн *
йъану Шыбжъанштахъквэ надлахъата Базйат Квай-
чйва акъазакъ лыгажэ йшшцла дгварэлтй. Дъагварэ-
лмэ апны йгйайгшнргъачйеуа ддрэйгватй Бэнта

йабадыркыуз Квайчлун акъазакъ лыгажнн рабабара айчважвара гъауырамылті Квайчлва аун алыгажн йа-
чча псарчлвы Кішымбры Сальым йшйыкыыз йдыруан
Алыгажн йахча гъайзыымгъахуаз ахъазла Сальым дгън
лыразымылті Пара Сальымгын алыгажн дгъыддымгъа-
уазлті. Ансарчлвы гъайзыымгъахуаз ахъазла дичлвчаша-
уазарын. Квайчлва йнайымгъайымгуата дызцту аумс
зайшу акъазакъ лыгажн йайхлвті.

— Атшы агъычра сара йгъасыкыырцлліті Аун ахъа-
ла сдыркъванчарныс сачшынтлі Сшы глвнтлі аун атшы
Сальым йаклота йызгъычмыз.

— Щарда цума атшы ргъычныщтара йгън йзаныш
тнылѣ?—йхлван алыгажн Квайчлва дгъайцлгліті.

Йзаныш тшугын аун аныргъычмызгын Квайчлва йанн-
хлва, алыгажн акъчлврта дымкымызагъахуата ара-
са йхлватлі.

— Аун Сальым зухлваза дгъгъычлвгъысблнйым,
къраркыгын гъычмам Аун йзухлваза атшы сара йгъас-
палыцлвайыршварныс багъыата сйыргыгъан Пыкку
сахча псарчлвы ахъазла сара йсыгълайдара атахъын
Пара йчпаз убума? Мчыбжыклі айхлв цлнтліта сонызза
аун гынзыглардзум. Дыххадалі аун Сальым. Анхата
нхадарала уйыштаныкъоакыркын къванчлгара гъа-
там. Угъадзырглвы, банта, Квайчлва, Лаба йауакку
хыгъазачна уара йудыритлі Агъыджыгын сара йахъа
йсысасыш. Ауат йахъчлвщымыта шажымыта йджынкы
тхті Йшгъасгынгъымыла умс рыматы швара шопыла
йнайтлі. Ауат умста йрымазлауа уаргын банта йудыритлі.
Аун зунаныш учпауа атшы гъаклвымныщті зуат зыщта
нкъырыцауа?

— Йаклвзарныс закыгын гъазхлвам,—йхлватлі Квай-
члва алыгажн йгъайайхлвмз цлабыргыта атшы ащта
дшыкынацлауа гъайгъынглвуа.

— Сальым дыххадата дгъагъаццлмз аклвл ауаг
йсысасчвакыаз рунашва зувехлмз Ужымы уара йутахл-
дзу учпарныс уахынтлі. Умысымбатлі—сыгъуымбатлі
Закыгын гъуасымхлвті,—уаргын йгъгъасауычхлвті.

Базлвт Квайчлва йайгуз йпны аун ахлв тшгъымыр
къвахті Алыгажн «...умызгъыжажвауаѣ?» Уахъа хлпым
уныха. Тшпсушанліта, уачлвы уцъахлѣ,—йхлвастліхлва аун
йшынглва дгъакылахті Ркытлагын дымцахуата райша

ахъапыла йырхауті Қвайчіва йдырті ауат Лаба йауа-
кву задгылуашыз. Паргын аун аунагіва анны агангын
даъахъан. Қымыбры Салымч йкхайчівахуа кьарахва
шынкъойгуагын Қвайчіва йдыруан. Аун атшы антквуш
егьылжыгын абджьар рымазларныс закыгын гьазхива-
мыаті Атшы ауат йиғларшлнкъуын даъхъыцуа Қвай-
чіва йхайтахъыз акыт йнайырлзаті Джьаскна гьнам-
дзачьасмыті Ауаса шьабыжта йлашцарахахъан. Ауахъ
мзыдан. Ажягивандакь йгьалашуат айначиваква адгьы
гьдырылашаруаті

Қвайчіва энккі ахъаала йдыруаз аунагіва анны
райша дадгылырныс йаквнкті Уаццыхъвангын бэн-бэн
дхъыцын, акыт айначиву абхъ ащайыла тшарнклуа
аун йгьалалауа амгіва дыкылаті Акыт дрыгьвеначкьа-
рагын дымгивайеті. Ауаса аун заджыгын дгьынымбаті.
Уаццыхъван дгьлахъынхлвын йдыруаз аунагіва рдзэ
дадгылаті Алакьва дгьларбата ршра гьаштцырымхра
ахъаала дгьыжыццын йтшы ламбартакі йкьидихивалті.
Мадза-мадза дгьаралын ахъыша дкьилпшті. Аун йбаті
апеш анны йалачивакваз, ауат кьаабыз йназдзыргьі-
уаз. Пкытлагьичьа Гьазмач Батыргьарин Заш Уалин
спеш йыгьивакваз йрылата йаниба йджьайшаті Бэн-
бэн дхъыцын ауат агьылджыгын йара йапшта ркыт
йырчымыргьычыз атшы ашта икьымырцуа ауаъа йгьана-
гта йкхайцлаті Йчпара атахъыз Қвайчіва йдыруак.
Аун бжыкыгын ймырцауата абора дтаншыті. Ауаъа
асасчьа алагьайыз рыгьотшыккі ракьын йтагылаз Ауа-
са йнаъазара дыззыпштлауа атшы гьларымдесті. Аун
Йхъарамкьива эджьара йрчивахиті Закыгын гьазхивам
Салымч аджьара дшырынгуа. Азпшыртата ауаъа рыца
Салымч йгьалыхуашгын заншу Қвайчіва йдыруан. Аун
абхъабжьара йаму аджьымбна акьазара атахъыті
Қвайчіва йтшы дакьчиван, акыт рлакьва дшырымбуш
апш дсакьуа, ауыла йырхауті. Акытхъа днацзата
аджьымбна йылалауа амгивала данхъынхлвы, тшыгьіккі
йыла йкькшваті Аун йара дгьайпшлалауата акытла
дгьайшті. Қвайчіва абхъа йгьлашшышатта йштлү хлахъ-
шыбгарадукі тшыцайккіті Атшыгьа гьы гьайымытуа
аун дйыгьысы акыт дрылалті. Аун дсакьдзауа псай-
спа цуун, Қвайчіва аун дидырті Қымыбры Салымч
Йгьайгьычыз атшы акьын дызкьчиваз. Аун Лаба
Йгьатшыцта йгьайкьваз атшы рызйырцуун

Айшыста йцыхъва ймклуа, ауаса тшмрмхъарауа-
та, Квайчла аун дъацуз дйштанат! Аун йара дъан-
хъаз аншцлв ашм дадгылт! Агвашв аншм данкадза
дтшмжвцлшн атшм агъарагъыцлара аншм цллак! ймля
хлвалт! Паргън дсакъуа дгваралшн ахъмшн дкылшш-
уав. Пара аун дсаклат Базлат Квайчла днаддан Са-
лым агъарагъыцлара аншм йкылдихлвалмз атшм гланн-
дат! Пара йтшгън аун йалдхъайыргылын аглабагън
датша аджъара ршцла унаскъата йкылдихлвалт! Пар-
гън дглайн агвашв аглагварцлшрта агшван тшмхъай-
члахт! Кшымбры Салым, дъагшнвшшмз апещ аншм
йыглшнакву аншбара, ласыта дшглагварцлшуашмз аун
йдырт!

Паргън ауаса аклвл йшцаз. Апещ йыглшнакву
Гъалмач Батыргъаршн Заш Уалин рылата йаншба аун
зыла дглагварцлхт! Агвашв дглакъшыцла мачк! дан-
наскъа Квайчла аун тшмжкыршшшн багъата ди-
кылт!

— Ушшррыкъын акъамала сымсуашт! Уснашшцл-
щыршсгън угшм йгланаушмршгън!

Салым, аун аъарала дглархлан, ажвак! йшмхлва-
уата зыла адгыл тшмдшршшшвлт! Адгыл дшдмэ-
гвалта дшршцлуаз араца дглайшлглат!

— Уара узачлшмйа? Ачлшмйа йушмхъаз сылаукъата
сзугшчлауа? Саушт!

— Пауа, Кшымбры Салым, сгъумшдршума? Ра-
чвакш ласы уыглшзачва ухъаштлхт!

Датша заклгън йаймхлшвуата Квайчла аун багъа-
та далашлайхлван дглайхъшцлхт!

— Квайчла ваклбш! А, занаджъа, ачлшмйа сзала-
шлшхлшваз? Ачлшмйа йушмхъаз?— йшвауа йалашлхлшва-
та йштлу Салым аун дглайшлглшн

Ауаса Квайчла аун заклгън йаймхлшвуата днас-
къан йкылдихлвалмз атшква дшршшшн аун дъанцлшз
дглайшргылхт!

— Салым, уари сари рызкъата йацхлфшз аншва
хларамта йушчпат! Къарар ушшшрагън йшшшшмамшз са-
ра ауралагън йыздыруав. Ауаса ушзлу аджъамглат уш-
рчшгъмчшршс йгъхъасшшцлуат! Абар ашгън сглшмла-
кла йызбат! Флахъан! сара снапагън шадзасхъухма.
Аун ахъазла ари акъамала ухъа шършшштра атахъшп!

Ауаса уара уша квайчѳва сара йгьстачьым Ужмыбырг
унагнлта уьасырцауа унаѳ—ѳхлван Квайчѳва аун дѳла-
ѳыргылым аджьсыбна дылайдат!

Салым закѳгы ймжѳвауа Квайчѳва дьабырцуэдза
дцатѳ. Квайчѳва аун багыьата ацѳла ашанѳы дыдхѳва-
дтѳ ѳгы араса ѳайхѳнтѳ:

— Уѳладдыргѳым, Салымч Плата угѳымчанѳ. Ахѳта
угьашлашым. Уымцѳрын Уьацѳрыз сшумаѳкьдзун ба-
гыьата ѳхьанѳа Сара ласы сумэглаѳхуантѳ!

Квайчѳва тшнмыркьвауа ѳбаз агьын ѳагѳшну атдзы
аннѳла дѳжважватѳ. Амаль аманкѳва Салым атшы
зѳткѳхшыз агѳымджьгы гѳакѳра атахьын Аун ауаѳа
зынла дѳнамшылтѳ. Акыт рсовет апрѳдседатѳль ѳтды
ѳдыруан. Аун дѳмцѳнан ауыс зкыыз ѳайхѳнтѳ, Датша
хакѳ ѳауата акыт ѳгѳайта ѳаѳу агьымчѳва гѳакѳра ата-
хьын. Акытсовет апрѳдседатѳль дѳжважватѳ! Квай-
чѳва дшнцѳтрыгѳушыз, гьмчра акыт ѳгѳайкьаз ргѳакѳра
ашѳхѳва дштагылуаншыз

Базѳат Квайчѳва Кѳымбры Салым ѳгѳайшѳнкьыз
атшы дѳкчѳватѳ агьын ѳагѳназ атдзы аншѳла дѳвара-
дырныс ѳтачьын Уацѳхьвангы дѳцѳлахьмыцѳын аун
ѳымѳжьагѳѳ бѳнкѳ ѳпны ѳгѳвараѳдан аманатта ѳыѳтын
дѳгагварѳхтѳ! Аун Батыргьарын Уалын зѳкьахьуаз
агьын рпны дцатѳ.

Ауаѳа ѳмыркьвауата акытсовет апрѳдседатѳль ѳна-
ѳырдатѳ! Аун гѳѳмѳлѳцѳноѳерчѳвагы ѳыцын Атшы тьз-
дѳкѳушыз агѳымджьгы ркѳын араѳон акыта ѳдырцатѳ.
Базѳат Квайчѳвагы, Уѳлѳгы, Батыргьарѳгы ѳпхьар-
ныс аун акыт анны ѳыгыгѳаншыхатѳ! Ауат аджьсыбна
анны ацѳла Квайчѳва ѳкѳмѳдѳхѳвалыз агьымчѳврыжѳ
Кѳымбры Салымгы дрыцѳрылан атшы гѳарахьын
ркыта ѳгѳжважвахтѳ.

Атшы агѳаухра Ашхьарѳтѳкѳлын анны шѳвѳбыжѳ
ѳайгьмыргьватѳ. Аджьаманѳат шѳбгаз ргѳы ѳтымѳуаз
Аджьна Гьарѳ дьрджьабауаркѳвун Акыт алыгажѳкѳва
ѳырхѳвун: «Гьарѳ дѳбгата дѳгѳахѳмьлѳхьшѳва ѳыгѳѳнтѳ,
аун арыцѳла ѳтшы гѳараухнѳштара»,— хѳва Бѳнта
ѳынкьѳмыргарыгы, бѳнта ѳдырчарыгы аун атшы нащ-
хьѳадза ѳѳан. Алхьала ѳшырдыруаз апш алакѳва ла-
шарадза, ѳхьѳмаруа ѳгьгѳарымшшыхуатѳ! Закѳгы
мгѳва ауырадзѳкѳ гѳаннадата ѳгѳапсѳзшѳва ѳѳан. Аун
аун аѳара ѳнашхьѳантѳ, ѳангѳаупшра уарѳшѳвцуан

Аун ахъазла зымгивагын араса бирхивун: — «атшы ацкисе хлабуан гыбзыгъа гъазам Аун йгъамдыруадэмшвицума йызчима Гъари дшаъахым, — дшыршма? Падырш! Паджабитита аклш! аун ауаса йызнашхылу...» — хлава.

Аун атшы гайгычыз ахъазла Кшымбры Сатым суд йнкыврхан атутанакълара дтадырчиват!

Дзахыга

Азанч Кърым йнхисе Фатиматгын Батыргъари йнхисе Палиматгын Атханргла йыртыпхичван. Ауат агивыджыгын Атхан Азамат пайщива ахлбачвакка йрыпхичван Ауахь акытыжв апынгын арахь йъаглаквачыз Анцхъарктчкисын апынгын агивайщива йрыпхичваз ахшчвакка — Палимати Фатимати — аргваныра гдымрыдуазт! Паштаныкывун, йацацхърыгивун Ацхърыглара апынгын ршца шарда эхуз Азанч Кърым йтагивжа Фатимат лакисын. Аун ршца дахлбан. Батыргъари йтагивжа Палимат дъадзашлаз саби гылмаут! Саби лауза йанджыкышл ршца даншаклыа аклш! Аун ларгын лызгивадарала ауасадаз дгыбагыамызт! Пхыщыз лсабиква рынкъагарн аунагива зпкъагарн йшатахъдазз ашшта йгылзащтамырцузт! Ауат рпны цхърыгларгивта йлимаз лаба йаша йнхла Фатимати аун лсабичны раклисын. Кърымн Батыргъарин бэн йгъабамбузт! Ауаса йъамхлшлы ахъаз бэн йабамбарыгын ртагивжвакка этпхлал аткышын платута йрыкырцуз охъазла йабачхивун. Абала хабзала дасу йкшнату азаджив азаджив йнххауа йбазуун. Батыргъари зымгива рацкисыгын Кърым бэн дызйымбуз лъансынамхъал аклшын. Паргын аун цлабыргын. Кърым швабыжта лсынамхъан.

Акыт шивц панглай аун зыла дазхлхивауа дала гат! Алхъала закисын зманыз, агылахлава йбазуу эл гылта шарда йаут! Птглагнагын йхъатагын йшырхивауа ашшта, дуней глазаб йшцайыргылт! Пдухаз йыгивпачва уахыгын тшынгын архъа йыгылакшнмшцуазт! Айцлбачвагын ауат йраншта йшйырхун. Пара базаркн ргшнмшцуата сатучнара дшалуун. Аун ймчтвуата йаъазйа акытбазазгив йымата? Пычккш йтшун Пера

аун атнын датша чым йтвглахуан Аун йащдзата тшы йтнуан йа йсахуан. Пшгаъазлакгын ахчакI шглахъайырхIара акIнын дмзштаз. Акыт йтаз зымгIвагын йджьаршазуата Азанч Кърым-тлача дасы джълейхатI. Аун анны швабыжта йглайцхърыгIатI йаффандрагын. Абтыр, аскъат йара йакIнын йнзчIныз. БазаркI йчвагIосыргын анахъанн абазар анны аун нмлагын тшыгIвара млагасгын йтидуц. Йтнуашыз акыт йглайыртуан «Щарда зму йглаунтрагын йаунтI», — шырхIвауа ашшта, акыт абзаагIичва, адны ауэса акIопI йшгIаннцIуа», -- рхIвауа йглацIаргуз атшыгIвара бажо анны аифанд йхъвы тIашнта йзалырхлуи

Архыз анны Къасгын Умар рбанда амамцIырца амштахъ йглауцIуа асатей йглакылуа йалагатI, аколхозкIва ралнцIхра атахъыта кIара тхаквазгын, аун йацхърыгIауата аугIа руацIа бзы нкъамызгаквазгын. Абанда йрылата йгIаркIквэз йрыжцIгIакIва йшпагIанырыжърыз? Ауат йырцIгIатI. Ахабэа йшахIвуз ашшта, дасу йкIвагагын дапырцIатI Азанч Кърымгын АшхъарктчкIнын анны йацта аргван кыткава ршынгын йзынымкIва йажва шынкъонжымз гIауцIтI.

Къасбот йнны йглайлуз ДжьанхIватI ПIатIа йшгIа йайхIышэла, ауахъ ахъанмыла йэу акыткава ршы аколхозкIва алыцIхуа ашхъа йгIаджыкIквырцIушын. Къасботи Кърымн. ПIатIа ддыргыгыатI ркыт ашынгын дасу аколхоз йалайцIаэ гIайыдкIылыхырыне уме 'рхарныс Аун ашкъ йыкIыта чважвара ду Азанч Кърым аджъумгIа йгIарылайгIатI Ауэса аун йхIваз алыгажкIва йгъацрымкIтI. Джьауанта араса йырттI: «Кърым, аджъамгIат йгIахIылауцIаэ ауыс дакIытагын йгъауам Аколхоз аладрагын алыцIхрагын аналIыцIу акыт нкъамызгауа ракIопI Ауат йырхIуанI йатахъызтын». Аун акIопI алыгажкIва аправлена йзабарцазгын.

УацIыхъван акыт алазгIватIра зромгыата бзы гIаэтыз йгIымхара Гъори йглайыкIовшатI Акыт айзара анны айгъазаракIгын аъамкIва агъачва рыбызлагIичва акыт йпырцIарныс рхIватI АшхъарктчкIнын анны абандиткIва йрабадырквуз зачIокIваз гIарадыртI.

Ауат йрыуанI Азанч Кърым, агIылахIва атутанакътара йгIатыцIхта, зунатIаэ йгIадгылчыз Барзан Къадыр, ЛгIивамрычи Къасбот

Барзан Къадыр анхъагын дызыркымъ йнапны тый-
зымкыуаз аклѳн. Аун дгъычуан Паба Барзан Муса
гымхатагын дгымбзауаті Дауглаквачуаз, власт
атаглайцхърыглауата, хабзала йглайыртуазгын гъла-
рыкымхті Пцлахичѳквала дазыан Жамгивацата
жаба райхла йхъун. Ауат йларыцлагылуаз йынщѳа
йтшкларата йрылахлун. Дазыгжважвата абазар йыр-
цата йыгъымтибуаті Аколхоз алалиацкылараты
йуасаква, датша аджъакы руасаква йрылабимцлауата,
гварта кындата йырхчун Къадыр йайцѳбата датшагын
чыгѳпачва йман

Ахъаныла йауу къазакъ станицакі йауата, йызглай-
кваз раклѳн аколхоз бора анны Артем йчыглайгъычыз
ахтшкыгын антыта йауиштхъыз Ауат атшква ахчала
йыгърымхылаті Дгладыргыгъаті, Совет власт анпы-
ртшра бзира ду глайзырхахырыс Аун аклѳнта йшауу,
Барзан Къадыр, банлата йджыккымаккваз драбадыр-
зан йгын дырцхърыглун. Аун дыркын, йтгачнагын
эколхоз йгларыцаті Азанч Кърымгын, Лгивамрыча
Къасботгын гымхарата йырхаз ахъазла аколхоз йг-
гларарымжыті Аун йаншу атгачваккв аколхоз анны
пхарта гъырымтхуаті Пызлархлатата ауат йларыкыр-
цлаз аналог ахъазла торгасрала рхланчыпква ртйуан
Ауаса йыртноуаз йрыуан аунагѳва хлапчын банква, абза-
зага-уыга мячакква йгын йтлапѳаз ачгѳшчы фащаккв:
чѳабан, уанѳабан, дзыхыгамашина, хъкхъыуа, хѳын-
чѳара агыккв

Батыргъарн акыт анны рыцлагын дбергымъльхаті
Аун аколхоз арыбагъъара анны джъардамта дглац-
кѳті Микы Батыргъарн, умс чѳвагѳвакыгын йман-
кѳва, акытсовет днашматі Ауаъа йыгѳназ Азамати
эсовет асекретар шѳыц Василен аун араца йглайар-
хлат

— Батыргъарн, дзахыга машина бэнкѳ пудта йыр-
тѳнті. Пэумхѳаглауайа? Уальахла, аун лэухыларкык
утагжва дшгъыргъъара!

— Дыда йызтѳиуа? Пахѳа аун? — йхѳваті Батыр-
гъарн, дунагѳвахангын йхыларныс йтахъыз адзахыга
глайнапшѳлашварныс аун аъарагын йазхъайымцлауата

-- Ныха, ахъгын шцардам Сем гѳважончѳаба аклѳн
хытагын йакву, — йхѳваті Василь.

— Пшпачашину занаджъа? Аун эсовет йанштѳнуа-

чара, йъаглатыцлау сара йгласгымглантI, — атайхъахтI Батыргъари, ркыт йауу эджьаклы рунагIла йгладжылыргаз акIвэтын, ага йпудыэтынгыи, йхвгIарныс йхъа йшызакначыргуш гIайныщута

— НасыпхIабля асовет йгIаргын хымшкы цитI-та араъа йыгIнаагылапI, — мчы йхIватI Василь Ауат адзахыга Азанч Кърым йуцаIла йгIаджылыргата йъаЙдырыз, Батыргъари аун шйымчвгIушмэ рдыруан ПызчIымэ хIаргын дгымгIдыруам. «ЙшвтIым! — рхIван йгIаргын йгIадыргылтI». Намыщачпара дзахыгапI Абан йаквгIаугын уапшы! «Эшгер» — хIва йакымгIонI Аун шъабыжга йдзахыга бзыпI УагIымсын! ПрымчвгIауа-та аун араъа шарда йгымгIнаадырхушым

Батыргъари йпхIымс дэхIварагын йгым йгIаташва-чын, адзахыга йхвгIатI, Пара йнапIыла рины йгатI. Птагожва аун шгIайнапIыцIашваз апасагын арасагын йылдырхуашын Батыргъари йцIафымкIуата адзахыга ьайхвгIазгын йшыхвгIазгын аун йлайхIотI

— ПухвгIатI Алча хайырта йхIичпарIатI Сара ацIдрагын дзахыга машина сашIпегIитI Ауаса аун эчIымэ дакымшвейфуата рунагIла йгIаджыладлыргадү-шума? — лхIвауа йшдзахуа даншырныс адзахыга ас-толь йыхвындыргылтI

— ДакмышIызытын, швейрата йылхIвал, лара лу-нагIла йакышвахтI Аун апасагын арасагын йгIарыкмы-рхуашын. Эаджымэара эаджым йхвгIара атачын Сара сашIашван йсхвгIатI. Бопшы йшдзахуа! — йхIватI Батыргъари

— Алча, уара, ари ФатIматргIа рдзахыга акIымэ-шва йшаъу. Аун акIота йгIацIцIаркыи ллактIа хIшпа-тапшхуан? — лхIвауа, ГIалымат аманна шдзахуа лырхъахтI.

— Момо! Ауат йгъырчIымм Ари НасыпхIабля йгIатыргаз дзахыгапI Ауат йыртIырныс хIа хIсовет эппы йгIаддритI ПъабымцIуэтын, бцата бырцIгIа

Батыргъари аун адзахыга машина Азанч Кърым нунагIла йгIаджылыргаз шакIымэ гыммдыруаэтI Нарык йакIапI аун адзахыга Батыргъари йаухъа йызхв-гIаз Ауаса рины йнафырдэча, — рхIвауата йгIайгхтI. Асовет йгIагIвнафыргылхтI. ПазитIымэ асом гIважыкх-багын рыкыкхтI Аун йпхIымс йыгIылымутI Пылмура

аним длапымхауата, лабарга дхачырыме далагауа, кьаръуат ду аунарга аним йталцлаті. Пылхивазгы ай шыспі: «Кърым йпхивыс лыладкьва глалажжуа йлчигладжылыргаз адзахыга сунарга хьба йыгленасыргылта анча йнагалат есабиква йгыркысыршвушым». Аун ауыс ауаса йнагаз Хлашійшт Мстафагы асовет асекретар Васильгы Батыргари йыгыгайарымхлаті. Ацлабырг андыр йхаз инъабжта дачымхатнахуа аун йтагжва араса йлайхлаті:

— ПсхвгІам, — ПсхвгІаті. Аун, ужыс йхьынсырхІныхта йсепІыщІырххна аджъамгІат гІасыцІапшуа йгысгахуашым. Кърымрга бырІынта рунарга йгІаджмылыргаз акІөта бхІөнтІта, бббббббб

ГІалимат йарасахІат Кърымрга йналырдзаті Аун ФатІимат мадза-мадза йлалхІаті:

— Адзахыга ФатІимат, бахьымгьыргІван Аун, акъбиква раби сари хІайчъажван, датна залжы, датша ханаки йнапІы йыцІаминвара ахъазла кІара йхІөвгІаті. Папшөтахъллу амш аним йгІажөгхта, шөунагІна йыгІөнашвыргылах. Аун акІөпІ хылаашыцхьрыгІара хылашаза Датша кІара хылашуетынгы йыгыгайарымжъуашыаті Ма, йхІнапІыцІаба? ХысхөнтІа? — ахІван дара йкьышырата йгыс йгІалъаматта, лаба йаща йпхІата йлахшаз ФатІимат йхъаллырцІаті

— Адзахыга хІлъажжөгъышахуна, ГІалимат-мыгІва? Ахаки хІтыргата, хІштгІачөу Сбыр хІыргунта рхІөнтІта, хІсыс хІбзахымкІөз хІгІанхагъышаті. Батыргарыгы баргы анча дшвыразхаті Йшвылшуз бөпра хІынахаті Аун инпІы йагазаті Сидыргъышуна йшцүш? Хуыска мацІкІ йбзихата хІгІахъшвалуазтыс, уащІыдъван эакІквата хІангІалхпІ Аун саба рыцІа йсзихагІанта йча алахъазбнті Эны инпІы йагазаті — ахІваті ФатІиматгы

Аун йылхІвуз цІабыргыпІ. Ахаки йтыргарыме йшвауата, уат адзахыга рлъажъахызма? Ауаса Азанч Кърым йтгІачва ахаки йыгытримгІаті. АджъамгІат ахІван йгІанхаті ПзэхІваз ари акІөпІ. Пара Кърым йынкъангаз абыз гымыхара акІөмызтыс, аун йтгІачва лъажжөкІгыс гырымамызтІ Ппачвакьва рацІкыс чкІыпчва тынч, чкІыпчна нхагІчва акыт аним йхачІын. Пара Азанч Кърымгыс джъышта дгІацІцІтІ. «Сари

сытхъазла дьажыакыгын энам атгачва гьтхьырчла-
рым», — йхлваті йтгачвагын гланжыгын акыт дтыцті
Аун йшлхъва заджыгын дьгьтамгылі Умста дьгь-
рычшаті. Ачлмэфа йшлхъсыз? Йтгачва аколхоз йалы-
ризуата ауне аниадза йырихърыгларыз акыт апы
йыгьмачимызті Аколхоз апрелседатель Кырбыдж
Азаматгын ауат йырихърылакуаз дрыуані Аун шарда-
глы йшыргвапхушыз йдыруата араса йхлваті: — Азанч
Кырым авласт дагыата дгладцлі Аун аколхоз дал-
цлі Паргын акыт дьгьтахым. Дтыцлі Дьацазгын
хлара ныжхата дьзлыцыз йтгачвагын йгьырдырам.
Йыгьгларайымхліті. Парайымхлімзгын, сара йшыэбауа-
ла, йтгачвагын йыгьрмэхъайцумта акілі Данджы-
кылауашыц, йпхлмх хъацлата дшлымпхьадзауашыц
галайхліті. Ачлмэфа аун йхлваз йгланмцлуа? Аун
йхлваз йтгачва дшырлцмз гланмцліті. Шта, йкьванчу
йара йаклмзтын, асовет аьані. Дыртахымзтын дглар-
ауанта йкьванчу йырхані Сара заджыла Кырым йы-
хъазла аун йглаклайрышшыц атгачва аколхоз йалцара
атахьнта йыгьспхьадзум.

Аун йшлхъаз аниата атгачва аколхоз йгладлазаті
Ауат аколхоз йангларарыжъзара, ахакагын йтыргарыс
йызлэчывивахуашыц гьзъахьмзті Кырым йыхыгьла-
чва—ахліба Мухладнигын, аун йшцтаглайуаз Мурадни-
гын Альауднигын йамуаз эчлаз раба дрымарыцхлан.
Пажыптахъа днадлауата, йунагьла дрылцра ьатахъ-
хаз ахъаз дрымарыцхлан. Ауат рани раби йгларбжъа-
шваз амаклагын рдыруан Рон, рглариквагын йшыр-
гуз, ахъацла Кырым гымхата дзыгьыті. Анхъала
йшбладулгын йымдырхуата, ужмы акыт шлщ. апы йыр-
тахъу рауа, апахъанат рашта йбзавуа ймэчлаз ахаб-
за дапшлагьлуата клара ьайхлваллаз ахъазла дзы-
гьыті. Аун дшкьванчаз йаргын тшазндырхуан. Кырым
хъатахлхлваре шнчлаз йдырхуан Члэагьладуки шглай-
гынмьгьлауазгын йдырті Уацлхъвангын аунагьла апы
йахлібу, йабу йара ййаківугын, йсабиква ран — йпхлмс
гвауата дьаглайачважваз йгын швабыжта йасті Аун
лашуан, дагьлаакъаун. Ппхлмс дшглайачважваз шарп-
глатла йамуата йыхъадзум.

— Йгласачьабиллаз зымгьвагын шлабыргыні. Ауаса,
йгласерикваз спачьаква йырглауата, йгласабхлмз ажва-
кказ дласьрглвуш адуней йгыкькыч. Авласт ахъазла

Аскиш баргын амцгахь аколхоз анны ауыскава ски- шнглэдза рыцла-рыцла йагыьхун Аколхоз йалакваз рблэзашагын рыцла-рыцла йбагыьахун.

Зыскиш колхозта йалалы ахака йаъаз акоммшна- раква аугла дрыглансатI, Йагыакваз акуллакка рчыгьа- хараква йрыцта агланта зынгын йапшыжкьива йуаглыш. Арызкьива рыцла ймачIхатI Ауаса адгьыл байа аугла гьамыррыцхлэдзатI Агланьндза йназгуашыэ фачIш гIарнатI Ауаса аглань ажава гIаура баргьлатI

АунагIваква йырзыгIагIаназата йаъаз атшыгIвэ ма- чIкIгын жытата йазыркIкIуан. Аун акIомьзтын аколхоз шIыц агланьн йаквырсеушыэ йларцIушыэ жыла гьры- намьзатI Акыт йауаз зычгIвагын йзайгьдэуз гьзъамь- зтI ПтIш йа йпсах ауашта рунагIваква йрыгIаназ ртн- йуан, йырпсахуан. ЙгIларархIвауэ апхьадтара зъара жыла гIараууанта йгIадыргалуан

Аун акыт йгьахъазыч Анахъанат акытквагын акъ- тырквагын рIны скишы шарда анахъысгын йгьырхъмаш- тылхъсэтI, аун аскиш агланьн ахака йтаэ амла. Акыт- ква рIны йгьмачIмьзатI фачIш згхадзакваз, ЗычгIва- гын йрынасыпынта, ауат колхозта йалалхъан. Аколхоз аправлена йгIазыркIкIуат йгIалырхьргын, закIгын эма- ныэ йырхьрыгIуан. Ага йгIансэзтынгын ага йдэшыэ- тынгын, АщхъархьчкIкIынгын абаргьыраква йгIарыцIстI Ауат йара аун йапхъахуэ рынхара ауацIала йгIар- хIвахтI ЙбагIваз рырхъаква тшыгIвэ бажэ гIарыквы- ргатI Аколхоз аяредседатель Кырбыджь Азамат, атшыгIвэраква рацIагахра джыкнырцIанэцIыкIьара, йхъа гIащтIнхта, заджыгын йлакта дтампыуэ анхкI йгатI, Ужым аун йуабчвахъылла гьнхъамзагъхуээтI, Дъанамдзауэ зъамкIва, архъаква гIамикъашуи. Аун абжыкьива гIатыргата хIаджита йаквырцIара йахаймы- рдэуэ, ауандыркваала йгIадыргалуэз ауарчкьива рбкьара джыкьадIырцIатI Арэфон йгIарщтIшымэ апалнамоч Къардан ГIазнэ йышIымуазынцара, хъуарчкI анхъа йдырбкьатI. РахIа йтшыуандыр бэикваз, ацIадIыр- хIватI Паргын дрыцта, йгIарбкьэз агвадэ астаньца аддылу йгIаргтI Аун йырлагата, йгIаргхьэ ашыла ам- бар йыгьтадымырпсатI Йара аун йапшта шыбжъан- цтахъква аколхоз йалакву зычгIвагын ашъала шыла

шырышышы радрыхлхыан. Аун ашыи Ашхъарк-
чкыи рыхъалла йгъыргъара мышдууи. Унагъи-
пхъалла йырхъаштылхыэ ртабаква атшгъиваква йататш-
гъыздыргылаті. Атгъачвакка рунагъивакка атшыгъара
шыщ агъамахъгъа гъарыгъивахълаті. Зымгъивагъи ачъа
хъва шкѳокъиваду рфауа йджыкымырцълаті

Нара аун ашыи йахъимгауати, адзылу йцата йгъа-
йхнащкыъара, абкыага йрызгъащцшыщ агъадэ ауандыр-
кка йрындйырпсалті Азамат дрыцта акъралъ ашахымыр-
та тшыгъара адыргалті Арайон йгъарштитыта йахъаз
Къарлан Глазиз йшъа йкыра йтахъи. Глазиз уваншвата
йыман, гъадэ акъралъ йатрала ахачлѳы надмырхъауата,
ихъараншыла гъадэшара йшаламгушыш Ауаца аун йгъа
йархыи кыра рлагата анхагъичва чъахъва рызрыдэ
шауашыш Пара Кырбыджь Азамат ауаса йыгъыиымч-
наті Ахъащъа апхъапхъа йырбкыаз атшыгъара, анхъа
пхъа йырлагэз ашыла анхагъичвагъи ауат ртгъачвакка-
гъи йащыршамшвакыа йгъы гъамумті. Аун, рсабиква
йрымфауата, архъа йгъарыртуашыш ачъахъва хъалъаль-
та йырбауата эджыгъи йымгъа йштанылуашыш йдыр-
зан Пара йунагъива аныгъи, акыт аны йапшта, фа-
члы рначідзан Йтгъачва фачлѳыта йрымэз рыжжа-
джыкы йгъамцъуазан руэтра йларцълата йгъадырйыэ
акъартлѳшн ракыи. Акъартлѳ мачкы йаунащы-
кыъарагъи ахш акыиымкыа аунагъива фачлѳыта йрымэз,
руэтра ахъа аны шардата йгъайыш ащыцаранчлѳи
ахъандырхъватшн ракыи

Аугъа рынхашагъи датшакъи. Атрактор эшларышву
абкыага анхара бжыи уахъгъи тшыгъи йгъашламсуа-
этті. Аун йхыиыгъалата акъарыкка тыртлуэ, апхыиыспа-
кка руарадкка рбжыи архъа йыыкыиыщцъуазті Абкыага
шыхъа гъащыызгакуузгъи аун дыркыиыруазгъи, хъаджыта
йанымэщъакуузгъи ауат руарад йащцтырхуан Уахъыи
лагъи амыз ташванашыкыъара уарх цатыргун. Аколхоз
аны, йназалсахълатыш йаншхыиымкыа, цъахъащчлы шар-
дан. Унагъиыпхъалла йрымэз атапакка аколхоз йатар-
цълаті. Ауат апхкы ахыиыкыи ащцхъа арваны йдырхыиыті
Банта йрылащлаті Йчѳчъаракхаті Агъадэхра джыкы-
рыиыщъаскыа, аколхоз йарахъымырхъагъи Цагъа Аслъан-
гъари ащцхъа дцэті Рышъа банта тшгъащцтылхъаз ачѳ-
чъаракка йрыуата гъыиыгъаажва гъабгъащцхъаті. Ажыи-
йрн ащщчѳертн рныи ачѳчъаракка йрыхъадарцълуш

апсычкыа шйыцта йырчнэт! Ауат эцлархушымэ ауандыркыагы адыргалт!

Аччйваракна эбжлушмэ чкйынчва акыт ашм йыгымэчймэст! Ауат аччйваракна апхлпхэ ачхлвшн апсычн йдырщнэт! Пашгэлйбуата ауандыр мщракна йырцлархван архакна йркнэлт! Ачкйынчва маджанкна ччйварабжъярта ласы йлараут! Агвадкна глэквыргакнаэ аштакна рпны шыта углалагата йташчараханйкйарагн, ауат руандыр мщракна, балалкй рыкнвшн, йлпмырккыашун, Мчыбжыкйла ччйвара эцлхшу ауандыркваллагн уарх глатыргауа йалагат! Аун аколхоз ахъазла йцхырглара дуушн Ауат аччйваракна йара аун адзын умста йрылархуз йыгуархлатгарагйащамэст! Ауатла йыжжжун, Ашыуандыркна рцлхкыа йтагыла, тшыгларэ апхыртэ апшыгы йрыларгун.

Алхара уыкна, аччва йннхлвара апшта, глальаматта йакншун, Аколхоз Батыргъари Насынхлэблъя ашм мшм гларыртшыс драгйгаларныс дырщнт! Ауатла хламач, бакъ глэкырхуашымэ аччоракна, абашккыакна эларчлушымэ мшм глпмырккыт! Амшм, глпмчвуандырккыла адзы йларыргауамщара, эрахырыла атшып ашм йцтларцлун, Аун ашчардахары уандырта йрымаэ лык глвалэ йцушта, акытаэа йларгхуан, Мстафи Цагыа Аслъангъарнн глармкйвшнауамщара акыт йтач алыгажккэ, Хъакна паскйлахкна йрыцват! Баккыа, гвара ршшырныс, абакккэ, ахламачкна рчларныс йрылшауала аколхоз анхэглчыва йырцхыргларныс Аун зымумэ лыгажккыгн дгыламмэст! Акытгйвшна ашм йллагылун ахламач йгн абакъ шмцкна, Астаннца ашм йзччважжата йларды, агыпгын атнкда рыхъазла бора ду рпун, Аколхоз нхун, йбзавун, апхъала йшынхуш, йнбзавуш эцлхкыа йтагылан.

Аколхоз апредседатель Кирбиджй Азамат, аираплена ялчйвара ашм йшалэчнэжквал апшта, гвадэ аколхоз йзлакуу йрнтт! Ауат акъралыгйла гвадэта йартра атахымэ апхадлара арифон ашм зымгйла рапхэ йнадырхэст! МТС йачшымта йырэмнхэз атракторкна рыхъазлагн йатахымэ зъара гвадэ артхван Пглпнхэхува семклатн партыхетн зъара артхуашымэ акйвшн, Йырэмгланхэт агадэ йауата йрымаэ амбаркна йрыгйнашвуз зъара йырчакыуамщара йыртарпсат! Аун аколхоз ап-

дэгдүүд яарфачлалыг! Аун активчлалын байгиргусуу ажлаагын азалыгхт! Пдрынкынт! Пдрыншнт! Уацлы-хьангын аманг гвадэ шарда глэкхэт! Аун, аласагын араасагын, йызчлмэз аколхоз йалакву 'ракын Амаша-хьтыра аины йалайуа, дэглара ачлауа йштланыллара ахьалла, ахабза йшахьлуэз ашшта, ихарамшылэ йрыртт!

Арайснолком апредседатель Уатар Сагид йынхар-танец аины Азамат днанылт! Пшахаблээ ашшта, Азамат саллам ййтт! Сагид асаллам джауар гл-йтт! Пхьа глштнмхуата йпахь йштлээ ашшэ астоля ахьахь аины дхьала йнайрыскьлат! Уацлыхьван, йб-гьэ ймыраййшаскьла, йтаньцлакьэз акьарандаш аш-хьнала астоля багыата даквуа, аун кьомракэ дгьай-шын йхьлат!

— Уара, Кырбиджэ Азамат, улагума момкьла угвы-блмьгьума?

Аун ахьа йымхьлауата, дьжкчлвэз арымдэ штач-ла йнайрыскьлан дгьабжышнт! йбжы штлхуа:

— Эй, уара ахьаца йумьглану атлакь гласахь, саглумкькуншмэтын энымзара зань! Угвыблмьгьумэ момкьла улагума?

— А, занаджэ, йгланша ачлвыла? Ствыблмьгьн слэ-ги умдыруата ушжгьландара уабааэз, Сагид?— йхьлат! Азамат, Уатар Сагид йчважвара ауаса гвауа-та йангладжымкьонцлэзара, дьэглээшнтэз ахьалла йар-гьн кьара шихьтшахьэз гьайгьынглвын Сагиди! Йари шарда цуата бэнта йабадыруан.

— Угланымшахатэ сьларын усымарыцлал! Ачлвы-ба уара арафон залауырплатлауа? Дээчлмьла уммш-глэуа, умцлгьлауа гвадэ ушарныс уырхвнтэз. Уара хабзала йукьнагу удьрума? Уалэштархьлата уамгара атахьм! Пудьрума, араэз эьараглэы йшлырэ тшдыр-рыцлэуа йгьайхьээ? «Ачлмьла «Хайыр» колхоз ацкьмс хьара хьмэлайчэу? Ауат гвадэ ршат! Хьара йхьша зам-уайа?»—рхьван апредседателькьва эымгьлаагьн хьтамакь йгьлацлэчлват! Пудьрума, уара, аун йгьланыцлауа?—аун йгьмьжкьлэ йалайырхьлун.

Азамат закьгьн йымхьлауа, райснолком а председа-тель йпахь дьгьлан Ауахьауыгьн мьцата дэлэшван йгьвабмьдээта дьгьлан:

— Акьраль тшыгьлэра цьракьгьн ауымткьла ахьа-ихьэ йгьлаубкьээз агвадэ пшундыркэ эвдэжэгьн уйымцл-

глауата йуган йулагат! Угъжважвазъаджъуа йглаугхын акыт йрылаушат! Пара ауагълаца ахъазла уалаша- хлаата аун йымхъныца ухъа ауандыр адрабинаква йкылыршлага уамгара атахъын Апрокуроргын амил- ция аначальникгын ашваква дрыхлазырхъан. Пнадыр- дзата угламыргарныс йнабуашын Хылапахъыхла еры- хлауауамцара йашлакыт! Усымарычлахат! Йымла- шибуаз аугла ракълл! ауаса йлучназ. Шта, ужыгын ачлывайа йушцлмдзахуаз? Пхъла, уымцлглауата-уым- шлглауата, агвадз угъжважвауа йзушаз?—йхълан Сагълд йчлварта дазцахт!

— Агвадз, Сагълд, сара гьсакълым йызшаз Аун ап- равлена анны унашата йхъчпат! Пшахабзу ашшта, аколхоз аъаща апкъ йыквта дасу ихарамшыта чъара йыму йшакышвуз апш йрыхътл,—хъла дгълагат! Аза- мат, агвадз шыршаз йара Сагълд йиндыруаагын,— Аколхоз аустав йшакъвуз апш акълл! агвадз шхъшаз Аправлена аун унашва атырчат!

— Аправлена, аправлена! Уара уакълл! й председа- тель! Уара уакълл! аколхоз анны чымгъла знаплы- цы?—тшызмкыа дгъахънажвуи Сагълд Аун дата- къапшцауа далагахт!

— Председательу сара гьсакълым сълвуна шта? Ауаъа йпредседательу сара сакълл! Агвадз аколхоз йалу йырзышара шатахъыз саргын йсхълат! Ауахъауат- гын ауаса йырхълан йхъшат! Хърылаалта унагълаала хгларыкълшумца йгларыкълхъуашма шта ари агвадз? Анасагын арасагын йырзыхъшара атахъын. Скъванчаз- тын йскънагу сзышва,—ахъла ащчлцлхуата, Азамат дгъмжакълн дгъаджымлцхырыныс тшазичпат!

— Хы, йучназ шамуа англауархъхра угвы йгь- кымшыума? Ауыс йызкынагу йалпыргхл! Пшцауа хланшыл! Уара йубалакългын уымчлауата йшатахъу апш уына! Йглаугонымгълауа уазцлгъла! Пугълама йуас- хълауа?—Сагълд дъагъвауачвахаз дайгъваджъхуа дала- гахъан —Арайон шабгу акъралыгъла хачълм аннахъыр- хъара агвадз аугла йрутра шатахъыз хъара хгъмыргъа- члауа йуахъхълауашын Уара, утны зымгъла йгларыл- къазшва, «хъхачълм нахъырхъат!».—ухълан уымцлгъла- уа гвадз ушат! Аун гъауам Хлапшыл! Пшцауа.

Аун ауаса дхърызтхъла, швабыжта дгъмышкан, йы- лшауата раджыгын чымыцкыл гьыкынырчлаушмтл! —

Экараба адгьылта йшвчягънахъыз? «Интернационал»
аним йчвагънаквуз атракторка швнны йыгынами
сма?

— Уахъйванымта йнайт! Палаган йчвагъант!
Спах ауашма, Сагид? Сагиданшывтлара—анасагын
арасагын арафон сглайхъатта датнагын унеквалк сь-
мант,—йхъван Азамат дгладжышчхырныс тшазыч-
пат!

— Сара уместа йуыму гьсмыдырам, Кырбыджь Аза-
нат Угышхум—хъва гьуасхъвуам. Ауаса уычхъма-
рын! Уымцгълауа-уымншгълауа ужмыны закы ушахъп-
та угьсымбат!-сгьуымбат!

Арабисполком апредседатель йшны дгладжышчхъта
арафон акытыпхара отдел ани даниуэ, Азамат йгвы
йтаз закын. Аун аскыш найырдыата апредседательра
дакымыщхъра, тинчта, анахъанат рапшта, йглайархъвуа
йчпауа дмыхара йтахъын. Аун атрактор шъаква йры
квчъата йшхуэ драйхъвансун. Акыт ани даниуэ
йрапхъата атракторла йзынхъуата тшызбжъыз йара
шъаква йхъа аладухъуарквуун.

Аун атрактор длаланхъуата дызбжъыз йгвы даниуэ-
ла дглаташвалун Абатагъла йаъыз акрасноармеец Ми-
хаил йыхъыз йгвыла йхъуун «Уабану, ужын, сащаду
Михаил? Пшухъвалуэ ашита, айхъамгъла мшамашина уа-
квчъата, ашыхъ уыщхыршына йгладудума? Момкъва
уаргын, сара усаншта, тшыжик! йакву акъдырыжъ
эхъчгъвакыа ушахъажъкыа дыргъвалта архъа уыквума?
Бэнта уынхарыгын гымыхъата уынхарыгын йуычпауа рым-
бауата, сара саншта уыщхыртуамца йукънагам гълауар-
хъума?»

Кырбыджь Азамат уыс баргвы данишланшара ада-
кыкыа пашхъйаква рыны андралагын ашахъбата йп-
хъадлуэ Аджына Гъари дглайгъалашвуун Аун йхъа йты-
мцъуата йхъвалун «Гъари-ыгъладжъ уаъахъаркыны,
сара йгъсынасыпмылма? Сара мгъна мжъда санйузма
Акыт шмыкълуугушыс уара йудыруан Аджамгълатгын
уара йумаддыргъвуан Пудырында, Гъари, уара йрыс-
хъауцъата, гъычгъгъысера гъарылихъуашта йупхъадзэз
Заш Уалигын Гъадмач Батыргъарыгын йшхъацъакву!
Ауат угъазымжъуш хъачван! Ражъва амангъла пашш!
Ркъарар ашнх йныха йахъбан! Ауат ранш хъацъа хъыг
йгъадзату зынны ацъыхъа хъгъгълатухъшым Абазара

хигы анхырчыларнык эмурад банбу аласт гылыр-
пудуаным. Аун хисы гадзаплатлаууа шьата хлацлагы-
лазлушти. Гьари-мыгива, хикыткыны анык аугла шьаз
убанда Хикыту хлалата абар екшыкк акла хигьащы-
нымхасті. Уащыхьвангы йглаххьшвалхуата сьичіва
хлчлахьватгы, хлхлатыкыгы, хлбаастагы хлмыазлушти.
Палахцлаз хлрахькьвагы хуасакьвагы йгырылахьмы-
рдэглаті.—Йгларылахьфхлаті Уара, Гьари, хикыт аугла
йнакылаакыгы йшыпхалыкыг удыроті .Ауат ужкы ры-
цлагы йащыроті»

Кырбыджь Азамат йшнцлаз йащцлазпі Анхьаркы-
кыны аугла шьау. Йхаракі ахьазла рхьыла рчівані.
Йшырхнава апшта, мгла амазтык адгыл хьындыр-
хлуашті. Анхара хьара йачымыла дглаууачвані. Кыр-
быджь Азаматгы йшнцлауа йапшта анхаракьва ры-
хьазла ргы йабгышта акыт глы дыгытамызті. Пгла-
уахьыркыны, акыт йтыцхьа, Аванч Крым йна Мухла-
дини Арскан Маджиди уархлатгарала хьыгы эа-
джыгы дгырхьымдлушызті. Джьанык Мсламат йна
Назыр йхьаззаджыкк ашаджь дхьынгылата, абкьага
маншпа корыс айтуан. Аун йцлабырты далагазар-
кыны, акорыкьва зырті.лакьвузгы аун абкьага йтазры-
шьяуазгы йыргьжавабуан, корыста йхьыглаун, йцлабыр-
гыні зымглаагы йапшыта йгызынымхаті. Дадыш Хла-
руни Бақыр йаша Тлахьри йнагьазлакыгы, йгьала-
рыкыны гьакышымма?—ахлакьвуз йраншын. Пьазан,
йгьымгьжававузті Ауыс члаагивакі йгьалымсуазті. Уа-
щыхьвангы ауатгы ихун, дара ауатгы йнымчауата,
рунагивакьва йгларыгивахата чьшзаджыкыгы гьа-
гларымшті.

Аколхоз анык уымч уамайгылауа, ухьа ушазыкьа-
луа апы зыгыны йухьумраштылуа уыкхара шатахьыз,
Хлатык Тлахьр шыла апыршуз ашык йдырті Йхара-
мышта эьара йымаз йакышвуз аклпні йглайыртыз Сьы-
нхуата мшызаджыкыгы шагивсымщтызгы йзачіва
мачіва йгласькышываз?—йхлван дэщіглаш Джьауапта
йглайырты, йша зыла йакытлі Айшыста йглайархлаті
йхарамшы—ырхлвауа шымышхьадзарам. Аун анхара-
мшкьва руаца уыста эьара ухьа аклпні. Мшкыла хьыш-
кы рхьым ухьауата уыкхара ауашті Пауашті, мшыза-
джыкк ахьым мчыбжыккдзагы уашылара

Азамат арабны акытыкхара отдел дьшаз ахларані.

Акытыр апны йауу «Интернационал» колхоз уаса гьрыманизтита, уасазьккй аъара ддрыхьгарныс йглайхиватI. Аправлена апны йайкьангыашын, уаса ршарданта, йдрыхьгла ауашта йакыркитI Патайкьангыашчын араса йлырхтI: дара уасазькь ауат йрытырныс, ауахьауат ауасакьа хьмта йрыкашшауа йгланыхьглыш аъара жын Iадрыхьгарныс Датшата йухьварыкьын, ауасакьн ажькнн амырпсахра Арайон йауашта йрмчлшакьна ауаса йчпара агIвколхозькIгын гьахьитчмытI Азаматгын йыццнхьакуузгын рыгьлачьва йрапшта жын шарда йырхьауата дьргын йрмьазларныс ргын йтаркьитI. Ауат «Интернационал» колхоз йауакьву ашахьчмырта йадьргалуа ахш ахча ду шгIлатьырхуаз рдыруан. Аун ахчала ауат йара аун аскьнн ауацIала тштакьырта бора дукIгын аколхоз ауьсынкьыгартта тьдгын рчлун. Пумькьва дайрылга Азамат акыт дгIайхтI Азамат акыт дьагIайхьмь уьзшшмыртыз ачIвнйа — рхIвауа, йгIайшI гIатI. Ауакь, арайон йдымырдыруата агьала хьаритыз ахьаала йшгIайайсыз гьырчайхIатI «Анхара умькьва шпакIнншыршауа»,— хIва йгIасулгIатI,— йхIваан йахьгайыргатI Аун рколхоз йалакьву йгIарынхата йрадзэз агьадэ хIа.паль ахьаала йчпаз амыгIохьгара акыт нрылалырныс гьнтахьчмытI

* * *

Акыт, аналъанат акыткьва рапшта, йблэнтI Сабн гIарылахIитI Ауаъа унагIва шIыцгын гIаншитI. Сабн дгIарылахIаркьын йгьыргьынтI. Таца дгIаргуазтын йлайхIвахIвуа дштIмырхитI, днардылитI.

Аджьаа Дауыт акыт йтаз алыгьажь ахIбадзакьва дрыуан. Эъара скьшы дьртэз аун, ахьазькI гьыргIвазала йхIваара акIамызтын, таралдзата йгьыымдыруазтI. Ауаса скьшшIцынгIважнжвабакI бэнта йшырхьнцэз хIакьын Аун йара араса йхIвун: «Сара сангIадри, хIан йшыахIвахуазла, МшвахIваджьргIа ПтIу Астомбыль дцата йьдэьз йаща дангIайаух акIвпI. Аун йаща ХIасамби, ПтIу йгIайдхьмь йакIвта дхIвун «Дауыт»— хIва йсычьызцIазгын. Аун аналкьмь эапш скьшмь шва-ра йгIажьдырх. АхIмад скьшышкI йырчьнцэчьатI.

Сара зун сбайцбан! Пара Ахіматгын ауаса аклнл йшихвауа. Сара хлан лклаата анаусымитсы, йара хлайтхиле асараква йыхчун Ауыгын саргын хйагладрийнэ йхкытыжота хлара хлпзатыцлнэ, ауахь ащхьаква рыхьашла дарарта ашны йанчваркловэ аклнл Ауагь хланглатыцл саргын бэнта йыздырхитл. Аун аглан счкйымитшыхьан Атшм сакчывата, закйгын хьацлак йанш, араховка рыцгласнуан»

Гьари даныршы алыгажв Дауытгын тшгынэмгайтл. Адуней дызыквата йпхьадлуз Гьари йыздыша эджьара йгланымхауата днанаркывитл. «Ай, байтамаль, насып сымазаркын, сара сашазаджыкй йпа йанхьэ снерын»,—йхивун зун

Аун апхкй «дбанл»—йозулна ауашта йгатл Аншцла дглагварцлта амаджьытдэ намазчпара дцара йылшун. Аун акйымкйвагын анишцымтагын рыжыгын рхйомсгын глатыздалуз йара йакйын. Акыт алыгажыква, башкьэ, гвара аныршшуазгын, хйамач, бакь анырчпуэзгын ауат ханхуз гйван-хынкй дцан дрыщынхатл Ауаса адзын цы-хьэаква раглан дчмазагйохан, дыгьглангылахтл Йнашылта дызбуэ лымгйвагын алыгажв йглайдысылыз азгйва рыцла-рыцла дшафуаз гйаргыншгйвуан

Щычтакй, щайыжыгла мачкй ахла азгйымсскйва, Дауыт йыздхьачывэз йткьымылагйв Ахймад йглайыккынкйын ауырата дглайышылтл Уацйымхьван зун псайспадэз араса йхиватл.

— Уацхта мачкй тшпсумщума. Ахймад Зьара цйуэ-йа анисуахь сара зымдхьачывуншцтара? Уалей, йара закйгын шстачьхмыз. Азгйвамйжда ари азын сгьаунашцдзахуам Уа, Ахймад, ари йуасхйлуэ ухьумраштылын Акытыжн кйарачын уагуыгын, хйхакыжв ауатра ахьэ йалу анышаншцтара уапын. Пызлакйасыршаз ахйлахьгвара шаз аичоа йдыритл Арахьква тшхымырхйвазтын, закйгын гьахйван, зарар апырхарныс Паргванкөу йраухйвыркын, йакывырцйахл. Пырльажьамыгйвазйа, ауат ачкйынчва харзынамыгйваккэ? Ауат хьдыршцлаз Дьямээр Хйсенн аджьахланам йыгымхатл

Ахймад зун аьарачын дымчйвахуата, «Пауып, шта, саргын сглапшыхл»,—йхйван псайспалэз дджылцйхтл Дауыт йара анид йыгйоназ йтажв—«уа бара, арахь

бгаскыасты»,— йхиван дгалайдыдалты. Аун лнанлы йкыи араса йхивауа псафспада дгалагаты.

— Бымгвмачын. Былада глайуатагыи йсбмырбан. Бара анча рыцлагын ийра ауыра габитты Ауаса баргын йиыбшуаш ибсхыаты,— дзырхивауа башпы Бхавха Сара ажва басхыра стахыи Баргын саргын ацлабырг ххварыквыи, бандда нхццыты. Аун эбыру анча йакыи Пара анча ауаса йхлнхиван хлцуна-гйнакхаты. Аун йишхиваз акыиыта гларий гылахы-цламгыаты Аун баргын саргын йгыхызам. Анча йылпха хлауыи сашызалжыкы йта хлара дхлауты. Аун дьалза-чымал, дьадабгаз, хылабзауа гдыруан. Дгалахыаты анча йакыиыта, йара анча дхыккыххты»,— адыгажв анчажвара йицхлатлан йтажв лнанлы аунмытуата йхивуа ашлайрысыи мачкы тшпенцаты Уаццыхыван датагалагхты — Ахьагываца аугта йгырымхиваты «аццлагыи шгылу аццлайдыа клахиты» — хыва Хлара хлшажмызгын хлгланхан Гьаримыгыва двыты. Анча йглайшаз гывчывгывыгын йгыдырам йапхыла дыз-шлшпун, йманыуаш, дшцуи Ауаса аун, рахта йхван-тарады аглапсара данашлшварагыи, йуыс майрахар-мыс, йбашхаримс дгыгыты Аун анцрагыи дгвыгьауам-цара дбзаныты Саргын ага сажхыата савзтыгыи сшыгыты, ари анцарта сшалцхырымс, сбашхаримс. Ауаса цлакыравыгын гьалачта, суысхва гывчагывам йзас-хывуагыи, гывкы йиыцра сывцбазаз бара аххыме бакыи. Пылтахыу йтахыды йхварыглаты, бара бац-кыс артамы сара дгысымам Абазаларала йгьач-галуамта, ауаса хьацлакыи йхивауата йгьаам. Пара йхивауа цлабыргыи.

Пыгьцаскыуам Рыцла-рыцла схантхиты Сымч псафспамцара йиысхыицыва, йиысчывхыарахауа эды-риты. Аун акыи йаргын, хылаббазаз йбасыхыиыз басхыаримс сзалагаз Пымпысуаш дгьаам. Сара спеуазтын, дунейлагын ахратлагын сшбмыраду бырдыр. Ачывуари аджабары тшрыбтта тшбмыррыцхлан. Бхьазы бымбазан Ужыи, мачкы сгласхыхыта ахы-шыла хыиыццла сшклараршы

Ауншкыларагыи чылада акьаапскы глзыиыццывуата адыгажв йхыагылаз агажв дызхыватшуа йгалажыыл-уат ачывуара гылзыиыкхты. Аун лхьацла дшпсуаз лбун Дшгаламхываз аиш, йхыа ахыгын шалыз йглас-

Тимлуа, ахышва араса лхивауа рипшица дтшклара-
лыршишт:

— Къырчан сыззалрыз, сузырапн. Анцралагын
сузырапн Сара сыхъаз уара утылгажовн Сара сыхъазла
уара ауралагын учкловнн, ушлан, пузаманы
шата йухъацламтапн. Уымшван, марджа, тириба-
гъа. Анча йхивузтын, йгнубанхахпн, йгнугла-
гилхпн. Анча угым дтумыршиштын Уымчан зыгын
йухъумраштылын.

Ачымазагн дланахпнатн Аун йтагъжа атаж
Чвасирма днхъцн шамуухуашмэ лдыртн. Арымдза-
хпн ачвартагъовн йадэхъалыргылын дйидэхъачпнатн
Насыла рткъымлагн лыгажв Ахпмадгын дглашылхпн.
Аун дангланыхл, Чвасирма, ачвартагъовн дгладэхъыц-
тын днварныс аквчварта йлырбатн.

Алыгажв Аджыпа Даумт йара аун ашын ймъ-
хълагпнатн акловн йташвуз амара йпсы ацташпнатн.
Закпн йшырхивауа апшта, ймангын йара-йара йглай-
гын йара-йара тшйыргыгъван, ачара тшазичнавуз-
шва дланахпван йпсы ацпн.

Анхпшккв рчпмуара бжы йарасахплаткн асвлачна
пзнаддатн Ауат рчпхъва йтагылата аджымглатгын
глайзатн. Ауахъ йшабгаз алыгажовн Даумт йпсхъа
йадэхъачпван. Анахъанат рчлпшешкпн угла рызната
йрыкышатн Аун йглашуз ашын шыбжанкв анпадза
дыцларцлатн. Пшахабзу апшта жыралата йарганкву,
агилачва, псн длымгаз аунатнва хымшкы углалагата
мшбжымкдза рхъазы йыгланшрымжштн Ауат йр-
дэхъачпватн.

Захпбара этйыз

Агвадккв рацлагахра йалган йын йырхланштылхын
Адзын жваа таларцлуш адгымккв рчвагъовн Ача-
гъвара уыска айхлара тракторын йналархуз. А-МТС
йглатыцпта аколхоз йглаймэ атракторкв шласхъа уахъ-
гын тшынгын архъа йгглакымцпузатн Атракторкв ра-
кпнымккв чылагын тшлагын йчвагъовн. Асемккв
таглакыргахмэ адгымл пшкарарта йауата йгланхъаз
ачачн акловн ауат йыривагъовуз Ачвагъоачва анкъва-

кьъуа йицхит! Ахыгъв ибжьагъчъа Шабабаргъа Зарамыкь, Хъатыжъ Наурыз йгыи Цагнал Хымыц. Ауат ахыгъгын чкымычваркылан! Унагъвара гырымчпаст! Акыт йту анахъанат ачкымычъа чымгъва йраппи! Мшхъалагъанцлаки акъватанкъа рынхъвакъа рымата йчъагъант! Пхъалата акыт йагълайхрагын, йгъжаажъа-ъаджъуа йчитгъта, йатанйахит! Бзи йырбаз аплхыспа-къа рныи йцит! Йрачъажант! Йымшыркъант! Типсыр-шит! Чкымычыргъа гъансара рдырума? Пагъашарагын ащажъ апхъа румс йадгъахит!

Ачкымычъа чкымычван! Ауат румс йнакымызлакы-гын йласып! Хъаланнык! ахыгъгын Наурыз дышты аплхыспа лныи йагъата йгълайхуан. Наурызн Хымыц бзы ацларцлан Зарамыкн араца йархит!

— Зарамык, хъанашыллакыгын уара хара хлац-кыс йуцлархит! Айшва хыгъгъадыргымыркымыгын уара ухъы аплхъа йгълакырцит! Хара ачъыгъа хыз-лауайчъу? — хъа

— Шта, шварн сарн хъанашым гышымдырума? — йхитат! амшыркъагъгъы Зарамык, агъагъыц катлагъ йаншта йчъагъру йдзамгъва къапцкъа аща гъарыхъ-хъауа

— Аун йхъауа уапшыст! Ачъыгъа, хара ухлп-нымкыкыа, уара рыцъа уызлагъу? — хъа йджъайщъауа, Хымыц аун дичгълат!

— Закымылагын швацкыс сгъагъым, Шагъыджъ швацкысгын сара сахбан! Аун жодырума? Синахл-бангъта акып акымытхларала смъчъвалалауагын айшва ашыгын схъы апхъа йызгъакымылауагын Швара шъпахъ-бгъарбыгъв йа дзашырпырак! ахъа аплхакымыцлауа сара спалъ жигъомсакъа гъакырциталушт!

— Шта, хгъыджыгын ауаса йуыцагъгалушма, аталы аплхъа унагъжымылауа, йагъу ачъарта уара йуцвартаз-лауа, уапхъа ажиак! хлхларнымгын хлахынымкыкыа? — йхитан Наурыз йцлабыргъдзашъа Зарамык йпахъ тшклайрышъуа дичгълат!

— Пжымгакыа ачъыгъа йиочуни? Ауаса шгъы-джыгын сара швсапшхарныс йчна шауаш швасхлпн, — йхитат! йгъы йгълаташъаз дирмъпара ахъазла.

— Пхъа! Эджъара хъанашылта хъаналхъачлау, уара хлушланышхуа, хитта хлхъазларнымс, хларгын йхит-

хъу уанхъа йахълауа хъара ахъаз йахъмчпара гъа-
зэм, — рхъат! Хомыцън Наурызгын абаргымшхъауа

— Шарда чпара гъатахъым Сахъбара шихаглате,
малгати, Сахъбара аншахъглара, хъацалакъгын сара
сафъ!базлушти, Ахъбачълартагын, ахъбажвагын, афшва
йгъавырцълауа ахъбахъгын шара швакълн! йызчъмъ-
лушт, Аун шара агъыджъ йшшттахъу йамыждадала, —
йхъат! Зарамык-къамыш йшшцълабыргу йгын ауаса йча
шауаш йыгъазча йгларгымшхълауа

— Шъа уахъбара хърыхъла, — рхъан агъыджъгын
аун йхъав йадгылти.

— Пауашти, йшсерыхъглн! Ауаса йчпара шатахъу
саргъа бзита йгъысдырам Рыцъа йыздыруа йахъбу за-
джъи сфайкъангъашпъта, йшауаш аншта йхъчпан!, —
йхъат! Зарамык, йажва шбагъу Наурызн Хомыцн
йкъадъырцълауа.

Гъымшкълум ахъа ахъымцкъла, Шабабаргъа За-
рамык йшбджъагъара ахъбара Наурызн Хомыцн йдн-
рыхъглун, Аун апы йшахълатыз архъа йшхакълауа дзы
рыхъазгъылауа Дадий йакълн, Дадий аугъла рыла
зыришлэуа аджъагълафа йхъшцауата дымшыркъагъгын
Аун ахъымкългын бзита дчарагын, йанйаурыз аркъа
йшжвырныгын йгынчвымыгъмызти Зарамык дымшыр-
кълауа йшбджъагъичва йдпырчпарыме йгъайхъыщыз
Дадий йайхъити, Дадийгын дгъыркъагъчълати, йчпара
шатахъу аун акълн! йхъат!, Наурызн Хомыцн йъарта-
хъдзугын йгъарауырцълати, архъа йъачвагълауа апы за-
къл-закъ аркъа башырба йгын аун йадыркъллуаш дн
мъзырити Аун йшхълауа аркъа йадыркъллырыме
датша рмаууазтын кълтужыгын ауашти.

Абар ашажъ йалэгата йчвагъваз, агъып, дъбжъан
анналда, ачкъва ацъырщти Ауат агъауыжхълараду йч-
ларжын йтхалжыти Даргын ауандыр адхъа апы
йалгъчпан! Зарамык йахъбара Хомыцн Наурызн йдн-
рыхъглн! Ауаъа йшахълату Дадий йакълн! Аун, ахъ-
бара этъуа Зарамыкыгын, аун зхъгълауа Наурызгын
Хомыцгын бзита дрыхълахълы архъакъа йынкъавыр-
гъа амшкълн! йызглатарчваз аркъашла шгъхъти йащ-
тагълауа ашъа агълатайчва аун Зарамык йзираути

— Момо, ари ашъа ужвы сара йгъечълым, — йхъат!
Зарамык йцълабыргта — Сара уахъчъна йнанаркълта
шгъыджъ швакълыгын сафъ!бахати Хъшангълалыз

ени сәхібара шверычигіәт! Анһа сара йанщтһысхуан шымщтахь әкһөл!

Аун йәләбыртта әуаса йанһһәва Хәмшһыгь Наурызһыгь, «әуаса әкһәдзума?» — хһәвә йшщһгһәуә гһәнырщт-уәтә Дәдһй йпшыт!

— Щта, щта Ужвинәс йшшвчлуш әуасабырт әкһөл! Шәвәкһыс ужшы Зарамыкк дәйәцбәхәт! Йһәхһәтәу сара сәкһөл! Йхәләымщәуә сара дһәсәцгһәрагһәт! Йгһәйгһыһсыргһәһәт, — йхһәт! аун йшжәхһәтә дһәәцә-зыршуәз әркәә дәрәкәәпшһәтә Аун йфүз әкәтлужь йгһәләчһәуәз әшһә йһмәчккәә йгһәрбьжьжәуән, дһәры-рхдһәхһәвәз йуәбчвәхһәтәлпә гһәвәбджә гһәхһәмзәгһә-хуәәт!

Агһыһ әбарытхәджәуә йәйчвәжвәуә йәләчһәп! Ачккә дәм ддрьжәтә йәцһәрхһәвәхрә шәтәхһәүгһә әуәт бьрхһәщтәт! Анахһәнәт әштәккәә йһртәгһәләккәуә йә-цһәрхһәвәхһән, гһәвән-гһәвән, чһән-чһән ккәж гһәргһәт! Кьрбәджь Азамәт әчвәгһәвәчвә дьрхһәпшырһыс әрхә дхһәт! Дһәшһәтһыһ — йчвәгһәуә гһәкһәтәнк! рә-кһөл! Дәтәпшһәтһыһ әуәндьр әдәхһә ккәчһәтккә әлә-чһәп! Агһыжәккә гһәйхһәһәп аун дьжәккәуә йтһы әуәт рһһәлә йһртһыт! Йһәрәдәхһәйһрхһән, сәһәм дәләжккәә, аун әуәт дрыккәщһәрт!

— Йһәхһәләрә әкһәмә уәхһәчһә йһәәцһәшһәчһәхуәш? Шәвәччвәгһәуә әчһәһә?

Аун дәһыртә, Зарамыкк йәкһәвчккәә әнәхһәнәт втһәгһәгһә гһәгһәшһәккәәт! Пәрә аун зһһәлә гһәм гһәһә-һыһтт! Әркәә йшжәмә дәрхһәбһәһәп, әчккәә әцһәй-хһәвәхтә дчвәгһәвәрә шәтәхһәзгһә йхһәшһәтһыһ Уә-цһәхһәһәп тһыгһәтә йгһәрхһәәгһәлмәз дәәчһәуә йһән дһә-гһәт! Әуәсә йтһәчрә дһәзәрәрхуәз йһыһ йгһәшһәлһыһ йхһәт!

— Йгһәһәшә әчһәһә, Азамәт? Әпхәр угһәрәпшһәцһә-ккәәзһәвә уәгһәхһәхһәхһә әчһәһә? Уәхһәбәрә әуәрә хәт! Угһәйгһәтә уәчә, Мәчккәгһә уәхәә, уәхһәчһә йһә-нәрккәтә сәһәләә сәхһәбәрә әхһәзлә мәчккә хһәщһәжә.

— Агһычхь йһәгәрыз әкһәһыһ, йхһәвәуә әчһәһә-һә? — дһәһәжәһәп әуәндьрчәрх йәдәхһәз әбәшырбәккәә дьршһәт! — Шәрә шәвәччвәгһәуә гһәсәһыһгһәт! Анахһәнәт әшәпчәдәм дрычһәуә йчвәгһәт! Шәрә әр-кәә шәвәжвәуә әжәрә шәвәцһәчһәп! Аун гһәшһәзгһәуә-

шим Шыпыщыгынын чыкылхоз швалцара атахыны Швара йшвалшу пхамща дыгыхтахым Арат ахыгы ужныгы йчкышыркыван! Уара шта? Уара угымпхашума, Дадий? Ари анхамта мишу аны зратгы алауырчывата аркыа уыжвырныс угымпхашума. — Азамат йгныжкыра рыцлагы йалайырчыва, Дадий чыгыта дшыты!

Ауаса апхашара йакыа, Дадий, закыгы йымчываа, зымыа зырчыта агыауыжкыра йылачыву ачкыа рныла дшыан Ачкыа ацлачывата йымацзаркыны йхыа гыштшымуата дывагыара ахыа, ауи закыгы гыта хыхымыт!

— Дадий джыа гымыам, Азамат Ауи чыычыван дшахлатхарныс агагалт! Сахыбара арат агыыджы йндерыхыгуз дашахлатхарныс акыны, дызгягыдыз Пхызыргыа, Ухыргыыгынт!, уахыа акыжкыа хымыбах пашкыара чывагыварныс, ауахыауатгы йырчыхырдзахырыныс. — йхыват! Зарамкыа йхыа йызгяштшымуата

— Дзачы шахлатыа? Пзачы ахыбаратыраыа йунылауа? — йхыват! Азамат ачкыны йхываз ажкыа йгыарыныуа гыагышымыгыуата — Зны, зны! Ауи йухываз атахывахт! — йхыват! Азамат йымчывагыуата дмэхыанапакыаз лакыырдырак! шырчпаз йгы азынауа йгы аджыашара лакыа

— Йсхывади! Хымыщы Паурызы — «Уахыбара хырыхыла», — рхыват! йгыасшахыламы — сайгыдузма, шта! — йндерыхыгалт! — йхыват! Азамат йашыгыара джыауан йшалабыргызата йайтуата Зарамкыа

— Хыа, уара алактанаджы сурат, уахыбара ауи аыара йдуума, йгылауыхывауа йшырыхыгылауа? — атайхывахт! Азамат йгныжкыра псайспамца йхытнакыауа

— Угыай, Азамат, йауауа шчыпоз тшазыгыдырхынтыта, йхызыргыа Ауаса йнушта гыгымыдырт!, Хыанашылаакыгы Зарамкыа акыытылара дчынт! Айшва гыдыргылыргы йхыам ашхыа йгылакыырчынт!, Ауи йайчывахыгы, йара дхыдызхыачывата «сахыбан!» — йхывантыта чывагыарта гылырчыуам Ауаса йхызынахырыныс ахыаа абар йахыбара хыхыгалт!, — йхыват! Хымыщыны апредседатель дыркыныштгыра йтачызата

Азамат ачкышчыва маджьянква ддырхыччаэтикуэ ауат банта драйгымылти Руыс йтадырхаз уахыкни чышкнила йшнадырдаахуашла багыата драчнажвати. амаджьярни амшыркывари зайгыайыт ачкышчыва руыс шахьдырдаахуашыт ауи банта йшндыруаэгыи.

«Хайыр» колхоз ашны анхари абазари ашлашуан. Заман ауыра ачымсехьазтынгыи, аколхоз йалакказ унагивала йырхьазыта йанынхуз рхьантылдзахьан. Ашнычара амайрари алайыри зымгивагыи йырбун йгыи йхьарцун Ауат рахля йангипсадларыгы йырцлалаз агыргыьари амшыркывари йрылымцлуа йынхун, йбазун.

Анхэпчыва гыпква, анхэпчыва кыдакказ зымгивагыи анкывакыуан. Пагыта йынаквуэ ртшхьараагыи члахираагыи рауан. Аколхоз апредседатель Кырбыджь Азаматгыи апартячейкла асекретар Свидни Андрей Павловичгыи банта йыштаквуэ андыртшхьвуэ акышны рыцла галахлара дута йырпхьадзуэ Па айззараквароны йанйара йъанхуз архьа ашны ауат рычымкква апырхьвуэ йгыи согла апыртуэз агыьджыгыи раьара рытачлахуан.

Айсра йапхьахауа аскышква

Акыт йара йшашцал ашны ауи ашымтагыи абазара нхара шажьыта йгилэцлагылати. Апхынла зымгива рацкыс шажьыта йгилэцлалауа, аунагива пхыьсква ракленп Ауат амара глатшкларымцлскыва рыжаква рхьати. Акыт рыжаква ауатраква йырталта йрымгычлара ахьазла, аколхоз ахланачкн ашны акышны уахымыла йьатаркнлуэ. Амара аьарагившара ачла гилэцымцлскыва, акыт рахьча ажыхыьча акывар йтайнахьан. Ауат акывар йтысуэз адэхьыц ашны дзы ддыржывуанта ахыьрта йыкышжьуан.

Архьа рашьара йтыцра атахыьз апхыьскваагыи ачлессакваагыи асатырква йыртагыла, хлайтхива йрашвуи Акывардэ ауачьауыла уырта, йырхьаз ачыва хыьэчквуэ килэпниа шымц шарла глаладыргылычан. Амара агилэхара гланамрычогьаскыва зымгиваагыи рымшуыс йшалсуашыьз йазыгжыважвуи Арайов йгилэцлуата телефонла йгилэчважвати. Акытсовет апредседа-

тель Агырла Уасмангын аколхоз апредседатель Кыр-быджь Азаматгын гөжиажварала йрызшыртти Ауат, алинейкя глалархиванацйкыларагын йазымпшуата, ркидыртыкыа тшыркыадрывшы йтрыст! Агышджыгын йгөжважуауа акыт йтыкылат! Ауаса хабар чымыкыларархивырымыс арафон йшызшыртыкы заджыгын йгын гыазымпцат! Пынапдзас арафон йату акытсоветкыа йгын аколхозкыа рпредседателькыа глалызахыан, йара арафон акытакыт йту аколхоз апредседатель Кырдан Хланшым Азамати Уасмани дгларыдгылт! Аун йбжыкы нашдыбарак! ацлата ауат дгларцлглат!

— Айсра шгланшаз гышымыгласма? — хйва

— Пыачй айсрайа, занаджыа? Уалей, ймышхым глас, — рхиват! аглышджыгын гыланхауа.

— Анамыца фашисткаа хйкыраль йгладгыкыкыст! Саргы арагь сангладзагываца акйоп! йазымдыр

Ауат йарасахлатк! арайком атды йнардылт! Арайком йасекретару, апхыала аполитотдел ймыхуз Заузан Кыасым йакйоп! Аун арагь дгларалагат!

— Сайшчывакыа, ари йсхывауа акытка райхлара йыргладхыат! Ауаса йыарымгласгын акап! Уахычыващымта анамыца фашисткаа рыр хй-Совет кыраль йгладгыкыст! Аун ахабар гйвсахлатк! ахйа гыцуам аобком асекретар йхыатала сара телефонла йгласайхывиштара

Швара зымгйнагын хлара хйкыраль зынгын айсрала кыралькыгын йшашамхйалас йгын йшашымхйалуаш жадырнт! Хлара йхйтахыу тынчта, хйшыхата мамырта хйбазалара акйоп! Ауаса анамыца фашисткаа рыла мгыта хйшцлагылан! Хйтынчра пыртшырымыс, хйхонтра хйкыкыкырымыс ртахыоп! Хлара хйсовет кыраль аугла, хйшыгын дугын гланымхауата, хйхыахонтра, хйсовет кыраль ахонтра, аун ахчара тшазыштыхйхара атахыоп! Уахычыва йнанаркыкта, хйшыхарагын хйбазарагын агьа йаларыхывашара акйоп! йзышпшлагылуаш! Аун, йта дантамзагьлара, хй-Совет угла рымч йнадлауа ачйыву йдыррглат!

Ужыкы чыр кыапц асатыркыа йрылалта хй Псадгын алчара ахыазла айсра йцакыуш рызшытра йара ужыкыбырг йалагушт! Айсра ахабар зглакыахыаз шарадагыв акытсоветкыа рны йгладгылып йалагылан! «Йара ужыкыбырг айсра хйцарныс хйхыазырп! Ласыта хйшыва-кыа агвыншывыргывта аюсикомат хйшвышти!» — рхиват!

Дбар ари йснапыщы ашаъакагы: аун аклпнл бырну. «Интернационал» колхоз апрелседатель Яшенко Иван Иванович, райфо аунашвачпагы Хватлыш Аскларби дашагы йара араъа йшджылышуа авоенкомат йадгылта, айера йцакыуш йрылалырыныс йхырыхытырыныс йахынтл. Зымгывагы ргым йту йара аун шаклыу хъахыцхынтл. Айера йцакыуш глалыахуаш аъанл Ауат румыс дырхыанл Ауаса, «айера унарыныс уызшыртнтл», — хъаа йапыта ашаъа глехыртнащыкыъара, хъара зымгывагы хынартакыа хырыдгылазлара атахынтл Анхара апын хлымыс рыщла йщтынхара йгын йхырыбагыъара атахынтл Уахычъа уачышыла араъа йыгынакыу йхыуата, шардагыгы, архъакыа йрыкыта йынакыауа шардагыгы, анахыанат ахъачыакыа йрыуата ршардагыгы айера хыцарыныс арра йшхылышыртуаш гдырнтл Ужым дасу шынхарта швадгылх. Ауыла шыррачыважыуш, ауат йрашхыуаш швара йжжытырнтл. Глархыаракыгы, гыныцкываракыгы заджыгын йгылаылашыара гыатахым Зымгывагы хъазакыта, хъацлара хылата, хл-Псадгымыл алахы хъара йащхылазхынтл, аун багылата хъазгылауаштл Къыджыма швагалата хл-совет кыраль йгылагымыкысыз, анымыца фашистка ласыта йшалыхырыхыауашуш, ауат хъадгымыл хыйа йшыкыхыцахуаш хъазгылтл Ауун аклпнтл, зымгывагы швымыкыа шарыдгылх Унашыта йаъазлыуш шырмышы!

Аун апын хабар чышыль псе йспа йшыкывузма шта? Азаматгыла акыт йгыламдзаскыла, айера ахабар рапхъа йгыла, акытгын йгылаталтл, архъагын йжжылтл. Аджыамгылат йгылагынгышырачываз гжжыважваракл гларылентл Ахъачыакыа зымгывагы акытсовети акылхоз апырвалени ргдыз анахы йалагылалл Анхымыскагын агылакк агылакк лыны дыгыуа, йгымыджыауа йхыгынахыа дылаыгылауа ахабар чышыль амщыргун Айера зырхыауа йгылапыщылуа бонтл йгылазгынгыгъакыуз ахыбачыа зынтл нашхы йара глархыанатл Рыщла йащыбачыазгы, аун йгылапыщылуаз абгата йзымыдыркыуз, ахыбачыа тырмыцырчпун. Гычышымырыныс йалагакыузыгы аъан. Эшыкк ахъазла аун ахабар гымыхы гылазымырышыкыузыгы аъан Анаса йгылазгынгымызыгы, араса йгылазгынгымызыгы аун ахабар чыгыа, ахъазгыванцл йшабархыгыванцл акымыкыла, зымгывагы йгыларылахуата, йрылсуан. Пара аун атшын акыт йауата пщгылы йрызышырттл Ауат апыныгыны

кырылыкы рханы Ауат ашыгылыгы — Гьатарга Асхлад, Азанч Кърым йпа Мурадин, Чагва Сахлата йгы Лгивамрыч Мхлмат йпайцба Назир ласыта акытсовет йадгылт! Ауаъа йатахлыз ашыккы гларыртт!, ршыккы йцахта, тшырглышчата йгы мгивафачлы гларыхта ласыта йшглайхуашыз гларархлт! Асовет асекретар Дзадзу йхъатала ршыа йпасата ашыгыл ршыккы дцумцара мгива йкышлыккыш рыхъазла йадыргалра атахъккыз райхлт!. Лгивамрыч Назир ахыга дакелшата чва йкуан. Пшйархлбьртуаз, аун йара йа-йархлбьз анны атиккыгын шацлахъаз ахыга гланжхт!. Ршыгын ддымыслхуата райша акытсовет дадгылт!. Гьатарга Асхладн Азанч Мурадинн анартхъ сатыр бжыарккы бжыартуун. Пшызшыртуаз анрархлв, абыжыгаганъа йырцлахъаз атиккы тшыркыдршышны ласыта тшадыргалырныс йглабгьалхт! Ар Къамц кырылыккы ахата йглайхлвацахы Чагва Сахлата ршы даъан. Аун дглайхшцтара мчыбжыккыгын гымщлысыт! Анхара гьажыккышцласыт! Асовет йшцтагларымщтнбккыа, ран гы алимртыуа, йшшызшыртуаш йдыруазшва тшаднгалуа далагахъан Аун йшвыцфушыз вчглышчаккыа, йжаккыасага йгы фачлы этайцфуш артмакъ глайаут!. Ауат ашыккыккыара ахъахъ йккышцлан асовет дыглт!

Йшгларархлмъ алш ашыгыл чкышнчвалын ласыта айытсовет йадгылхт! Ауаъа ашмуандыр йхъазырхъхъата йгылан. Рхлалчыккыа ауандыр йапырцлауата асовет апредседатель Агырна Уасман атдзы дгладжылыцт! Аумгын артмакъ цынхъыта машаккы ауа-удыр йгланицлат!. Амашаккы клара таш. Аун йхлват!.

— Зны швымгажыажлан Акъотыр йгы Дарартакыт йауаккугын ужыбырт йгладылдушт! зычгыва хлцджыккылуашт!

— Хы, уаргын унайума?—йхлван Мазан аун ашцлат!

— Щта, снамиккыа, араъа алаккыа сыршуа сглата-лушма? Сара йахъчлвашымта арадон хланизшырт са-хлвахъан Телефонла йгачыважышцтара сахлатк! ахлв гыцуам Алхъа йызшырткыауа сарын срышарныс сдырхшпт!

— А, западжъа, шпышын йрымдыруата ауаса йау-

ума? На уыгъта ушджыккылуа шаны йраха! — йхъан аун дйыдгылт! Сахата

— Ханы заджыгы дгъаам Ханы дарты дара лабарга бачибара йан йджыккыт. Съааз рдырхт. Дара ауат шаам сара сыхъаз агалагы ршца багыт. Хан дшауу гъумдырхума? Адуней ахъалжауа дчлшшуашт!

Айсра йцауата ауат ахытк! аплъа йартыцкъаз ачкынычаква ауаса. йрымдырлакыа йгъацдыркъан, йджыккылт! Ауат шарымдаста йухыа ауашт! Дарты ркытлагычва ласыта йыркъыщра ртахын Ауат ршуа заджырагт рыладз рымбара йгы аун дара арынашкыйара ахъазла йгъжважвауа ауандыр акыт йрылдыркыат!

Уадыргъана, мчыбжык! аъара анахъыц! Ащхъаркчкыш аны наасера атагъаншахт! Ауат мшкыла жибжыгы айсра йнардаст! Аун атын айсра йдырцуз йрылан Шабабарга Зарамыкыгы, Шагвал Хамыгы, Саралын йа Магъаруфгы. Аун агып йырчархыа йнардаст! Ршыкка йрыдрхылазырыз йрыджыккыргуз афачкква ракымыкывагы, аколхоз ачлахъварыдырта аны йдылауаз йауата, гъоба-гъоба члахъа гъаждук! аколхоз ахъыла наасчлвта, заджыпхъадза йартмакъ йтарцат! Кырбыдж Азамат йакыт ауаса унашната йызчпаз Рыпата бзи злата йдылауа аурыш члахъа ласы йыгъум «Йджыккылуа зыгъагы аун апш члахъа хъазыр рышетла», — йхъат! аун багыата

Ауат ажибжыгы хъача акыт йтаз зыгъагы йнардаст! Акытсовет алахъ аны хъмарра ду аларгат! Йджыккыкыгузгы йназдаскыузгы гъахыт! йкыашат! Зыгъагы нашкыйара гларнымшра йаштан. Айсра йшакыуз райщчакква ракымы йуысыз. Айшча рыхъазла ахщча радкыс гыпшкыгы, гырцхъагы, гышхъалыгы гъаам Ауат райщчакква шырбауа ашта рхъаква зыгы йгырбахуам Ахщча гыпшкккв райщчагълакккв калжыккыржыуаз рдыруан Аун рдыруата дачызыа, шта, хъхъадзак! такымыкыа, зыладккв зыкыуашыз? Дара ачкынычва багыата тшыркыан Ауаса йызтачъдамккв чылаккв эчкыапш-хъаз ауатгы йрылан

Аун йшгъаджыккылыз йапшта, мшкы гывыджк!, хъык! йрышйртга, мшкы заджызаджык! йхъазы

Ызшыртуамцара гюба, хла мала акыт йтаз ачкыи-
чваквагы йамажыс ачъачваквагы арра йызшыртт!
Ауат йрылан Гызмач Батыргьарыгы Защ Уалыгы. Ба-
тыргьари йганшаз айсра ахабар ачвахурта эрганы
даъата дглат! Ауи йара ауи атшын айсра йызшырты-
рыс дгвыгат!. Тшырхлэзырмэтхлэ, дызшыртна-
цлкъара чыкы айхлагы аглэст! Защ Уали, Дыр-
гыгы Наныра, Хланшывт Мстафа, Кмыджмард Хыз-
гьари, Арскан Маджид, Шабабарга Мухларби айс-
ра йацрызшыртт! Алыгажыкы, ахлэвскы ачкыи
чва тшыткыа йгы ахлэссакыа раклэп! акыт йглатахэз
Айсра йдырцакыаз йрыкалата акыт анны йаъахыз
хлэв пцыглэкл раклэвн Аколхоз йдырхлэз, хшы глэз-
мырхуата йынкъырцуз ажв хлэвча аччуз Сарауыт
Хлэсана ауат дрыуан.

Сарауыт Хлэсана аджыакыкыата даъан Ауаса йну-
хлэварагы ауи йакылыла бжарак! йымата, йа ахыры-
къарак! йылата гьаклэмыэт! Данхыцыз йгласлары-
шывта, ауи аджыамглат члвагывак! дрылалуа, дрылцхуа
дгъаъамыэт!. Ауралагы йыпшца дтшкларазтынгы
ауаъа йтшкларайхуш уыс глэфауашын. Архэ дмкыта
дынхузтынгы, «ар англайуаз Быджьрглэ чвагъоун»,—
хлэв ажважыта йшырхлэвз апшта, зымгыва тшансыр-
шузын йара закы дайпанашуун Ауи уагывкъарыгы,
закы дгъамхлэушыт! Уйыхлэваргы йара ауасабырг
апшта амаль йауата, закыгы гьглаунтуашыт! Акол-
хоз йачлывта йхчуз ажкыа рыгъазла, хлэврта бзи
глэфаута ауат бонта йырхлэра, дзы рыгымырхара акы-
мкыа, датша айгымгларэагы хлэвырагы гьйымчыт!
Ауат ажхлэвча рхчара акымызтын, датша уыс аъата-
гы адуней анны йганшустэагы йыгъхэаймшцлэст!
йгы йыгъхэаймшцлушыт! Айсра йаншата, акыт йауу
ахъачвакы арра йшызшыртыз ауыгы йдыруан Мш-
кы ауи йхлэвча алакыыр йылайжыи йхчуи. Паргы
ауи апшта йадэху анартыхэ ажкыа ауи йглалайымжы-
уа аглывна дгылан Сарауыт Хлэсана арра дцарныс
дылазшыртуаз ашъа арафон йглэтыцта йглайхэата
акытсовет асекретар Хлэсамби йман Йанглай атшын,
ашъа ауи йнапывцлафыршварныс дгъахамдэт! Йаш-
таглайуаз ашынтагы йара дгламгылэскыа Хлэсана ажв-
хлэвча ачлэврта йтцахэанта, шажыта йыгъйызйым-
т! Йара ауи арафон авфенкомат дедгылмырыс йаъа-

хыз хычкы ракыан. «Дымгожаажвадзакыа тшаднагалтй, йтгйачвагы дымдэлычывата, хычкы тшкышарыгы бэндэдзат!»,—йхиван аун ашыытга шыва Хясана ажыкыа райхуэз йзигатй «Закы акывызтынгын йтарала ажыкыа эхчуш дэтша заджы дгйарауыл йшнасаркыу»,—хыва дхыыштй Хясамби

Ауаса Хясамби аун йгйайайхыырныс дмалагымыгыу дачысуан. Аун Хясана дшачакваз йдыруан. Абригадир «Хясана ажыкыа ухчуштй»,—хыва йанйайхыва йара хыычкымы найахыш чвахыыхра дцатй. Уащыхыван эны «Хясана, абна чшгара уцара атахымы!»,—хыва йанйархывын, дгымжыкыу араса йгйайайхывтй. «Хы, абна сцара ахыва уыс сымачкыа аурам сбжыума? Сара абна сцарыкыан, дзачымыа ауат ажыкыа эхчуш? Йхырышылуэ аурам йбжыакыу цараглатй» «Айсра уцара атахымы!»,—хыва йанйайайхыварагы, йанымгйалдзыуа закы гйайайхывуашдидыцауа, Хясамби Сарауыт Хясана дйыдгылтй

— Салым алейкыым! Узбачыватй, Хясана!—йхиван Хясамби, дгйазтшыжыцкыа атшгын шйанкыла йымата аун дйыдгылтй

— Угйайгва, угйайгва, Хясамби! Ачывыа, ари архадудза угйазгыз?—йхиван Хясана аун йпанкы гйайкывтй Арат ажымыжыдакыа рынгва уахычыва йгывдзыхуам. Прыгыру гысыдырам Шымыта йгйатсцангын аба ари йшубауэ апы йаншамсуэ йхывтй. Йгвалачывадзыхуам Мачкыны хывара агыахадырлэум.

— Палачывахы! ауатгын. Йабауыцтййуаш? Йуысу ауат гыракыым, Хясана. Анчыва угыыргыауа угйайыцтйхтй Айсра уцара атахыыта уычкыла шыва гйайтй. Аун уыстырныс акывтй араадза сымумштагйайыс,—йхиван йджымы йгйатыхыэ ашыва аун йанраутй

Хясана йчывазгын йызкыашывазгын Хясамбий йгйайынымгывуата, дымчываста йнайахыыт ашыытга шыва йайыырбауэ йхыватй

— Уыыгывадачатй, сашаду Хясамби! Ари аныш шыва гйарыртуамцара хкыт ахыачывакыа айсра йрызшырттй. Ари аныш шыва гйазрымтуэз алыгажыкыи сарй хкыкыан Йажыкыааз ажымытй Ауат абауырцахуа? Ауаса, закыгы сымхывазтйхыва, саркыкыауа арат ажыкыа шехчуэ хывацыва! Саргын ауахыауат сраншата ауат йадырцаз сыва-

хоз анны йауу аглапсаракка эмбауата айсра йцата
лбджьар аналыцлакита, агъа йпшлагылкавч раклын
Йауу ухварыккын, ауат ъану айсра, ага йбаргьытты-
гын, ахы гларыкшварнысгын кјара шаацївамгын — йм-
алгылаз хъацїа уысын. Йара уахъгын тшыгын ймач-
кїва, апхївыскава, ачкївынчва тшыткава, алыгажкка
дрыхївауа, драйбжыауа акыт дгїатахата дтан Аугїа
нйрхара атахын Гїынхарныс тшдрьгїапсарныс рта-
хъымкїва, аколхоз анны заджагын дгъаъамыстї Ащ-
хъарктчкївын аджъамгїат аун йгъапшым Гїмачїгївыз-
тынгын ймайрамыз ауыскава рырхъйара йажмылуал ра-
кївын. Агвадз абкъара энджыккырыцїа акырыскава эба-
рабан йтазрышвуашыз дырмауамцара, йара Азаматн
Архип-лыгажон гївахъа-гївынш тшвымырсахуамцара
йынхатї Абкъага машнна гъашївдымырстї

Апхївыс шїакка Амннати Цонн абкъага керыс арт-
уа йалагатї Ауат абарабан йтанамхївара ахъазла,
Архип ашамкъакка йгларылыкын, йазалху мъа рн-
дзахтї. Амъа рыбгъарцїунта, аун йахъаз агьыргьыр
айшыста йгларыгъыгъааз ащеп цїагїа йашїадрышхуан.
Керыс абарабан йашїазцїаз, лпакхъла йшакївынч тшы-
налыркъычїазаркын, аун дгїашїанакїуан. Аун акїшым-
харкын, абарабан йашїашваз, акерыс аун тазрышв-
уазгын дацтаногарныс йшваратїваран Ачуандыркка
ацїлазхївауата йынхауа ачкївынчва хыцкка шта!

Ауат руандыркка тшыгїара рнырсалта йанджы-
ккыдра, йъанадзуш йнадзананцїыкїара, уылакка рхъу-
мхуа уырпшлара атахынї Йауу ухварыккын, амгїна
ауыра амдара рылсын йгъырзычїахуам Гїоба-хпа ки-
лометра ахїа амрымдаскїва, ачва йсанауахвнтї Ачв-
ккагын ауандыр йанчївалу йбжын шрымгїахуа, йым-
гївахъыцїнтїта, амгїва атнны йхївауа йгылапї. Аун
атъыгъварартакка рнын ауаса йучхїапї Алагъь йанб-
гъалуа йа ацїла йаныккосуа, ачкївын дымвызтын уыгъ-
хъымчївама! Ауат амгїва закїгын рызнымира ахъазла,
араса йглархъыцїтї Апхъа рыцїа йтнндыру дсакъуа
ачкка зрымгївайсуаш ддыргынтї. Акїта рыцїа йхы-
цкву руандыркка тадыргынтї. Ахїбата йрыцу йуан-
дыр зымгїва рцїыхъаа йымгївайснтї Аун, зычкка
мгївахъыцїуа йа датша эджьакїкквата йгїахъшваккауа
ахырыдзахуа, йатахъула дырхъырыгїауа дымгївайснтї
Ауат ахыцкка ахъмарра йхънахта, русыс апырхъанї

гьалугагы гланшти. Адуней хьышта, йсабийыркьивата йыкьу зьмгьивадзугьы уьс хьадата йаьата йырпхьадза-уа ахьнарра шакьу зьмдыруада? Заш Уали йнахьыц Шатьыщи ачъзаба Шамисат лпа Хьамидхьыщи атш кьивара йхьнахьы мыш хьалагьанц^ак^и адзы йтан Рычкьивагы йац^ах^ивата, адзатшы йчыщ^иьсуа йгы-дан. Пшпак^иьз ахьыцра дшамк^иуашьз Кырбыджь Азамат хьачва замач^идзахаз аколхоз аьредседатель?

Зьмг^ивагы рпсы зрык^ивазьз айсра йг^латыц^иьз аха-бар ч^иьхь атажв чъзаба Джьанчыра Хаджьат лыхьы-зла йг^лайт^и Ашъа акьтсовет анны йхьырт^иьн йап-хьат^и — Паныз гьшардамызт^и «Бара блп айсыг^ив Джьанчыра Мух^амал, апамыца фашисткава хьыцлара йылетп дьршп^агыла, ч^и-Псадгьыл йчъауата, дг^лар-щыт^и». Аун ашъа атажв йлызтырныс зылшущ дг^лань-мйаууа, г^ымышк^иьн асовет анны йрыман Аун Ха-джьат йлырымтск^ива, йара аун ашъамыжда йапштв, датшагы г^лоба асовет анны йатаг^лайхт^и Ауатгы йам-налъажьан йырныз. Зекъва Муратгы Цагьа Х^азрат-гы айсра йинштарегьн шардагы гьаг^ивымсызт^и Ауат айсра анны йшг^ларшъз ак^иьн ашъаква йырныз

Ауаьа йучнахуаз гьаьахьызт^и. Ахабар ах^ибачва лы-гажвкьак^и рлымх^и аьхьа йтадрьст^и. Анашхьйара шъаква йызг^лайкьваз атг^ачвакьва йыртт^и Аштъаркт-чк^иьн анны аун атшы йтаз арьщ^аг^лара зхьаштыл-уаш дгьаьам Джьанчыра Хаджьат дьабзззвуа акьт-щышъва уг^лалагата, Цагьа Х^азрат дьаг^агварамыл-уаш ашп^и^а хьану акьтхьандза ч^иьмуара ду ахьагылан.

Йара аун атшы йг^лашларьшп^та йабарк^иьта мыт-к^иь гьаг^ивымсуазарьызт^и нашхьйара хьабар энп шъа акьт йг^лаьмуата Архьа ихараква йрылгата йунхьадза ауашта агьны г^латинац^иьк^ивара азасамца йцат^и. Агь-ны аьг^латал аьнахьанат акьтква рпны йшырчпаз ашп^та, аун акьт ах^лассаква а-МТС аьхьара йырщитт^и Атрак-торкьва йрыланхарныс йаурышхьарныс йауашта тшг^а-щт^иьхьыз чк^иьничва кьомк^иьн акьт анны йаьан Ауа-са ауат зрайгөгьа гьамуашызт^и Йауырахуз айсра ан-ны рыскьны пхьадзара шпалдзауа ауатгын зшп^ртуашьны-та, атракторкьва нзырхара даьамк^ива йатаг^ланхахуа-шын Аьредседатель Кырбыджь Азамат ах^лассаква ат-ракторкьва йрыланхарныс йаьйыргьышхьваз дайгьыр-гьаьхт^и

Яглаталыз агъны, айера йапхъахуз агъны, ахъта
рыцлагын баргымра ашгланаттI. Арахъ рыгыншцIгара,
йгIайуашыз агIанын атшазрыхIазымра ракIнымкIа,
аколхоз датшагын хачIв ду азгIадыргылтI Аун йачIы-
та жызгыншцIандыркI абагыларта-тшылхарта ъарушхуз
аппы йынарнымс йырштира атахъны. Уандырнпхъадза-
гын гIыджь андара атахъны Аколхоз апредседатель
КырбIджь Азамат йкъа рыцлагын йаннакъшы аун ап-
IайбархIв акIвпI Аун хъоныра ду даталанарншвахтI
Аун аъара уандыр адгалра гьбаргвымызтI. Ауаса ауат
йырцIархIнуш атиква ргIаура аколхоз ахъаз швабыжтI
йбаргвын, йуыс дууын «Хайыр» колхоз йрымаз атшкв
райIларадза кIвдыртшта арра йнарахатI. ЯгIанхаз
яханIвзпIчIа йгIалыркIгIата тшыбжъахъа акыт аппы
йгъаъамызтI ПшаъазлакIгын жвауандыркI адыргалтI.
Йатахъыз аъара угIагын рыцта ауат -йъархIваз аппы
йцатI

Йапхъахуз аун агъны аколхоз арахквэтын ауаса-
квэтын бэнта йыгыншцIыргатI Райшата йухIварыквын,
аныхъанат ауыскаа йгIарыквухырквын апредседатель
Азаматгын аун аъара арахви ауасакви рыхъаз дгым-
гIансатI. Акыт йту алыгажквва, йнаскIьалзахъата йа-
къавэнаадзара йынахауа йатаджынквырцIахтI Ауат да-
ра-дара тшадрышлын арахквэтын ауасаквэтын
нкъныргатI. АпхIомскаа атшквва, ачквэ дырчарнымс йа
арахви ауаси нкъвыргарнымс уыс гырквдмырцIотI
Арахъ акыт аппы шыжъхта, аколхоз йачIоу ашхъа ар-
гванш аппы йаъу арахквн атшгварти йрыцта йынкъны
згауа дара ауат алыгажквва йрапшкваз ракIвпI Аза-
мат дрычIван, ауат агIапындза, йара йъаныз ашхъа
аппы, амлыккквва йгIарылыркIгIумцара, жьыгIв уан-
дыркI йырцIархIнушыз рбжъатI ЖьыгIв уандыркI йы-
рцIархIнуш тшыта йгIарылахIара аколхоз ахъаз
чдъара йгIанымхауата йкъару дууын

АгIапын гIаргвандзахъаъан Заш Уали агоспиталь
дгIатышлын дгIайхтI Аун дгIархвын, Арра аппы къыр-
лыкквэ йэмнхахуашта дырпхъадзан дгIаршцIидзаттI.
Уали йарма напIы чIваргIоакI йыгIыымхъаахуазтI йгън
дтIачун, Аун йышцтаъ ШIабабаргIа МухIарбигын
дхьыта йщапIыкI шIахымкIаоз дгIайхтI Ауат акыт йап-
гIаталх эмгIава рацIкIысгын йгьыргъаъачIваз аколхоз
апредседатель Азамат йакIвпI Заш Уали, йара йылаша-

уа йхарагивацала дгланымхауата, аула хайтхива йзы
нырхушын. Анахъанн, Мухларбигьн, аколхоз йаму
арахъ йнапым йяцлацлара ахла гьатахьмызтI. Уахъ
гьн тишынгьн анищлуа, ацхъа дыгылакымцлуашызтI
Дйсра йглатьццта зыныкьа йабгата йглахъынхлвмхыз
Мухларбигьн Уални акыт зымгива райкомргьуи.

АгIапым архъа нхаранва злагIаджыкькьылуа чва
гьваранI. Аколхоз апынгьн ачвагьгьвара джыкькьырIатI
Адзын йанчвагьгуз апшта, атракторкьва йрмланхара
дрымакькьла йыгыгылахьмызтI Хпа-хпа мзы йадрьпцъаз,
ацхлвмснакьва атракторкьва йрыкькьIватI Ахлвсса ры-
хъазла йбаргьвызтынгьн, ауат атракторкьва акьыжкьва
йгIартырымцтуа агIахIагьвара ддырчычпауа йырзыныр
хун Ауат рыхъазла йбаргьвыз, йырчыччулуз атрактор
мыждакьва раларшвахра акьын. Пырчыччууаз атрак-
торкьва рыцалайыршвахуа, атракторикькьвагIагIагIа
Умар ауат дрыцын. Дун ага дахIвазтынгьн, атрактор
бригада аунашвачпагIагIа МухIаджыр йапшта, арра
дльмвшIырымтI. Атрактор бригада аунашвачпагIагIа Мух-
Iаджыргьн, йыгIваачва айсра йандырма йгIашIары-
шета, йбазартахаз архъа йгьн а-МТС арчIаджырта
ракьын. Дун йптууаз атракторкьва дырхьпшуан. Ауат
йрмланхарыме йауништхуан. ПыркьоптшгIуа адгалчIа-
кьва, а-МТС йаъазтын йгIайгуан. Ауаъа йаъамызтын
йаргьвану аколхозкьва ртрактор бригадакьва дгIарыкьIа-
шун Дун адгалчIа гIаймаууата дгIахъынхлвмхьмыс
йгьн гьамуазтI. ЙгIашIагIаста йнымхауа йгьлаз атрактор
ласьта йчнахта йауништхара атахьн

Анахъанат аколхозкьва йгIархьмшвауата, ачвагьгьва-
рагьн ажилакьва рлацIарагьн бзита йалдыргатI. Абыжь-
гара ррыласра ахъазла амаль бан рыгала кьатыр йгIа-
рхъашьцтIа йгIардыртI МухIаджыргьн Умаргьн цан аун
йапшытI Ауаъа асатырбжьаракьва тракторла йбжыргь-
гун. А «универсал» трактор хьыц быжьгагата агIба
ашIадрьшвуанта гIальаматта йалабжыргьгун. Дара
агIаждь йцхьрыгIумцара ажнй абыжьгагакьва ра-
шIарышова йчпатI. Дун ачпара гIомышкI йашIын Йа-
нишIатIхIагIа аумс уацIмхъван йшпарыласI Трактор за-
джыкькьла ацсншы тшы шIархIвуз быжьгага гIважес
йырзыхушыз аъара уме рыхун. Абыжьгагакьва рыш-
хъа мгIакьва эмакьваз рыхъазла аун швабыжта йумс

хъанган. Дзачлэмэла ауаъа глэпсара, баргыра глэпс-
рыншуаз?

Аун азаман хъанта уандыр ацлэхлэата йглангвайс-
зэстын, аун глэпсуа дшлыгажну, дшчкловнтшыту йа
дшпхлэмсу убун. Акыт хъачва гьтахмытл Аун йгладцл-
ла ауаъа йара скишыклэ зымгивагьи анхъала йрыма-
чыз акыпшыраква гларахотл. Алыгажиква шлахан, ач-
кловычва хыщква ласы хъацлара глэштырхуан, ахлэс-
саква райщчва ртара йтагылуан. Аклядыгкэва рпны
йгладшарышота архъаква рпныдэа дымгивэ ркыпшыра-
кэвагьи датшахан Айсра аклэшаунэщтара гьныза-
джомкэ ахлэ гьагловмэстл Уацлмхъвангьи аклядыгв-
кэа йрыуата шарла элэклэныршакваз агвараква, агъөса-
рийаква бжэхарныс йахалзатл Акыт апны анхъала
унагиваклгьи абна йцата ищба-хэба ишлмуандыр был-
члэмыта йгладзынмуаз дгьаъамытл Дара рпныгьи акыт
аргванкэа рпныгьи бна аун аъара йгьшардамытл Аун
йгладцлэ ачшлш йанта ишцлнхъадэа былчлэмыта хлэ-
джота йакыта, семычкылэджыпкэ, шыхлэ тшклараз-
лун. Ауат зымгивагьи асы гласнацлнкьлара йдрыхлэзы-
рра йахалзалун Аун эскыш апны ауат ауысква рчпар-
ныс аджыамглат гьахамдзэхтл Аун йгладцлэ агвара-
кэа гланьртшуамцара йырблэтл Асабиква ахьта йады-
ршуазышэча?

Айсра йглатшцлэ йглайуаз асальамшөвэакэа рпны
эбсыгичва рускэа шаъу гларыглован Ауат эмгьи
йгьырхъдыраштылуазтл баргырата йаъаквазгьи
«Хлэра хлэнайхнацлнкьлара амаль эадзэмула швлэпсара
шөвчлэ. Аун тшклэнашөмыргван, Гварагьи аунагивакэа
йрыглову заклгьи шөврмайгьдэан Асабиква ахьта йа-
шөвыргван, йырфуш рымажкэа йгланьжөмыжын
Агъэ далахлрмхъвэашата хлэнайхра зымгивагьи глэ-
хлэхлэ Пхъэду тшышөхчара, тшглэщаккыжнжэра
ракловл Пгын агъэ хлэнайглайуан шөвзынхэ» Ауаса
аклөвын йаргьи йшырчлуз, Айсра йаъакваз йырцхъры-
глауата йрылшуз заклгьи гьглэнырмыжыуатл Уахъы-
тшы рымхлэвауата йынхун, Аунагивэ апныгьи йрыну
заклгьи йгьамайгьдэуатл Йхыщквэата йрымаз асабиква
рглэщаккыжэра йашларцлун

Раднуа акыт апны йгьаъамытл Заджэвгьи йгом да-
кыжкэаклгьи йтыщлуаз айсра апны ауыскэа шаъу

акішын. Ауат элардырува, йгладуваз агаетквэ рэкішын
Диамыца фашнетквэ рырквэ Ростов, Харьков городквэ
паргванквэ йгладзэра рылшаті Рыцла ацшэра эмата
акыт йтакэу рэкішні аун йгладшыцуа эдыруа. Агьэ йыр-
квэ хікрэаль адгьыл шэрдэ ркіра шрылшахьалгьн,
аун йгладшыцуа ээчбуугы глэзгьынгівуа ахібачквэ ра-
кішні Акыт йту алыгажэ-тажэквэ агьэ хікрэаль дшы-
рчвглэталыз, рыцла ймыларылэрчлэахьэз акыт йлэйта
йбэазауа, ахэкэ йауаквам рэкішні Айсра аугладжы-
кмыл, хмыэкіума ахлэ ахьымескнэ акыт йауата уан-
дыр шэрдэ айхэмгіва станция йшаті Ауат йрызната
пхлшыс, саби, тажэ, лыгажэ рынчлэвалата йгладхті. Ауат
агьэ йгладшнэпшыцуа, эбэазэртэквэ клэзрышэвта айсра
йгладжыкнэацаквэз рэкішын Киев, Запорожье, Дне-
пропетровск городквэ рэкішні ауат ъауакву йгладквэз
йрыуата, йзылшэуа, эмыглівагын аколхоз апны йынхиті.
Кырбыджэ Азамат ауат йгладквэз алыгажэквэ счето-
вод дрылата дангларылці дгьыргьэаті Аколхоз асчето-
вод айсра дьэшыртнштарэтын аконтэ уыскэз рынкь-
гэра эыхьэда йыкыэз чкшын тшыткі йэкішні. Ауыгын
дгладзылгахьу акыт апхьэрта апшкласскі рэкішні Ауат
дрьыцлэйті дэтша лыгажэ ъазакігын. Аун йзымчпауа

уыскігын гьэаамызті Этшын акыт йглэталуэз, дьэбэа-
зушыэ афатар анндырба, аун райша аколхоз ажыра
эцэн дынхауа далагаті Аун йгьнджыпні, йгьндымшы-
чнэгішні, йгьндырчлэджыгшні Жьлэлэцілага, бкьэга,
уандырчэрч — аун алыгажэ йзымчпауа гьэаам Аза-
ман хьэнтэ апны аколхоз шэабыжэ йызымбжу аун йа-
пнэцапні Агород дуквэ йыртата лынціра йбэазаэ ап-
хлшыскнэ рыхьэаэла акыт ацшэра рыцла йбаргьын.
Акыт хлэальэ абэазагшчэа эмыглівагын эхьэ эччэрныс
ркыт йгладквэз рыхьэаэла закігын йгьнамайгьэзаті Пты-
бгларамыз ртлэжквэ ршы йьэгшнэаэлушыэ рызгларэ-
уті Ауат рыхьэаэла рбылчшым гькьэарымчлэвахьті Пры-
чэз арыкьы йгьнамайгьэзаті Апхлшыскнэ рыжэквэ
йгларымырхуэз ахш апшырчлэ йштаэ, апхьэпхьэ ауат
йрызнэргыдуан Рьыннэа йглэтырхуэз абжагын апхьэ
йьэчлшыаэлуш дэра ауат рэкішын. Акыт йрылшэуэ, йры-
нэз закігын ауат рыхьэаэла йгьнамайгьэзаті, йгьпхьэ-
рымкіті

Айсра йхыта йгайхыз Зарамкын Заш Уа-
ли раклэмкляа заджэги гьглахымыхлыхсызтІ. Па-
ра айсра чыжда аналгуш аналву заджиги йыгыйы-
дыруазтІ. Ажалхоз апредседатель Кырбыджь Азамат
дганариназадзата йара анхын дакшынатІ Аун рыла
дзайгыгыуз Сольман йпа Плати Дыргыгы Наныра
йалнапа Заури раклэи Аглычкльычвагыи рахля
йазычпу ахъаца йапшта алыгакча йрыкочлвата чва
рхуан. Дара дара ачвахыгакча ртшбыгкча рызрыца-
рун. Аглыджыгыи, уахъгыи тшыгыи акыт йламыхуата,
рыца йхъару ашта апыи чва рхуан Анхара хьакта,
аун аъара йрылысра ахъалта, Азамат ауат датша
чкльыи хьыкльыи дращилатІ Аун атшкча рыццлай-
хьун, йрыцащилцтуан Панащырицтрыз ауат йырхл
уан, дэм дрыжвуан Атикча ращлыштра надзанащы-
кьара йырфушыз ймащлауан Закльыи ауат ахыгь аумс
йазычната, ахъачва дукча йраншта чва йасуан Аун
ажалхоз ахъазла рахля йуыс хъададзакчаз йрыуан
Агвадхрагыи гьргвандзахахъан. Азамат Заури Па-
ти ахыгакчала гвадз рхырныс драйгыгыун Аглыджы-
гыи атырнаумкчала ахыга аэклкьыга кырыс рызгак-
хушыи. Аглыкомбайнкля агвадз ахра йаназаману йз-
лымгауа йгланымхара ахъазла, тшы члалху ахыга-
кчалагыи йырхырныс рмуралын

Ауаса акыт аглычкльычвагыи шьва рызглайтІ Аун
ахабар анигла Азамат акытсовет дцатІ Аун асекретар
араса дцлглатІ

— ГьващаракІ шьшъакча йыгыгларыламшвамиштІ?
Ауат ймзшыртуа аглычкльычвагыи, сара йшсхъа-
дзауала, арра къырлымыкча рхарныс йрызшыртырныс
ужмыгы йгыггьам Ашъва бзи-бзи уапшы!—Аун йдыр-
уан аглыджыгыи жвагьскыша шырхъымиле.

— Гьващагларакльыи гьъам, Азамат Платягыи За-
уыргыи, йшлабыргыи, арра ймзшыртырныс рыскыш
пхъадларала ужмыгы йыгырыкышвуи Аглыджыгыи
жвагьскыша ртшыцырныс хпа-хпа мэм рымаркьванІ.
Ауат, сара йшгьлэстывиыгьлуала, йадрьпхъарныс йры-
шыртитІ

— Йамузатныгыи ауат ахмызкьдза закльыи гьара-
рымхьларкыи гьакльышма Ауат аглыджыгыи чва

шырхуа убанда. Рахла йшардазтынгын ауат г1вмчыб-
жык1ла ачахра йалушын,—ахла ашмц1ахуата, Аза-
мат псайспадза акытсовет атды тшг1аджымлнайырга-
хт1. Аун йгвасра шаг1вншарыз залжыгын дшмауашы
йдыруан.

Шат1н Зуури йара Азамат йцъатала йнайдаст1
Йаргын умс йымата арайон дшара атахьыц. Ауаца
дтшнг1ота дынцауата ачк1вмчваквва руандыр дан-
ч1валт1 Ауат арайон йнадзауата йбарг1оча г1атхт1
Аг1вмджыгын хпа-хпа туман аччата йрутт1 Йаирнтуаз,
йануа зак1ы йчпузшыва йхъа наркъвын.

— Пшашвахн, шг1вмджыгын, ажвахъч1вак1 швм-
х1вауата, йшвыстуа гшцардам Палыжадырг1айа?
Шъапхъауа ашны тав1мла йг1ашшыхъахыршмсыгын
аушн1. Пг1ажыг1мла! Шамыг1ашан! Бэнта шпанхъа,
швдырг1вын1 Пдзырг1ауа, йымг1ашцауа йак1вн1 йхъауц1у.

Азамат ачк1вмчва мг1ва йаныкомл, йуыкввагын
йбан, рытла йг1айырхаухт1.

Аун г1оба-хпа мшн дшркъвымц1уата датша г1вм-
чк1вмчватшштк1 ачахра йазшбжъат1 Йшсэбнйырк1ваз,
рабачва, райшчва йырханвуз ауыквва рбахъанта, ач-
к1вмчва хышквва анхара йашшахъан. Ауэса ауат аш-
быкквва гырзыршц1оруэт1 Пхвышчварк1ван Ауат ры-
хъазла ашшшымтагын йа йара Азамат, йа ажьнй йцхъ-
рыг1аг1в алыажв Къасым, йъанхуз ашны йрышцалу-
та ашшбыкквва рыздршц1аралун. Аколхоз ашны йырхыр-
шмс йырзыг1анхаз ачва ауат аг1вмчк1вмчва йырхыт1

Акыт алыгажквв

Алыажв Йг1вэчрычн Мх1амат ашшшымта ачара
аг1атшк1арышшымта йуатра ахъа ашны дшун. Аун йуат-
ра ахъа йг1аджыккомлуаз ак1вар йг1ахъышц1уаз
ашшымта х1ауа хъшвашва йг1вм ашшырчог1ара
бэн йбун Ауатра ахъа дшылата аг1вадахъла
дшшыт1 Ашшшымта йцкъазлуз Урышшыхъынг1ва
ак1вадырта унамырбауа пстх1важнп1ала йхъг1ван Аш-
хъа аг1вхъак1 рхъахълагын пстх1ва квайч1ва рхъагы-
лан Ажшц1квва аун дшхвшнгылаз ак1вархъа ашц1ахъла
алыг1шхъыц йаг1аджыккларту адзыцъ йахъахъвчар-

уа йквачкыуан Ауат ны ажыгъанд аквдза йхъалуа-
шызшва ахъахыла тшазурштуан. Зны хлхъомзшва
тшгладбгъарцлахуан. Аквар ацолара тштадрылдэхуан
Алыгаж гыгъомыгъард ду йылата руатра дгаласны
рдыз дызглайхуан.

Ауат ршы рыгыла лыгажв Хлатлутл йхлэмшкълэути
лаба къапшы ахъачымплытира йгъваз йнаплым йыцла-
хъанхлэуа дгалагваралтл Аун дангалагварал ашайыжв-
глангын блндэдзарала йагъвсхъан. Мхлэмат йтажв Къан-
нитат йаталырпахымз ашей айшва йатагланкылыргыл-
хуан. Агала лыгажв дангалашыл, йгым азгланйыргын
айшва дадахъайырчлварныс аун йайкълтл

— Арн ашей гланта йдырптахитл Уахъчлвз сшаъ-
кву гысыздырам. Йсыжырныс сгым гызглайуам Углай,
Хлатлутл, углачлвата, йащхырыжв

— Уалей, сара шейгын шсыжжхъа Ужыгын йата-
сыжжхитл Аун умсума? Ауаса апредседателькв аглаш-
джыгын ужыбырг арайон йаъата йглайхитл Памудэуа
хабар гларгтл. Айсра хлшыла йгларгванхэуата рхлвнтл

— Пухлауа ачлмйа, Хлатлутл?—ахла йзымхлэуа
Мхлэмат йглайаххъаз, ашейыжжга коплугъва йнаплым-
цлшотын айшва йыкешватл.

Агъалыгажжчвагын Къаннитат айшва йгалакылыргылыз
ашей коплуквагын йырхымсуата йамайчважвуауа агва-
ны йгладжылыцтл Агъамджыгын, глагварцлын агвашв
адхъа йглайуа акашцлэ йыцлэчну акочлварта йык-
члватл. Ауат гъамайчважвуэтл. Агъамджыгын айсра зыр-
хлэуа йгланшцлэуаз бэнта йырдыруан Аун йгларгвала-
наршвахквуз зыла ршлаков акытл Ауат хъарадзакл
йгланесглахта зыгвараква тану обхъомжв ахъах
йглакочлвахыз ауарбажкв йрапшын Ага хъара йес-
сглатынгын, ага ауырата йшварацызтынгын, таклгын
галадмхлэмыз ауарбажкв йрапшта йгланесадза,
тшдыркешвауазшва арымдза члвры йыкчлван Агъам-
джыгын ршапкв йрыцлэшхуа йхъомцуан Эчвакв
амара йырхынацаз ркыымжжкв рклалтакв, йажжыхыз
песглатлэм пхынцлгъвазшва, ршахвакв йрыкешвотхын
ачлмла йыдсылуа йклачхэуан Агъамджыгын ргквн
кларгваз рначвакв, акыт рыкчлвынчвакв эцлагылуаз
аглазав ду аклвын. Ауат дара амайчважжарагын рыгы-
квала араса йырцлвун «Хисабн чыгъвакв рылахъ

Йгланымшаз ачшыла? Ачшыла ауат рылачъ йану?
Ачшыла ауат йрынибуаш?»

Агилыгажочва тачиваз, йачомхъарамкйва шарза
мцйуата йглаквал, аквашуа йглатынхарата дзыхьомн-
чйакырта хвыцкй зурам анны йаман. Бабышквалкй аун
йтапан йцймуа рыхьинцйгйваквал ркхъауа, тштаркйва-
буу Мхламат ауаъа дчйвапхъадзагын, абабышквал
адзыжъ тштаркхъауа йбалун. Ауаса йгом йыняшвуу
Хабартагын йгыглатаймрышвуазтй. Аун ауат йыла р-
кшшватй Ртакхъатларагын рбыжыгын йымчхъауата,
рпахъ йишарныс, зны дрыкшймртй, йыгътымцтй
Йгйванхуз латарыкшймрчтй, ауаса хабартагын дгырым-
батй

Алахй балахйльажъа гйаквинцйуш абабышквал, уа-
хчйва швагйвкхъынды? Пшымыкйлашва ачшыла?—Йхйван
йпахъ йштйлаз акырбыджьптым гйаштйнжван дрытхъ-
шатй

Акырбыджь тшйт бабышкй апхьинцйгйва шйрпы-
ртаквал йрыкшшватй. Аун адзхйвынчйвы йыцйанатватй.
Абабыш агйлахйва адзхйвынчйвы йгйалкшмрчтй. Аун
ахйлабля змыгйва гйатнархйвачегйлауэ йцймуан. Пгйа-
рхйлата, адзыжъ йтыкхъата агварагынцйлара тшыдызпса-
лыз агйзаквал рпны йсун Аун анхьинцйгйваквал, ачва-
хъыхга аныквал адгымл йгйадхъуа йшаркшмуа анп-
та, ачгйва ймкш анышашшкйва йрыдхъуа, йгйахънар-
пуа йаркшмуан.

— Закйы чылымцйхтй Уабанганшаз араъа? —
Йхйван Мхламат аун дъасыз йгом йгйацйлашуа, йытхъ-
хъачйваз тшнэнаймрчхатй.

— Уалей йшчйванйван, шта, Хйатйутй аун йуцйваз
ахабар йгланымцйуа Йхйнанпымцйайа?»

— Аун гъакйвынна, шта, саргын йсхйвауа Пхйна-
пымцйайа, Мхламат? Айсра айсрапй Айсра бзы анцйра
йыгйанымшастй. Айсрала йгйайуа змыгын бзыра гыгйа-
гуам Аун дызгйайсуа йа хйадгымл йа датша закйы хй-
кшхьырыныс йтахьынпйта акйвпй Пшпакйу уара йуцйву
уадгымл, угынхаквал акбазарныс йрызгйанужьуаш
уадгымл унчйшвата, датша заджъм йшйутуаш? Сара
йшгйастгынгйуала, ссыс тата аун заджыгын йыгйымст-
уашым Аун акйвпй сара йсапш, уара йуапш, саби,
тына дызму змыгйвагын шаъу. Змыгйвагын аун акйвпй
Ймрхймуш Ауаса айсра рыцхйлагйларата йапшмылу уаргын

сарсын бозта йыгдырнті. Пара ужыгын сара йыгыкхъ-
наштылсті, айсраква рини йдырдата хікыт йгіамнхы
ачкымычваква. Алхъа йаъаз айсра хікыт йауата
пщыгів дырцаи йгілахъынхлывхыъ уаргын йудырнті,
эджваджыкІ йакІонІ Аулзет анларгуаз эъарагІов
алэдэкваз угвы йгіатаршвахетІ ,—йхІовун АлатІутІгын,
йхъа йызганІтІымхуата Лгіоварычов МхІамати аун
йтажов Къанитати рлайцІба Назир акыт йауата зыч-
гІва рапхъа айсра йцарныс йлжыкыылквуз дрыцар
дастІ. ЗыкІ аъазла МхІамат йгвы араса йгіанагтІ
«...аун шпаъу, занатъжа? Ахъачова дуква шъу, ауат
ачкымычваква айсра ачІшыйа йыздырцауа? АчІшыйа,
ауат ацІейква йырзычунуш?» МхІамат йыхъазла йпа
Назир йтгілачова анны дайцІбанта дйымасабийыркІован
УацІыхъвангын, йтажов йлимыргІанныс ахъазла аун ара-
са йгвыла йатайхІвахуан: «...данымшІыртуазара, аун-
гын дхъацІлахата дырхъадантІ. Мгіова бон аичва дыкы-
цІатІ. Насып хІымалтын, дхъацІлаханІ, хІыгыгІайрыпха-
шарым Анчов дабга-дызгІвадата дхІызгІайгхтІ »

ЛпайцІба Назир арра дшымшІыртуаз аун ласыта да-
дгара шатахыъ анлархІов, Къанитат такІгын гІалгв
нымгІовхуа, дхІымыгІвадза днатІ Аун змыла дгым-
чІвутІ Алхъа ажвата йгіалшІыщІызгын араг ракІонІ

— ПачІов айсрайа, сарацІан? ПабакІову аун асаби
дъаууш?

Аун лхъанахыгІова айджыраква цІолата йыртачІваз
дылаква малгІалгуа дхІынхІовшІынхІован, ПылхІову-
шызгын йылчпушызгын гылымдыруазтІ. УацІыхъван
лтацІчваква гижважвауа Назир йшөйцІуш, хъата йщ-
джыкынгуш шадыргалуаз гөы алттІ. Аун йгіалархІовыз
щІацІбыргу хъалцІатІ. ЛпайцІба эджъара хъаракІ
дджыкылырныс дшадыргалуа гІалгөынгІөытІ УацІы-
хъвангын лгөыла йылхІовун: « .аун шпаъу, сарацІан?
Ауаса йгіацІдыркъъата, гІөынгІогІөыс мгіова хъара ды-
кыыржъума? ГІганша ачІөыйа?...»

УадыргІована атаца айцІба йгіалгылыъ акөтІушкөва
лбатІ. Атаца ахІбагын йлырпхэхъаз адэчуан аджваха-
шыс анны йгіалыргылтІ. АгІвтацІачвагын гижважвауа
акөтІкөва дрыцхІовун. МхІаматгын йхІалъдзанкІова, йара
йгіайгылыз амшІгІвакөва амца шардата йакыцІатІ.
Ауъа акІөвІ Къанитатгын дгижважвауа даналага.

Лундирга ауыра ауацала ЯгызнымызтI ауи лаба,
лайшчааква, уацIыхъван ахъаца, уацIыхъван ливацIба-
чвакка мсIва йыкмылуата йъадзадылгалхъаз. Ауат
радгалра ауи йнакIомыллакIгы йнасаркIвата далагалун
Ауи ахъазла йанатахъхара, йгIалахъуан артмакъ йтал-
цIушIа ашвыргIва хIазырын. ПхIазырын ажыргIвакка-
гын ахIакъытгын. Ауи йанкыльайызгын рыцIа йанаба-
намырхъуагын амаль гIалауан: уасазаджыкI ахIа ры-
ныцIатынгын, ауи ажы йауата, жыдзакI дьргIвара
аыллыршун Пырхъуа жвааджыкIмзытынгын, мчыб-
жыкI гьагIылыныцIуашызтI аш асепват йтымгауа-
та, ахIкIы шхъыркIву ашымта йхъылымхуата Ауна-
гIва рыгIана ауарджакъ ахъымбылкова йнакIомыллакI-
гын ашвы рыкIын. ЛгIва рыцIалрысуамцара йлыргIуи

Ауи ачымыла хвын дьргылын, ашаква гIакIнылхтI.
Ауат йылырхъымхIвуа дьршымтI АхIиспа цIарала
бьлгыгытIа, йылырныкытIа. Пара ауи асды алыгIвара
дхъалын жыдзакI гIакIнылгатI Ауи агваны йджы-
зылган адзашIырыраква, ажышвакцIаракова дым-
гIва дьрбжъапшуамцара йылырныкытIа АжыргIвагын,
ашыгын, ахIырджыын йтаз ахIакъытгын артмакъ йш-
тарыцIуш ани асоль йгIакылыцIатI УацIыхъван, лта-
цIацIаковагын йрызхъалыныцIауата ачвартагъын йгIакы-
рыцIахъаз лпа йишныцIушыз йчIомычаква такIы-закI йгIа-
лахъуа дьршымтI. Ауат шIарыкыгаа гьрыцIмытIа.
Ашымндыкынара йгIатылхын, шIарыкыгаа шIыцIзакI-
гын, ачвартагъын йкымырцIаз ачIомычаква йрыдзхъал-
цIатI

Назир, джыкымылуата ашцIа дашварцIуагын,
агваше дIныцIагварцIгIвацIатI Ауи тшангIалыкIейыр-
ша, агара дьларкIвезшва дьлбауа пшкадза йхъа гIал-
шцын арасагIваца йалхIотI: «МсIва хайыр ашчаа уы-
кыжытI, ссаби» Лпа йылзаушыз ауандыр кагылазла
данджыкыныл атажъ Къанитат дьагылаз дьмыланхатI
Ауи йчIыврхъа быжыкка хIампIладжъ улынта агын йгIа-
кышун, Ауандыр джыкымылнацIыкынарагын лпа тшъа-
гIалыкIейыршаз ашын дьгьгIанымыцIтIа. Ауат тшчIна-
лыз ауандыр аурам арыхъварта йыкIшатI. Къанитат
закIгын дьмхIвауа асды ашымылхтI Ауи йара дшгIом-
чаз ахъызегын гIалыкымылрышони дштIалтI. ЛхъацIа
лыгъажыгын дьгIотзачвагын ауи лунашва гьрымычпатI.
Ауи дшчIомыгъышыз ауат йырдыруан. Пара МхIамат-

гын йгвакьонра элайырчIвара дзыншгIауэ, йхьэздэзэ
 пацIыкIарагын ащIа дтIкIаран Аун зны далаган
 ишы йхьтI УацIыхьван атшбыг найахын ауатра
 дгэлтI Ауатра ахьэ ашы йгIаймэ ахIура гIуракъэ
 йхьтI Аун даналга ащIахьгын датша уыс гIайаутI
 ЛъажьакIгын эмамкIуэ гIальаматта йакимэ атизакъкъэ
 аквихтI Ауат атаконцIахтI Датша, йчпарыз уыс ашI-
 маух атдэм днашылхтI Птажэ тшхьвацIалхIэцIвэга
 дщицIаркIвэз йбатI, АжвакIгын йымхIвэуэга дэга-
 гIаджыцIыхын дгварцIтI КъомракI днасгIасуэ, аурам
 ашын дгьлтI, ДатагIагваралхтI ДатигварцIхтI Ауаса-
 нцIара аун джъсем йагIвснацIыкIара йгэтI, УацIы-
 хьван атана айцIба дIаджыцIыхуэ, днашылхуэ дш-
 гIыгIэмыгIуэмэ гы айттI, Атажви йари ргвакьонра ду
 атацагын дшамыртынчуэз даччIахьатI, Дгваралхын,
 лэкIгын йымхIвэуэ йхIазырта йгьлэз айшнэ дэдэцIа-
 чIвэтI, Агвакьонра тшъайтчназ ахьэзIа йтаца дьл-
 чIахьатI

ГIараби

Айсра чэгъэ акIвшун, Адзыр йгIатыгIурнэ йапыра-
 швэуэ зымгIэа штнагауэ ашIта, аун акыткъэ арыц-
 къатI, Ауат йыртаз, ахьачвакIа тнагатI Акыт йауата
 айсра йшIцIакаэз ронм йгIатыцIуата, ага йцIагIараэ-
 тынгын сальамшыцIа гIайуан АсальамшыцIакIи агазет-
 кIи икIъызгуэ йацIкIыс йызпIшуэз гIычIэгIыс акыт
 дыгытахьыттI Апхьала ачат икIъызгуэ ГIараби, акыт
 ашын дафазтынгын дафамызтынгын йгьIатадымрыш-
 уэртI Айсра ангIанша ауыс датнахатI УнагIоншхьэ-
 дэ апочтанхьагагIэ йызпIшуан ПзыншгIарныс ашын
 йнанардзауата йызпIшуан ЗымгIвагын айсра йауэ
 райщчэа, рабачэа, рхьачвакIа йгIарнапIыцIцIа са-
 льамшыцIа рызгIайта, ауат рабгара-эгIвадара гIарныс
 тра ртахьын.

ЛгIвамрычэ МхIамат йтгIачэа гIымызкIдэагын
 айсра йгIатыцIа сальамшыцIакIгын гьрызгIамитI Аун
 йыхьгIвначвагын айсра йаъан АйцIба айсра этшын
 йгIалагаэз йызшIурттI МчыбжьыкIуэм ахIа ахьымцI-
 уэга анэхьанат агIвахIбачвагын йрызшIурттI АгIы-

джыгы мшкы шыа гларадэти. Ауат уандыркй йацакчлвата акыт йацтыцтй Ахыгыгы йыгыларымгйуаэти закйгы

Мшкы шыбжыанцтахккв апочта анкывагыш Параби джыргыачлвауа Лгйацрычыргла джваралтй Ауа атгачва швабыжта йыргвыргыатй — рычкыын айцйба Назыр йсальамшыа риттй Асальамшыа Назыр йацкыс йайцйбу йахша Сусана лыхмызла йглайтй

«Шымш банта, хлаба, хлан, атацачваккв, бара Сусана, аглачваккв зымгйвагы! Сара сабганй, сыгйлаванй. Хйсовет ры асатыр салапй Сара йсапшу сыбжыагычва, сыгйлачва срынта кывырлыкын схитй Ужык арат амшккв руацйала Украина йауу Николаев город хйчауата айера хлаванй Айераккв швабыжта йшымчу гыласкйуам, Анамыца фашисткав ртанккв, араххйшыча апшта йшардата, ансимшгы ансйуахыгы йглахыжырыцйнтй. Ауаса удынта йлхйрадлауа зымгы йгырхыаштылхуашым, Аншлахра айераккв такйвшуауа анны йаларыхыаншата зуат рмашнаккв, ртанккв, ртопккв шардата йгланхалитй Ауат райсыгычва йрууата йшыта архыаккв йрыкву чайрата йгузыпхыадзушым Сара хланглашйыртеахлат садрыпхыатй, сырбжыатй, Ужык аотделена сакомандирпй Аотделена йалу зымгйвагы, унагйвакй, тгйлачвакй йацыргйзаз хйраншпй Хйлаккв йауата гывджь сыцпй. Азаджв Бесскорбна станца дауапй Ауа Капустянский Петр йгоронч йакйпй. Ауахыаун азаджв—Кадзоев Тембулат — дасатиппй. Гизельдон зырхйвауа асатип кыт дауапй Ауатгы швабыжта йнашвыцйгйахитй. Ауат ранш гйвазчва срылата такйлагы швсхыымгыырпйван Анамыца фашисткав хйрайгйайпйта хйнайхпй. Ласыла хйлабабахпй. Сусана, сайшчваккв йгйарыгйуаэтыц, йыанкву гйасырдыр Памуацтынгы, гйырала хйлабадырланй Хйанн хлаби мшыргйварырглатй Бара зуат брызсакыа Уыс шарда дбмырхан Умста йырчыгйанхуа зымгйвагы, хланнайхра хйара йхйчахпй Йгйагйала, Сусана! Бара баца Назыр»

Ауа амштацхыгы Назыр йгйайнапйыцйцлта, Сусана лыхмызла датшагы салыамшыа атагйайхтй

Ауа йапшу асальамшыахккв зунагйваккв йрызгйаэгуаз Параби йацкыс хы эмэз гйычлгйгымс акыт апны джыаамыэтй. Ауа зымгйвагы бэп дырбауа, хы

дуги йыкырылауа длат! Алхьала йапшта дэлэрым-
хьлауа дрымбауалшва тэджыгы гьыгышымсхуат! Йгьлауа асальамшиьаква дыршгьвацэрыкыи ауацла
йтэз ашэьабгьыи йаныи аун йдыруан. Йара дшапшуэ-
лэ, бэирак! гьаныцуашта дайгыгьауата йангьлаццэрыэ
аун асальамшиьа ритуанта, трыэлшуан Ауат рыцла
ахьа ймэнаньыцлашвузгыи ашицлаква йыршкьларэз
атажикна ракьын. Дэлэшызйа аун агьан ауат ауагьла
тажиква йрыуата йзапхьуз? Ауат ралш акыт ашы йма-
чьын Йараби йритуал асальамшиьаква йара йхьатала
дырзапхьахьрыныгыи йборчыи. Йаргыи ауаса акьын
йшичналуз. Ашыьа дапхьата, дырзапхьуз дайыргьыр-
гьэара, йаргыи дьыргьыун. Йауа ухьварыкыи, ауат
асальамшиьаква гьаыгыуаэ тымгьлагыи йара йкытла-
гыи Ауат тымгьла быта йдыруан

Йараби зны гьымхата дгьващат! Аун аконверт
йшцэрыкыи, йны азгьварыкыи йану йдыршт! Ахабар
гьымхэ зну ашэьабгьыи хьмыи. Аун этэз аконверт
цлагьан. Аун йшцэрыцу мхьыргыи, архьыи йшгьлатьыцыз
гьаыицыз амхьыр хьрцагыи ахьахь йакьарысыи. Абар
Саралыи йпхьайцьла лыхьызла архьыи йгьлатьыи са-
льамшиьа гьлашт! Йараби аун дапшыи закьыи айсы-
гьыца йгьларгьыта дара рьаньыла йгьлауыршкьлауа
йрапши! Аун Магьларуф йакьызара атахьыи йгьлашты-
йыи Пган, Магьларуф йтажиьа Сармасей йлнт! Сар-
масей дыгьэамхьытт! Пгану дылзапхьарныс Йараби
гьлайыхьват! Аун аконверт гьлахьнтыи дапхьауа дала-
гат!

«Хьы дудэдэ зычьнауа, хьлахьца Сармасей! Йна-
зыгьлауа бара бхьацла йыгьлашца айсыгьыца Черныш
Павел Васильевич Курбаназаров Сапарбш хьакьант!
Йара хьгьыджыгыи, бара бхьацла—хьара хьыиьжыагь
Магьларуф — хьйыита Киев аргьанква ршы йгьлаш-
арышва хьацайшт! Айшца црикьа хьранита хьабабауа
хьацгьамгьвайшт. Айракьа хьащыта хьацрылан...»

Йараби аун ашэьа йгьаныцуашыэ шчьвагьыамыз,
йамынальажьадзак! хьабарта йшаныэ ауагьа зыиьла
йгьайгьыиьыт! Аун дашанакьлауа, дьанкыиьауа да-
налага, зысш зыиьахьуата, йэдзыргьыуаз Сармасей
дгьлагьжыажшт!

— Уампхьагьышуча, Йараби! Сгьыгьла кьыдух-
ланди?

— Иссыргива, салша, араъа йану гьсзалыргум, — йхълауа, йахънайыргакъуа далагэтихъва, ахълыс аун йгъаныцъуашыа гъалгъынгъомти Пашалырхакъуа дълыуу далагэти Агъалачваккв йарасакълат йгъайззэти. Асаугышра джыккырицэти. Аун атыш йгълашларышвэти Параби затара йгъаыхъиваджакъгъы, салъамшыфакъгъы джыргэцъихъахти Ауат ашыфаккв хабар гымыха лну гъарылизаркыш, йара ймугълырсызыгъара йалъажьа-та, акълыш йшпихъадзэуэ Ауагъиваккв рышцълаккв джыргварамыцъуазэти Ауат йрызгъайуэз асалъамшыфаккв, ргъашккв дрыдгылуанта, йаъу йгъарышпинуанта йритуан. Паргъы, тшйыргъажьажьауа, датна унагъиваккв джыккыцъахуан

Аун агэзетккв, ашыфаккв рытра даналгарыа акъитцъихъадзэ аны йгылаз йтды дэцъахуан. Уадыргъиваккв атышк апочта дцата къара гъайгънацъыкъырагъыш йшышцъа джыгъагварымыцъуазэти Параби шыабыжта йхъа ймарыцъхъан Аун йшанпъкъи эчачан Закъылагъы йыгъымыцъуазэти. Ахъязыкъи йас амыгърагъиваца дьалъадзэ йынкъанакъагъивацун

Йанйагъаха дгъайгырышсэ дэйхъивапсуэ ахълысена дьалъачэз ахъаз джыгъышцъагъити Аун ахъазла йаргъы датна залжыгъы джыгъагъышгъити Акъитцъихъадзэ аныш гъэмчкышкыкъи йчпан йхъазаджыкъи дблэуун Пара-йара йхъа йкъангун. Акъит йтата йблэуэз йахъазаджыкыгъыш йчгъышчаккв гъымырджджэуэти Дара рныш йылгата чгъынча йзылдэахуазтын йа йыжкылыршышуазтын акъомызытын. йтды ауацъагъыш йшышцъа ашынгыш ауыс-ккв йшанпъаджыккыла йчлуш. Закъыш йтгъачва-унагъивакквэз дралшта уатра ййырхун, жыш, котиу йыман йыжыш йара йшанпъаджыккыла йхъахуан. Аун йгъамцъуэз ахш зымгъива йхъазы йзыфуазма? Ахш ахъларадзэ зырыфуаз, йзырыжвуаз, саби ашардэз йыгъалачва йа-ккыаргъа ракыш.

Параби йанпъара гыгъышхамыэти. Агэзетккв йыр-ну, йгъарышцъуа, йара йажьакквала бэнта йзыхъивахуан. Ауаса йъайылшуэ ахъазла, акъит алыгажккв аун хъы ду йыккырицун, йшцъагъишун, йайкъангъашуан. Аун ады-гажккв газет дырланхъун, йгъаныцъуаз райхъиваун.

Хъалапныкы аун дьэпхъуэ агэзет йгъаныхти, ашамы-ца фашисткава рырккв Днепр-дэыгъива йгъахъысра шыр-

захъдаквыщымэ, ауат Украина архъа хътыраква. йш-
гларыквлымэ Аун йшэдзыргъуаз Гваана Хйайтйби араца
йхйватй:

— Агазет ушэпхъауэ йшгланахйвауала аномыца хъа-
ра йгйайтй. Уалей, сара йшыздыруала, ауаъа углатмыц-
та Ростондзагъи аун аъара йшъарахым, Хъарачна ды-
рчяглаталтй. Къару ду ймчата гйаццйуаштй. Аграждан
айсра анаъаз сара ауат аръаква зымгйагъи збатй

— Щта, Ростондза ауат гйадларыквыи, хйпныдза
ачйшыа йбжъаху

— Щта, ауаса йнаъалара, унашвакй зрымчпауайа?
Йауэ, араца хйлаачйвата, агъа хйадгымл йкйнаццйкйца-
ра хййызпшуашма?— йхйван зымгйагъи дырцйглатй
алыажы Аталыкъ Уатауыщгъи

— Уалей, Уатауыщ, уари сари хйатахъызарквыи уш-
жогйандзара хйшгйараурыз. Аун уакъвыщх Хйара йан-
хйзаманыэ натй Ачйшыа уаргъи саргъи ужвы хйызшй-
сху? Чарэгйацапй хйышйшсху. Хйара йхйзычпахуэ гъа-
ъахым Ауаса сара заджвыла йхъасцйпй заджжгъи
хйкъараль — хй-Россей дшамайгйабуаш Аун йгйахйжв-
лымэ аномыцагъи дыгъхйайгйабуашым Аичва бзйла
йхййырбатй айсра йаъу хйычкйшчыва йабга-йызгйада-
та йхймлйайхта

Агъа йфгйвычгъа

Акытгйвынабырг вшы йыквыэ аячменьшта апхъа
йауытй Аун тшы эцйахйву ахыгаквала йырхуэ йала-
глатй Йрмаэ агйкомбайнкйлагъи, гйымшкй ахйа
ахъымщйхуата, агвадэхра джвыквырцлатй Пгйарбкъуз
агвадэ атшыуандырквала, ачвуандырквала амаше йы-
квыргун Алхйвыскви алыгажжкви аун дырпшшун. Чы-
ргъыла агвадэ хъазисалуэ йызрыпшшаквуэ йрылтхъа-
гылата, алхйвысква алабаква йырхъашу, атшцймхъва
кйатаквала аун йалу ахйвражйлахъаква, аныхйвырпш-
шаква гйахъдрыщкыгун Агвалэ ласыта йдырпшшита,
йдрыщкытата, акъараль йартырыс атшыгйвранахвырта
йыргушын. Ауаса ауысква ауат нгвыгъуз апшта йгъа-
квымшватй Агвадэхрагъи атшыгйвра анахвырта йгара-
гъи арайоп аины йгыруысхмызтй. Аномыцакыгйчва

ахкы йгларгванхакъан. Ауат аун апхын ауаса ласыта ахамн анны йгладзанихива ладжогын йгвы йыгыланам-грыт! Айера йшцласраква ауакъ Дон-дзыгив аргван-кьва, Кърым дзыгиважьв рины йаклшашуата аклвын ага-зеткьва йшгларнылуа. Пцлэбыргын! май чыз акьтамыш-кьва рины йглашларышывта хцмркьва Керчь йыгытахмыт! Аун агород анны йаклшаш абахъшгара дукьва рынщ-тахъ хцмркьва глатхьат! Ауат атенгьы арыла атшыла йау; Тамань, Темрыгь, Анапа, Гьальынджыгь, Ново-российск раргван йгын Къабина-дзыгив атенгьы йвалалуа ашыпакьва рины тшдрьбагыат! Афашнст ркьва арыла йыгылахъырщтуам Ауахъауыла, алагъыла унакькьватагын, хцсовет ркьва, агъа Дон-дзыгив дгларры-щтуата, аншлахра айера ичкьва акладыршун Ауаса ауат Дон-дзыгивын йгларста архъа хцгыракьвала Алагъ Къавкълэ аргванкьва рныдза аун аъара ласыта йшымгладзэ глагьынгышырачван йгын йхъацлауачван

Ага йгвасразтынгын аумс ауаса йшаъаз цлэбыргын Алагъыла йау ашыпакьва йглартыцлуанта арахкьва, ауасакьва ащхъа рыхъшшакьва рныла йгларцуан. Ауат райхлара амараглатшкларьщцмрта хъатала йдырцуи. Ауахъауыла агъа дъазынамдзушла йахъырцуи

Ауат амшкьва раглан арафон анны аколхозкьва, асов-хозкьва анахъанат анхэртакьва рунашвачнагивчва азыр-дзят! Ауаъа цлакьвра аламкьива йгларархцят! афани-сткьва шглариванхэз Аун йацта аколхозкьва рым-тыкькьва, рынхагакьва хъаргуш, йшырхчуш ахъазла йатахъыз ау-нашвакьва гларэмьрчнат! Агъа йпшлагылата абджьарла айгьдзаралгъа йшйабакьлуаш, совет ры йырихърыгьлуш, амлыкьва агъа йнапимцлазмышьвуз къару арафон анны гын йшаъу, зымгивагын абакьра джыкькьырцлара йшэз-гившыкьбу рхцват!

Арайон амниция аунашвачнагивн районьколком анредседатель Уатар Сагиди йтшыгивта акьт йгладьр-дзят! Ауат, аколхоз ауысынкьвагарта анны акьт йтакьву зымгивэ азрымддауата, Кырбьджь Азамат, Зан Уали, Мухларби йгын Запорожье йауата йглатанагал агьолы-гажычва йрачважват! Айчважварагын гьазырамыт! Акьт анны йаъакьву — Запорожье, Диспрометроек йа-уакьву — аумс акьыл йгын йтщцра шатахъы, рархцят! Ауат райхларегив джьутын. Прылан Совет ры акьыр-лыкьвачачва ртгичвакьвагын Ауандыркьва ауат рыхъа

эла ласыга йадыргалтї. Аколхоз ача рыакъы хлазырта йыгїназ йауата йыртахъыз аьарагы ауандырка йырырїлатї. Арайондза йнадзарыс ауандырка джыккылтї. Аун амшталъ эколхоз амлык йауата йкьа-чївахы ауашыз шкьарчївахуаныз йакочважватї. Ашкьа, арахкьа ахакїанчїа, ашассакьа ашкьа йаьан Ауат дарартакї аны йандырїгалырыс, ахакї йгїлатал-дзузтыгы, афашнеткьа рянїы йшыцїамшвыш аш йырчпарыс рылнуштї. Пьану шкьанї, йдарартанї, Йгьынхарыкынгы закїы глархьыцхї Ауат ауыскьа ралгалра Шабабба Мухїарби йыхьва йыкырїлатї. Аун йтшы кїадыр акыцїан амла мгїна лыкылтї. Уатар Сагїд атрактор бригада аунашвацпалї Мухїаджыри аун йыхьыргїуз Умарн рыхьазлагы унашва йчпалї. Ауат атракторкьагы агїкомбайнкїгы ашїа-дымысуата йьадзарылшауа йндырхарыс райхїлатї. Йгїарбкьауа ашыгїара, йшымдзуаш ашта, йьаргауагы шардагїы йрымдыруата, эджьара йкьарчївахра шатахьу дїырдыртї. Аколхоз аркьа тьбгїара аны йкьарчївахуан рдыруан. Дара йырыкьамчївахуа ашыгїара аунагїоакьа йырдыруаш шырхьдымрашты-уашты банта йгїаргыныйыргїлытї.

Унагїыпхьадза тшыгїара рымазара атахьыпї. Аун кьарчївахуаш ласу йара йыпшїа аны рыцїа майрата йгїайлуаштї. Аун асхьан, афашнеткьа араьа-дза йгїадзарыгы, ауат гьгарыс, Пгїарыхьвахпї Анамыцакьа гїадзата йалуазтыс, арайнала йгїатыцїта длатна унашвакї шазыгїамдзузтыс, атракторкьа, эджьара йшывапхьакїуазтыс, алапш йыцїнах. Памудзауазтысгы, дгалчїбта йгїарымх аукууш гларымшвахта йкьашв-чїпахы

Акыт аны йгїатахуа сакьргїлатї. Манивала йыруысч рчпарыс йалангаргїлатї. Пшаьула, Уали, уара акыт угїатахуштї Уара закїонї зыхьва йыкычїлауа граьа йгїанхауа амлык агїашакыжьара йацхьыргїара Пьадзауылшауала, аугїагы уырхьышыпї. Уаргыс утыцїра атахьызын йухїырдырхпї.

— Момо!—йхїватї Уали дгїагїышїкььан. — Сара заджыла акыт сьгїатахушыс Абджьар атанасахьхта айера спшїалхуаштї Пшвахьдугыс шохїва, йшвахьдугыс самшыха! Аун акїанпї сара суыс экызылуш. Сщанїкї амурыгы сщанїкї бнхїатї. Афашнеткьа

чкынкъяуа адгыл сыккынкъяуата йессырбарныс сара йснхланл.

— Уара йшудлауа аишта аклвнл, Уали, хлара чык гнагын хлшауу. Ауаса йухъумраштылын абджьар уи² мата уайсра аклвмкля датиагын уис шауу. Хлара чыкгнагын хлтыпъркын дзачлмйа ари йгланхауа аджамглат гырбангата йрыладлуи. Цхърыглатгн ар- гуандзата ауат араза йырзалуаш дзачлмйа? Ауыгын уздхъныцра атахънл, Уали Уара ухъыта углайхтл Угыызгвадам Уыунашва рымчарныс закгын гъэ- хланам Уара, ахъацла узымдыруа заджыгын ари акыт аины нмжъхта, арафон аиныгын дыгытам Абджьар уи мата агъа уйайетл. Пуызхъахлымцлуи заклы адуней йгымкым. Афашиеткьва ласы уыунашва рымчарныс ауыл Ауаса хызэхъвыцуа уаргын йудиритл, хлща Уара уанчкыныш абла йылалквал мачкк урышын Аун ахъазлагын мыкквкк уклын, уыунашва рыцла йгьырккрымхля хлгын йгланакитлта аклвнл уара акыт углатахара атахъмта йызхлпхъадзауа,—йхлвэтл ага дгн жважваргын ауурата Уатар Сагилл.

— Акыт аины йырхъаштылхдзушума, Батыргьары гын саргын амилция хрызата Къасгьан Умари Козло- ви рбанда шрысалахлрмчъвашаз? Ныха схлвэлл ауи- глвана ахъазла...—дглагжважватл Уали Йшахъадлак- гын, Сагилдргла йглайархлнуа тианцнабьргара даштан

— Арафон аунашвачнагкчва ауат зымггнагын банта йрыэхъвыцтл. Анасагын арасагын йырхъадзатл-йглар- пхъадзахын акыт углатахарыкын йауашта йакьырктл «Ма, ари аишъагын мачны ацларыншота, арат нахв. Блн- та йкьачлвахы»,—хля глацицлан амилция аунашва- чнагкчв атдзы йыцглайгылыз асолдат артмакъ йтаква? Уали йглаййрбатл

Уали аишъа мачны ацлайцлатл Артмакъ йглатихыз экьарахъагын, эхъвагын, аналыла глгранатккгын йджьыпквн йкквн йыртайцлатл Ауат риплмла аб джьар англайырт аун йырбуз азхъацлара глайгын глытл Псаиспата ауаса багъбата йхлвэтл

— Йшхлвал глсгвынглытл. Спсы тата, хкыт, Чджьанглат, хлсвот угла рыхъазла сыгылакьянтла- рым Гымыхакгын сара араза стата хлурачгын хлад- тылгын гнсыртычларым.

— Зынгы уымгвжважван, Уали! Уара уанласауа-
гы ушау ухъумраштылыи! Арага йгланхауа уара
йгыухъазым Пнатахъара ауат уыгвзачва дара угла-
рауухуашт! Уара тычта уаъазла Ауат урызыны Шва-
быжта уктымышхара атахъын!, хлаща Ауысква шуш
дыруачван!

Аун анйара-айчважвара ащитахъ, йхъоланышхъата
йара аколхоз ауысынхъвгарта апалъ Азаматгын Уали-
гын адзхъагылан Ахакв йглахъатагвата йызлашваз
адаумшвара агвакъяпра йшагловакъуэ акловы аглов-
джыгын алачважвуэ Ауат ащхъа йиуу рырахъквэ, ртш-
геарта йгын руасаква дара ркъявшквэ рины йшазъар-
кыву рдыруан Шлабаба Мухларбин атшылча вхлов
Джыу Льякъимани джыкылт! Ауат араха заркывш
абгаъартаква, глараура атахъыл! Азамат ймураду
гыйымхлат! Пара Уалигын, «уабануш, ачловыа ужмы
йчпуш?»—хлатата аун дыгыймыцглат! Агловджыгын,
йара йшадгылыз апшта, рхъаква кларщцы йакъвыц-
гын рунагиваква йрыцахт!

Уали йгланшуэ ащымта агвакъяпра дагаза рылоцла
гглагварцлт! Аурам дглакылт! Ауаса залжыгын гый-
мбат! Тшизымчхлауата атшквэ ъатадыргыллуэ абора
апыла дджыкылт! Аун акыт апын йгланхата йаъаз
атшквэ зымгивагын йдыруанта ауат дрылапшт! Кыр-
быджь Азамат йкловдыртш атшквэ йгърыламыэт! Аун
Азаматгын акыт дштыцым глайгвынгывт! Аун дъа-
цушыз ъаглайайымхловыз швабыжта йгвы йаст! «Па-
уа,—йхлат! Уали йавыла, — йачпушмыа, дъацадзу-
шыз ъакыву йымхлварыгын, умск! симата мачк! сджы-
кылуант!—хла йсйыргларыкыныз»

Уали аун атшын йгланшларышнта агвакъяпра рыца-
гын дакыт! Агъагъара апын йгланшуэ йалыргата за-
джыгын йыгыйымдыруант! Па арафон длатыцта, йа
йаргвану акытквэ йглартыцта залжыгын длыглануант!
Дара рыкыт йтыцтагын залжыгын эджъара дгымнуант!
Аун йгъырбонгаз Умари Мухладжыри акомбайкквэ
ашладжырысуа йанхуэ акловы Ауат агвалъ рхуан
Пларбкъуэ атшыглара уандырла аунагиваква йрыд-
дыргун. Шыбжъанштахъ йгланшларышнта йгларбкъалуэ
атшыглара, анахвырта йадыргалырыныс йджыкыргуэ-
шва тшырчпун Ауаса аун дара эджъара йкларчлвах

уан. Агвадз ауандырквала йыргунта ашта анны эджьара йакырпсун. Аун пасата йдырхазырхьаз кьамышда йхьырпсун Уацыхьван йгладыркйыруанта шыхлв хладжв ауаъа йшакырпцун анш ащанпв гладжыкырпцун. Ауат аглывджыгьн ауаса йырчпанащыкьара йрышыхауата йырхьырглаквузгьн тшнсырщарнхьс рунагивакла рпны йгьмнцахуасті. Ауат йырхьырглун Ари агьжиажвагива тлахан анны апартня арайкомн райисполкомн уьсду дырхьйара рлахьыдаквыцті. Аколхозкьва рыраткьва, руасакьва, ртшкьва йгьн ихага машината а-МТС йачлывта ауат рпны йаъакну шкьарчлывахуашла, йшахьырпцушла амалькьва шарахоті йгьн йъадзарылшулла йдырхьбаті. Аун йацта арайон йаъу апартня, асовет ихартакьва рунашващангива, аучрежденикьва рынхагива, апартня, акомсомол йалакву йгьн ауат йрыдкьылакву йгларьмырхьн, абджьар ащанпщлате афанисткьва йыршнлагьыдаквушыз адыргалті. Ауат партизан гьыпта йадыркьылаті Пшпсаркьиваз, апартизанкьва рыхьазла абджьар, фачлвы дрыхьазырті. Ауат таньмалуш агьлартакьва, абагььартакьва гладыбергьылыті, йадыргалті. Аун йацта, ахаки агьа йкьуазчлн, аскиткьва рпны аун йннлагьылта абакьра умекьва акьазыршаквушыз галыргьті Ауат ргьалхра акьонн рышла йбаргьыз. Аун акьонп Уатар Сагьндгьн ащлнция аунашващангивгьн Ащхьарктчкьлвын аннм аун дапшта дынхарнхьс ймькьдырпшыз йгьн йзабадырхьаз арыпхьагив Сандн Андрей Павлович йхьырглаквушызгьн агьалыргуаз

• • •

Ащхьарктчкьлвын гьакьчлву арчла члгартала угьалшыркьвын агьагьара хьара лубитк Айхамгива алахьыса Арукьыз агива кьачлыва ду ахьагьыланп Пшымншкьл цитлта аун ащлва гьыдакьчлвум. Арахь рына аргванята угьаскьыата йаъу анычвархарджьырта заводгьн блнті Аун йгьлахьыщлва ащчабьыз гьычвуам, рьышла-рьышла тшгьлащтінахиті Ауаъа йбылуа йара ащавод йгьахьазым Аун ащнщла йгьн аргванкьва рпны йакву анычна хладжкьвагьн блнті Анамыца самолеткьва

ашламуата ашлагъва станция бѳмба (акадрышент), йтхъауа хъркуа бѳмба рѳкадрышент! Акыт акъетъ-ри рѳвадыртакъа къдысылуа хъсамолеткъа йтлакъшур-цлаз апамыца самолет йтлакъаптшгълаз ахъкъа къыла-исата йштлан! Учкѳвѳнчѳва хыацкъа ауи йапшырыс гърылуум Алыгажакъа йыгъдрылатлауам

Арукъызгън анычѳва заводгън йтлархъычуаз атгъва къа ашласхт! Хъсовет ркъа рѳнхъѳва йтагылата ац-хъала йхъалуаз апамыца ркъагън гъѳахым Пагъис-къушыз аымгъва агъвехъазарын Акыт апыи пѳжхъта арайон акъта апынгън рѳкѳгън гътам Хъара хъчѳккъа-гън агъа йчѳккъагън акытла йгъагъымет! Ауат аисъ-хъла дукъаламыца акѳвѳл ймылагъсыз. Акыт къану ар-хъа хъгыра мгъвата йгърымчпат!

Акыт апыи абазара ашлет! Аколхоз амбаркъа рѳлапхакъа эмаз.Бѳмырзѳргъла Шѳварах йчѳвара йымдыр-уа йгън акъпуан. Амбаркъа йрыгъланан гъалз, шыла, партых, хъдъз, Абжъакъахъча Батырбакъ йтлацѳири-чѳваз ацха аымгъва амбар апыи йѳзан. Ауи гъначѳмы-эт! — хъивандрыйакъ! рѳмыа надъун. Аколхоз йалу ихарамшыла йыраыршарныс рхъвахъан. Ауаса ашѳѳа-къа мхълазырхъаскъа йтлалаплатлан ацхагън амбар йтла-гъвнахат! Ацха элайшушыз ашѳѳакъа йрыхълазырызтын дѳцѳларныс Шѳварах асчетовод Дольат йпыи дѳэт!

— Ныха, Шѳварах, йшѳчпуш шѳсымдыруа. Пызлахъ-шуи ашѳѳа ачѳвара салган ацкѳѳ йтан! Ауи апреде-сатель йымачѳ ацламкъа кѳлара аларут гъѳуашым, — йхъват! Дольат

— А, занаджъа, апредесатель йтарала Уали мѳчѳв ацѳайцлан! Ауи аколхоз аправлена дѳлан! Мѳчѳв ацѳайцларныс дахънт!

— Йчѳзацѳайцѳузтын ацха амбар йтлагъвнажъра гъ-тахъым

— Анѳсагън арасагън ацха амбар йтлагъвнажъра гътахъым. Ауи акѳымыкѳвагън амбаркъа йрыгълану апычагън, агъвадзгън, апартычѳгън элжъара йгара ата-хъып! Ачѳѳыйа ауат «угълайта йшахи», — хъхъвата агъа ймыхъазла йхърыхълазырышѳва ймыхъымазлуш?—Йхъвауа Шѳварах Дольат йлакта райшата дѳапшуан.

— Дабан, йара Уали арыла дѳайнт! Хъѳайкъангъа-щѳпта, унашѳвѳкѳ хъчѳпан! Йухъвауа цѳабыргън! Шѳѳ-

рах Ауат лыгълаагын амбарквэ йгладжымлгара ата-
хьып! Уали йхълауагын хланшып!

Ахыгълыгын йшацыз аконтор ацлапха амырхын йша-
шылт! Дольат йрыхъазырхьата йаъаз ашыъа гълапхот! Уали зун мачвы ацлапцлат! Уацъыцъван араса йхълат!

— Ацха йапшадзата ауат амбарквэ йрыгъону ашы-
лагын, агвадагын, апартыхьогын эцъу йынзырхъаз ра-
кълп! Араса йхъшырычъна ауатгын шыъаламцара аколхоз
йалакву йырхълашп! Шыла, гвадэ, партыхьа йгын цха
мачк!-мачк!гын амбарквэ йгларыгънахарыглат! Алах! уъальам,
закъыла йатахъхарыкьын йинцъш
гълыдырам...

Ауахъауат агъымджьгын Уали йхълаз ланьрыкт!

Акыт йглетатахъз атажэ-лыгажэква гъайззат! Пара
атшын йхълланацъыкьара амбарквэ гъадрымцарат! Унагънапцъада
йшгларыпхъаз йшапкъшыуэ апы цхагын, шылагын,
гвадэгын, партыхьогын атапшцъыргахт!

Шварохгын амбарквэ рыхъазла йгвы гъакъымыпцъ-
уаат! Ауат йгларыгънапхъаз агъа йнапъыцълашвадзары-
гын йхъа гълымхъуашыэт!, — швабыжта йначъын
Йацтагълауэз ащымта, йара-йара йгъайхъыпцъныва
ауасакъа Хладжыисмель ауасакъа аколхоз йалаквэз ра-
кълымкьва, акыт йтаз эмчълаагын йырхъайшауэ йритт!

Ацхъаква рхъвшала

Акытква, астаншаква йурту ахъачвакна райла-
рагъ агъа йайсырныс тшадькълуэз апартызанкна
йрыдалуан Ауат агъа йнапъыцълашваз рцра кытква йы-
ртыцуан. Абакъра мчы къкълшуэз ащцъласыртаква рп-
ны йцун Ауат йрапшын архъа йыкълцъу акытквы акъ-
тырхын ругълаквэагын.

Райисполком апредседатель Уатар Сагъинд «Хайыр»
колхоз апредседатель Кырбыджь Азаматн йшангъалхъаз
апшта, Барбарис къвтыр апшы йапйат! Ауат къадгылъэ
аунагъва ртдзы акъвтыр агъвадахъбырг апшы акълп
йъагълу. Атдзы ашухъа ушыкълшауэ гъоба-хпа цъыр-
хъагъваца атупыркьын зыла йбнашпцъхит! Дара йра-
пшта абджьар энапъыцъгата агъа йайсуаш апартызан
гъып йалакву ртшэзкълурта апшы йаддалра эхъадакву

ауат аглыджь ракловл. Аун танугыи адыра дара ауат аглыджь ракловл. Атады члву алыгажи анхъала скины шарла дбнахчан. Аун, аун аъарала дажын, абна ччарагыи дажьыцхтл. Ахъазык! йунагива дьлвна члвалл. Птажын йари айсра йаъу рпа йлхлмс — ртаца йлдзхъачлвалл

Дыченко Иван Иванович абна йылачлву акъотыр аныи граждан айсра глвшнцтаракыи дблзнтл Аун дъауал Подгорна станца аскш 1918 аглан ар шкловкыва йырблытл Пара аун аглан Шилько Назар йотряд дрылата совет власт джабаклуан. Хьурта йыкита йстанща дглайтл. Ауаса йыпщла гыймдырхтл Аршкловкыва йауакваз астанща йацта ауыгыи йаларцлал йырблытл Паныжын йлхлмси ауат тшмдлырауата абна йылаатл Ауат рхъа рчлшахуамцара, ужын йъану акъотыр чкловн аныи йглайтл. Даргыи ауаъа йгланхатл. Иван Иванович дшглауамцара йани йтагыжын ауаъа йаъата йглайаутл. Паргыи ауаъа дьытымщхтл Пара ужынгыи дьмгвшнарклов атадычкловн йчпатл Ужын йъагладззгыи ауаъа дблзнтл. Пыщцрагыи дбна хчан. Барбарис къатыр йгланшларышхта ауаъь Казачий къатыр зырхлвауа апындза йаъу абна йхъа шидырхуа ешхта йдыритл Ауат аскш къомк! руацлала аун абна аныи йцапшм танамдзас гъаъам Аун йаму атарартаква, ахлатшкыва йдыритл. Абна йылсуа ауандыр мгиваква, ащъагив мгиванкыва зымгивагыи йдыритл Агангыи дрылапшкъаахъатл Анартизанкыва ртшмкъачлвахурта гызарта глалмэхмэгын йара йакловл. Йгланхмэ агыларта аныи уцарышгыи йглауауырышгыи баргымл Ауаса ауаъа углатыцлта ашхъатаклагын йъаутахъдзу апындза майрата узыцуштл Аун акловыкывагыи, ауаъа йаму ахлатшкыва бахчл Дзкыртата йгъаъам Агвшнабзазара йалычнанл.

Уатар Сагиди Кырбыджь Азамати алыгажи Дыченко Иван Иванович йныи йгладгыаквуз, анартизанкыва ртшаэккырта йаздырцуи Ауат рыуа заджвгын йъадгылра хатахъмэ дзырбуш дрыщымкыва йгърызгивамауашыштл Йгладгылра атахъкваз йрууата йлжыкыркыва а-МТС адиректор Балхъар Мырзакъани аныхъани анартизан гыи ргланцтшйыгив — абардырыгив Крауцонь ракловн Ауат ракловн Азаматгын Сагидгын зпшуа Балхъар Мырзакъани Крауцови Уари йглана-

чѣвауа дзыгѣ хыцкѣ йхъу ацхѣа пыртыра атахъын
Хыркѣа антхъуэ ауи ацхѣа хыц гырымтшытѣ Пауа
ухѣварыкѣын, ауи кытдукѣ йащѣауа, мѣлаа тѣладымсѣ-
луаттѣ Ахѣагѣарта хѣмртакѣа рѣващкѣа рѣны йы-
лацуэ уандырымѣлаан ацхѣа мѣлаата йакъыщѣуазгын
йгѣадгылуазгын, Ащыхѣлаа йтысуа амѣлааду Уарѣ ауа-
хъауи ащыла акѣлѣ йѣану Ауи амѣлаала акѣын
анамыщакѣагын ащхъа ахъышѣакѣа рѣныла йылаахъал-
уаз. Хѣмр йауата йгѣахъышваз батальонкѣн анамыщакѣл
ащѣлахра айбра ду гѣацтѣырхтѣ. Ауаѣа анамыщакѣа
йрыуата шардѣгѣы хъырщѣлатѣ. Ауи амщтахъ ауат
арахъари ащыла мѣлаата йырчѣан ацхѣа хыцла
йхъысуан. Ацхѣа ѣанутшыа, ауат анасагын арасагын
ауахъауи ащыла тшатаркѣхра атахъын. Дартын рѣвы
мѣлаадзѣкѣа, ауыла йамаз абжымысрта тшварѣрта
акѣа, хѣара хѣчѣкѣа рѣы йащѣлауан. Ауи акѣын ац-
хѣа чкѣын птшынкѣла амаль замамыз. Пѣадзѣуа афа-
нѣсткава рыщѣагын йгѣащѣакѣра атахъын

Балкѣар Мырзакѣани ауи йыгѣваз Кравцови ртшкѣа
Бараныхѣа ахѣмртакѣа рѣващкѣл ащы йгѣаныржѣтѣ
Агѣвжѣага толкѣа нарахѣтѣ Азадѣа йѣыхъѣа азалѣа
дагыла абѣа йылауаз, амѣлаащ йтагылтѣ Ауи ацхѣа
ѣахъу акѣвар тѣва йащун. Амара ташвахъан. Ласы
йгѣалабыджтѣ. Гѣисахѣлаткѣлаа ахѣа амѣлаащ йкѣаым-
кѣа ауат ацхѣа хыц аргѣан йаадзатѣ. Ауи алагыла
бѣа гѣаѣахмытѣ Ашта, дѣкѣгын ауахъ Уарѣ ащылазѣ-
гын, хѣтѣырѣртѣлѣ. Адгыл абгата йащѣауата йындыр-
хауа йѣаамыштынгын, тшытра-тшытрата йырчѣагъѣа-
лун Ауаѣа гѣадз йрымхыскѣла йланѣ. Ацхъа ахъышѣа-
кѣа рѣны агѣадзѣхра йанакѣлааакѣгын гѣлабѣа мѣ-
бжыла рыщѣагын йкѣасата акѣлѣ йанджыкѣырылауа.
Ауаѣа агѣадзѣ аура кѣасанѣ

Ацхѣа агѣадаахъбырг ащы бѣащѣбжѣаыртѣнѣ Ауи
абжѣадырта тшѣанѣ йгын йѣлѣланѣ Гѣуандыркѣл анѣа-
рыкѣын агѣлаахѣлаа йзѣгѣыментѣ. Птшѣазара акѣаым-
кѣагын йгѣадаахъѣра духитѣ. Агъѣмалагын армалагын
дѣтша гѣакѣшартакѣл гѣаѣам Ауаѣа унахъысра, ага
йбхъѣкѣыртѣта йѣаазтынгын, ащыкѣѣара рыщѣа йащѣ-
лахитѣ. Анхъала мѣланакѣгын зѣамкѣла йырѣхъадзѣуэ
ауи ацхѣа хыц йщѣазла хѣркѣа йрмѣзарархуэ. Афаши-
сткава ауи йкѣасуанта ауат йырѣыкѣсуан.

Агѣыджѣ ацхѣа аргѣан йанмадла йгѣащѣастѣ Пѣра

амилуаш аргван йагу абыхъ ашанлы ашы бзута тш-
сиршат! Кравцов дсакъуамцара дуан ацхл аргванкв
бзута йырхъыхтл. Эджъарагын платлауклгын гъаьамн-
тл. Пымгожважвауа йрмат аглжвагаква йшатахъыз
ашита йадзхъарцлауа ацхл йыцларцлат! Ацхл шты-
зууа аджъчл хъымбыл дуква райша адзгыхра ры-
ца йъатшварадзу ашы атшпхлхъквз йрыкын
Ауат атшпхлхънква йгларькырица агъал йбгъа
цлара аклwyn йатахъыз. Ацхл ашыртшъа аглглына-
клагын абхъ шлбгарькын агалагын рыца йагъ-
хуштл. Аун аглан ацхл чпахра рыца йбаргъхуштл.
Афашнеткв ауула йыгъзахъысхуашым.

Зымгва ацхлзырха, ашнур йглакхъта йаглонадыр-
жвара ахл атахъымккв, Крайцов араса йхлватл.

— Углай, Мырзакъан, арн ацхл антшра фашнет-
кваклгын ацбгъанахлырра. Ачлывъа, арн ацхлхъыц
ахъаз ахъазгваца аглжвагаква эхлысрафуаш? Фаши-
сткваклгын кылыргарглат!

— Пшаклву, йшанбгъануыргун? Пъадзатшву
гъуымбуна? Аун машина гыккылдзум Уандырза-
джыкл аклwn йыккшвауа. Йхъацлауачванл, арыла на-
мыца члвагквк! йайырныс,—йхлватл Мырзакъан

— Уандырзаджыкылгын бндздзат! Аун глфашн-
сткл ачлвалазлат! Палырныс аушл ацхл ачлвалаз-
ларнысгын. Пацы йыкккваз зъараглы-зъараглы рын-
члвалаз гъуымбана? Ауат раклwymкквгын ауандыркв
гымшырам — Клара рышл ауат. — атайхлвахтл
Кравцов, — глвдждь ахл йнэмдзутынгын аун абжъ-
сырта тшварта ашы агъа удын бзи йдрадзара шырза-
хъдаккыцлауаш йыгъза ахлба ййырдырра йтахъдзата

— Аун аглан ауаса йгхлчпарым Ацхл антирагкв-
на аклwn клара унашвата йхлыму, Хлпшлгылта агъа
хлйайера атахъыта акомандир йыгъымхлватл Уацлы-
хъвангын хлпшышл Ахъа ацхл йглаккылуа цъагк-
квартын, рыба аныквсера, рыбагъа ацхл йшыкыр-
кыу йагкцлахлыржванл Хлызадждь, анат ахлхъккв
дгларьцлчлонтл, автоматла ацхл йыкккввауа дрыла-
хъснтл. Йгловдждьхауа ацхл шпнтшъа зыла адзгых-
ра тштайрышвахтл. Пар хлангквбуа йъахлхлвз, ара-
саблчккыш ашы хланбахтл,—дадгылт! Мырзакъан

Кравцови Мырзакъанн ауахъ йшанациккыара аб-

дымырта ачыахъ анны ахлахъюкюа брыдхъата, бич-
патлауата бдыршат! Анамыцакюа брыуата, ба йица-
гюу айчуата, ба брыуандырта аун ауахъ йпатлаууа-
та бгырымбат! Ауахъ рыца блахътырартаз анны
аджъара башлагъ! Ащымта банглашагын анамыцакюа
ласы бгыгланпатлаути! Амара глатшкларышти! Аун
абхъохъакюа брыккыхара бырхъазымкюа апсыхагын
бглатанхауа бналлага акюп! ауат рымгюа банглакыл.
Уандыр кюмк! йапчырхъла амгварыхъварта бгла-
кюшат! Пюмджь ашкюа брыкячюа псайспадза анхъ-
ла йлауан. Ауат атшыглакюагын ауандыркюа брып-
блалакюазгын гымгюажюажюуат! Рюахъла рюсхъа бша-
залуашыз рдырдыуашына, «анасагын арасагын» арат
адарартакюа ла хъгырызшыщюуашым»,—рхюуашына
бпанглауайсуан. Атшыгюча, аныла-арыла бпаншы-
глашуа бсакюуа йлауан

Кравцов ахъла ауыла укюкта ахълагарарта анны
лахъадук! ащаны дыцан! Мырзакъангын рыца ма-
чик! унаскюата бара аун аш хълахъык! ащаны ды-
цан! Абар ахъла бгылу агютшкюа йадахъагылата ац-
ла бглакюети! Ауат рыцхъла йтагылу ауандыркюын
паквети! Аун хъгю солдатчю аичюлалан! Бгыглабахъ-
уа ауандыр рыца мачик! бглахъшват! Ауыгын гладзи-
тита ахъла бглакюанти! Анахъанат ауандыркюа ахъла
бачюыхъараркюан! Кравцов бгыглабахъуэ ауандыр ац-
ла хъщ акюкта баниадза, бпаншыцлакюыз аштур да-
хъти! Зыла агюжюара тшглантшахти! Аун ауандыр-
гын, ацлагын, ахлахъюкюагын, амшкюагын кюымгю-
гюарата адзгюхъра тшырарта бхъанаргылти! Мыр-
закъан бара аун асхълат ахъла быкюсхъата абжъара
агювада бкюдылхъаз, агютшыгючюа бавтомат ахъла
ршланайырпсат! Агюмджьгын зыла бкюминнабюргат!
Бара аун бпаншдзата аун агювада бкюдылхъаз ауандыр
бпанчюлалаз асолдаткюагын драйхети! Ауахъа датша закю-
гын гъатахъыхъмыти! Агюмджьгын барасахълатки абна
тшылладрыдахти! Анахъанат афашисткюа ахъла анны
бгламдзаскюа, бакюырпсаяуа бглахъсуа бналлагат! Ауаса
ауат абхъюкюи ажюгюванди ракюгювацан бзабхъуаз.
Ацлахъыта баданта датша хъатакюлагын бгыгымчыс-
уазти!

Кравцови Мырзакъанн, унашюата брымаз ахъла-
хъыц аштура бадта цыглафашистчюагын хърышыз бгын

гІуандыркі ыладрыхъваназ ахъазла йразыта, ртшкѳа ыагІаныржыыз апын йцахуан. РщцІа ахъахыла йаннаскІа аІшуджыгы аун аъара йгыымгважважвахуазтІ йгын шліпхъадза тшыцІаркІра йгъацтахмытІ. Ауат уасакъвашкІ апын йнадзатІ. Аун ыану арахырхІшурта штаква рпын фашисткІгын йцапІы гыкынгасытІ Пауа ухІварыкыщн, акъваш шцыракѳа ракІвымкІва датша закІгын гыаамытІ. Ауаъа ухъалыркынгы, агІвадахълагы, агІатинкІарыщІшурталагы, алагълагы цартакІгын гыаамытІ. АхІшурта йызлахъалуа адарартакѳа рпын йаъу амгІванц акІшымкІва угыызгІакымыцІхуазтІ Ауаъагын ймадзарту гІакѳцІхурта мгІващкѳакІ аманІ Ауаса ауатла ущъагІѳа йа атшы шІанкІыла йуымата акІшымкІва угызыныкъѳум Дара ауат амгІващкѳа эдырагын ащъа шардала йгІайкѳахъу арахлчарІчѳакѳа ракІѳнІ.

Анамыцакѳа аун ащычта йгІанІарышѳета адзыгІа агыма тшып мІѳата йгырымкІыхтІ. Ауат адзыгІа арма тшыла йаъу абхъкѳа йрмыцІсуа ауандыр мгІва тшазыркІуа йалагатІ. Ауыгын ауат ласы йгыІарыдамхІѳтІ Уатар СагІнд унашѳа эхъицІлауа апартызанкѳа аун амгІва акІыласурта дарартакѳа йгІарырачІнара йахадзэхъан Афашисткѳа ауат йрыгІѳсра ахъазла йа йагІайра атахъын, йа, ауахъ штахъла хъарѳта йататхъахта, АбначІыхѳ агІымыаламцара йгІакІѳшара атахъын Апартызанкѳа хъчІшѳта йрмыаз ауат ауаса йырчпарныс йадырцалра акІшын. Анамыцакѳа рапхъанзекІѳара ашІаркІра йгІаныцІуан, ащхъахымысртакѳа рпын тшырыбагыъѳауа хІырхъкѳа шѳабыжта йырцІхърыгІара.

Афашисткѳа Пынджыгыду йгын Уарн псылѳакѳа рпын йаншѳета Алагъ КІанкІаз акѳета шІыпІакѳа йрыкѳылра рылшатІ. Ауат анахъанат апсылѳакѳалагы ащхъа ахъѳшІакѳа йрыцун Апартызанкѳа пшІахра дута зымгІва рпынгын ауат йырзалуан. Рапхъала хѳитта йгынадымырекІѳузтІ Айсрала йыршІагылуан. ПІашІаркІуан.

Уатар СагІнд йпартызан гыпн йшѳасаркІмаз йыкѳыркІыч абагыартакѳа ркІырныс йахадзатІ Ауат йъадзѳрылшѳуз абджъарла, фачІыла, айъазага хъѳшыла тшадыргалтІ. Анамыца фашистркѳа йрмуата ахъа йгылата йгІайкѳауа заманкІла йашІаркІырныс

тшадрыхъазыртӀ. Аун апы рирӀ, бхъаквагъы шрытӀ-
ладуумалушыз ауат багъьата бирдыруан Апартизанква
йшпасаркӀваз анямьцаква рхъанархара ацхъахъысыр-
таквӀ шракӀныз рдырхъан Арахъ апсыхъаква рынӀа-
хъла йтачӀбу астаннцаква рпы ахӀа афашнсткава гьӀа-
мдзасыртӀ. Дара апартизанква бирьуата гыпквакӀ аш-
хъахъыпӀаква рпы абжысырта тшартаква бирпыра-
чӀвахъан Абхъаква йгларыкӀвшуз амгӀваква ршыгъы
йъатахъыз аминанква ацларыӀлахъан Йъатахъыгъы хӀа-
хъымыла, цӀлала йхъыркӀылхъан Ауат хӀагъы апыр-
дыргылуаз, йайшыста йгларгъындырӀомтӀ, агъа йайс-
чва рынгӀабера ашӀакӀра шатахъыз. РашӀакӀра мш-
кӀыла, уахъыкӀла йауырауызты, йшбзыхуш йапыта,
гӀаба-хӀа сахӀатла йашӀакӀрагъы хӀду аман Анамыца-
ква, злангӀвайсуаз апсыхъа ьадзахътыраз, рапхъала
йнаскӀьара рыншатӀ Ауаса ауат, Передовая станция
агӀвадахъла агӀкилометракӀ аъара йаннаскӀьах,
румс чыла йацӀлахътытӀ. Абыхъ-сагъьасаква рынгӀва йгӀа-
пыраылтӀ Абжысырта йамаз ауандырмгӀва тшва
йыкалырныс йшватӀ. Ауат ауаъа рапхъала йджыквыр-
жыз ршышхыгӀочва гырмаухтӀ. Йджыкылын йыгӀ-
гӀампхтӀ. Йъацазла хыра бжыкӀгъы датша дауышкӀ-
гъы гыгӀамгатӀ. Йыабжыалыз абхъо абжысырта йгыгӀа-
бжымыцӀхтӀ. Датша пшышхыгӀочва аталджыквыржыхтӀ
ГымыджьаджыкӀ ракӀшӀ ауат бирьуатагъы йгӀлахъы
хӀышхыз. Апартизанква агӀгӀомзаджыкӀ ракӀшын йна-
дзуз Ауат йшпасаркӀваз абжысырта апы ахӀахъа-
ква, ацӀлакӀва йгларынӀачӀватӀ АгӀшыпаква абхър агӀа
хъахъкӀ рпы аманьыла пулеметкава гӀахшындыргылтӀ
Алхъа йацӀ анямьца гӀышыхыгӀочва абжъара бӀндз-
дара йанбжыал ахъахъы йыквӀваз Қырбиджъ Азамат
йгӀабгъайцӀаз ахӀахъы мыла йбжъанарпӀапӀатӀ. Ауат
рыншцахъ йатарштӀкьахыз, хӀахъыла йашӀакӀмуа-
чванта, ахква гларыквырпсатӀ, гранатала йгларыстӀ

Азамати йыгӀизачыи рбагъьарта йныцӀра йахалза-
хъан анямьцаква аун абжысырта тогла йайхьуа йан-
джыквырцӀа Апартизанква биртахъызгъы йара аун
акӀшын. Анамыцаква дара ртопквалала йхысуамцара йа-
маз абхъыбжысырта агӀывржыжватӀ Абхъаква йглар-
шӀмбгаз ахӀахъа дуква амгӀва бжъара хъыркӀылтӀ
Аунт амгӀва йапырххре ахъазла уӀла чышшыгӀе раъа-
ра мызкӀы ахӀа йынчара атахъып Датшата йухӀва-

рыквын, аун абхъэбжымысырта пэмьцакI дгылбжымы-
стI Ауат рымгIва апартызанкIва йыркIштI. Адзынгып
паштаргаймы агынгып апартызанкIва багыата йырман
Айсра пшцIасра мчкIва анцхъэчымсыртакIва рпы рыцIа-
рыцIа йымчхун.

Акыт апны

Архъа апны йауыта йылаз асемчкIа хра атахын.
Аун ахъазла акыт апны заджынгып унашва гымчпуэти
Пычпушызгы гыаамызти Арыкхълазыр архъа йгIа-
ккыжырымы анхагIом йгым зынгып йгьауашым. Аун
акIымыкIвагып «Хайыр» колхъэ апны адзын гвадэ ть-
кырысалуз апырчвагыауз асемчкIа тькомэ аштаквагып
гьгIанырымжыуэти АдзынкIапсара гвадэ рыцIа асем-
чкIа экызлуз адзыл апны йбажыхалун. Акыт йту
ахъачвакIа, ага ймачIмзынгып асемычкIа ахрагып
адзын жIла кIапсарагып йырымхъомыкIва амаль гь-
мамыэти Прыхъымыуан, ауаса йырчпушыз гьрымдыр-
уэти. Пауа ухIварыкып, заджынгып аколхъэ унашва
гыахынмIахуэти Пара ауаса йгIаныжы гьауашызти.

Занд Уали, — суара акыт угIатахара атахыпI-
чIва» — дгIайархIмэ, абгата йгIаныщIуэз гьымдыр-
уэти Аун аджымырагIа гIаймдсыра дзыншуан Ауаса
абар пшымчыбжымыкIта йагIаситIта заджынгып дгылмыз-
гIабуам Уаграхъахчата йынхъауэ КъасымргIа Джьан-
хIват аун йпшы дгIайти. АпшцIагып дгварамылуата аун
дIрып Уали дгIагваридатI.

— Салым алейкып, Уали! АчIымыла, аун аъара уы-
ста апшцIа йтнкIараухауэ? МачIкIгып уыгылагварцI-
хуам?

— Уалей, апшцIа апны йсчпауагып шаъам, Джьан-
хIват. АчIварн ахъащIри сакырышып йсчIварагып йсч-
парагып шесымдырхуа... — йхIвауэ Уали, агванш агвара-
лырта апны йщIту акды ауыра дыкчIватI — УнайгIа-
хIвагып гьуасхIвуам Угвы закIгып гIаняуымырын...

— ЙгIасаухIвыргып сьнагваралуащым Умы сымата
сгIайти, Уали Суайкыангыашра стахыпI, — йхIван
ДжьанхIват Уали дIыдэхъачIватI

— Ныха схиһаһи, йгласаухиһуагыи йуасхиһуагыи йгларныһуаһи шгланымһуаһуа. Лгивамрыһргла рлыгажв йхлматгыи Қырдан йласанатыи ужыи шарда иһуага йглаһын йахти. Сара, кlara снаһиһлаһи, ауат гласһиһи. — «хиджамглат иһабзара атахьыһа? Ауаса шарда йнайуашма?»— хйва Ачһыһа ари адуней аһи йсырахиһуаһи? Закһи гьсырамхити.

— А, занаджва, ауаса йауашма, цта? Хйколхоз гьлыһиһи. Хlara ужыгыи хйколхозыркиһаһи Сара снахьыһуала йара ауаса хйнхара, хйбзара атахьыһи. Аун акһимытгыи закһитагыи йгьауаһым Уали, хйкыт ауаһиһаква райхларадза рны хьаһа шыгһнам удрыти Эхьаһи йгланхаз ахьыһкьва рсабиква иһадуратгьуш? Пара хйшкьолхьу хйгланымхьауага амалькһи гьхьымам Хйаква хьыа афашисткьва тшыхитра гьатахьым Хйалаһкьва йгьыхьыгьыһуаһым, йгьыхьыгьыһуаһым, — йхйвати Дьжанхйват, Уали дһиһуа

— Дзачһиһа уызыһуа, Дьжанхйват? Дзачһиһа?—Хйаһиһаква зайсуа, арат хйадгьыл збыһуа йгьаталыа, афашисткьва раклама уызыһуа? — Уали аун дһиһглати йызжөһуа акды дькьымтыһуа

— Сара йсхиһауа ари акһиһи. Уара бзита углаздыргьыи Хйкыт, хиджамглат бзара атахьыта йспхьадити. хйхьа хйалымхьахра атахьыһи Абан, архьа ухьалта уалшы? Памяа хйкьвта йыһхьырхаз асемкьва йачпауа убани Аун шыгһгьити. Ужыгыи мчыбжьыкь йгьыхьыркиһи, дьжапкьымкьва, аун закһи гьгланһахьуаһым. Аун хймырдлуага, архьа йгьакьыгьахьыркиһи йһпаубауа? Хйара хйчкьва гьахьыһхьыркиһи, йгьахьахьыһуаһи? «Йауа, шыгьыгьычһиһеһеһеһе? Хьыла гьшыхьамыһа иһара»,— рхйһаһи. Аун арыакьхьаһьы, заджөгыи ймчьауага, архьа йшыкьу йхьырдзыркиһи пхьаһарани. — «Йгьы йтаз йхьуи Дьжанхйват, араһа йхьчара атахьыһи», — хйва ажвакь Уали йглаһиһгара ахьазла.

— Хйчкьва, сара йысхиһауа, Азаматгыи дрыһа, йтыһиһтарга зьара цьуа убити. Ауат гьжважваһаджьа, йбергьыта закһи зымхьуауага, ахьагьанаква тьзакьваз ракьһи сара гьыи ззакьһуа. Закьы рхьварыкьыһы, хйара акыт йгьатахьакьвазгыи йхьчуаһи гьдыруаһым...»,— акьыи йхьуа уащыхьангыи Уали, Дьжанхйват дьзгьаһы, асемкьва ахра ахьазла дьхьыһуа-

шыз йгъы йтамкѳа Аун апартизанкѳа дъарылармч-
цѳаз йгъы йасуан

— Анасагы арасагы асемчкѳа хѳра атахъыпѳ Аун
ауыс шѳара заджыгы шѳалалра шѳатахъыммътып, сара
сшѳырхъит. Аун сара йдеырхыпѳ Аун акѳимътып йѳ-
дъитѳ Аун шыдъуа эбарныс, сара аун ахѳа йыгъсэмч-
хѳахуам. — йхѳауа Джъанхѳват агылхѳра тшѳаичѳатѳ,
ауаса йатагѳаичѳахѳтѳ:

Кѳарма Мурат йтѳаичѳа йащы асемчкѳа йтѳалѳ-
цѳатѳ Агѳычкѳымычѳа хыщкѳа закѳы-закѳ мащакѳы
рыча йнайып асемчкѳа хѳакѳа ашѳдырѳлун.

— Прымаукѳайа, Джъанхѳват? Пѳагѳаумрыгуазма?
Анасагы арасагы, аун ашѳыгѳагѳаитѳ,—йхѳватѳ Уали,
асемчкѳа ахѳазла йчѳара атахъыз аун йтѳагѳымып
гѳуата Уали йгъы йту райша Джъанхѳват йгъыытѳаичѳ-
хѳуазтѳ

— Сара аун сѳагѳыгѳдъум! Йхѳащѳа сшѳамайгѳдъуа
Сара йстахъу семчкѳа унагѳыничѳадъагы йрадъара
акѳипѳ Пыстахъу днайтѳа йтѳащѳагѳырѳлѳармыкѳы аун
хѳалъакъ йырчушѳтѳ. Парысѳафѳаитѳ. Дасу йхѳым эѳ-
ру йбарыкѳып йшѳтахъу йхъыпѳ, йашѳырѳлланѳ. Аджъа-
ныкѳып былчѳытѳа йтѳарыхѳвахѳпѳ. Сара ауаса йызе-
хѳауа, акыт семчкѳагѳып былчѳыгѳы рымадара стахъыпѳ-
та акѳипѳ. Аун афашѳеткѳа йшырѳанѳыщѳаичѳауыш ашѳ-
та йчѳара атахъыпѳ

Асемчкѳагѳып ласыта йтѳахѳра йгып унагѳыничѳады
рпѳып йхѳащѳахѳра шѳатахъыз Уали бѳагѳагѳагѳа йдыр-
уан. Аун йащѳагѳагѳа адъып гѳагѳа ѳаларѳѳушыгѳып чѳа-
гѳъара шѳатахъызгѳып йдыруан. Закѳы акѳимътыпгѳып
адгѳыл мѳырадъата йгѳыгѳанымхарытѳ Уали афашѳет
кѳыгѳычѳакѳа анасагы арасагы йыжкѳауата, ахѳакъ
йшѳырѳахѳуашыс багѳъата йхѳащѳауун. Уатар Сагѳкарѳа
ангыщѳуаз йтѳагѳархѳып гыхѳамашѳылуазтѳ. Пѳагѳа-
йылнауала аун акыт анып тшѳыгѳагѳымырхѳуазтѳ Уна-
шѳата йтѳагѳырчѳушыс дъѳшуан.

«Дъѳшуан» ажѳа йтѳанымщѳуа йшахѳауа ашѳ Уали
ахѳазгѳагѳагѳып дгѳычѳамытѳтѳ. Аун акѳытыр йауу Дры-
гѳып Грыгорѳй дѳабадыртѳ. Агѳамджыгѳып мадъа-мадъа
ауахѳ Уарп адъырѳрта эргѳан айѳара мчы ѳакѳышат ашѳ-
ны ашѳыпѳа зычѳѳа гѳарпѳагѳатѳ Абджъарта ауащѳа
йтѳарауыз гѳаажѳагѳып райхѳа аладугѳылырныс йрѳы-

хъушми Анашьанат абджьаркуа йара адлатишы ада-
рартакі йырчѳвахын, агѳвѳджьгы закы-закі автомати
граната кѳмкѳ йгы йырзынкѳгушмѳ аъара гѳрахамѳ
рпныкѳа йгѳайхтѳ Григорин Уалин тшгѳалдырхѳауа-
та мадза-мадза ахаке йгѳаталыз, анамѳца фашистка
йрабакѳрыныс йагѳалтѳ. Аун акѳвѳмкѳвагы дара рму-
рад змурадкѳутѳа гѳардырта йгѳарыдыркѳлырыныс йа-
барыбагыатѳ

Ауаса агѳвѳджьгы рабакѳра ѳаджѳмкѳвырѳушыз-
гы йшдѳжѳмкѳвырѳушымызгы йалмыргата йгырымдыруа-
этѳ Унашьанкѳгы гырыгѳамидзахуаэтѳ Аберакѳва хъа-
рапѳ—ауахъ ащхъа зкѳвѳшѳакѳва рпны йакѳвшитѳ.
Агѳвѳджьгы мадза-мадза йазыпшгѳауа йалагатѳ, ана-
мыщакѳва рѳла гѳатамырѳлапѳауа апартизкѳа йш-
рыдалуашыз амаль агѳаура Ауаса аун ашта йгѳыкѳам-
шѳуатѳ. Уатар Сагѳид йшгѳайайхѳымѳ апи Уали уна-
шьанкѳгы гырыгѳамѳуаэтѳ.

Ауатрахлахъа Джьанхѳват Уали йаншта датѳа хъа-
чѳакѳвакѳгыс асемчкѳа ахъазла дѳрѳважѳватѳ Уащѳа-
хъван, аун дѳгыжѳкѳтѳ Пѳра-йѳра акѳт дѳгѳарыкѳашатѳ.
Пѳрайхѳвуазгы ари акѳвѳ: «Хѳы, сѳмчѳва шѳгыымчахъ-
уашма? Дѳзѳчѳымѳа, шѳвѳра шѳмхъаз асемчкѳа зхуаш?
Шѳшайта, шѳсемчкѳа шѳхы! Шѳхъам сѳра йшѳсырбу-
штѳ!»

Джьанхѳват йѳра аун ашѳми далѳгац, —«семчкѳа
пѳкѳмырыныс хѳгѳайтѳ», — зхѳвуз зымгѳвагы рѳхъы рѳм-
гѳашѳичѳвун, аъара рѳзынкѳуаш аъара семчкѳа сатырта
йгѳайпхъаздѳунта йдѳырбун Эджьакѳы аджьанкѳ йахъы-
мѳсуата асемчкѳа ахъагѳвацѳакѳва гѳахъырсауа йалагатѳ
Джьанхѳват ауаса йызпѳакѳвуз йгырѳанмѳутѳ, ауат ай-
шыста йрайхѳвтѳ:

— Момо, бѳиргѳа! Ауаса йгѳауашым Мачкѳ рѳла
шѳгѳалѳсарыгы аджьанкѳгы ащѳшѳкѳ. Ауаса акѳвѳ
йшѳырчѳауа. Аджьанкѳ шацѳу шѳвыкѳадыгѳа йшѳжѳгары-
кѳыи пѳайспалза йа цѳла йа датѳа закѳмла йашѳшѳм-
рѳлѳпѳ! Асемчкѳагы шѳшѳрычѳванѳ, аджьанкѳгы
шѳбѳмѳчѳѳванѳ! Йгѳлашѳгѳынгѳымѳа?

— А, Джьанхѳватмѳшѳаз! Аун златѳгѳушѳа акѳт-
дѳзѳ — рѳхѳата йгѳайцѳгѳуз рѳчъазлагѳы йджьауап
пѳхъарамѳэтѳ.

— Акѳт йгѳатачѳаз ауандыркаа, ага ймачѳхѳаттынгѳы,

кызула йрылатажыан! Шымгэжвайын! Дичвагын
бэирак! хлэхлвауазан!

Аун йшнхлвабыргыз ашшта асемчкля ыркыт! йгы
йглатырпахт! -Алыгажкыа хахвата йглатццт! Лыгаж
дъатшклараз унагйвнхьадза йбэн-йгвымхалтынгы
тшуандыр йа чуандыр рзалгалт! Дасу уандыргыи цл
хлвачлгын йшнзахъадакыццуаз ани йадыргалт! Ауат
дара аунагйва йадыргалыз ани йаншдзата; анахъанат
аунагйвакыагын рыланхауата, акыт ани шчалрата ани
ла йалт!

Зурбакъ йадигалыз ачуандыр дтахъыта йыгала
пхлмс Хани дэйнмэца дхлатыр гымыбат! Аун ахъа
пхъа йсемчкля глатигахын, ачуандырла аколхоз хламач
ани йникъхъаз, атазакъ пайгхуан. Акыт аун ауаса
Хани дшншхлакываз рдырт! Пара йглахъалыз ауахъ
Зурбакъ йыпшцл! ауандыр гытшкларагылахмыт!
Зджьак(ы ауандыр гварырдан йдырдумт! Зурбакъ,
аколхоз хламач йглатидата аун ауандыр йацлэйхлвуз
ачкывагын датша уандырк! йацлэхлвата Лгйуамрчч
Мхлматн аун йыгала Нарыкын саби шарта зму ах
хлмс-чымазагйв Хлцана дны семчкля джьапкъ гва
раргун

Акыт алыгажкыа унашвата йырчван адзын жала
ъаларццшыз ачвагъвара йалагат! Дара алыгажкын
ачкывичва тшыткн ракыш йчвагъвузгын Ауат йыр
хлвуз акышун йгы йджьамглатумени, — йчвагъвара
йгы йлацлара шатахъыз акышн Акыт кыт!—йчва
гъвара, йлацлара, йбчазара атахъыт! Ауат ачвагъвара
аумс англарылашва Уали, дрылалта араца йрайхлвауа
шын: «Шоакъыц! айсрала хлхакъ йырчглаталыз ана
мыца фашисткаа рыхъазла ачлмыца шымчвнцлш,
шымлаццш?» Ауаса аун дацлахъамыцын йгырмай
хлхт! «Пгйайрглат! агвадз Аун аунаццкыара, агъа
ахака дтримцахуазтын схъазы ахл саъамызтынгы аун
гынапшыцласыршварын Сарныкхъа заджык! ахл
гыатахъын Ауаса хлчакыа рыцла йпасата йглайхуаз
тын ймачлхтынгы йгоадэп! Аун глхлхъахлп!»—
Йхлвун.

Акыт ацлэйкыа чшкы акытсовет атдэн хъгылула
йабарыс йыгйуан Аунла азаццглахуамца ауат ауыла
йыгйуаз рдырт! Хлатланкыагата машинадук! арайон
ла йглатыцын Ащхъарктккышн йглайт! Аун намыца

машинан Пытгаймыгын акыт йтыргата фачлы ргар-
ныс аклвл.

Акыт ацлейквэ йрычбасыт амашина ду йапырыны
аклвл, ауаъа глрала йыцуэ Аун змашиназ ацлейквэ
йалырдырглаъа? Анамыцаквэ арайон ьаныз акыт да-
уата заджны дрыщи Аун ацлейквэ йгладьырдыртл
анамыцаквэ амбарквэ рцлпха зму дшыртахъу Ацлей-
квэ плейл. Щарда алырцузма? Рыуа заджны глрала
дцан ацлпхаквэ зму Бемырзаргга Шварах эраса йай
хлвл

— Амбарквэ рпны машинадукла анамыцаквэ гл-
влт Ауат йуычшыртитл

Пузышлырымтхуата амгымъ уагатл! Ауат ам-
барквэ рцлпха сара йшыму йалырдырглаъа?—дыгъ-
уэ Шварах рцпшл дглагварултл. Аун зымзара тны
амбарквэ рынвквэ йдыртныс ахъазла йшйыщтаглай-
уаныз йдыруан. Пауа ухлварыкмын, ауат агъла кьатыр
анын йглайтэ, рамбарквэ шчдырхлцлмъз ахабар йгла-
хьан.

Ауыл, апхъала ймыхара аумс дшадгыллауэ апшта
дымгъжважвадзаклва дъазшлыртыз дглайтл. Пызшпуаз
анамыцаквэ рпныла дацалщырыныс йгвм йачымыгмын
Ауат дрыгвлтл. Амбаркл глайтытл заклгы ймыхлвауэ
Пцлмъхъва йтагылзата глнамыцаквэ амбар йнашылтл
Азадже йара ьанашылауэ йгвлэз ахштара ахъарпа
глахъытлытл Йнаплы тайырщыны йглъымачокл йыркы-
нтлглауэ цха глагыхын йырбзатл Рыбышвалэ йыглъэз
заклм йайхлвын йымачквэ ауаъа йгвлэз ашыла маша-
кквэ рыуэ заклм йахъыцуэ йрыцкьан айащкквэ дыр-
тапшуэ далагатл. Айащкквэ рыуэ азаклм шыла тан.

Анамыцаквэ Шварах анахъанат аглвамбарклгын гл-
йдыртитл. Заклгы дара йырчлвышва йымгъжважва-
дзаклва ауат йрыглънэпшытл Азадже Шварах тшнзы-
найырхауата эраса йхлватл:

— Плэх колхоз, плэх! Бедно, малъ, малъ

«Арат амбар дуквэ заклгын гырыглънам. Шазачлв
колхоз рыцхллайа?»—аклварын аун йхлвуэ. Аун йышкыэз
заклм райхлвлтл Гывджь глаймы амбар йыглънэгылэз
абидонквэ зымглагын — цха этаз аглвбагын анахъанат
амщыракаагын — амашина ду йандыргылтл. Ашыла ма-
шакквэ зымглагын амырлп йджомккывлтл. Шварах

рыбышвала йабархныз гьгайгенымгышт! Аун йара гьгайгаймачважваз дзыразын. Ацхи ашылы шыргазла шьвак! гьгайгыртырыс райхлыуанын Пинхлыушыз гьымдырт! Шьва штахыыз эджьакквата йгларгьын-йырглырын. Ауаса дзыхьыцын «лехьы алырхт! риньа-гын. Пазьэгуалайа?»—йхлван дзыхьыцхт. Аун ацхагын ашылагын райхларадза пасата йзаршаз дайгьыргьы-хуан. Анамыцакьва гьгайта амбар йыгьываз ацхи ашылы шыргаз ахабар мьла акыт йглархьыккышт! Аун ахабар Уали йглат! йгын йгьыла йкьртт!... «амкьна ры-рт! ужьы усакьха, йатагладмырдзахкьва, датша лэкьм ртамхьхакьва йгьагьырыцхуашым!»

Паргын йшцаз аун йинхлыаз йапшдзата аккьп! Па-ра аун ашын брезентла йхьгьвата датшагын гьимани-на дук! йатагладмырдзахт! Ауат акыт йачьыхьарамкьва ныкьыз акытрахь рыдзхьа йгашласт! Рваноматкьва ры-хьвадэ йхьарышета солдат кьомк! гларьыцт!

Арахьча Маша йпсы йхьыцын ауат дьрншун Дрыдгылырыс дшвауа датьынауа йара дьагылаз дь-лан Анамына солдаткьва йырчпушыз дзыншун. Асол-даткьва йцьыруа рыбышвала зак! рхьвауа арахькьва йрылат! Ларбэгыга йпырата йрылаз анамыца сол-дат ажькьва дрыланшун. Аун йнаньм рэпрауамцара ажькьва йрыуата рыца йдукьыз, йпсылакьыз гларьы-хуан. Анахьанат йыкьваз аун йлйырбуз ажькьва гларкь-уанта амашина йадырцалуан. Ауат йырмурадиз Маша йшпагьгайгенымгышхьыз? Амашина йаддыргьыыз ачы-мла кьвакьва дула алхьа йгларкьыз ажь хьардылуан Маша аун ахьа дьрншун дьзымгылхт! Пгьгайшцэсыз ахьц дгьаштнэангьашьва, аун дтрысын ачымыла йхьа рдылхьыз ажь йлабала ахьа дэсын штахьла йглакьгай-рыпхт! Аун йгьыжакьра гьгайхьапан, абазэ бышшва анамыца солдаткьва йгларгьынгьыуазшва, дрыкьшыр-ун!

— Шьвара йшвырхьама ари амашина йаншомьргьылуа тьж? Ачьыга шомьцгьлауа, шомьнишгьлауа, йшочпауа?

— Хальт! Цурих!—хьва дшьыруа намьца солдатк! Маша дькьтаст! Аун дьыртын амашина ачарх дацла-швауата дкьлахьт! Аун хьырчхьы дгьаштчывахын йырахьхчага лаба йырхьауа йгьгайгьвата дкьлэрахьыз асолдат дьысырыс тиньлауныцт! Пэарахьыз йхьамшэ-кьшт! лаба анамыца солдат йхьапахь йазалуата йкьэ-

эбарганраква аджыанглат йрыцагёншауа дрылан. Аун ага дажызытныгы йкоммунистра борч зынгы йгыхы-мраштылті Дыргвышхвагёта, дгвырбэицагёта йгы дцхьрыглатёта аджыанглат дрылан.

Арафон йауакыз йрышта апартизанква йрыталыр-ныс Уатар Сагінд, Қырбыджь Азамат, Барзан Мырза-кьан антицёуаз Ащхьаркткёвын апын эбадырра умс-ква адызгалырныс йганыржыыз Андрей Павлович йа-кёвл

Афатагьан мза бжалашив апурква апещ сгёта аблыни-ква йыркыдкёлызыуан. Тазакьынца атаз ахёакя ам-цатацёларта йапырачёваз элыгажь Мхёамати аун чёва-гёта дукёла йацёбаныз Андрей Павлович йнашхыё-дзата йайчаажуун.

— Джьанцёватгы Шварахгы йрасхёвл Араса ум-жыгёландзара йыкёваз гьгёасгёынгёуам? — йхёваті Мхёамат, йнапёцёлакё алаба чыцёла атазакь пьргёа-ква йгёватёуа.

— Йагёус гьёам Йгёёйл Арахь, Мхёамат, шесун-чёваз аякь йыкёта Занц Уали уйачважвара уацадза-ма?— йхёван Андрей Павловичгы ачвартагьан ахёа-кёи рбжьара апын дьачёваз дгёагылті

— Сёачёажуаті Ауаса йара йхёвауа акёвл йхёва-уа «Қырбыджь Азамат йацкёлыс сара сгёёйчвам Аун абджьар йнапёцёлакёта ахёацёла йшкёнагу апшта агёа диншёанымлата дёайсёвл Сшгёатахазлакёгы акыт сгёа-тахаті. Ауаса шваргы шыёсыргьыгьум, сьёагы гьсыр-гьыгьум, аплёныс мыгёаква рыладзква срыцкёвауа. хёугёта эшуа аномыца солдатква счёлауа, араёта стаз-ларныс Азаматгёта йёаныздакёгы йгёасауаштё.— акёвл йхёвауа

- Дыжкёчёвыл Уали Дыжкёчёвыл ачкёвын ма-джьан дёаншта Агёмыжкёра йгёалыхта дымхьынцуата льяжьакі дашёамшванда!..— ахёа Андрей Павлович йымхёваскёва, исайспадза Шварахгы Джьанцёватгы апещ йгёашылаті. Ауат арымдзаква йшыркёчёуаз зынла Андрей Павлович йчаажвара джыкёвицёлаті

— Шягёёй, марджьа, аумсква шаёу чёрылашвыр-чёажива. Арафон аунашьачпагёёчёва антицёуаз сара йгёасынйаті Йатахьыз унашья сьырчнаті Аун аякь йыкёта йёборчпл ахёакя апын аумсква шаёу швасхёан-

рныс Ахабар сара йнасадэти. Уахьчвала афашнет-
ква ралхъа йнаскъауарквети. Ауат ашхъакъашлакв
рны йнадзати Ауаса хырка йгашларкын йгыт-
дырпахуам, ашхъакв йгырхъырштуам Анахъаныла
Маддагви Гизельдонн рныдза ахла йгъынанекъати
Кизляр аргвалкв рны аклети абахъшларакв хакъ-
шауа Айшыста йушварыкын, афашнеткв рыркв ап-
хъанаскъара гырмахым Ласыла ауат шгашадырпах-
уаш хлакети. Аун багыата йхъашула йгъи йшауаш
апш' мадза-мадза аугла йгларгъынхырглара атахъети.
Хлара умс ду хылшара атахъети. Аун зысхъауа ари
аклети, аджъанглат ргъы хымырдара йгын хымыркв
хлчара, аун йнадзахъахъадыкыцуала агъа йшлахи-
мыршвара...

Аун анбара айчважвара анны ауат багыата йан-
галети агъа йшлагылуата умста йрылшаквушызла
йгын ауат шырхушмала, Ауат банта йабадыруаз ра-
кълын: йакытлаглчван, чыцлара ацгашакв аз хъачван.

Райчважвара абарыбагыара ацлхъа Андрей Пав-
лович ахыглыгын дрылвети. Заш Уали йрымдыруата
акыт дымшырныс йачважварныс Йгын дрыбагыар-
ныс Ауаса Уали багыата дйачважварныс йара Анд-
рей Павловичгын ауахъауат ахыгив рмуа заджигъи гъа-
хамдзати.

Ахлмәд йгланшәхрә

Анамыцакв акытрахъа йрыласта ажиква чашинала
йаньрга йгын арахъахъа даньрщи амщтачь глымшкы-
ма ахла гъаглымыссыети Арайонквта йглатыцлми
глатшыадыкети ацлахъата линеиклети Ашхъарктчкълми
йглатети. Алинейкла анхъанхъа аколхоз аправлена хъ-
ныз аздэм йадгылети Аун ауахъа йакъамыцлхын зыла
йхъынхымыхети. Лгивамрычы Мхлматргла ргвашв анны
йашиадза йгланшастети. Аун йанчлвалаз аглехъачва апш-
ула йгваралети. Агигымыхъа алинейкла дшанчлвалаз ау-
рам дгланхатети Мхлмат йтаца агвашв глалтын али-
нейклагын гваралыжъети Йгваралыз асасчва элаглймыз
алинейкла аурам йшнадьргылымыз? Аун закытагын
йгъанггалуам

— Салым алейкум!—йхивауа, алинейкла йганы-
цым ахьацлак! аунагива шглайайгвиргъушым йдыруа
дгвншхвауа атдым днашылт!

— Ахимад уаклама, сара сисы ахьашваз!—ахивауа,
Лгиваирчы Мхлмат йтагажва Къанитат ауи дглайпы-
раххт! Дгвиргъауа тшйнквлыршат! — Уабгума,
Ахимадмывла? Па кьамрман сырзалтн уыглашанпкк
хлнмдза углазгта уара усзырбахыз!—Дгвиргъачлауи
Къанитат. Ауи «Ахимад—хива дызпхьата тшмэквлыр-
шаз, ахьацлв йыглзв драйгвиргъачлауа, йлырчлаан
ртаца дызшырт!

— А, атаца, ласыта быглата, алыгажва дладх! Сасы
пхлмзглаймз йахлв! Анаца, алыгажкк дрыдахь-
члаан!

Ауи тшмквлыршаз Ахимад лара лашайнйба
лхьацла йаклвл! Ауи алхьала арафонкквта апны дбза-
зуи. Ауаса закнм ахьазла дьркнн Пглайнквырцлаз
асквнпхьадзара йгата данглауырштх амштахь ркыт
шардадзарак! дыгытамбозлахт! Датша аджъара дна-
чын ауаза дбззуи. Птглачвагын йара дъаным йацнн.

Лгиваирчы Мхлмат йарасахлатк! рпны дглайхт!
Шардак! йчлаара тшарымтуата Ахимад араца йхиват!

— Мхлмат, шымбагивацарныс ахьаз сглайра
шсборчугын адьрит! Сара датша умеклгын сымата сгла-
йт! Абальшанкккв йглахьмыларпсата йгланыржымз
арат хкытккв бозалара атахьшн! Сара швара шкыт
гын йбозара шатахъу мачкк! йрасхлвырныс сглайт!
Сгвжважвт! Датшагын умс сыман!

Мхлмат закнн йымхивауа йымхлвлэглв айцлба
Хлатажынкккв Ахимад дншван. Йыскнн пхьадзарала
члаагивакла дъайцлбамызт! Ауаса йквншыра датшан
Лша глаймлаххвауа йчва бзынн. Балахлтагын дглам-
чан. Пчвагын ймглыччагын рацкнн Мхлмат рыцлагын
йджьайшаз Ахимад кьарахлва хайыбгъу аклвл! Ауи
зынн Ахимад блн дыгьымбузт! Дъанхадз, дъагын
чкларыз ахьазла зынн дыгьымштанымкккват! Дджы-
ккнамгаскккв, арахь данаъаз ауи бачлабара дрызглай-
заркынн дирмасауан. Ауи датша закннлагын аргваннта
дыгьымпхьадзузт! Мхлмат йгвм йачвымыгта араца
ауи дншглат!

— Хкыт йрымдыруа гларгвынурпшырныс хъауму-
раду бэнн! Ауаса ушлармдылуаш? Пшлараухлауаш

йгы йабараухлваш? Аун аклвмклавгы аджамглат клара раухлвирныс закль уашлысзарагы атахьыл, Ахлмод. Аун уаргы йудырлті. Аджамглат йырбалаклгы йшмрэмдэмрглвуз гьуымдырума?

— Ахлмод йаклвл, абальшанкмыжкка ахака йтмэцаз азнамцакка йхьалата хлрайон анны йдыргылыз. Ахлмал йаклвл йбургмнстру, — глэйхлваті, ауат райчважвара дгалапауа Ахлмод йнцмэ ахьалла лакта акыршвы, арафон анны йгланшал апсахра алыгажв йглайгвынйырглвуата Аун ауаса йнхлвуэ йнджымсакка ажвирмсылуан Пгвыгьазарын алыгажв дйршвара

— Пзачібыргьмыстырхла ужвы йгланшахыз? Аун аннта йдыргылыз зара уаклвча, Ахлмод?— Мхлмат зыла аун днцлглал

— Шта, Мхлмат. Сара саклвл аун глалцнцадыртал. Абар йубані, аун зара ласм ушайгвиргьвалуа... Аун гьуымм, Хлара хлаклвл ужвы йызнанпцлц. Акмемидантгын асолдаткка йшта акьвтыр йглайті. Хлумска глбата хлалцнцдуашті Хлгажнажнті. Шакыт йтакву зара уаклвл рыцла бнта йыздыруа Пхлвасті йыхьыл! Дзачлвыйа йауаш швинн старостта?—далагаті Ахлмод, ймхлвллаглв змхьыз йхлвауабыргуа старостта дйргылырныс дхлзырта Аун ауаса йчпата Мхлмат йаргваныра глатгарныс йтахьын. Аун йшта хьалцарагы шйылу алыгажв афрыш йхьаййырглцушын

— Старшина апхьалагын йаьан. Ауаса сара йшмэдырхуала, хлара хлджамглат анны старшинната йдыргылуаз ага рыцла йбайакквэз дрыуазтынгын, аун далырхуан. Хьалцаклгын аджамглат йзыратта йымбауата старшинната дгьымылті. Аун, сара схьазы йхлвауала йгьаурым. Ауас ага зара йуналпмцллата йупхьалзарыгын, — йхлвауа Мхлмат бжьдула йгланцллаті «Къванума уахьчлва йхьшвцлаз швара атгачва?» Арат, хлунаглва йгланшлкквэз пемчлхкл днөмырхлвума?»

Мхлмат ауат ласылэс айшвакі рьыздыргылта йджымлцхырныс йтахьын Аун ауат, драчважвара ныжьхта, йбарингын гытахьымызті Йсасынта, йгьымзджвлымцузті

— Уара, Мхлмат, апхьала йшаьазгын абальшанккка раглан йшаьазгын учьраштылч Ужвы йаьу

намыцавластл! Ауат йшырхивауа аклөл! анасагын ара-
сагын йхлчпара шатахуу. Уахчлвала сара саклөлта
араъа зымгива знаплн йщлу, йстарастхуш сара йсыр-
гылуа йаклывллуштл,—йхлват! Ахлмадгын йдыруаз
алыгаже—айрыш йара клара шйымглану хъ-аййырцлара
дашгадзата

— Шеглай, пенмлахл хлшөврхива Ауыс ацлххъва
утагыла анатахъызара уызглайыз аджъамглат йрау-
хлшыркын йыртахуу рчпөл, — ахл глацимцлауата,
Мхлмат йтахъдзамкива ачара джөмкөнцлат!

— Эъара цлуайа, сара Къанитат лашовлжъ сымфа-
хиттара? Углай, цта, хлчпөл, Муса—хива йыгиваза йай-
хлвуа, алыгаже йчөажөвша ага йымгвапхарыгын, Ахл-
мадгын амхлчлва глайхын ачара джөмкөнцлат!

Ахыт йглатахаз алыгажөкөва йгын ахъачөва ахлбачөва
аволхөз аницла йтшкларагылу, амбаркөва рыжьора йш-
цлчлвата айзара рзырчпөл! Айзара апны арайон
абургөннстр Ахлмад араса йхлват!

— Уа, джъамглат, абар йыжибитл, йдуу ачөва хлу-
скөва шичпахыз. Аун йбэирала анамыцакөва хлызглайтл,
зуат абальшавиккөва ацдырцлат! Ачөва бэн йбата ап-
хъала хлмлабазуу ахабзакөва щакьдыргылхитл!
Ауат рбэирала, ачөва йылпхала, абар сара саклөл! уа-
хъчлвала эри хлхакө апны зымгива знаплн йщлу Йс-
хивауа шөвздзырглөра атахъыта аклөл! йшөу, Шөкыт
икъамзгүш староста дхлыргылырныс аклөл! хлызглайыз
Шөара хлшөмайкъангышашуататын, хлара йхлтахуу ста-
ростта дхлыргылта хлцех хлэхөнтл! Ауаса, шөара
шөвджъамглатл! Старостта йшөвхъвуш рыцла бэнта
дыдыруагын шөара шөваклөл! Дгланохива, аун дза-
члву, Дауашмөттын, хлнншмөнта, йатахуу унашөва йэмчл-
чпөлта, хлцехл!

— Уара, аун старост зухивауа дуыргылырныс угла-
штийыз дзачлөыйа, Ахлмад? — тиньымчхлауата дз-
цлглат! Лгивамрыч Мхлмат, аунн йари хамхлөвлу йгын
йшөнагива дъанашымыз рыхъазла бөмкөла дйабадыр-
хъата зуаъа йалачлөакөву йларгөншмглөра йтахъыта.

— Уангласцлгларара йуасхлөл! йатахъыта йсымп-
чъалларыгын Сара сгласцтийыз хлхакө абальшавиккөва
тыцзад, хлгласырхөнтхыз анамыцакөва раклөл! Хлрайон
апны йкоменданту анамыца офицар йаклөл! сгласцтн-

быз. Аун дгъхъарам Акъытыр даъап! Псхъвауа аун
акомендант йтахъу аклвп!

Ауаъа йалачывакваз зымывагын аун йажвакка рым-
штахъ къомрак! закыгын гырымхиват! Ауат рлактакка
йшгларымщывазла, аномыцакка унашва рчпауа йъала-
гал швабыжта йырчымыгын. Ауаса закыгын рымхива-
уата, заман йыштитыра ахъазла, йбжык рыщла йрыба-
гъауа Ахъмад йатайхывахт!

— Старостта йшвахъу йыхъыз глшвахъла Пшвым-
хывултн..

Аун йажва ащывхъва йнаймырдзаскыва, закыгын
ахларнымс лгвы йтамыч, Бемырзаргъа Шварач, йыдз-
лъачывакваз йхъа гларыклингашауа дыршуа, псайспа-
ла йхиват!

— Аджамглат рыхъызла сунгит! Ахъмад Пам-
глан хабзайа, щта, аун угласщтыкказ рхабза? Рманш-
накка гларщтыгта йымщгълауа, йымшгълауа, амбаркка
йрыглову джвылыргъауа, акытрахъ йрыдалта йыртахъу
ажвакка гларкыта йыргъауа. Ауаса аклвма рхабза ша-
у? Угласщгларыкын. Ахъмад, сара аун йухывауа хаб-
лата йыгъспхъадзум. Аун уытатахъым йчпауа аклвп!..

— Уалей, йшхъауымщывауа, уара Шварач, аун ана-
мыца адуней йбылуа, зымгива хъинщгълауа уыртха-
джырыныс гламникыва ушны? — йхиват! датша эджва-
гын

— Аун гыакышымма, щта, саргын йсхывауа, джам-
глат Падцы йглайтта хыкыт рыбжа зышла йхъзырчываз,
аномыцакка хабзала шхлырбоззуштхыва глйархивн-
тита, «анаса араса» — хыва глхлйахлымырыныс, дэбар Ахъ-
мад, глвазгын дйымата дхъзыгларщтит! Пджамглату
швара шваклов! Йшшвахъу йашахъла... — аун ахъа ащ-
мыщывауата Шварач дызкычываз ахъахъа дглаккыны
амбар ашула дывкышат!

Ауаъа йтахъымкыва тшыырхъымчауа Ахъмад араса
йхиват!

— Зымгивагын Бемырзаргъа Шварач абальшавник-
кка ртыщра шичывууа глдырит! Аун кытлук! рым-
лыкк йнаншывалата, бэврата йрымаз хъагынназ ащлэпха-
кка йымата, дтхаджъуа ауат ддырбоззат! Ларымщанкка
ащглафын йглайт! Аун жлдыр зымгивагын Ауат йырта-

ху рчнүштI. Саргы аут ҺырхIвауа счнүштI Шопны сьзгIайшзгы аун счнарныс акIлнI Швара сшвыхIварныс гьакIвч сьзгIайыз ХIара йгIахIцхьрыгIуш старост дшвысьргытырныс акIлнI сьзгIайыз. Аун йгымдзыргIоуа, йшнзымгIоуш швасхIврыныс акIлнI арагь швазызддзгын Сара швара сшваншта сьамсылману йгы аджьамгIат бзнта шьвздыруа рыхьазла, йшвгIахь ахьцIа старостта дшвысьргылта сьацуаншн Пашшвымуазара, сара йгысызахым Старост сара дшвысгIасаунI. ПгIасаунI швцIазырсыгькьвауа зачIакьугын Эны мачIкI швашIас!..

ПгьангIалуам, АхIмад, джьамгIаткI ауаса гьауата урачьажьарныс. ПгьангIалуам,—йхIвауа алыгьж Саралын йбжым гIайыргатI.—Уара йшухIвауала, йалхIхра атахьу, хIхакь айсрала йгIатаалта хIымлыкь йалахьмаруа йалагаз, анамыцакьва йырхIвауа хIызырчпун хьацIа йакIызара атахьынI Сара сажьынтачгьамзаркын, аут йухIваз ажьакьва гьсымгIарызтI Уара йутахьугын гIасахIв! Путахьазугын сьыхь! КьарахIва уыбгьата уангIахIачьажьнауазара уара йутахьу хIуыршварныс акIлнI Сара аун ахIа сьгьуыздзыргIавьхуам. СажьичватI сшварныс СажьичватI! Ма, датна йсхIварыя?

Аут йайзлакьваз Саратын йацкIыс ахIба дыгыршамызтI Аун псайснадза дгIагылхта дджьыкьмылхуа йанырба ауахьауатгын гIагылхуа йалагатI

Ауагь МхIаматгын йгымччхIлатI

— Уара Совет власт утахьыммытын, хIа йхIтахьыкIва йуымпхьадзан, АхIмад. Пубама арат узачьажьваз йырхIвауа? БалахIта йубауа аут тшыздукIылуа зьнамыцакьва рунашьвэгIеана гьаучьауа ахьазла йырхIваз гьгIаугьнычгIоума? Ухьа уахьитI! Ауаса, сара сьауахIбу ахьазла тшатаумьргIуащакьын—хIва ужьыгын йуасхIвнтI. Умылалыз ауыс ласыта тшакьшнаргах! Уара аут анамыцакьва урыкьвдзуантI. Аут хайырта ачакь йыгьIатамылтI.

МхIамат, ага дичьымчгьызтынгын, АхIмад аугIа дыркьанамгалзара йтахьын

— ПаунтI, МхIамат! Аун ахIа арагь тшсыркьшварныс сара сгьахадзыхуам УьахIбу ахьазла ауаса сгьумачьажьвушызтI Ауаса сьауырдатI Сара усхьымчгь-

ргивауата, уара ухъа уалхъом! Рыңла йагыъушт! Уари сари йгивашауа дэпшу гібан!

Ахмедгын йыгивзагын алнейкла тшәкюдрышәхт! Ауат акыт йадлхъачлюу акъатырла йджыккыхт! Алыгажыккә алнейкла анджыккымлх дара-дара зыла тша-тазырккыхт! Пырдырузә Хитажонккәә Ахмед йхиваз йгын анямцаккә тшу акъатыр апы дзыгывз ауат зыла йыгларгынмгывт! «Акыт гызымдзыргывт!»—хива акондәнт йайхыврыныс Ахмед акъатыр апы дигежәжәвз ауат йгырымдырт!

Аун аджамглат рпын «арафон йабургомнстру сара саклөнт!»—хивата йрыггиваз Ахмед дзымдырузә рыңла йайцбаччаккәу раклөнт. Аун йынцрагын совет власт дагыата йгивагт! Фабагын йашахбәгын власт йапшлагылата йайсуата йырцыт! Пара Ахмедгын бәндәк! аунашә рхиварыккыныс ауат дрылата дгларәу-уан. Аун ахъазла гивангын дыркхъан. Дауглауыршәт ймурадккә шгивадамычлюуаныс анхъайңла йтгивачвагын найахын аджарала тшахънайыргәт! Абар ужыкк анямцаккәу ргивхъә дтагылата ахәкк дглаталхт! Лгивамрычә Ахмедат йшхиваз анш, аун дәмбасын, анямцаккә дбалахтә дырхъадзата, йзыпшглата дглармоуккәә Пара-йара дян тшдфырбат! Совет власт дшагыәз, гивангын дшккыз райхлөт! Анямцаккәгын йыртахъыз аун дйаншын Зыла бургомнструта ддыргылт!

Алыгажыккә йырхивари йырчпари рымдырузә йшгы дәрккыназ Къасымргла Джәанхиват дгларылгылт! Аун ахбаччә тшырәынайырхауа салыам ритын Зәш Уали дзынасккәт!

— Уали, ласыта хлпы унайра әтахъшп! Арат тшнарккынаргата гы шглауырымтуан! апы унай Сара сузыпшуашт!

— Момо! Уара арат зыла уырккымыцлшн «Зәк! гын йычхивауата дыахккымыцлхә?»—хива йдумырхиван Сара ужыккыбурт шөппыла сцүшт! Сузыпшуашт! — йхиван Уали рпыла дшахуалшә акыт алыгажыккә дырккымыцлхт!»

Джәанхиват йагәз йымдырызшә аун ахъазла заджы-гиваджкк! дырцгган рпыла дджыккымлхт! Эгивә акъәпуз алыгажыккә дрыуата заджыгын аун

уыста дьгьрымчпат! Аун рини даннадзах ауачьауыла дггагварцхуа Занц Уали дггайпыралт!

— Паъу ачлшма? Алшейкла банчвалата акъатыр-та йцаквас удьрума?—йхлан Уали Джьанхлат дн-нгллат!

— Пыздырнт! Уали Сара аун Ахмадыжв дыз-элайыз гьсыздырам. Ауаса Дрыгни Григорий дггайын ужьыбырг дцхт! Пхиваз гьчлваггвам Арафон йту аман-ыца комендант, солдат кьомыггакгын йыцта йггайт! Акъатыр зымггва рхлвшнчлат! Пыззыншггауа заджогын йггндырам. Ауат хкыт анынгын йггафуашзап! Алы-гажв—арынхьаггв Андрей Павлович эджьара тшмкьаф-члвакырквын рьцла йггаггьымма? Григорий йшнхлва-лла ркъатыр йауу агроном пхлшмс дьркыт!

Ауат ари йджьыкыылхыз Хлатожьыкьва Ахмадгын дрыцарын. Аун аклваап йггжважвауа йыггазагын йа-ргын рлннейкла акъатырла йыздыртрьсхьызгын Пшафаз-такгын Андрей Павлович йахлара атахьшн! Сара ужьыбырг сцапта ауыс тьву аун йлшмхла йтасрьсн!— ахлв ггацйымцлахуата, Уали Джьанхлат днхьыцт!

Аун Лгивамрыче Мхлмат йпны дцат! Андрей Пав-лович эджьарала акыт днпщцуашыз йайхлшын, рпны дшггайхуаз, акытхьала аурам йггабжьахьыз амашина йбат!

Аун лъабжьалыз аурамбжьара йаггвсын аколхоз ауменкьшарта атды аргнан йггашлцт! Мачкл ахлв ахьымццуата Хлатожьыкьва Ахмад йлннейклагын йы-ггкьван йара ауата йггашлцт!

Ахмад дггжважвауа ццата аманыца комендантн асолдаткн акыт йызггайдыз Уали йггайгьынггауан

Амашина йгганымццыз аманыца солдаткн Ахмадн акыт йрылахын хьачвата, лыгажвта йггарауыз зым-ггвагын ггазырнчат!

Акомендант йаггьма наплыла йнанпщлцкьу агла лъамчы йцахьаква йрыкьнкьвауа, йпачь йаладыргылыт атыгажкьва дьрхьншылнт! Абзаква ажвжвта йшы-рхлвауа ашпта, йлакта заджогын дгггайырншуам, за-джогын йылакьва дгьрнцлайырншуам Хлатожьыкьва Ахмад аманыца комендантн йггазырццаз алыгажкькн рбжьара дгглант, йылакьва ггайхьыйымхуата акомен-дант днпшнт! Увашвата йчлуш дцншнт! Акомендант йггагьынггшыуачву урынш бьшшвала дчвзжвауа дала-

гаті Аун аурыши ажвакка агылахлаа падникылуан.
Хлатожыккэа Ахмед аун йхлвуз алыгажэква абазэ
бышвала йрайхлхуан.

— Айглайра эмата хлхакэ йглалалыз, абальшавиккэа
тыэцаз анамыца ры рафизар—ари йгичеажэвауа аке-
мендант йунашва ташомирхылаз ахызла дыгышэзыра-
зым. Сара йшвасхлвызгын аун йунашва аклөп!—акыт
староста дшвыргылра атахын Ужэмы йара йызкөнклуа
староста дшвыргылта дцахуашт! Йстаростхауа йхлва-
лакгын зымглагын швээдзырглэра, йшвырхы-
йара атахып! Аун йхлвушгын йчлушгын ари
йгичешвачважиауа афизарлу унашвата йчлауа
аклөп! Айглайрала хлхакэ йглалалыз абаль-
шавиккэа тыэцаз анамыца ры йырхырыглауа зымгла-
гын адгыл; рэхэмы рыртуашт! Днамыцаккэа йрызэрар-
хара змурадкву йрмайгыдзауата йыршуашт! Шта,
длчлшыйа йстаростхарныс йызтаху? Сара швара
сшвапшта сыбазу ахлатырла бэирала йшвасхлхыан
ари йунашва, йыгыхашныцлат! Акытыр аны йгиче-
шыз ауыс хышэашва швэргын тшашлэшомыршван Ауа-
та анамыцаккэа йырзындзырглэра змурадквэз пцглөм
цлөркын абан ани йгылз рмашина йалашлэхлмата йа-
нып! Пыгыцлэсклуам ахат элөркыэ Анасагын араца-
гын шран! йрыкшвуш

Акыт дыгажэква Хлатожыккэа Ахмед йажвакка
рлуи, йгларныцлауэтын рдыруан Ауаса закгын тьры-
хлвуэт!

— Йара уачлөм йахышвымыгауата Бемырзаргя
Шварах ауачь сара спны днашөщтий! Швара шаджэам-
глат хы дзырчлауа ахлбачваккэахлгын йыцта. Шварах
йаклөп! шыкыт аны йстаростахуш. Шварах, углэскыа-
та ари хы уызэчлауа анамыца афизар тшйырба! Ауы-
тын саргын хлшвыцхэмарырыс гыкылым хлызглайыз
Пуасхлөмз углама, Шварах! Углэрылцита арыла углэс-
кыа!—йхлвауа Хлатожыккэа Ахмед Бемырза Шва-
рах дйыкыцлыруа унашва йичллат!

— Па, йа, карашо, карашо! — йхлват! зунцлэкара
йымплатлауа йчлвэз анамыца комендантгын

Ауаса Шварах дгылашхан дыгыглэчиллатлауэст! Ауа-
та анамыца комендант дглатылын, псайсна Шварах
днайыдэхыатылын йнөпшыцлэрхэз акыамчыла дйыст!
Анамыца глван джшарныс дачэчдлэскыа Лгивамрыче

Мхлэмаг ахьамчы тшэцлэйрышвуа Шварэх дглэйхьхьыи аун йнахь дглэймргьлт!

— Фухлэвэз гьлэйгшымгьлэвэти аклэвэи змыла дьэна-
удымгьлыз. Уачлэвэ йахьхьымгауата саргьи срылата
аун днагьдуашт!,—йхлэвэти Мхлэмаг тшйыргуанагь апа-
мыца комендантэ абургомистр Хлатожыкьва Ахлэмади
дырпшуа

Афицар кьамчыла Шварэх данйыс апамыца солдат-
кэвэ раутоматкэвэ тьадырпалын йалагылаз алыгэжэвкэвэ
йрызглакьылдырпшт! Ауат тымгьлаагьыи тьыршгларьыс
абургомистр Ахлэмад бжыи цлакьыла акомендант
эджьаклэй йахлэвэти. Хама удын зынгьи йэмчхьлаз абэа
дыгажэвкэвэ алагьваласуа йалагахьан Лгьвэчрычэ
Мхлэмаг ауатгьи шакьикьла йхлэвэи:

— Шьсабырха, марджьа! Шьсабырха! Абджьыр на-
пымщырала йгьаншлагьылуам! Тшшакешкьлы!

Абургомистр акомендант йахлэвэи йалагылакэвэ
рыуа эаджыгьи йыгьлэйгшымгьлэвэти. Ауаса йара аме-
нендант тшйырхьычэуа Шварэх йыжыгьлахьэ дглакь-
сын араса йхлэвэти:

— Ничого, старик! Будет карошо, карошо!

Аун апамыца бызшвалэ унашвэклэй йчпэи амашица
дгэчлэвэхт! Апамыца солдаткэвэгьи, эаджыкь йахлэ тгьа-
нымхауата, амашина йакьчлэвэхт! Ауат анджыкьымыл
Хлатожыкьва Ахлэмад араса йхлэвэти:

— Ауаса аклэвэи йшагьу азумкэвэ, джьамлэвэ Абар
йыжыбат! апамыцакэвэ шымхьымаруа Хлэра акьэтыр
аньы ужыгьи умыклэй хьманлэй Ауагьэ хлэтацахра ата-
хьыл! Ауагьэ дхлэахьыта эаджэ дтаркьланлэй. Аун дгэ-
ура агахьыл! Пэхьаштылхьэ! Шварэх, уачлэвэ уан
найуа аглан шакьыт йту, аурьшэ арыпхьагьлэвэи дшэ-
шэнажил! Аун хлэра дхлэахьыл!,—йхлэвэи апамыца сол-
датгьи йаргьи алынейкьла йаичлэвалхт! Атшгьыхэ аун
ацадырпан акьэтыр апыла йатайрытрысхт! Палагы-
лаз алыгэжэвкэвэ тымгьлаагьыи кьомраклэй эаклэвэи рэзым-
хьлауа йгьанхат! Ауат апамыца рытлэглэй данлэйыс
эаклэвэи тэрэзымхьахьэ аклэвэи йычэпхашуз йгьи йа-
кьэзшузэ Лудын гьлакьышэвэз Бемырзэргьла Шварэхгьи
ажэвэклэвэи гьыымхьлэвэти, эаджыгьи дьыгьымшымт! Аун
йхьэ клэришчыта кьомраклэй дгылан Уацлэвэчэвэи алы-
гэжэ Лгьвэчрычэ Мхлэмаг дшпшыи, «унайхэ»—хлэвэ шьла-
йхлэвэуашыз гьлэйгшымгьлэвэти! Ауат йалагылакэвэ йы-

ркъышын риньла йдырхаухтӀ Ачъажвара Бечырар-
гӀа Шварэх йакӀонӀ йгӀаджыккызыцӀал.

— Ауыс экъу уаргын бӀнта йгӀаугӀынгӀыштӀ, МхӀа-
мат. Анасагын арасагын дымгӀва рацкӀыс сымчыкӀыа-
дыуаз санӀашаатӀ Старостта сырчатӀ. ХӀычкӀымычъа
гӀайхыркъын сшааришчуаш? АджъамгӀат ачӀыфӀа йс-
дырхӀауш?

— ЙгӀасгӀынгӀыштӀ, Шварэх, йгӀасгӀынгӀыштӀ Ауаса
Андрей бӀыхӀхушӀа?

Аун бӀыхӀазла акӀонӀ уызгӀарылымздадыз Пара
ужыбырг йахӀва акыт дтыцӀта штшыкӀайчӀвахуаш.
АхӀмад дланӀ. АкъӀтыр дтата данагӀасхуа Андрейгын
дыкӀыта дӀыщгарныс гӀван дӀыапшуашым ЙахӀв ла-
сыта йхӀа шапыригунш. — ЙхӀван Шварэх ринь дӀахтӀ.

МхӀамат джижажвауа ринь дгваралхтӀ Ауаса аун
Андрей Павлович ауаъа даъадымкӀва дакъашаатӀ Йта-
жжва Къанитат йгӀаӀахӀӀотӀ Андрей Павлович дж-
жажвауа тшадигалта диджыккылыз «Аун ауатра рай-
ша дылыш аджъарала джыккылытӀ». — хӀва ангӀа-
ӀахӀа МхӀамат дылцӀгӀатӀ

— ДабацӀ? БызӀымцӀгӀаӀа? Сара йгӀасабхӀахыр-
ныс закӀгын гыӀаӀаӀымхӀма?

— Момо ЗакӀгын гыӀасайымхӀотӀ Ауаса Уали
дгӀаӀым Аун йакӀонӀ бӀыхӀваз Андрей тшхӀайкӀра
шатахӀыз ЙгӀанша ачӀыфӀа, саразӀан? Аун уахӀчӀва
ахӀа дыгӀварымцӀсма?— ахӀвауа Къанитатгын аун дӀ-
цӀгӀатӀ

— ПаунтӀ, ПгӀасгӀынгӀыштӀ Бара йбасхӀауа бгвы
йтакӀы Андрей дъацаз баргын саргын йыгӀхӀызыдырам
Аун джижыккылыштара агагын илтӀ Дъацаз гыӀызыды-
рам

ХӀаквымхара

Занц Уали гы шгӀаӀырымтуаш апӀита йджынкыва
КъарахӀок гӀвгранаткӀн ртайцӀатӀ. ДыкжӀвалуд
атшы йанхщаргӀа ринь йчӀвахыта йгылан Гы шгӀа-
Ӏырымтуаш апӀита ауат ринь тшапыргатӀ Ркыт анны
гӀымычӀгӀымыс гымычӀа дтата аун йыгӀхӀайымцӀузтӀ Уа-
щӀыдхвангын зыла щарда ацӀсхӀаз ачӀанӀа йатахыта
дсакӀтӀ. Аун йанхша Шамисат араса йлайхӀотӀ «Са

ра арчъаква мачікі йгланмыдуштї Атшы гыланхадзатї Ащәпїквә йрызәрәрїкә.

Акїдыргыи аквицїан атшы әгъвәрәхвә йымата ауатра, йылайдатї Дәм әйрыжәтї Аун йара ауаъә әгнәгнәра йтабыргылтї Паргыи дгїайхыи йанхша дләчвәжвәуә, әгвәрәгъыцїара дщїләчївәхтї. Аун Хїатожыкыә Ахїмал дызкөчләу алинейкїә врайонкөтә йшщәхуә йбәра йтахыи Амара аташвәра йайгыгъахыәтә алинейкїә әгнәсхуәтә йбатї Арайон әкөтанытдзә йбжыу жыгыгї километрәкї әкївәпї. Алинейкїә ласыпї Пацїәчївәквүгыи кїядыртшкыапї. Ауат, сахлаткї, сахлаткїи бжәкїлә йнадырдзәхуәштї. Ауахь йшащәхуәш әргвәнквә әмгївә дгїапырәчїваргыи ймурал гїайдәмхїшвәрныс дачвщәтї Пыгыләшцарахуиыи Дара ачыгїагыи әбджьар рыманї Ауәса урыжылырныс йшварәгїваранї.

Уали алинейкїә анягїкыях зыла «сцахитї» йхїван атажи Щәнисәт дгїалкыыщїхтї. Аурамбжьара тшбжьайрышотї. Птшы тәтайыргылыз әгвәгнәра йнапырдатї. Агыла әкычїлыз атшы харына аун йтәйтәхыыз зыла днанардатї Акївар архышвәртә дәннкїшә зыла әхвә тшхьайрышымлтї Арчъә әгнәкыә алинейкїә әнхә штшкїәйрышвуәшыз әцїыхыә дтәгылтї Аун әмгївә акыт йварылазуабыргуә йәгу анышынтарә йхә йгїләтәшвәтї. Анышынтарә цїләлә йкїшвәршанї Анїлаквә рыцїәчыгыи гнәгнәрартанї. Тшнзыкычївәхуәштї Патахыыз мачїкї йтәшцарахара әкїшыи. Уали акыт йәргвану әшїыпїаквә бәнтә йдыруан, аун дәтшә рхъәмгївәкїлә анышынтарә әпыи йнапырдатї Пычләшцарадзәхәсмәтынгыи бәнтә йалабыджьан йгїләтшкїәрыцїыз амышләгыи әжүгїванд чївәгївәкї йгыгїалымшвуәтї Птшы андакь йхындәи анышынтарә әлакїшвәршү әпсәцїлаквә рыуә тәкїм багыцәтә йндхївалтї. Паргыи андакыи әмгївәи рыцїә йтәргванхуә әпыи дшәтї. Андакь акыбра дмыләлтї Аун дгїажвәжвәуә йкїсәгвә аджыи йту әгранатә гїәтшхтї. Аркїыгә-әгїжвәгә тәйцїәтї Заманта зъара әгнәсхыәз дзәхыыцтї. Алинейкїә ласы йгїәдзәра атахыпї. Ауәса аун гытәмызтї. Сахлатбжәкї зъарагыи атәгївәхтї. Уанцїыхыәангыи алинейкїә гїәйуәтә әбжыи гыиыгїум Дәтшә әджьаралә, йцәзтын—хїә дзәхыыцтї Ауәса әчвәгъвәртәквалә әкїшыи кївә дәтшә мгївә ауаъә йшәтәм йдыритї «Ужыгыи мачїкї сәпшычлї йгїланмуәз-

тын етигы бэнтэ йкъасч(вахыпта, дъадгылчуаш ашца
аппы еглайпыралл),—хша йгмыла бэгъата
йхиваті. Ауаса алинейкіа абжы гіагаті Аун йара
амгівала исайспадза йглатіуан. Ахъалапын алабыдж
ра бэнта йлащарахаті. Амгін аун аглывнакн гъу
залыргахуан Абар алинейкіа йанчівалакву рыуа за
джы сарныкь айыркыті Тутын айыркыта гіацц(уа
шті Аун акікларэ гъхарахмыті. Уали йара къва
къвадза дшчіваз андакь тшъарыхъвуз ашмыла днас
кыті Алинейкіа ауыла йыкшара атахын. Плым
хаква аконк(уа дзыргіаыті. Аун йанчівалакву рхы
ччара бжы йгіаті Ауат хыччакъваракі йалачважва
уазарып

Йара аун адамкыкъэ атигвыкь алинейкіа рыца
йглайрыг(уа арыхъварта йглайырдаті. Уали атшквэ
ршаны йшцайрышыуа ышла аграната ауныцті Пгіа
пшэз аглжжара абжы мачысрацхысрата длатаз ан
дакь йахъшалті Пхъэ гіацц(ихта даппшы амгівэ ап
ны ливейкіагын тшгын гъхынгылахмыті Ауат амаль
ла рыца унаскытата йхылапсан Уали йрыштакъз
ййырдырра ац(ыкъэ дтамгылчуата йтшы тшаквыры
шакті Аун алинейкіа алаг(айхыэ амгівэ дтагыті
Птшы ащап(кыагын йырхштті Ауакь рыкыт аглывнаквэ
рны днамдзачваскыа архъала дымг(вахыцті. Дгла
шакті тшесшарныс Аун аъара д(аг(ыын йц(ыкъэ
айшыета йгіатагылырын заджыгы дгы(айхымдзу
шкыті Уац(ыкъвангын алашчара тшылайырг(ивашауам
цара аун йтшы йаншаргіа руэтра йтайдыхті Аун йгмы
йтайкыті амаль амакыа абджьар амата агъа йайсуа
анартизанквэ дрылалырыс

Паштаглайыэ ащымта Лгівамрычэ Мхіамат йпы
тшыг(к(і д(айт(і Аун йынх(валег(і Хіатожыкыкъэ
Ахімал дшырысэ, аджъаназы йара аун атшын шыб
жъан аглан шакыэ Мхіамат йглайайхшт(і. Пгуанха
йымгванхарыгын, Мхіамат аджъаназы аппы даъазара
атахын. Ахімади йари амхывлан Аун ахабар анйыг
гларг йгмыла йхиваті «...Пубама, Хіатожыкыкъэ Ахі
мал, уышамышакъэ ушгладырхыштыз? Ауг(а йыртакым
эчпауа йнан(ымылак(ыгын йуыс ц(ыкъвата йайлаууа аун
ак(апл(э. Мхіамат йтэг(жва штшадмылгалуашыз лай
х(ыын йыгала Эаш Уали йпын дцат(і Аун агнавшэ да
надгыл йара Уали д(а(айпыралті араса йх(ивауа:

— Углайгва, углайгна, Мхламат

— Бэилэ хнайгват! Пгланшаз удырума?— йхнауа Мхламат анища дгваралын атды апахь йгылу акды дывчлват!

— Уалей, йшсымдыруа. Уахьчйва сглатылынгы сыгыварымщлст! Схлагын мачкл йсыхьнт!, — йхнауа Уали алыгажв аргваныта дбьдгылт! Аун йгвыла агыла тшччлауа алыгажв йглайайхлеуашыз дазпшуан.

— Пахъя ркытгымна даннадзахбырг Хлатожыкъява Ахлматдын йыкквазгын йгларайхсын йырщт! Пызнтыз дачлбу гырдырам. Аджьаназы сгарныс тшыгив дзыгларитит! Аун сарни...— йажва йрауан Мхламат дъауш шйымгванпахуа Уали ййырдырра йтахыта.

— Аун глальматп! Гыжжв эмаз аджьякы тшглафчирчпан дырщт! Ауат зачлвйинит!?— йхнауа Уали йгланшаз джъйшауазшва тшччват!

— Уара, сыгала, сызумыглайыз ари аклвл уандырк! Хладгал. Ауаъа сымцакйна йгылаушым. Аун йп хлвмс атажи дшлахшу удырит! Пызнайуазгын аджьякы йрасчлеуашт!

— Аун хлвашума, Мхламат? Саргын суыцнайп! Хладъачлвалп! Уара йзаухлекууш йрахлв. Аслъан йпачва-чвыккв йадыргалын тшыуандыр глальмат рыманп. Аун гларыкисхп! Сара схъатала шызганп! Саргын аумаглава шхлатырта снайра атахып!

Заш Уали йауищтыз аграната йаргъахаз йхъатала ййырдырра йтахын. Аун йайшдзата рыцлагын йтахын Ахлматдн йыкквазн ршра эквырчлаха йгын аун бургомистрта дзыргылыз анямыва комендант йчпарныс ймурадта йырхнауа Анамыцаккв тшриднзкылккваз ршра аджъаназы йадгылккввауа шапшва йгын йшгларгынглв-уагын гвглалкглара азичпушын. Уали йара йчпаз ахъала лъажъа эман датша аджьякы хлкъымхара йашлэдыршварныс гытахыммэт! Аун ауаса йгланшарныс швабыжта дачвшуи.

Ауат дасы апахъа йрайонкытаз акыт йнадырдзат! Агглава йвадлаккыз ауандыр йанчлаалаз аглалыгажкчва Саралыпгын, Мхламатгын Ахлмат закылазгын йыгы ймлаччважвэт! Ауат айера йаъу рначва, риричва чану чарымдыруа, ауат англайхуаш агыккна раклвн ймзлаччважвэт.

— Дзачлвуагйырсыла, дзачлвгвымхалдзата ахака дглатанагайа, аун анямыва мыжда? Ашэ йрычлауа

дглайт). Аша глайкычындн зун зунагва ачыуан — дгмачуан алыгажв Саралып, эпахйба шарда жнцуата дглашхата эхабар гйгаз.

— Хычкынычча йгланхаз анча йхлыглайхчат. Аун анымыца, Саралып, абсрала дшглайыз ашта йара ауаса дтрмцахуазтын угланшы XI-Рассей—къраль-дуп, къральхаквап. Угланшы аун днлыжвуа дмрмцахуазтын...—йхлуун Мхлматгын, дмжкчюу ауанга ашлага глайыцлаймртшуа — Хлатожмыкьва Ахлмд йара йацы йасхлуаз гьхайымцузт. Сара аун тшыздн-кылыз анымыцакьва шхайырым йасхлат. Ауат дмр-кьвыщырквын йара йычьвазла йшагычушыз чьайсыр-цара стахтын

— Шта, ауаса йанйаухн аглан—йара джбуапта йглаунтхйа?—йхлуауа ашкьва рынкьощага шжа зму Заш Уали Мхлмат йачьва тшацайырнат.

— Ачлшйа йхлваз? Анымыцакьва чгладырхннтата аклшн йхлуаз. Паргын абар дгладырхннтт. Ахлмд зынгн хллат бн йыгылымбат. Аун йабагын йаша-гын ар шкшвокьва йрылата йгларшшт. Ауат, дабар Саралыпгын, банта йдырхра атахьып, ауахь Чатакьвала эргожкьва рны йшхат. Прыцыз Зафас Маджнд йа-кьлп ахабар акьт йгларгьыз. Аун ужьыгын дабар-кьлп. Ушцгларькьвын йглауайхлуашт. Ахлмд глван-гын дмркьхьан. Абанда дьадзарьдэз шта?!.. Мхлмат йхлварьыс йгладжмыкьнцлэз ацлхьва днамдзауата ауат йьауэ акьт йрылатт.

Акьт дауышпан Аурамду йбжьыцта Хлатожмы-кьваргьла гьабзэуала йызлаушыз аурамбжьара тшва апын гнтыгажочьва йаришлашват. Ауат ракьмызтын эаджнн дьгьрымбат. Ашшга йьадгьлыз апынгын аугьла цлагьаран Чышуарабыжь дугын ауаьа йыгытш-кларамьзт. Агьлэтажичча атды йаншашьл, Мхлматгын йышыз агьмджьгын йаскьлат. Ауат духьла гларахьт. Пшырдырмала адауырчпара ласы йалагушын. Птшкьла-раз ахьачьакьва рыуа эджьакьмы аумс шгланшаз ахьва-ла йанырцгьла йалыргата чьвагьлэкл гьлармархлат. Пшырхлвазла Ахлмд бургомнстрта дгылиштарегын мы-эклы гьымцлэст. Аун анымыцакьва акьт йанглатад гьлэба-хпа мшы ахьла ахьымцуата длайхт. Акомендант йны дцат. Уадыргьвана ашын дбургомнстрхат. Ауа-хьлуун Муса чьэмь дара анымыцакьва дрыцта акьт

срыжыдуашті. Сәгінди Атамани элу анартизанквал срылалра стахьып! Мгліва сыквца,—ауат ьану удыруазтын йгласахлв Сумс уара уаклвп! йызэхьасцлауа

— Йхьасцлвті, саша, йухлвауа Ауаса закылла саргын суцлгара стахьып! Ацлабырг гласахлв Ацлабырг англасаухлара сара йыздыруагын уасхлвп! — Андрей Павлович рыцлагын аргванита Уали дзынаскльан йгладцллаті — Абургомнетри йыцкваци шыз удырума?

Аун йазцлгара зылла джьауан айынтуата Уали ацлагьлра тшазлчнаті

— Учлва, учлва! Сзучллауа ари аклвп! Жвахьа утшыглата уфьжажвауа акыт уштыцыз эдырті Уангладгьлхгын эдырті! Аун апш умс гым учпата йухарныс ушпалага? Усакьра атахьып!, саша

— Пыцласкьуам уины, Андрей Павлович, сара саклвп! аун ала данырыэхыз, Пыгьсымчхлаті, Сджыкмылскьлва эаджы сбайкьангьашра стахьын Ауаса сгьлхамдзаті

— Уали, уара йгухьазым афашистквалгын ауат тшырнызщылквалгын загьу Уахьчлвала ауат рымч дуп! араза. Гьыблыгьата урабаклра атахьып! Уыгьлазачва багььата йызэхьауцлауа, урайкьангьашра атахьып! Ауат эшыз уара шуаклву рдырыкьын, ухькьачлывла ари акыт шыкьырчлвакьуан уазымхьыцуайа? Пучлра бэлп! Садгьлнті, саша Ауаса йшучпаз шамуа уаргын уазхьыцх.

— Йухлвауа садгьлнті, Андрей Павлович, йсчларь тьа, шта? Пыгьсымчхлаті Ужым сызлауычлвауала мгліва сыквца Сымч тані, Хладгьыл, хлугла эгьычлауа агта абджьар сымата йхьлгыта сьлабакьуашті, сбайсуашті

— Угладзырглвы, саша, Ужамбырг мглвакльгын уыгьсыкьвцушым, Анартизанквал ьану ашлчпакьла гьсыдырам, Глва-хла мшы тшык! Сара угласаухлнта, йгладзыруа усхлвп! Аун бэнта хлэзхьыцра атахьып!, — йхлваті Андрей Павлович, дзачважвауа ахьацла дзачлву рыцлагын багььата йглайгьынгьлва, аун дьылладуауа

Аун ахла аьчважвара ду гларбьламшвауата Уали рпым дглайхті, Андрей Павлович аун ауахь шарда Уали дьызхьыцті! Акыт аины аун йапш хьацла багььа

йгвы адлакьягы йыгкыдымарытї. Ауат йлархта-
гвата, ркытдза йгладзав, агъа йглайтнхушта йгъхъ-
рымцїуатї Уацїхъвангын, ага йцїолата йчївахъ-
тынгын, ауат ргаква рзакїяквва рпнцї гвыгъара дукї
тапхун Ауи агвыгъара йгларнахїуан араса ч агъа
хлугїа ымгїва гынъцїуашым Пгланхауа бзавара ата-
хънї. Ауат рыхъазла шнчвагъва, шлацїаэ Мчы гїа-
рылазцїауа абзавара йгладэрмъуав аун агвыгъара
акїын.

Уандыр эацїахївауата тшадмэгалквэ найрата пу-
дыруан. Ауат рыпшцїаква йыртшкїларамшвахуата арахи
рыхъазла чва, шыхїа, нартыхїджьапкь, агынм йырбы-
луашмэ семчїаджьапкь, мшы тшкїларан Дара ауат
рыпшцїаква рпнцї анартыхїцакввагын гїартшкїларагыл-
хъан. Ацаквва йыртарпсушмэ нартыхї акыт архъаква
рпнцїгын йаргвану акытквва раргванквва рпнцїгын йазнан
Уцата йгїаургївацара акїын йатахъмэ.

Ауаса йаъазтынгын акыт анны пшцїа шарда мщра-
та йгїанхатї. Агынм йырбылуашгын рырахквва йддрь-
фуашгын мамкїва агынм эгїлаталуав айхїладан. Ауат
хъачва хъатшкїларамыз рпнцїквва акїын. Зайщнчаквва,
эхъацїаквва айсра йаъу анхїымс сабитгїачнаквва, значва
йрмъншуав йнаскїяхъав алыгажквва, атажквва йгын
айсра йарчвазбаквахав атапачва рыгквва кїахїан. Ауат
ымгївагын йгїарыкншвэв ахъантари арыцїагїари шва-
быжта йрылсхъан Даргын абзавара анхъа апш йгъа-
майхївапсахуавтї. Ауат эбуз, ауат рыхъазла эгын
цхїуэ, йрмэхъвышуав акыт анны йаъан

Шварач ймыкшпхъадзарала дгыммлыгаждзэхасы-
тї. Аун скышм хынгїважва гїайрыцкьахъан Йпагын
йпхїагын айсра йаъан. Йпа Бильаль йкъырлмкьохара
далгауата айсра гїаджымкылтї Брест-къала йачмы
хъарамкїва акъралгїомна шїшпїакї анны даъата йгїа-
йгївыэ асальамшвэа акїнї ауат йгїларэдэхыз Аунэц-
тара гївысквшата йагївснтї Бильаль датша закїгын
гьгїаймгївхтї. Бильаль йацкїмс гїомсквшала йаїцї
бу йпхїа Кїонаца лакїнї дара ркыт йауата пхїымсна
та айсра йаъу. Аун апхъара дгїалггївацан ркыт анны
фельдшертa днххауа йджыкылцїан. Ауаса днххар-
ныс гївымчыбжьакї акїнї дъадзахадзав. Аун ахъчва
рырбнхарта айъазарта анны акїнї къырлмкьэ хал-
чауа. Йцїмхъвахауата йгїалгїомэ асальамшвэа анны

к'адж'апк'ь арх'яа й'г'акохадзун. Пау'рахауа й'г'а-
дж'омалы адзын ква м'ачк'л' й'анаш'ае Цаца уандыр
эмаз рай'лара д'г'арык'л'шауа д'рых'л'ват' Ауаса аун
л'х'латыр г'ырымбуэт' Аун й'лап'шта уандыр й'ах'л'в'уэз л'а-
т'шагы амыт апын й'цардаг'л'шын. Ш'варах д'г'ом'ж'ак'л'т'.
Й'х'атала Дак'л'вах'л' Х'азрат апын д'иан араса й'ах'л'ват':

— Х'азрат, суых'л'в'нт', ууандырла Цацар'г'а ресмч-
к'адж'апк'ь рыз'г'ауг'х'ырыне Пуас'л'выч у'г'лама, Х'аз-
рат?

Х'азрат ауаса й'аз'л'выз Ш'варах й'ах'л'ваща г'ай'г'ом-
н'г'л'в'нт' Аун д'иамк'л'-г'ламк'л'уата араса й'х'л'ват'.

— Пауа й'м'орыз'г'лазым'г'хуа? Пара уж'ом'бырг, ауан-
дыр ац'лас'л'ван'пта, с'рыз'ц'ап'!

— Пауаш'ылт'ык, Х'азрат, й'г'лаум'дук'л'мыз ат'шк'ва-
г'ын ауандыр'г'ын аун а'ара уырмай'г'д'зан Аг'ыны ауы-
ран'—т'ш'сыр'шах'л'.

Х'азрат г'ыг'л'в'бара й'ч'пауа Ш'варах д'иц'г'лат':

— Аун эз'ух'л'вауа ач'л'ы'а, Ш'варах! Уалей, ауаса-
д'загы с'ш'рмай'г'д'зауа Ауат ет'шк'ва й'ыр'хауа а'ара
ауах'ауат р'т'шк'ваг'ын й'рылар'хазарк'вын, задж'ыг'ын
й'дж'апк'ь арх'яа й'ыг'г'лак'вым'харыэт' у'ж'и'г'андзара

— Ауаса й'м'ч'л'вауа, уар'г'ын б'нта й'г'лауг'ом'н'г'л'в'нт',
Х'азрат. Х'кыт х'ач'ва л'аг'л'нам унаг'иваг'л'вац'х'ат'.
Ауат х'ач'ва л'аг'л'ш'у й'ран'шта т'ш'г'ыр'задгалуам. Бы-
ч'л'вы й'г'ын рыж'ваздж'ом'к'к'ва й'д'др'ыфуан рымак'л'ва
й'г'ланх'нт'. Дасу й'х'л'мылауала ауат х'ыр'ц'х'ырг'ларк'вын
й'ач'пуш'а? Сара й'ш'ыз'бауала, х'ылла нк'ваг'л'гауата
т'ш'х'л'п'х'адзузтын, х'ыр'ц'х'ырг'ларныс ц'борч'л' Рына-
сын й'г'ланаг'та р'х'ач'вак'ва, р'ач'ва г'арыд'г'м'л'х'ырк'вын-
г'ын й'анрар'х'л'хра, ауат й'ырг'вал'ахан'! Прарым'х'л'х'д'за-
рыг'ын, Х'азрат, задж'ы уанн'ц'х'ырг'лара у'аг'ын рыц'л'
й'тынч'ыл'нт'.

— Пух'л'вауа зым'г'л'ваг'ын ц'лабырг'ыл'. Ш'варах зым-
г'л'ваг'ын аун й'ш'ух'л'вауа й'ан'шта й'аг'аз'лазарк'вын й'аль-
ж'ал'а? Абан, адж'ак'л'ы уыр'шы Й'г'ож'важ'ва'адж'уа
р'х'ак'ва й'ыр'ваз'х'л'х'л'ван й'ак'л'арт'ш'ы й'ч'л'вах'т'. Ауат уа-
ра уш'пар'ишуа?

— Й'ыздырт'! Ауат «адж'ак'л'ы» л'ух'л'вак'вауа
адж'ач'г'лат й'ыг'рым'бауадзущума? Бандзл'ата й'ыр-
бит'! Й'г'ын аун а'ара ансынам'х'ара т'ш'артуа дж'ар-
шит'! П'дж'аршит'! Ауат рап'х'ала й'п'ш'ра шатах'уэ т'ар-
х'аштылуа

Ауатгын рпсынамхъара зырчөгйацпшыз, Шва-
рах, акыт апыи эаджыгын унашва ъайымчпауа аківл.
Унашва багъьакі аъазаркын ауаса йгымыцушмытІ
Йзылшауа йбалакігын гъьяднкылуашмытІ Йзылым-
шауагын гуатракі рзырбушын.

— Закы гъазхивам, Хіазрат, уара йухівауагын ца-
бырхарныс Ауаса ари апыи дьрзаман апыи аджъам-
гіат, руыс дара йынкъыргарныс йнахитхым, хъацІа
дгІаууачнапІ—уара йшухівауа апыиша, унашвакІ йчпар-
ныс далагарныс Пшаъазлакігын суыхівнтІ, аун атгІа-
чва рсеемкІаджъапкь рызгІаугхырыныс,—ахІа анимца-
хуата Шварах рпыи дшахтІ

Дыргъыгъ Цаца йпылкыта йылырхІазырыз абы-
чІом гІазгхыт Хіазрат аун абзира гылыкымшватІ. Аб-
зира эканшваз Бемырза Шварах йаківл. Абзихара йы-
кншвара йацта, йгым йтадзамкІва йбаргидзу джъамгіат
умыгын гІайыкннархІатІ. Абар аун шалыз

Акыт апыи эаджыи уандыр йтахъхарыкын ауыс
Шварах йыдыргалуа йалагатІ. ЗымгІва рацкыс йхъа-
дата йгын йхІатырыдата йырпхъадзуз Хіазрат Шварах
дйыздыргІомыта, Дыргъыгъ ЦацаргІа рбылчІом ры-
гІайгхта йанырба ауахъауатгын Шварах йыхівауа йала-
гатІ Паргын йгІайыхІвакввауа дырхІахыгІара йборч-
дзата йпхъадзун Ауат дырхІахыгІарныс уандыр йгын
шІахІвачІом эмакву дрыцуонта дрыхІцун Ауахъауатгын
Шварах йахІвара унашвата йырпхъадзун. Шварах ако-
мендантн Хіатожыкыва Ахімади аджъамгіат анзыр-
ца йгІайархІомыз йпсы арыкызызуз йгым йтан. Акыт
апыи старостта мчыла дъадыргылуаз дакнвашуан Ауа-
са аун дшашыцуаш гыычдыруазтІ

• • •

Акыт ахІбачва айкыангыашын ЛгІоамрычи МхІама-
ти датша дыгажаквакІн арафон йцатІ Ауат Бемырзар-
гІа Шварахгын дрышын. Акыт йангІайх ауат аджъам-
гіат йту алыгажыквва йгын ахъачваквва атырддан Шва-
рах дшстаростхаз рархІвтІ Аун ахабар акыт апыи
йапшыта йгъцІаргвнымгІвытІ АджъакІ—ауыс шакІв
шаз эдырквуз—аун йазыразын. Анасагын арасагын ана-
мыцаквва акыт апыи дырхІвачІогІухарныс старосткІ
ддыргылуашын Аун ауыс баргын Шварах йъайыкхІац

мачкі йазыразын Ауаса акыт алны айхларанла, «Бемырзарга Шварах ананыцакка старостта ддыргылат!»—хива йаньрга, швабыжта ривы йасті. Бэн йырбуз ахъаула ахакө жкыз афашистка дъарылалыз йакинашты. Ауат Шварах дестаростхарныс дладгылызгын ддыргылгын гьрымдыруасті

Шварах, ага чвала тшычпаргын, ажва «старост» йганьмилуа апшдзата тшдйырбун Акомендатура алны йглайртыз анвокь нкълангун, унашвакөакі йчлун. Зы-мгива рацкыжгын аун дышстаз акыт алны гымхарә йганьмшара акыын. Пшырчвалуз апшта, арайон йгла-тыцта ананыцакка йрмуата йглайлуз йнайжъа-глай-жъата йиштитхра акыын уыс хъадата йымата йлхъа-дзуз Көтлагъ, кыз йа датиша кІара ргарныс ананыца-кка акыт йанглайрмыз йритуашмыз йара йиштинхаквуз йглакылдырхуанта хіазурта амбаркка рпны йъан Павлович занытла дйишйалун Аун чымгивалагын дйай-кьангъашуан. Мшкы арныхъагів-лыгажи акыт ауы-сынкьагарта днашылті Аун астарост Шварах ауата дшыгівнат йдыруан Йнайчважва-глайчөажвумцара Андрей Павлович араса йхиваті

— Хабарта йаъакву удирума? Афашистка йдыр-гъахаз айаннальжъа хабар углама, Шолрах?—ан-хива, ахъаура ду йызгилымилуаз ахъаула дглагылуа та араса йхиваті.

— Пыгьсынглаті, Андрей Ачлшмфа йырчпаз?

— Пащы астанца акөтабырг алны ишгівом кінур-хлаті Пкшырчлакквас сашахІба Семен йлхлагын дры-лапті Аун хічлөкка анаъаз анооперацтя алны предсе-дательта дыхун Афашистка анларгөанха астанца йтышкквас дшрмуаз ддыруан Ауаса аун ауат рнаніы дшгівцлшваз гьсыздырам Пшырхивазла ауахъауат ахыгівгын шлакванті Пырчпаз, афашистка йшыркыз ужыгын йыгьсыздырам.

— Яаннальжъа, балахІльжъа хлашлшваті, Анд-рей. Сара аун хІшашІмилуаш, хІшгіванхуш гьгласгөми-гівуам. Занігын гьгласгөмигівуам, саша Занігын! Ис-члшущгын, йишхушгын, сшазхъышчуашгын гьсызды-рам...—дгівалагаті Шварах.—Сара ажиынтачөгъара ызглайызгын — ауат рыхъазла естаростхаті. Пудыру-на, Андрей, Джьанхиват йгласайхІвмыз? Аун йгласай-чІвмыз сымглауата сперкөныз, сара сыхъаз йнасидду-

уын Ау' йгласайхлызын анымыца ланка х'язчдыр-
к'ырун ракл'оп' ари атдыж'е апы сыг'ивазк'ыта
сджылымыцтхуа. Момо! Сара х'хакк' апы иа зры-
ч'лауа йг'л'аталыз, х'лайшч'оак'он х'лайшч'оак'он к'л'имз-
х'лауа сурх'лаач'л'ог'л'омта сыг'зынхушым. П'ара уач'лы
йшг'лашауа с'иата ари йг'ласан'л'ыц'ар'уц'лаз аш'вок'ыг'н
рыстхуашт'! П'иртах'х'д'у старостта д'ыргылырг'лат'!
Сара йек'ымыц'г'лац'арырг'лат'...

— Ш'варах, сара с'м'уызг'лайыз датшаумен'л', суы-
х'лаач'ит' уымладек'он ауасаб'ырг'. Уах'а сасч'ва уызг'лай-
уашт'! Ауат урызыны Ауат уара йудыр'ит', йшырх'ла-
зла, х'лара х'ч'л'ак'ва йруузара атах'ып'л'. Ауат па-
мыца ч'г'омч'ала йг'л'омч'ата амараташвантак'ва ш'мылш-
ц'ла йнаг'варалуашт'!

— Йшух'лауала, Андрей, сара с'намыца старост'л'та,
ауатг'н т'идрынамыц'ата сасра йс'ызг'лайуашт', —
йх'иват' м'чыла т'ипш'ойрх'ычч'ауа Ш'варах.— П'ара ауи
ач'вала адж'амг'лат г'ласымпшыр'ныс ак'л'оп'л' сара ат'л'иж'е
саншта сах'л'алач'мыхта ари апеш'ыж'е сыг'ивач'л'ову. Сара
сдж'амг'лат ауи апы ч'вала йг'ласпшыр'ныс г'стах'ыым.
Ух'а сг'лак'ах, Андрей П'ыг'стах'ыым Саж'ыптах'а
смуртатхара г'стах'ыым Х'итк'ыым г'ланк'ыванг'н ана-
ч'л'айк'ва раж'важ'е йшак'лауа апшта, «анда-мында
к'л'онак'» дыг'г'лар'мыц'ит'! П'ара уач'лы йшг'лашауа
акомендант йп'ны с'уш'ит'! П'иртах'х'д'у с'ырхарг'лат'!
Ауаса сара ауат рых'лазла сыг'старостхушым — д'г'-
заш'ламехуашт'! Бемырз'арг'ла Ш'варах.

— Ауат йух'лауа аж'вак'ва йг'лар'ныц'уа ц'лабырг'ыл',
Ш'варах С'арг'н ауат йг'лар'ныц'уа с'адг'ыл'ит'! Уара
анымыца фашисткава рых'лазла уыг'старостхушым Уара
ч'старостхара к'адзатах'у ук'ыт ауг'ла—й'адзартах'у
ак'л'оп'л'. Ауаса уалра затах'уг'н б'зита йудыр'ит'! Датша-
задж'ы йацк'име ари ахырзамап ч'өг'ва апы х'ик'ыт рг'ла-
шак'выж'ра йзак'х'ырг'лар'ныс апартня йыз'эх'ар'уц'лауа
уара уак'л'оп'л'. Ауи ал'лазла зах'а йуысаск'вахуш рыц'ла
баг'ь'ата ур'ач'важ'ва Сара борчта йг'ласуртыз ауат
ш'уызг'лайуаш усурдырра ак'л'онн. П'ара уах'а уарг'н
с'арг'н х'л'атан'п'ахыр'ныс ауашт'! Йшух' йара с'арг'н
йг'сылдырам П'аунт' штта, Ш'варах, б'зла Уг'ож'важ'ва-
ч'вата йуымх'л'овушг'н уымх'лан, йуымхара атах'уг'н
уымхан Ух'ымыц'! Х'лара ц'олата х'х'ымыц'ра анатах'у
замап г'вымха х'ташват'! Сара хабарк'вак'л' с'лымх'ла

Яглатасхьат! Ауаса рьщлагьн йцлабыргу уахъа йуьса-
счахуш йырдырра атахьыи! Ауат йглауархив!

Астарост Бемырзаргя Шварах арычъагьомжэ
Свидни Андрей Павловичи ауьсмыкъагарта йацгя-
джьыццхт! Шварах, хъычгьомжэша йатаглайгьомжя-
йкхьыз ашвокъ адгьыл дьднэгвалуа риньла йырхау-
хт! Андрей Павловичгьн йлабачкьомн йпакъла йыр-
уьшшуа риньла дьахт!

Адзыщычъа мшкьа йрыу мшьта йыгьлхакгьомж-
мыт! Алша акьвархъала йгланьцуагъ аджъутъалъа
хъарачархьва аурамбъара йглабжымшутъанта аурам-
ду йглакххуан. Ауат эшгьауа амыгъкьа йгьн
акъыджьгъаракъа йрыцлагьыз ахъьаца акъьакъ тьура-
кьа гъашвахахъан

Уали дгивацат!

Андрей Павлович йишкъабыргыз эшта йымхъэ-
ладзаскьэ гьтшыгьочуа наныца фашала йгьомжата
Бемырзаргя рпны йгваралт! Ауат ртнкьа алщяла ал-
шы йаму ахъамач агъара йыдырхивалт! Закгьн, йъатш-
кларалыз дара йрышцладзата йырбахуата, рыуа
азаджэ дьан ахъаджэ йглацгьнхьн ашкьа йырфушыз
чъа ритт! Ауахъауи азаджигьн закгьн дзыппыглауазшва
алщяла бэнта йырхъыхт! Ауат наздылърныс йгла-
джьыццыз Бемырзаргя Шварах, йхъуш йымдыруата
къомранк! дыршуа дгьлан. Ахъацла гьыгьлбара ду
дшалу гларгьынгьомт! Алщяла йгваралкьвазгьн ахъа-
хъалалшуа аун йпшыт! Уалычъьан ауат рызаджэ ара-
са йхъват!

— Ачгьыш! Шварах, уьсасчъа зумрайгъауа?

Шварах аун збжъу Кырбьджэ Азамат шъакгьу
шпайымдырхьн! Зыла дгьагъжъажват! Йпайым-
гьайымгуата араса йхъват!

— Шьагьомжакьа сыла йанглацлашэвэ шъабмжта
йсчъымыгъхат! Йхъатъацла бэи-бэи снащвлшырнысгьн
шечымгьыз Шьаглай, шьагьаньт! Апакъ шьагьлазлуш-
ма? Шьаглай, шьаглай!

— Йаъуда шопны? Хънашыл ауашма?—Йхъьуа
йгьыджьхъуа ахъьа-пхъа дгьаскььан Шварах йпаныш

йкыт! Аун дзачымыгын Шварак зыла йдырт! Аун Уатар Сагид баклөл!

— Атажин сарп йххъазып! Датша дзачымыа йу-
разазлуш? — йхъауа, Шварак йара бзита йдырквуз
Кырбыджь Азамати Уатар Сагиди атлэм йнайдылт! —
Заклгын швахъынгыргъауа швлашылта швыме жоба.
Сара саклэмызтын паныца фглев йхъахъауата акыт
зджогын дгыгъам Йхыпасынтта хкыт мгъаду гъал-
суам Анамыцакка хкыт йглайларныс бэн йгырбум.
Панглайуагын йшардагломта аклөл йшглайуа Йхыш-
члнтта йтыцхит! Уацыхъван йырчлуш хдыруза?
Хара йшысбауала уахъчвала рыца йчодырклъыруа
зпсыккакка йыртачлу эстанцаккн акыткн раклөл.
Сарв сныжхта датша зджогын йыгглайгвынгъуам,
швара ауат анамыцакка рхабергъаца ахл шымглас-
кка, шотыккыата датша зджара тшыккыашчлвах-
уа?—ащцлахт! Шварак йысасчва йгвы шырзаккышуаз-
ны йзыцлэмкыата

Уатар Сагидгын Кырбыджь Азаматгын Шварак
джыуанта зэваккын йарымчлуа, зещ йыглэнагылаз
арымцакка йрыкчлуат!

Уатар Сагид араса дгалагат!

— Хара хызглайыз уара хуачыажварныс аклөл!
Пучшыцлахкыуанта заккын гъагъам, хлащалу Шварак.
Ххакко глайсара ду йалап!—агъа йшанлы йыцлашуат!
Ауаса йхъаца аун ласы дшамырцахуаш. Алхъана-
скъараккы йдырчыцахуата хырка дглашларкыт!
Пшыккка талырпалант! Агъа дантырцахуаш эмгъа-
тын хлабга-хызгъадата йащыгъахп! Хара уахъчвала
йхборчу хлугп хымлыккн рглашаккыжъра аклөл!
Амалъ хатлахымула хлугла рымлыкк ххчара ата-
хып! Зымгъа рацкысгын йумсхъаду аун агъачыгъа
аханв дамцахра, хсовет кыраль адгыл дыкцара
аклөл! Шваргын, Шварак, йъадзашылашуала эри
шъану алпы аугла йгын ауцла рымлыкк рглашаккыжъра
ацыхъва шотагылазара атахып!

— Сара спсы тата, йсылшауата акыт, аджыамглат
сыгырызархарын Аун шваргын йжыдырра атахып!
Ауаса аколхоз амлыкк ахчара зджара йгланымхуата
йбаргын! Пабаркыта йхызыгланыхта йхымаху ащ-
кыа йгланхаз атшварта, ауасакка, арахв ажвварта
раклөл Ауат ханудза хара хгъыназдзум Ацлабыр

схиванита йъану йара саргы йгьсыздырам Пшвахива-
уа анига старостта тшысхьадзаунэштара йууагы
жваншаджыкI ракипI ДсхърыгIарныс Заш Уали
швабыжта сйккыгьгьун Аубгьн эджьакквата акыт
тштнайыргатI Сара йшгIасгьынгIомала аун ахъаца
съястаростхаз ахъазла швабыжта дыгьсыразым.
Арачь, йжвадыруна аун йыргъахаз, СагIнд?

— Момо, Шварах. Ауаса арп уны хIгIадзыргилыз
йшгIахIайхIомала арафон абургомистргы йыгIазачва-
ккыгьн шапырырхыз гIдыртI Аун йара ауаць съяныгь-
гьн йыгIахъан.

СагIнд аун ахIа йхIвара дахаймырдауата Шварах
араса гIамшIахтI:

— Ауат апырэхыз Заш Уали йакIозарь атахъыпI,
Уали дшаъу Азаматгьн бнита йудыртI. ХIкыт йгIайта
йаншахуаз Уали малза-малза дшышталаыз сара слы-
хIагьн йгIатасхъан. Ауаса съяламчважватI ХIатожы-
кьва АхIмадгьн йыкквалгьн ркьнага баныцIаъ аун йа-
кIонI Сара сыгьшум. Ауаса йыгIцIаскIуаъм аун ахъа-
ца дымхъыцуата, саргы сапырхырныс гIвангьн
дшамшуаш

— Пауа? Зан Уали длагахма, уара уншырныс
дзалагъш? Дабаци йара? Акыт дыгьтамма?— дгIазжва-
жватI Кырбыджь Азамат

— Шварах йхIвауа шабыргыпI, Азамат. Заш Уали
хIимзасакъра атахъыпI. Амаль амакIва аун ахъаца
дгIаута ауыс эню гIайгьныргIара атахъыпI. Аун хIара
хIгIайауырныс диджыккылырнысгьн закIгы гьазхIвам
ЙшаъазлакIгьн абари йшсхIвауа алшта, хIара аун
дгIахIаута багъата хIйачважбуштI Шварах, уаргы
усацьха Аун акIшымкIвагьн, Атхан Азамат дшгIанша-
хъэгьн удырра атахъыпI. Аун, аманшаква рцIыхъва
дагьылата дгIайхтI АхIмад йтарала арафон аны бур-
гомистрта дгьлтI. Пара этшы дгьлыз йамнакка йыр-
гъахауа далагатI. Акыт йызымцуата йгIатахата йа-
ъаз, апхъала зобласт аны уысынкъагIота йыхуэ
апхIомс БагIырдаш Джъанагьн энкI арафон амиди-
ция йрылаз алыгажв Хъамхча СахIатгъарыгьн гIадйыр-
кIытI Акытжв рыла гьгIакIылыыршум. Данджы-
кыд асовет йгварыргаз йхIапчыккьва гIадйраухитI.
Аун йгьычтара араъагьн йгIайырдаарныс гIвангьн
дгьалшуашым ЙшырхIвауала, апхъа йгIайшIыцIыз йа-

жуаква арат раклані «сара йивсырбані адуней ацла-быргъану, хъацлара злу шйаклюу абзаара эканагу!»... Гымышклума рахла гымышкысті аун дъатыцлыз акыт аджъамглат азналта, хіхакө йглаталыз анымыца фа-шисткыглычваа рыхъалла къамырман дбырцизштарө Акъырман андырмчпуз йхъатала дцөп анымыца ко-мендант дглайрайгваті. Кішдыртш алыл, уапла, рызна хіазырла йшйрмчхата, кымыжым атарагыл аналкімра-гыл хъанцла йхърыста, акъама соглата йыйтті Совет власт акъалта гымыжө эмата акыт йтакву раклані по-лицайта йыргылькваз. Закігын алхъанчлөп заман йаъаз ахкьва ролшта гунбахиті. Уахъмылагын тшымылагын тшдырхчиті Пчиырківырза акыгыжлө днөмхъауа апахъанат акыткьва рымыгын йчөгъарагыл йгымхарагыл найырлэнті Шваргыл шөгынхъапраштылуашым. Эш дшөкытлагыңи.

— Атхан Азамат дабгаркывазтмыгын швабыжта да-жвхъазара атахъыні Аун Лгивамрчө Мхламатргла дрыквлані Ауаткьва ужым йыргъатахырыис мчы аба-глайгуаш?—Аджъайшаті Шварач Уатар Сагінд йхлваз

Уатар Сагінди Кырбыджь Азамати Шварач йпны члуаглуакі йгымкьваті. Ауат руис рбаті Джьаскьва йнарайгвгъауата йтшыжылып рынглуа йыкылхті

Апартизанкьва Шварач йыпшцла йглагварцлкта ац-хъала йанджыкыкылл хъара йымцауата абар ауат эшлэшвэз. Ацхъарктчкылып аглвадахыла мачікі унас-кыарыкыын архъа йалсуата бнэчвахлва жөплэ амалі Аун абнэчвахлва арван кыткьва зымгивагыл айсра ап-хъала йащыларицлаті. Абнэчвахлва аун аъара йыжө-плвта йпшдзата йглайын, йбнадаз архъа апы йазсакъ-уата дымгивагыл йырчун. Аун апы цлэкі шыжъхта, къамчхвата йауащыма баца чөщккі эаджөгын йгъгланнм-кьуазті

Сагінди Азамати йсакъдэуа азадже йцлыхъва азадже дтагылата йымгивайситі. Бэидэдзэра йачвы-хъарата аун абнэчвахлва йадэхъысуа архъамгивала йциті Алхъа йгылу зыскыш пхъадзарала йайцлбу рай-исполком председателъ Уатар Сагінд йаклөпкі Кыр-быджь Азаматгын йавтомат хіазырта акішдырта йта-йырхъауа йшанхъакьва йрыкөкі йымалі. Дсакъуа ацлы-хъва дтагылата дымгивайситі. Пъаглатцшвтызгын рым-дыруата хысра быжъдукі ауачъ алашцара глатнары-

хлвачиглаті Азамат йтшы апахыла йтрысті Алхъа йгы-
лаз Уатар Сагінд йкляхъаз йтшы адзартала дацла-
шваті. «Атшы адзарта углаццита, аццлакъаз ршаніы
тшыцларышв!»—ахъа йымхлваскыва Азамат йпахыла
йцъарамкыва йызлаплахысыз ашвокъ аныцла йглатнар-
пыз амыз агламачысера йбаті. Ауаса ахы аглвмджьгын
йыгыларыкъымшваті Алхъа йгланшаз ахы йашыз атшы
йлаццты йгланыржыті. Аглвмджьгын абначвахыва ажв-
плара тшыладрышваті

— Хлзырхъамкъаз лажыз дгладлайхенті, Сагінд.
Аун йхъазыта глацилуашті. Сара ешазхъомцуала аун
хлпамыцадмшцті. Йхлчпауайа? Аун дашлахымыкыуаз-
тып датаглахысхуашті Хлцыхъаа дыгытыцуашым
Уаргын йудырзепі аун дылааглахысыз шшвокъу. Хлгын-
джьгын йхлшмакъу автоматі. Дглаута хлйайхсыз хла-
лагаркын дыгыхрышлатлаурым,—йхлваті Азамат.

— Эны мачкі тішцакхлъркы Йчпауа хлшымп.—
ахъа Сагінд йхлварныс дахамдзаскыва абначвахыва йъа
лацлуубырг апы аглвжвара дукі глацинахті Шам-
хъаша йгылата цлакі тшыдзырхлалыз Қырмджь Аза-
мат загъарахъа йымаз йтшы тшннанпццнажваті. Пар-
гын аглвжвара йглайкынаршышвыз ахцыжъ дылапар-
шваті Ауаъа датша платлаурта шрымахмыз глар-
гынглыты. Агранат глаушцтыз дыгыхъарамызті Да-
тшагын гранаткі глаунцтхыркын аглвмджьгын амырпх-
уашті Аун дара глайбазтіхъа, йара дгырбум

— Уашлас! Угламхысын, гранатлагын угланжшан!
Хлара хыгынамыцам!—йхлван алашцара Сагінд дыла-
пшрті

— Сара саклвпі йпанымцам! Швара шепамыцамыз-
тып, азат рфашала швызглычайа? Анэмыца староста
йпны уыста йшвымаз ачлвмзйа? Шенанікыз шттышхл
Аун аклвмызтып граната атапаусцтхиті!—йхлван за-
джыз дгларыкъшмрті Аун Защ Уали йшнбжыыз Уатар
Сагінд йшнглабыргуаз йдырті.

— Уашласх, Уали. Сара Уатар Сагінд саклвпі Псы-
цутыа углахымджылыркын дзачлву удырп!».—джъауап-
та ййтып, Сагінд аццла аццаніы аным йшцлз Аза-
мат дгладцтхыуа далагаті

Ауаъа, аццла шалікыз тшыцлайкыуачцара йпаніы-
цлакы агранат ауншцтуата Защ Уали ауат дгларыд-
гылті. Аун Уатар Сагінд дндырхті

— Памна сымхъачпади!— йхъауа Уали амла ауат тшырдыхъайрышоті Ацла ащанлы анны йштлэ Кырбыджэ Азамат тшынынайыркыаті Аун дйырбцлуи ухъаушта дигвыквыщті

— Дабгані! Дабгані! Ауаса йабаклѳу агранат аглѳаара ахцыжи ѳакышаз?— йхъауа, аун Кырбыджэ Азамат днщшуа далагаті.— «Абар йѳакышаз,— йхъан Уали Азамат йхъащталъ йкыті, Аун йхъа йглаклакжуаз ащэ йхъадаламцара йас йтачлѳун Аглѳыджэ ащашхърыглауэ Азамат йхъа шларѳваті Пхырта ашларѳва, щарда ащымцхуата аун тшглайдырхын араца йхъваті:

- Пыха сшанырухуаз, Уали Ауаса рчлума занажэ? Дзачлѳутыи уымдыруата аглѳмчлѳглыс дщщрыныс хъацларыма? Йа апхъапхъа углакыкыищыруазма?

— Аун хъанымцадщщан аклѳл дызглакхъахъсыз. Насын хъмазтын ухъурта гыцлоахарым, Араѳа ласытѳ тшакъанакхъмыргаклѳа амаль гъамни, Йзачлѳытагыи ухъаарархаѳа, Уали? Ашкклатгыи хъанышлхъті Сѳсыжкчлѳаз уицты, Азамат йтшгыи тшынанлѳщлѳажван алашцара тшыланарыдэті Аун глаух ужвы ухъацлѳуэтын

— Закі члпалі, сѳщщчаккѳа Сшыхълѳачті, йечназ глазысхъэ глащѳгынлѳырыныс Ужвыгыи ацхъ йгъалансѳѳаккѳасті Шыжкчлѳуш тшы сара йгласауні Аун шшахъымгѳырглѳан, Пуысу Азамат йхъурта аклѳлі, Уара, Сагінл, аун уймѳсаккѳа, Сара ужымѳырг тшы гласауні,— ахъа глѳаищлѳахуата Уали ауат дыркѳыищын алашцара тшылаырыдэті

Зан Уали тшы ѳаглайѳуашыс, щарда дгъазымхъыицті, Щардагыи дгъазымшщглаті Зыла райша ркыт йнайырдзаті Кладыртыта ѳауашыс тшы ѳаныс, аун йдыруан, йара дызкчлѳаз йтшы акытлѳыпа анны ламбартакі йчлѳахыті Агваратгыицлѳараккѳа тшыщлѳайкыуамцара Даклѳакѳ Хлѳзрат йуатра йахъыкыгашу акъыджыгвара ахъысті, Хлѳзрат йбора ѳаныс шпайымдырхыс? Райша лашцан аун йтагылаз аглѳтшыкыгын глатлѳаті, Ауат Уалии Сагінди ащцѳырглѳаті Хѳырчѳлѳа йштлѳа атшы йаккыс аклѳдыр глѳакѳырхті Йара Уали йтшы клѳдыр акѳын, Аун йаклѳызма йзымдыруаз клѳдырщынѳѳы чпара шатахъыз? Йара йклѳдырхъ

заджыгы аджъарагы дгымыцуэти. Дасуэлакыгы, балах-
лъажьакы пашламшвара ахъазла, рышцлаква йгы-
гларгварымыцуэти, рунагиваква йгырджвылымцуэти
Аун апш унашва акыт астарост Бемырзаргы Шварах
йхъатала аджъамгат дларыкымышауа йчпати Акыт
йту ахъабчагы дара йшырлшауала аджъамгат рхчун.
Ауат умскыгы эмакыква аурам заджы дглабжъалта
дырбарыкыны рны дцачыркыны агалагыны рыцла йша-
гылуш йархъуан

Арайон йглатыцта амамыцаква акыт йанглайуаз
шардаран. Ауат збузгы йрачъажвузгы астарост Бе-
мырзаргы Шварах аун йхъырыглатыву аполицай ахъба
анхъала аколхоз йуатрахъахчаз Къасымргла Джъан-
хъвати ракыны. Ауат датшагыны ихъырглатыву дрыман.
Аун Дахъи Закъарыла йпа Шахъадни йакыны. Шва-
рахы Джъанхъвати аун члаагивакы рила дгымыцдыры-
шатуэти. Панакымызлакыгыны уыс йара акыт апны йыз-
гларауан Уыста йызгларауазгыны чва зхъкымыз ра-
кыны. Йглатуахыркыны амамыцаква глайыркыны ауат
рыцла эларкыуаш къазыцхъа, кытуцхъа, кытлагы акыт
дрылалта- йглакымылуан, ауат йыртахъханацыкыбара
амбар апны йкыайчышауан Аун акыны аун уыста йы-
маз. Паргыны дара ауат амбаркыва рыцанхъагыны гытахы-
мыэти. Аун рышцла дглагварыцра бон йгыыйыбуэти Уы-
ста йтшкларайхъауагыны гырындыруэти.

Шварахы Джъанхъвати рахъварала акыт ахъабча
унагивыпхъадзатыны йларыкывшати. «Къазкы, йа кытукы,
йа кытлагы- атахыны»,—рхъвата йапырышара амалкы
амалдахызыны, йларыртра шатахъу ауат зугла йхъад-
дырцлати. Аколхоз йырчынта аунагивакыва йрыртыз
арахъкыва, ауасакыва астарост йымдыруата йрымшырыныс
йрымтырыныс рархъвети. Аун йапшдзата «аколхоз йыр-
чынта ари зъара уаса сынаркыван, хъпны йаъар-
кыван»,—хъва йаламчъажварыныс йдрыбагыэти Дасу
йпны зъара рахыны, зъафа уаса зъу, шъвата йчпата ас-
тарост Шварах йчъахъата йыман Аун аколхоз арахи-
кыва ауасакыва йгыны ашгварта ащхъа йышглакыхъаз,
ауат шырчыдымыз акыны йхъвалуэ Ага ауаса йаъаз-
тыныны ауат глайуанта аполицай Шахъадни йглаткы-
кыхъата, йхъазырта амбар йыгленаз, зкъазыцхъакыва,
акытлуцхъакыва, акытлагыкыва ргунта йшауан Асы
жуплата йангласы Ащхъаркткыныны апны амамыцаква

ршаны ыгламдзахтї. Амїва эсипса йцїанакїын ауат
рмашинаквасын руандырквасын ыызгїалымсхтї. Анцїан-
цай Шахївадин йгїазнїкїкїыз акїотїагыквэ ахїта йар-
цан амбар бжамцыра йыгїанан. Шахївадин Бемырзар-
гїа Шварыхын Джьанхїватїгын чївагїоакї йгырднм-
цалуэзтї. Даргын йара ауасабырг акївын йшнїзагїыз
Ауат рквтабжыра азхьанцїларату бжыан Шварыхн
Джьанхїватїн йгын йту ыарымдыруэз ахьазла Шахїва-
дин йгыфызхьарымцїуэтї.

* * *

Ауасакча лыажв Ачыкьва Магїаруф йны гїымджь
чївакын Ауат агїымджьгын совет ры айсыгїичва йры-
уан Анцхьаква рхьэшїаква рпны йхьыта рыгїолачва
йырымгауата йгїанхатї. Азаджв азаджв днцхьыгїа-
хуэ уахьышїта йгїамгїаысуамцара, ауат Ащхьаркт-
чкївын рырхьаква рпнцдза йгїадзатї. Агїымджьгын,
шыхїохїаджвкї ащанїы йыцїагїивата штшыкьарчївах-
уэз ауасакча Ачыкьва Магїаруф йбатї. Пїагїомыз ан-
дыр йуасаква аргваншїта ашхїлвхїаджв йаднцалын
ауат дрыдгьлтї, драчважїуатї, руыс экьыз ййырдыртї.

Уацїыхьван ауасаква акыт йангїайцх бэнта йнала-
хьлэ, йтшызаджвкї уандыр ацїайхїван архьта дата-
цахтї. Аун агїнаысгїичвагын, талжыгын дрыквнмырш-
уата, йннцдза йгїайгтї. Абар гїымыцкї йнарцднацал-
уата йкьачївахьыта йны йгїанпї.

Аун ауат рхьыртаква йрайгїазушызгын йхьатала
дгїайаутї.

Ауат агїымджь Магїаруф йны йшагїыз йанцїдзата
анцїанцай ахїба Джьанхїватї йпнцгын датша гїымджь
гьван Ауат пхївысын Агїымджьгын джьутын Айера зы-
скыш йгїаншїал апхын Днепронетровск йауата йгїанха-
рта акыт йгїайта йгїанквэз йрыуан. Ауат аманыцаквэ
ангїаргванха унашвата йшагїыз апкь йыкьота дара йрап-
шїта акыт йтаквэз йрыцтыцїхтї. Ауаса Георгнєвск го-
род йгїызгїоымстї. Эджьанкїквата йгїлархьшнан аманы-
цаквэ йыркїыз ахаквэ йгїатахатї. Ахаквэ апны йгїларцхь-
рыгїарнмыс рыцїа йзайгыгышїта йырдыруэз скышкї
пїаныз Ащхьарктчкївын акївынта эга йгїапсазтынгын
ауагїадзэ йгїайхтї. Агїымджьгын акыт апны датша
бшаньма йгынэмпшгїлатї. Йуахьышїлата райшэ Кьасын-

ргла Джьанхиваті йоны йадгылхті Ауат рызадже Ва-
йинштейн Дора анхъа дъаныэ Джьанхиватіргла рны
акланы Бэнта йырдыуаз рахщакі йлапшта йырбуэ
Дора рны даннашылх Джьанхиватігын йтгичва эм-
гичагыи швабыжта йгвыргъаті Пауа ухварыквын,
йпхарта йджыккылквахыз эмчгичагыи анамыцаккэ
рыапты йыцлшвата Минеральныс Воды город аргван
эпны ауат хъырщглата хабарта йырглан. Дора амгичва
Циммерман Ритагыи аунатгва дджылырщтта дэтша
эджъара дгърымщтиті Аггвыджыгыи йара Джьанхива-
тіргла рны тшыкварчывахуа йаъан

Ауат ракланкывагыи рыцла йыччешвуэ гичычигиыс
къачывахы Ащхъарктчкыиыи эпны даъан Аун акытыжи
йауу Гватргла Матлащ йаклупі Матлащ скышы щарда
эобласт амилция эпны умс ду' йнапшыцлата дынхаті.
Анамыцаккэ ахаке аныркыи, партизанта анхъа йтѳ-
щкыэз дрыуапі Анартизанккыи анамыца айсыгичвыи
рапшлхара айеракі эпны хъантата дырхвыті Йхварта
аун аъара йчнгъанта йыгичвачва дгланырымжыккыи
йгланумті. Эмыкі яхъалла аун акытыже йту йыгичва
Наиб йунагичва эпны тчывахын. Ауаса Атхан Азамат
дглакышывтхата ахаке данглаталх аун ауаъа дглатыр-
гара атахъхаті. Панхща Ащхъарктчкыиыи дтан Ргвы
рыцла йыгичварыжкыиэ йазхъомшыи аун эпны дгларгті.
Аун дхвыта эджъара дичываху Атхан Азамат йлычкыиэ
йтасырныс амаль гъамамыаті Ауат ауыс баргккэ ра-
кыиыи Ащхъарктчкыиыи эпны анамыцаккэ старостта
йдыргылыэ Бемырзаргла Шварахын, Къасымргла
Джьанхиватіныи мадзата йынкышмыргуэ

Адзахыга дащтаглайті

Умхъгвыргывауабырг аклупі йамнальажъата йуыз-
гичащывауа шырхывауа йапшта, мшкыи шыбжъан агвы
Ащхъарктчкыиыи аурач хтшбалахккыи ацлхивата тачан-
ккыи глбжъаххыті Аун аглхъыца йшыккыиэ Азанч
Кърым йглакышывтхата дызлыщкыиэ атгичва рыкыиэ-
дыго агваше йадхъылі. Ауаъа йгласшлэсті. Атачанккыиэ
задже дгланыщыи агваше йтѳмті Апшыца йгваралті.
Аун атачанккыиэ йалаглайыч Атхан Азамат йаклупі
Азанч Кърым йтаггжыэз йахъа дибарныс дглайті

Азамат атды йгъалжылыцта тшлайычъыцларышынъ йахща апхъанхъа йлайхлыыз арат азыцлара ажвакка ракип!

— Бдзахыга Гъазмачрля йбызларгхма?

— Йгыларымгхт! Аун адзахыга закы алымцхт! Дзачлаыа ари ахыртаман чыгъа аны дзахыга элажъаху? Ачкышчыа тлакькка йабга йызгивадата эны йгъа йхында! Дзахыгагы хлаухрын. Уара ушпъу, Азамат? Қырман сизалт! ачыва, уаблата уара ахакь урлататгахы, улакта сзырбахыз—сара сиритлакь!—ахуат! Азамат йахща, аун дызлагъалыцлаз адзахыга атурых дымчывауа

— Сабганкыва сабабщтвуашыз! Абальшавиккыва сдырпера ртахъиштара шарда цит! Ауаса сзырдымыркт! Атхан хъаца майрата тшгырымдзуам Шабьргыта адзахыга ужыгы йгыбызларымгхсма? Аун гладырыгхра хъаца шкыт дыгътамма? Старост дыгышнымамма ужыгы? Абальшавиккыва реласт шаъяхым, хлара хвласт ашвокъ аныцла йхъата йайглайхта йшхлызглайхыз ари шкыт чыхлхлы аны йгырымдырсема ужыгы? Ауаса йнаъалара аун сара ласыта йгларгынсыргышп!..—хъа дацлачывлахуа Атхан Азамат атды джжылыцт! Йтшгынхын йыгъыкъ дырщыцрт!

— Атикка эны йацлышшыщтын! Ужыбырг аджъара хнадзата хглайхуашт!

Парасхлатк! ауат ртачанкля Гъазмачырля ршыла йдрытркт! Атхан Азамат Гъазмач Батыргъари йны дгаралт! Ауагива йыгъоназ апхлыс, йара дшизавъдзатын, сальамкыгын лиятуата дымцласын адзахыга йаджжылыцган атачанкля йгъанйыргылт! Адзахыга Азанч Қырым йпхлыс йара йахща йлызглайгын араса йхывауа йлитхт!

— Слакта йгысаконамыргат! акъмызтын, дара ршапыла йрымата саргын рцлмхъа стагылата йгъадсрыгхуашын. А, бетамаль, йгъамумт! Аун бара йшбчлмзгын шндыруаз торгла йызхыглаз Гъазмач Батыргъари — лага рны даъазаркын акъын сара йстахыз. Ма, йгъамумт! Сызквчлву атачанкля данласхларынта йглайсрыгхрын! Йглайымгхуазтынгын сара дызбарын?

Атхан Азамат йахща лны дшглайыз, аун ауаъв йыргъахаз, ага йдауымшвазтынгын, акыт аны йырдырт!

Пшпэрэмдырры, анхар ййарнапшыцкьыта зурам ййлабжьаххызышва хтшыкйгы анйахьыта акыт тачанкя дукй энйлатыхрыз Джьанхьытй змыла Шварал йпны йнайьрдзатй Атхан Азамат акыт анны дшгланшаз ахабар байхьытй. Агйыджьыгьн бзыбзы йхьыцын араса унашваата йырчпаты йахца дйбагыварныс дглайызын Азамат йунашва рынчпарныс Ауаса датна мурад гымьла йнамата дглайызын амаль тэдзомула аун йгьычхара апыркьыара. Памудзахуазтынгьн Заш Уали Хьатожныкьыа Ахьмади йыгылазачын шппырхыс апышта дывырхыныс йакшыркьитй. Ауаса Атхан Азамат ари алын акыт анны дукй гьынкьымыцатй Пахца лпы дсасын дцыхтй

...Акытыжва ййлатыцьыта Ащхьаркьткьйындза ййгадзун Атхан Азамат йыргьахаквуз. Аун ахакв анны Совет власт агьагра, аун арыбагыьара, аколхозкна ралалра садгьансалкьыа, авласт зрыхьванара этахьыс абандакьа амыцьынакьыс йдыруан. Дшбургкомьстрхуз цыла ауат оглаура, ййгадйыркьыта анымыца комендант йыйт-ра акьын умыта йымаз Аджьыа Гьари йткьычм йауата йотьаз атгьачыакьыа рыжкьыа гьагьардйыргьатй, Хьанчп бзгьы йрымаз гьагьардйыргьатй. Ауат ажкьыа анымыцакьыа йрыттй, ахьлпчыпкьыа йаргьанкьыс йырхьайшаты. Пара тшыкьайчывахта акыт дантыцьыс Абатагьа анны амылцня эналпшылате йынхуз Таубичкьыон йтгьачыа рунагьыа ййгаджьылыцатй. Ауат-ртдзы акыт ййлатанагуз анымыца фашисткьыа рыхьазала сасыртата йчпаты Акыт анны арынхьагыта скьышцарда йынхаз аурым лыгажы Стафориди акыт дштаркьыс йдыртй. Уандырла йнцтйын йара алыгажыгьн аун йпхьыс тажыгьн акыт йтдйыргьатй. Нантдйыргьагьн ауат йцарныс тьартахьыс дза йнадырдахындя! Акыт эшпшычывалу адыгыс йыр-дйырган, рхьлпчыпкьыагьн асыхь йыладйырпсан ауандыр гьахьыиыырхьыхтй.

Акыт анны маджьыт гьазахьытй. Аун анхьала аколхоз йыруысынкьыгьартаз атдзы маджьытта йдырчпаты. Азамат унашваата йшичпазла апаштахь апхьа йзаманыжва агьан аны азап шьыртуан Амаджьыт анны намаз рчпун. Аджьумгьа зынгьыагьн адгылуан. Джьумгьа зырхьыс зымдыруата ахваша атшып намазчпара амаджьыт йымцаз гьычкьыончыватшыт йара йхьытата кьанчыла йьадзайтахьыс дрыстй. Аун амыцтахьын

туганакътарата йчпаз амбар мцыра йтадыррышотI. Азанч Азамат уасата йгланжыыз рыхъадзара акыт дладлатамыз аскышка зымгива йрыкшипхъадзатI Уасата ахынгиаажива йымаз зъара гIадрифа атахъыз, аи-спскиша зъара надзара атахъыз гIарытайырхIахуамца-ра пидынзыкь йрайхIахара атахъыта йцакийыргылтI. ТшыйрIаххIахуашива, ауат ауасаква занкъомьргаз ахъа злагън ръарагIошара злийрIагIахын аколхоз йауасата гIынызыкь гIашинчIаотI Ауат хкъвазшкIта йахъицатI.

Атхан Азамат бзазартата йчпаз атды аины йара йшхIауала захъыкI «хъацIа балахIкI» дурьсасуан. Аун йчпаз ачаражвара аины йаъакваз дшырдырмала, йрысасуаз Ашхъаркт анхъала йрахIыз ЗурьмыргIа дры-уан. Ауыгын аномыцакьва рцIыхъыз дтагылата тигIа-найрыгхтI. Ачаражвара аины Атхан Азамат акыт йту алыгажикьва йруята ладжогън йыгыгIаймышIимттI. ПгIайдыз йара ймынхуз ракIопI. Пшцадла айшъакьва йрыдхъачIиваз рины йахIбазгън йынIапIыцIаэгън йара йакIомы. Зымгивагън Азамат дызмайгыдзуз асатни ар-къа рыжвуан. Пара Азаматгън ауи йысасгън аркъа ры-жвуан «Сара слыгажыхахъатI, йсыжыыз нахъапI», — пымхIауата Атхан Азамат ашIакьва зымгивагън рыцш-тIишуан. Аун алыгажкь аркъа шIыжвуаз йаицIбачъакьваз йджъарицуи. Ауаса йара Азамат дыгыламхъадзыхуазтI. Аун йгIадирьдыз акъвабызчы уарадкI дгIаспхъадзэгън аркъа атагIатарчъахъырныс дIируан. ШIакI штIи-пхъадзэгън зымгива ашIайрысуанта дгIарькыцIируа йхIвуи.

— Пшвыжкь зымгивагън аткъвымыкьва тIаицIа йгIар-тынхаз сысас тIапIа йыхъазла, абальшавныкьжкьва ты-ццата хIара хIзырхвитхъыз аномыцакьва рыхъазла!

ПыдхъачIивакьваз зымгивагън, йара йапшкьваз ра-кIомыта, Азамат ажвакI йхIвапхъадзэгън, аичъа йхIва-та йхъарцIауэ йрыжвуан, йчуи, йцIируан Азамат аш-хъымсала унаскIыата йгылэз хъацIакьвакI араса днэм-цIирутI.

— Эй, уара, — мчыбжыкI йдмырчас алажкь апшта абгъарбыиу йашIыхъуа! Скъуаш уцата, акIыана йар-чIиваза уаса псылакI ласыта йгIардза!

ЙгIаншагън рымдыруата, ауат ажвакьва эзынайыр-хаз ахъацIа йнаицIархъаз абгъарбыгIе Атхан Аза-мат йауицтI.

- Угивашиги, Атхан Азамат! Сара сыгылам! Йефара
смауатагы араба сгыламиги. Сгланита сглашылти
Айша сгадэхъачывангы, сгланита сайцибанита аклан
Плу зара ваклан, Азаматыжо! Ула ныжъта, акыт
йглатасыркын зымгивагы чыкыязызуа ашвагала
йрызу уканджыман!—йхиван джылыцихти ахъаца

— Джылышымынтин! Дшыкыта амбар дгылананп-
рыни!—йхивауа Атхан Азамат дцрымтихива, агала хъ-
аца атдым дгыгивадымти. Йгжважвата дгивакыр
ныс атахыта йджылыцикызын дырмаухуата рхиван
йгланыхти

Атхан Азамат лата йпхадзауата дшыкыцыры акыт-
лагив хъаца Анхъаркыжо аны йъазагивта йбергь-
лым алыгажы Хаджысайыт йпхадза, зымгивагы «Нарт
Сосрыкыжа» — хива йзынхыуа, Нанб йакыны. Нанб айсра
лазан. Дхыта дглайхти. Акыт дмытшыцата ахаки
знамыца фашисткава йыркыти Ар дрыламкыва дъагив-
ихаз йа апартизанкыва дъарыцыыз ахъацла йгвы дащуа
акыт дтан Ауаса тшыздыкылыра гива дгырмауазти

Аун акыт йырчыгычымы гыдащтапакй йаншта дгы-
тымыцти Атхан Азамат атачанкыва йацлайхыуэ, рыца
йагымыз агивтшыкыны тидан акыт дтыцти. Атшкыва ата-
гылаз абора эчланнуэ аполничей Хланты йшвокыны
гыбмадымти Пара Хлантытын ауанла даягваши-
хивата аччора дтан. Пшаъацла, ауаткыва чыргъахаз Нанб
йгивахъара дыкылызын. Паргы аун цлобыргхати.

Нанб дпартизанп

А-МТС адиректор Барзан Мырзакъан дшыкоманди-
ру апартизан гып йалаз руыс эджъара йгланыхауата
йбаргын. Пауа ухиварыкын, апартизанкыва мадза-ма-
дза тшадыркылта рабакира мгила йанкымылуаз, ауат
эалара атахыыз рыгивацыва ласы йгыршламшватй.
Ауаса йылаз ари аклан. Рыгивацыва датила мгивалач-
ца Барбарис кытыр аргван йауу абна йглайра ата-
хын Аун абна аны йгладзарныс чывагивакй атахы-
зымыкыва ауат афашисткава рырхыокй йыршлахти Бэн-
та тшадзымгалсыз апартизан гыпхымыц майрата йала-
дрыхъавашати. Барзан Мырзакъан йхъатала пшыхара
дцан йгын эалара атахыыз апартизанкыва руыс шакы-

шаз, ауат афашнетквэ йшалдрычъвашаз глэйфурдырті. Ауаъэ йайкъангыашыи йшазаз апи дара ргөып лакомандирта Барзан Мырзакъан далырхті. Аун, Совет ры апыи къыырлыкъэ йхэхъанта, айбра уысква рыцла дрыхалъазан. Мырзакъан зъара дрыхлвэзтынгыи айбра дгдымырцаті. Джьуапта йглайфуртуаз айшысыи «Йнатахъхара айбра уцані Ужыи уара рыцла уъатахъу араъэ акіоні Уыцха!»

Ауаса акіоні Барзан Мырзакъан дыкомандиру апартизан гыиыиыц шгланшаз Агөыи абджьарла банта бадгалан. Абнахча Дьяченко Иван Иванович ивабыжта дларихъырглаті Аун рыцла насата йырчлвахыз абджьаркна, афачлквэ йгыи ахычпа йызлархъшра атахъу чыгтлвагыи ханыз йдыруан. Рыцла йызлаглалсаз рабакіра уысква шджыкымырцлш амдырра акіоні. Ауат рабакіра алаглджыкымырцлз Мырзакъани аун йыглвза-партизан Кравцови апамыцквэ ркыранкыыгата уандыркой йаныршланна, аун апилахра айбра акіоні

* * *

Хладжысайыт йпа Нанб, бгъарбыгвлэ абургомистр Атхан Азамат дйыста, апартизанквэ дырзыишглауа данджыкыиыл шарда дглансаті Аун апартизанквэ рышта дыкомышвауамцара, мгла ду амидаті Дтшыгвлта, шюкыгыи йымата дыталуаз акытквэ, акъатыр хыцквэ рпыи зун зыла аполнцайквэ дыршлашоун «Узачлвыиэ, забяцауа?» — рхлвата йанглайцлгарыз чыгтлвагыи джьуапта йритуаз ахъэ йглайхъыиыиэ амцкі акіоны. «Саргыи швара сивапшні Ари йапшэ акыт сауані Хікыт дауата балшавикыжыкі сизыишгиті. Аун арагквэ дджьара тшыкълйчлвахуэ даъата рхлвнті Дгласаута ауахъ дсырцарныс ахъазла сгладжыкымыржыті» Ауаса йанрайхлвуаз Нанб дэччаажыккыуэ рызгвлалара, рбазара тшычра агыкваллагыи дрыцлглуи Йауашта йанпхъадзарызгыи апартизанквэ гларгыкысума, ауат йыгдымыртычума агыкквэгыи глалайыршвакыи. Паргыи, мцыта йглайхъыиыиуанта, дара ркыт арванквэ рпыи апартизанквэ йрайста, ауат аладрыхъвашата, шардаглогыи гларкыта йрайхлвуан. Ауат йрапшэ айчважваракі апыи Уарп ахъандза апсыхлва йтачлву астаннда акъазакъ—полнцайкі дара рпыиыи зынгыи йштыччыи йыиэхлхлваті. Аун йшихлвазла Ниб-

начканы адарартаква рины тшыкълмлаахъа апарти-
занка астанца йглатаст! Ауат шыбжъан агы ауаъа
йаъаз аькомендант дырщт! Нанб йара аун аклы
йгяхъдъаз Аун днакыша-йакышауамцара аполнцай
йызыхъаз абна ахыла тшайыргат! Гвахъаглымышк
дымчуа, дымчанауа абна ду ашылагы арылагы йамн-
хлат! Ауаса урышв лыгажв бнахчак! йакышмыкыа,
псы йхъата гымычглымыскыны дгышшамшват! Аун
длхъарныс абна йылачыу акъатыр анны дгашаст!
Гхъоладраханта аун анхъа дымйаз атды анны ддыр-
пхъарныс дрыхлат! Дъагаз акъатыр Барбарис къатыр-
хыщ акып! Тдыта дымйаз анны дызрайгвазгын абна
анны йглайшаннааз аурышв лыгажв, дбъахчата йаз-
хыш, йпхымыс-тажв лакыта йглашлат! Аун, йтшы
эбакъ йанщайыргылуаз йара алыгажв дгладжышцын
салыамгы глайытт!, атшы тшайыргылуашмызын ййыр-
бат!

Нанб аун аъара дглансан шарда дгымычлат! Дча-
рнысгын йымуата ауахъаун апещ анны йглайдырбаз
ачварта анны дштлат! Зыла ача жонла днапауа-
хат! Ацхъа днадазгын йымдыруата аун дгладыршы-
хат! Дгладыршыхъазгын алыгажв Дъаченко Иван Ива-
нович йглайдыз аглопартизанчава ракып! Ауат псайспа-
дза Нанб дъаганаз апещ йнашылт! Джымпыза аркы-
ла йшыт! Йшвокъ гйарахыны уащыхъоан алыгажв
амза айыркыт! Уатар Сагид аун ддыдсылы дглайы-
ршыхат!

— Эй, ахъаца, улагылх! Йнахъан! убадзачыс!

Йызтахъламкыа йгладыршыхъаз Нанб ачварта
дгалачылат! Йхъара йымдыруата йхъагылакваз дга-
рышт!

— Ачымыа йштыхъу? Шозачымыа швара? —
Йхъан гйархларакыны йыламкыа аун ауат дырщлат!

— Хизачыугын йхътахъугын уахъхырыныс хъаха-
длум! Ласыта тшглычата унаджышц! —Йхъан Уатар
Сагид Нанб ддыкщырт! йнапшылакы акъарахъа
йзырауа

— Угласмырхысырыныс ахъаз, снагыл гъакымыта,
джъахланамгы суыцымцаркыны,—Йхъауа Нанб дглагы-
лын тшглычыауа далагат!

Аун ауаса йанхыва Сагид йыгъаза ашв аргван йгы-
лаз Уали дхыччауа далагат!

— А, зунатла багварыз, Наиб, шоны учварта уылата, тычта уыгычычуазма? Ызачлыла ари ахьарадукі углайта араза уычыуа? Уали ачварта йылата йгладыршылаз диншланшуабыргуаз зыла дидырті Дзачлыла, акытка зымгла рингыи Хаджьсайыт йаа Наибду дымдыруа? Аун далардыруанта йыкынгга хьаз хьацлара дукігыи гылымамызті Дзырдыруаз аичва йглайылайыцлаз мду хайымаз аківыи. Абакіракі, анкьвакьваракі ганшаларквыи Ащхьаркт аджамглат йнакыызлакігыи абакірала айглайра глатыргалун. Наиб дымгла драйглайуан. Аун шаабыжта дмчхьан

Пыглыза Заш Уали дхьыччауа йаниба Сагилдыи рыца йрышкыза араза йхлпаті:

— Йшгласыиыглызла, уара уыхьыз Наибі. Сылгызгыи уаргыи шабадырті. Аун сара закігыи гьазысхлвум Уьахьырцауа аины хнадзарыквыи хлара хлзачлыугыи удырті Уара узачлыугыи гдырті Аун аківыи сара араза йсызуахьуаш Угыи йауымрысыи, ахьацла Ауаса аківыи йазазара шатахьу. Ушшокугыи, банта хлабадырнацкыара, сара йсымазлапті Патахьызтыи ауыгыи глауыртыпті Мачкі уласха! Хлара хгшжважыт!

— Сшвокь ныжыхта сыллаглайыц атыгыи шыстыті. Йшсызхьашыиыцлауа гласыиыглытлі Аун йгладцла саргыи швара закігыи гыиасхьуашыи Шытай, «швырца йэишатахьбыргдзу аины!»—йхлпаті, гьарта дыркыуата йыркхьадзуата, аун атлэм дьаджымылрдуз йгөн йшасуа ддырдыруата. Аглымаджь ркыта дтагыллата атлэм дангладжыиыцлауаз Наиб аурышв лыгажв латывашыла дпшытлі. Ауаса ауахьаун тигьгладаймырпаті Ладкыала Наиб райшата дглайшытлі. Ауыла аун йхлвара йтахьызарыи:

«Угыи йауымрысыи, ахьацла! Ауаса йшара атахьыи Углычыглыме баныызтыи агангыи хлабабахлі, Хлагызачвадухарныстыи закігыи гьазхьвач»...—хьа

Аштаб аины йанпадза, Наиб акыт дызглатыцлызгыи дара апартизанкыи хьану арианкыи итшгланайрыккыазгыи йалыргата йрайхлпаті Аун ауаза рыца ауырата йрайхьуаз арайон абургомистр Атхан Азамат йыргьахакыуаз ракыиыи. Азамат йгвыи хараквала, астаныца апыи йтаз, аначыица акомендант йхьыицауата акыиыи дша-

дыргылыз, апулемет апартизанкwa гьамрыплатлауазтI. Апулемет ашлайкларыныс диктийырыныс ркомандир Барзакъан дйхлватI. «Эни тшщакккы! Хлазхьомира атахьыпI»,—йхлватI Мырзакъан. Пара, хьвыщра дукIгын тшайымтуата, зылла тшауишттын акомендатура аштахьла йауу аурамбжыара тшбжьайрышотI. Аун агъвсарыфа тшщпайкIуамцара апулемет глахьсуа йъацIагылаз днадлатI ПшанIыцIакIыс агранат ауишттуата, агъвсарыфа тшхьарыхIван йхьрышоттI Паргын зылла штахьла тшгIауишттын асарыфа йадзхьатылу ацIацIла ду ацIахьла тшщпайырышотI Агранат-йарасахIат йгIахьсуаз апулеметгын акъзаакъжандарыгын йымпIатIаухуата йашIанакIытI Аграната агIагIажьва ауи агIажьвара ахьщI пIымыхIа йгIакашотI ПIымыхIа алашIай-хIварныс йшIарыцкьага гIатыхьрыныс йджьып дитасуаз, йара дъачIабыргыс апыи агъвсарыфа намыца солдаткI дIахьыпатI. Апартизанкwa акомендатура ашщIа гIарахьхьан Наиб дшчIааз йыдзхьала асарыфа йгIахьыпат аномыца солдат йшанIы дамцIастI. ДангIайычъ ауахьаун йылшаз йтамакъ йъадзэгIанакьуазла дIыр-рагIваца акIонI

АйгIайра ашахь

АкашшIыц гьхьарахьытI Терек аргъандра йадзав аномыца ркwa рапхьала чIыырхьакIлагын йыгъзы-намекIьахуазтI Алабаркwa ашчъакwa рчъашIакwa рпим йшгIадзула, аномыцакwa рчъчъакwa Шартсана, Псхьаба, АбсандзыгIо йтырауа йалагахьан, Ауат алабаркwa ашIагIа Защ Уали дгьжважвагъаджьюа, ркомандир Барзан Мырзакъан йпимы дьгIотI. Акомандир йкIьарахьва йрыцкьауа, абчъв ацIаны апыи йырчIаз атахIвана дшцIачIван

— Мырзакъан, сумхIварныс сумэгIайтI. УгIай угIасыздзыргIым,—йхIвауа Уали Мырзакъан йпачъ йгылаз акдхьса дькочIватI

— ЙхIва! АчIамыфа сузымдзыргIуван? АчIамыфа йшаншаз, Уали?—йхIватI Мырзакъангын, йрыцкьаз акIьарахьва абытхра далагауа

— ГIаба, хна мшыла даушт!—йхIватI зылла Уали, дзахIвауа тачIву гIацIимыршшуа

— Ишпактөү ушазустуаш? Паза, сара сколхоз бригадирдзунума, бачибара йуш йгласайхивиркын даустуа?—Мырзакъан Уали дипшит, «Сауит»—хива байхивагивацаз джайицауа.

— Уара ушколхоз бригадирым,—ушкомандиру здырит. Сызумхивауа зны бзита уздзыргилы. Уацлыхыван уара уажнагы үхивап,—даталагахт Уали.

— Йхива, ишта, Уали! Ауаса йухивуш рилас Хйара умс хывап,—йхиват! Мырзакъангы, йгөтпны йкы ду аджымырсахлат глатихын дапуа

— Хйарфон анны азамыцакыа рбургомистр Атхан Азамат дзачлю, совет власт дашпалагылата аун зъара умс тымха ацлайцлахьаз, йыргъахахьаз саргын Нанбгын йуахливхьат. Хйара йануахлымхисызгын йара уаргын йуглахьан Аун йшудыруа апшта, афашисткыа рцлы хьва дтагыла дглайхт! Йыргъахакыауа уаргын йудырит. Айшмста йсхивапшта, аун йкынага йраура ата хьып. Ауаса йанехивара «сырхонт, ситтйнта, аун дсырщы»—хива гьгланымсштуам Аун дглакйра ата хьып! Дглакыта хисовет хабзала йхлакым данцлара ата хьып! Нанбгын саргын швабыжта хлахивт, аун дгйа хкырымс хмуунтипырымс. Кырбыджь Азаматгын йара ауаса аклп! йшгйауайхивуаш.

— Уали йухивауа бзита йгласгвынпнт! Атхан Азамат ахаки дататыштхра гьгатахьым Паргын дгьмзтыцлзаныс. Усыргынгьнт! йухивауа хлэзхьышырымс Йхьанла аджыуан шсымыркыуш Сагйинд Азамати ласыла йгладзыхра ата хьып! Ауат пшыхара йцан йджыкып! Йшгйайхуабырг йырхивауа хлэздзыргыпшта, йхичпушгын глзырп! Уна, марджьа, уаргын тшпсца Закйгын гьзэхивам, мгива хшкылырымс,—йхиват! Мырзакъан

Хьваланыпхьанла йнарайгөгъауата апартизан гьмп рпшыхыгйөчва Уатар Сагйнд, Кравцов йгын Кырбыджь Азамат йглансадзата йгладгылхт. Кырбыджь Азамат йчмагы ахизш йапшцан агылахива йгшы дглакышцхт! Аун дхын Парма ппны йбашлыкь йацлдата йы хьдан. Ауаса дшагъазгын Азамат йлакта лашараракй гланымшцуан Ауат рчачлю йнардзата йшдырхьйаз гйауаыпгйуан Мгива ауыра йыккылуаз апшыгль партизанчва йара Уатар Сагйнд ахйбата дрышлт! Анагъанат апшыгльгын ажвазаджыкйгын аларымцлауата аун йажра йэздзыргйора шатахьыз йанджыккылуаз акоман-

дир Барзан Мырзакъан багъята йрайхлѳт! Аун агъып анджыкѳнжъуаз «гѳвымшкѳла, чымшкѳла, йа арн аъара мшыла шѳгладгылх»—хѳва йгърайымхлѳт! Йрайхѳвыз йгън унашвата йырзичназ айшысын. «Шыызджыкѳылуа шѳырхѳфата ласыта шѳгладгылх! Шѳанглайхра араъа хѳаъаркѳвата хѳшѳмаухуазтын, шѳызцѳгуш, шыызджылуаш джъдырѳт! Хѳара хѳъанычлуш аун йглашвайхлѳт!

• • •

Анамыца-фашнет кѳыгѳчѳва рырка штахыла йтхъауа йшалагахъаз, Ашхъарктчкѳвын апын зымгѳва рапхъа йыздырыз астарост Бемырзаргѳа Шѳварах йакѳлѳт! Абар ауыс шакѳшаз

Аиш аун аъара йхъанга аджѳджы ачѳвыла йгъна-намырдзуѳт! Аун йацта абаштаушша атыджѳва руарджѳакъѳва аркацауа йгласуан. Акыт апын ладжѳгън йтлэм дгладжымылцѳарныс гытахъымызѳт! Шѳварах йхъамыха йшѳнцѳлатѳ, йхъылуа йхъайцѳлаз башлыкъ ата-хъайцѳлачын рѳещ пѳа дгладжымылцѳт! Апын дѳнкѳва-кѳвауа рыжѳ чѳа айтын дѳашылхт! Абашлыкъ йхънх-ра дѳхаддѳгѳванѳн аун ахъарншѳмѳрта йнхъайфрышѳвуаз, акыт апын йырѳабѳаддѳамкѳва рышѳ чѳлжѳвы дглас-тѳ. Аун гѳайтѳыта райша дѳнгламшыллара йгласуа дѳгѳвымаз йдыртѳ «Дѳачѳвыйѳ аун? Аиш угламсуата, райша йглатѳнтыта угламшылума?»—хѳва, аун дглайжымылр-ныс апын йтѳыт! Аун аиш акѳальнѳдор ауацѳлала йырѳтѳуата акѳын йшлѳз, Мѳчѳкѳ йангладѳхъантѳрѳла аиш аишѳ йакѳнакъѳвауа ашѳхъымѳса дгланнарѳытѳ. Дѳшмызтын, дѳжѳкѳчѳву атшѳ апын йарыкѳвашауа, тшѳнѳвкѳ аенѳса дѳлѳагыланѳ. Аун, салѳамгън кѳальамгън дрыламкѳва, агъѳъауа бѳзшѳвала араѳа йхѳватѳ:

— Арн акыт апын йстаросту Бемырзаргѳа Шѳварах гъуакѳвыйма?

— Шѳта, сѳра сѳкѳлѳт! Углатѳшыжѳцѳта аенѳц угла-шыл? Ачѳвыйѳ агѳаны ауайѳ этѳауыршѳуа?—йхѳватѳ! Шѳварах йызи варалымѳ атшѳыгѳв ѳакѳы дѳшѳзыгѳжѳважѳвауа йѳауа

— Сахаддѳларкѳвын, снѳтшѳжѳвымыцѳуата, ахъта тѳа-сыршѳдѳзма? Сгъахадѳум, хѳѳба Ауысынкѳвѳгѳрта ласы-

Абальшаишкьва гIайхьрыиыс угьыгIанI ПутахьыиI ауат
ркъачIвахраIа ухъа зыроахвахра? Ауаса йнаъазара,
Шварак, ауат узайгьыгIакъауа шыкьырчIвакьхъаз,
«совет, власт» зышыхIуыз шаъахым ухъумраштылми!—
дшIмьруан Атхан-Азамат, дыдадхъачIваз ахIакь дIганар-
шын йуанIа ашIачькьва агьыхуа Аун йымъа йацIдаз
акъьарахIвагьыи акъьаматъыи йуанIа йIгацIпшуан

— УгIай, уахIбара ахъазла суыхIонгI, Азамат,
йналджанхаз ачкIыиыхьыц йиийкьонIмьруа апшта угIа-
сыкьымцIмьрыиыс. Уара йшухIваха апш хIкыт ашны
аджьырагIа тшыкььарчIваахуата сара йгььыцдырам. Па-
ъазаркьыи йа сара, йа, дабар дьагылу ДжьанхIватI,
йыгIдырра атахьыи Паъазтын, шонай, хIащымшгIанI
ЙIгIахIауиI,—ахIа йымхIвауа Шварак Атхан Азамат дI-
ниланшуан, Аун ркыт дауата Азамат йишы боз эгаз
дзачIуыз гьIайгьыишIуызатI ПыгьIымдыруызатI йызкьон-
цIушыз. Аун мадза-мадза йыгIаза ДжьанхIватI йаль-
кььала дншуан. Ауыгьыи закIыи ййырхIварыиыс йтахьыи,
Шварак дшIуи Азамати йыцкьаууи йишIгIауа йджьыкь-
лыркьыи акыт ашны тшыкььарчIваахьыуа гIарауырыиыс
Аун акыт ашны тшыкььарчIваахуата МатIаши агIаджьут
пхIысчIи йдыруан.

— Сара йшIгIасархIышъла уара полицайта гIымажъ
уыщынхигI. Азаджъ дабар ДжьанхIватI йакIопI. Ауахъа-
ун азаджъ дзачIышIа? — йхIван Азамат йырпсайсанауа
Шварак дIгайицIгIатI

— Аун ДахIа Захъарыиа днпанI ШахIвадини йа-
кIопI,—йхIватI Шварак, ауат бзы кIара радзэзтын
йырэмэгаз Захъарыиа йна ШахIвадини йакIота йахъа-
дзауа «Аун йакIымэзтынгьыи, шта, ачIышIа Азамат,—
«датта йшъыщынхауа дзачIышIа»—хIва дзацIгIуш?»

— Дабану аун ШахIвадини зышыхIвауа?—атайхIва-
хуа, Атхан Азамат ахIакь дIгадхъьыцIын днаскъьауа
ахъышъ дкIылпштI.

— Рныи даъазанI. Ари ахътаду дабануш?—йхIватI
ДжьанхIватI, эчва эхъьыцIуыз алыгажъ Шварак дн-
шуа. (ДжьанхIватIгьыи абыз эгаз ШахIвадини йакIота
йишыхъадзауа йылъкьвала аун йIгайгьыишIуызан)

— ДжьанхIватI, сара йсыкьву рыуа заджыгьыи дш-
цIгIата, ласыта шъцIата аун ШахIвадинигьыи рныи йакъай-
чIваахуата йымугьыи йалашIашъхIвата араъа йIгажъд!—
ЙхIватI Азамат аджъахъашъа йэмьхъахуа днасIгIасуа.

Джъанхъатин аун йыццази ласы йгыламыхтI Азамат ауат дрышпирэ йкычлын унашва атайчпахтI ара-са

— Углай, Шварах, уыглашауата уцата ауат гIадх ХIара уыс хIыманI Араза хIыгIоначIвазлушма, занаджа?

ДахIарэга рны дьадзацзэгыи Шварах йгыхъаймы-цIузтI, ШахIвадин совет власт этахъу гIычIагIамс рны джъайчIнахуата ПшпахъайцIушыз ШахIвадин аун азара аномыаква дыркышIата тшчпауата «Пш-вазлакIгын, — йхIватI Шварах йгыла—ажынтачъ-гъара эхъымыцIлуш Атхан Азамат ШахIвадин дикIыр-мыс даглайзара аун аномыца драгъапI, дхчара ата-хъыпI, ДшнхIхърыгIлуш, акыт дшнштуаш дрыхъомыца Шварах ДахIарэга рны днадаатI. Аун атдзы райша днашылтI. Ауаза йыгIназ ШахIвадин йащакIба йта-гыжа Нуражъан лакIын Шварах уысгымхарала дрыцата йылхъадзан аун закIгын гыглабалимхIуаэтI УащIхъван йара Шварах араса йхIватI

— ДжъайхIватIргIа шопны йгыламыма?

— Момо, йгыламытI,—лхIватI аун алыгажэ йлакга дIагIамышуа

— Ауат шглайыз сара йыздырнтI Пабацуш? Паны-ртахъу йнайхпI, Бара, бэн, йбасхIуа, бIаэдзыргIыи Сажынтахъа гымхара эбарныс гыстахъым. Арайон йгIатыцIын шымчIкIын ШахIвадин дыркIырныс йгIа-йтI ДыркIыта аномыца комендант дйртуаштI Амаль амалтын, йахIата ласыта йхъа апыртаргIатI. Пхата тшыргIычаргIатI йыгIвазэгыи йаргын Амш гымхапI Ауат рцIыхъва заджэгыи дыгытагылуашым. Сара съа-дзану .

Шварах йхIууш ажвакIва рцIыхъва йнаймырдзаскIва ШахIвадин апеш дIагIагIонапатI. Аун автомат йман, закIы дазыгъажважвун ПIарэчIаз алыгажэ аун дшпш-уан.

— Уымшван, хIаба! Сгынауайхсуашым ПIакшаз зымгIва бэнта йыздырнтI Ауаса Атхан Азамат акыт дтыштхата амаль гымам Аун дIаакIра атахъыпI, Шва-рах. УдзыргIыштI унаджымцIта! ХIчIкIва гIайхитI! Шварах! ЗымгIва уащIхъван ПабахIхIахпI Удзыр-гIыштI унаджымцIта, хIаба!—ШахIвадин дгвыргъуи.

Амш шыбжыанквеагыи йгынамдзасызт! Длатшклары-
цмргала йгласуазабаштауына йацлага атоихагйжжара
быжкна архъа хъгыра йгйахъагылуан. Аун абжы
йгланьцгуаз айера йаълага йызбахъаз Дахле Шахивадни
блнта йглайтшынгылуан Птхъаз хърква гйахъынхлш-
хын агъа штахъла дгларцхуан. Рахла шарда йкъвары-
гын ауат ахысра быжъ дуква уахъыкн мнкылыи Ащ-
хъартчкыын заккчйву архъа анынгыи йшгладзушыз
аун йдыруан. Шварахи Шахиваднии атдзапахъ йгыла-
та ймрггуз агшмргъара топгйахысра бжыи йаздзымргй-
уан. Атдэм ашухъала дгйагйогъагыашан чкломнтшмткй
Шахивадни дгйайыздъаххтй

— Йглауархывыз цлабыргыпй, Шахивадни Армалъ-
Лабля йазцауа ашоссе мгйвала йапцмрхххва машин-
на, уандыр шарда мгйвабентй. Ауат намыца машиннапй,
румын уандырпй Акъотыр ашны араса ймрхывауа йыз-
глатй «анамыцакве цачитй, хлара хлчлкъва гйайхитй»,—
хывз

— Аун акйопй, хлаба, ауысква шаъу Квйлагъжкы-
лхра ахла сшызхъашшымцгуз уацйшхъван хлалачнажва-
хнй,—йхиватй аун дхъынчауа Ужыи, амалъ гъадзамула,
ауыс шаъу йымдырскйва, хкыт йглайтга йаъу аквйджъ-
ма Атхан Азамат дгйахшшмрккыи Йглауцдыркъыата
анамыцакве ишцахуа аун гыи аймтра гъатахъым.

— Дгйахкйра дгйахкыпй Ауаса арайнш намына
таркйванпй Ауат гйайышцглармкыын, ачлшмйа йрахлхлв-
уаш?—хывз Шварах йлахъ ймылу, йызлахллага йыта
йглауцалуа Дахле Шахивадни дшцглатй.

— Аун цлабыргыпй. Ауаса закйгын гъазхлвам, Шва-
рах, анамыца комендант Атхан Азамат ужыи закйыла-
гын дшымбжахарныс Анамыцакве тхъахитй Пгыум-
гйама ачкыын йхываз? Ауат рхъа рльажъата ахаке
йгыцлхитй. Ауаса йнаъазара ауат тышцахуа хйсовет ркйа
цартгвандзахахъатй Пхлчпушла сара сыгйаза сшцгланпй
ужыбырг—ахла гйауымцласкйва, ауахъаун ашш ашш
гйайтшын, гйалабакй йгломцларакве йрыцлагылата, хъ-
ца шлакй дгйашмлтй. Аун совет айсыгйе фашала дгйаш-
чан, йымъа кйъарахывз ашдан.

Аун урышш бышшвала Шварах салъам гйаймйттй,
йшанйгын йкытй Шварах дшымбасызтйхыва шарда цгуз-
та дшндыруаз йхиватй. Аун йунашшва йыгйла Шахива-

Джъанхъваті джъылцым Сольман зхъу ажанарм дгъайдылті. Ашхъымса дгъахъмста йшанкъва шгъайгылуаз Шхъивадни йавтомат йыдыргылын, аун йымаз ашвокъ гъайыкыхті. Паргъи днайрыскълан Атхан Азамат дйыдэхъайырчъваті. Ауахъаун агваны йгъауахъ ажанармгъи, йара ауасабырг дгъазшъртын, йымаз йшвокъгъи гъайыкыврхъи Азамати Сольмани дрыдэхъадырчъваті. Пгъанхъауаз, ауат ахыгъыгъи Шхъивадниргъа ркъальагъына йыгъивакъу рыгъивагъи адалхта, багъята эджъара йкъачъвахра акъыи.

Шхъивадни Джъанхъватіи айкъангъашыи Азаматгъи эгъижандармчъвагъи рипакъва рыштахъта йшгъархъваті «Ауаса рыцъа йагъыи»,—йхъваті Шхъивадни закъгъи эмыхъиваулта анеш йыгъивагъылу Бемырзаргъа Шварах диншуа.—Аун акъчызын арлара йашцъахъаз Атхан Азамат эджъарала дтрысырымегъи далагані.

Джъанхъватіи аписари ауат рхчарныс йгъарыдэхъаржыи Шварахгъи Шхъиваднигъи Чайкъангъашыныс Лгъивамрычоргъа йауу Андрей Павлович йныи йцаті Ауыс шакъшаз аун йархъоті. Андрей Павлович дгъыртыъачъивауа Дахъ Шхъивадни тпйыкъейыршауа ара са йафхъоті:

— Уыгъивадахаті, сычкыи Ухъауцъата угъауцъаті Ауаса хъантата йхъу алейтенант дшкъаучъивахъуаз йамудзаухъуатынгъи, сара йгъасаухъивара атахъыи. Пгъекыиыкыи уаэдзасырпъыз Цхърыгъаракі утахъхъазаркыи, нта?

— Пезыргъаа, Андрей Павлович! Сара гы астуан, Шварахгъи Джъанхъватігъи йъадзарылнауала уыс бэн рхара ацъыхъва йштагылаз. Дара йшсыэхъарымцъауа збуыта саргъи стым йту расхъырыме сгъызарыдымгъылті Сылъаа дшсхъушыз акъыи эмыгъивагъи эмысхъуаз, — йхъваті Шхъивадни, Бемырзаргъа Шварах диншуа.

— Шта, дшпауу алейтенант? Мгъива дзыкылуашма?

— Йхъу йшанкъва ужомгъи багъята йыгъыицъагылуам Тшы дэкъчъивата дзымгъивайсра атахъыи,—йхъваті Шхъивадни, Андрей Павлович йхъивара йтахъу гы айт-уата.

— Аун сэзэцъгъауа удырзані, Шхъивадни Атхан Азаматгъи йшкыугъи, сара сшашуала, эджъара йпхъакъира атахъыи! Йыздыруала, ауат хъкыт йгъазштыиы

анамыца комендант йақлымытын, дэларызцйларныстын ауып! Ауысқа шағадау гьхлыдырач

— Йшаклыу йшглымыдура? Сара йшцтймыз ачкыш йшхлывазла, анамыцаноз рмашннакка, руандыр-кка ащдырххкка Армалы-Хлаблыла йшахит! Ауат ахакв рбгынахит!, — йхлыват! дгвыргымауа Шахлыва-дин.—Хйцкка глайшццккыара йглайккыккыаз ащцгыг-гы хлыш йкыачывахыэт!..

— Момо, бзи! Ауаса йгыаурим. Уара йкыачывахуа чыгываз хлыр далайтенант! Уаргын саргын хлацкыс йхлычара атахыу аун рыцла йдырп! Унай, саша, аун йхлывауа хлапшып!

Андрей Павлович тшыглычан Шахлывадини йари йтайхлываз йджымкылт! Шварыхын дьацара атахыма йдыруан Аун йгларккыккыаз чьарччуз ауысынкыыгарта ашныла йырхаут!

Йшайчыважвазла йшглайчывалауа ауат акыт йтырпата йхьарачыван абнаду ашны эджьара йкыарчывахуашын Ауаса аклып! Андрей Павловичи Шахлывадини зайкыан-гыашныз алейтенант йшхлываз Хлыр йгладжымкыырцата штахыла йдырцахуа афаншткка йыртхылага мгывата акыт чьанчыву архыа рчпарныс лажгын гьазхлывамьэт! Ауат тшысцара йглайшласыркыш йгын атыдккыа йыр-нашылуа, йырхлышынчывуа йлагаркомн, гьарта йрыма-кыу Азамати йыглызачыи рхчара рыцла йбаргохушын.

Йанглайчывала йшанглайыз ашнта йдрыцлазырыз рглыуандыркыш Шахлывадинргла руатра ахыа ашны ала-шцара йылагылан. Ауат йырцлахлыван аглыжанлармчыва ртшккн, Бемырзарглы Шварых йацладлырхлывауа аглы-тшыккн. Атшкка азьап! Йара ауахь йьартахыу абна тарартаккыа ршылаза йнадырдышт!

Бемырзарглы Шварых Азамати аун йжандармкн йгларызцйгладзузтын йрайхлывашныз дьахьшыццчан «Азамат хыглыш йшцта хкыт дглайт! Ауат гымы-кыват! Аполицайкка Дьанхлыватгын Шахлывадингын рыцырцлан йнаджымкылтхт!, Уыста йрычаз саргын йг-гласарымхлыт!».

Шахлывадини аун йыглызата йшны йкыачывахыз алей-тенант Карпенки руыска шаклышаз ухлывауа уалагар-кышын турых ауырадзак! йнадзушт! Айшыста йухлывары-кышын, хлыр ащхыккыа ршыла йантхыуз аун алейтенант чьантата дгларчывт! Дайчыха ишыхера йаьата рыгы-

зачва йанрыздахуаз аклшл Прыцыз асержант йуна-
швала алейтенант кывашк дьквыргат. Ауаъа Шахна-
дин аун дглайдыржылын ауахъауат аглшуджь рыгн-
зачва йрыздахт. Пгларпшыхквиз рзынадырлзата алей-
тенант дыргахырныс йглахъынчлшыхра атахъын. Ауаса
ауат гылаинхт. Алейтенант дихъиншуа Шахнадин
акъваш анны гывччыбжъа дьквын. Ауаъа агъа йкшъ
ахаки йшглатахаз дахъынхт. Аун арахвхачна дры-
хлан тшык гларыкынхт. Длапса-ддышыргын йкоман-
дир ркытдза дглайырлзат.

Бзнта йанлашцараха Шахнадинргла архъаланш
мгла йккылт. Заджыгы дларыкычпышуата йылэм-
глайыра атахъквиз Джанхлат. Бзнта йдыруан. Ауат
амглаквиз Матлашгын бзнта йдыруан. Матлаш йхвырта-
квиз бнлахъан. Ауаса анхъа дшаъаз анн дызгладахах-
та тшыгынгайхыст. Ага дымчыдаркшазтмыгын ашны
дакчлвата гшанибах, аун дшаъаз анкшъ шардала ры-
ца дцларахан Ауандырквиз амгла дырбауа анхъа
йгылата йымглайсуаз аун йакшын.

Агланаркшкларе йнайгвгъауата ауат ймзлалара ата-
хъыз Нибначкшын амдзакквиз ршны йнадырлзат. Аб-
на ажвлара ймзлаларныс йаъаху мачл. Йырзыглан-
хахуаз йыршыру аглвадахыц йхъалта мачлдзак йым-
глайсыра ахла гъатахъыхым.

Заджыгын йымбаулта ршншва баргын айхлара къ-
чырдзат йазырате Шахнадингын Джанхлатгын ауан-
дырквиз йрыдзхъагыла йымглайсуан.

Анхъа йгылата йымглайсуаз Матлашгын, ауандыр-
квизгын, зымгла ршмхъа йцуз Карпенкогын абна йа-
нылалбыр, рпаъызгын, рыдзхъакваллагын йларыгацл-
рт:

— Швашлас! Швычллатлауш! Шъаплатлауыз чна-
хыст!

— Шиглашлас!—йхлан йыгнзачва дрыкшцлрт. Ат-
хан Аламати ажанаркквиз аун ауандыр йрыдахъагыла-
та абна ймзлалыз Джанхлат.—Псырцлагата йглахы-
кшцлрызтмыгын, хгглашланшваз хлара йхлтахъау
зджак ракшзара атахъын.—Хгглашлас! Хыгшл-
лауам Ачлшйа йшетахъу? Шылахысырныс швалам-
ган. Хыгшвуандыркшын пулемет рыгылан! Шыагла-
хысыз хлалъабалык шетацллан.

Аун Джьанхиваті йишбжыэ Заш Уалигы, Паибгы
зыла йырдырті «Аун эбжы йволицайхэз Джьанхиваті
шыакву ныха узмехиваті. Апа дтымцуа зыла дапыр-
хра атахыні»,—йхиваті Паиб йныла дэданшыи Уали

— Уымгэжважван, Уали Пхичпуш акомандир
йхиваті—аха аун джьюанта йыитра дахамдэаскйва.
Матлан дыздырхыэ Уатар Сагінд йыгёзачва йрай-
хиваті

— Шычхысыи заджогыи Арат хлара хлакёні йы-
дыпиглауа. Ауандыркаа глашырыскйва Ауат абна ажи
плага йгёлажэвэд!

Ауаэа ауысква шакёшэз эбархиваті Зымгёва йыр-
хивузгыи дэзымдыртыуата Заш Уали зыла анхэа
йгылаэ ауандыр дэзыгыи дэппылаті Дэппшылыэ
ауандыр агны апыи аркёанла йтамшэхивата йадэхэакву
йара йтахэдзэз Атхан Азаматгыи дшылаэ хэащэлаті

Агвып бэнта тшысырщан мгёва йыкылаті. Абна
жэпа адарартаква рны йаншэдэа, ауандыркаа глашы-
рыжэра атахэхаті Ауат рыхэазла мгёва гыэамыэті
Ауандыркаа ащырштыи йдыртыаркёазгыи атшкэа йры-
кёдыртываті

Ауахэ йымгёвабёсы агвып йгёлашауата, эбнахыщгыи
йылыи, йызыналэара атахэу абнаду ахлагларарта
йгёлакёшэуа ауандырмагёва йыкылаті. Аун ахлаглара
агёвада хэатала йэму апсыхёва ду йтамшэвауа йап-
щырхэвати, ащэагёкёва, ауандыркаа атшчэакёва
алагы ду йбгёалуан Ауат ащэхэхысыртакёва экёра
этахыэ афашнет рчэакёва йглартынхэакёз ракёмыи.
Аглатшкларыщэра тшэзычэуэ амара йгёларыкёлаш-
хэз ажыгёванд, дэкыкёнпхэадзэгыи рыщэ-рыщэ тшэ-
рыщэуи Аглатшкларыщыртэли агёвадахыи йэуу аш-
хэа хэвшэакёва рныла йакышэрыдэцауа йгёлахысуэз
атопкёва рагёжэваракёва гыашёамсуэзтэ. Ауат афашнет
аёсыгёчэа рыжэпэларакёва йгларылашвун, Ауат амгёва
йыкышэуи, адэгёхэракёва йыртэруи Абнакёва йрылар-
руи, йэартахэула йыгарышчытуэзтэ.

Атхан Азамат йтахэдзэамкёва Сагінд йнапёш ахэа-
йрауэала дшытэ Дара хэвынгылатэ йылацуэ ахлагла
рарта ащэхэла йымгёвабёсуэз аурёа жэпэларакёва аун
йбаті Эгыи кыджэмагыиэ Атхан Азаматыжи, балахёта
дэайгыгыгуэ афашнеткёва шэахуэз йдыртэ Ауат рчэа
гыэажэахата йгыжэжэвабэаджэуа йшабарцуэ йбун Ауат

аниба аун ажвакІгын йымхІвауата, йгвйтшны йгІаква-
шваз йхъа йзынтІымххуа дыккІваз атын ахъада ды-
ккІваатІ Аун атын агъара эмата йзырцуз Заш Уали
йбжы йцІанагуала йхІвун

— Уыршы, Атхан Азамат, Уыршы, арат хІышхъа
лашараква, хІсыхІвакна, хІыбаква зутиршыс йгІау-
райгваз уыгІвазачвакна шырдахуа! Уыршы, уыршы!
Ухъа атын ахъада йгІаквххта уыршы, Ауат аун ахІа
йгъубахуашым Аун хъанІа! Анасагын арасагын ауат
йрылаххушыз аун акІвн. Ари хІадгымл апын эскхъа
гІанымхуауа дъагІатыцІыз йадгымл пІай дзыкІвырхуа-
нтІ Айерала хІадгымл йазгІайлакІгын йумс шшалуз
аун акІвнІ. Ауаса акІвнІ энцІралагын йицалуш! Уан-
шыстІ, ауат пхашаракІгын шрымам! РыгІуза Атхан Аза-
матгын дырхъдраштылта йшырдахуа! Парабн, ауат йра-
хІвнцІа Атхан Азаматгын дрыщара ннтахъу!.. Мани-
накІ йа уандыркІ йзыгІарштырн!..

Шпагыкхъа ахІагІараква рыцІахъа ашамыца фа-
шист ркІа Ашын квайчІва апыла йыгІахуан Ауат
аныла-арыла йтрысуа, зны йалыкхъауа, зны йаталах-
хуа рапхъала йыгІвуан. Абургомнстрыжн Атхан Азамат
дгІаэкІыз ШахІадндргІагын апартизанквэгын, ага йи-
шызтынгын, йгІаджыквызцІата, ауат афашисткава гІа-
цуат гырымбузтІ. АцІабырг ухІварыкын, аун аъара
йгъжаажвауа йыгІахуаз афашисткава уырхыдзарнысгын
гъмайрачытІ Ауаса ауат йырхыдзун, йаладыркхъа-
кхъун.

ПарасадІаткІ ауат хъхышцІалл атобаква гІалакІна-
эмтІ Агъагъара зымгІва — ацІхъа абхъаквэгын, апсы-
хІваквэгын, абнаквэгын, архъаквэгын—жыгІуандра ду-
гІархъагылтІ Атопхкна рудын йацІашваз афашисткава
адгІыдракна тшыртарпсун, абнакна йрылаххуан, аб-
хъакна рІахъв бжъаракна йырбжъашцІуан Ауат ры-
цІа тшангІабыртх йамнальжъа рыкв рапхъала йатат-
рысхтІ. Шпагыкхъа ахІагІара йхынгылата афашист-
кна рыгІахра збуз Уатар СагІид йхІватІ:

— АхъарачванІ акІвмызтын ауат ркІнага гІальа-
матта йхІванцІушын Ма, хІшпанадзауа?

— АмгІва хъбжъалуа, Бжъыган ашварарта гъ-
кІвымна йзухІвауа, СагІид? Аун сара стигын йгІата-
шватІ. Ауаса хІачвыхъарачванІ. Ауат алакна рапхъа
хІгъзынадзуным,—йхІватІ Нанбгын

Панб йхъыцра чважвара ацъхъва йнайырдыра
лахамдзаскйна Уатар Сагид унзшва йнап!:

— Йнахъап! араъа хъадзанъваз! Хымыгива хйрай-
шыра атахъып! Шымыгьыргиван Ауат афашистква
бнрала ахака йштырымштхуаш хъашоца. Рахла хъа-
ра йыцаргын Шохлагиваша апсыхнадза йгырицтихуа-
шым. Мгива гътам Пшырчураду апи гйрала йгъэм-
цахуашым

Ауат ртшква йрыкчйвахуата Сагид Заш Уали дн-
лынэскйлат! Дызкичйу атшы ахъада тшхъырыцйван
аун араса йайхйвт!

— Уали, швабыжта усакъха! Хымыгъачва ийыцкв-
ын швакыуаш рахй

— Йгласгынгивнт!, Сагид Эджьарагын дыгъна-
тлауашым...

Ауат райчважвара айшыс йгланьцйуаз Атхан Аза-
мат йгйайгынгивнт! Аун тшгйабнт! Атшы ахъададза
дшакырыхъваз дазхъыннт! Зыла йыбгъа йырайша-
хт! Чымыгъра гйаньцйа пшырхъыччара ацлата
араса йгйарайхйвт!

— Сара сыхъызла швгын актъшвырнын Сара
иман сыман! Атшы тшкйынсцлата тшасыршырымс,
абхъа тштасыршырымс швамайгъгъан, Закйылагын
сыгыншум. Сызчвыншвадэхуагын швара швакйоп!
Швара швакйоп! сара йсчывшауа. Рыжвдырма аун?
Швсчывчшварыккынт салашлахйвата атшы сгъакш-
мырчйварывт! Шохъацлара занадзауа аун акйоп! Арат
ркъару дуп! Шымыгъжважван, ужыгын айсра зыр-
чйвауа гйаньдырбан!...

Аун йаживакна Уали чйшъхта йгйаймлацхт! йгын тшн-
зымчйлауата араса дйккыцйрт!

— Уара нана шушмач ауат йгйауицйуа ажвакна-
ын акышахйлатп! Ауаса йнахъап! Йнахъап! Азана-
шжв, аугйа рйца ъадлауыжмы! Арат сыгйвзачва санйа-
ркйра акйымзаркыын, уыжвгйандзаратгын сумлахъарын
«Суд йыкахара атахъып!»,—рхйвт! Йлачйа судйа уа-
ра уыхъаз ужыгын йатахъу? Уара усуд ухъатала йу-
хакхыцтарата шарда цнт! Гйымчйгйысагйала йгйауа-
хыркыын, аугйа рсуд йгйауыккынацлахъаз ахлакым сха-
рымс сара схъатала сахънтп! Уара гъуакйымма, Ат-
хан Азамат, сашахйба Амин дхъызкъалта дзыргйва-
шаз? Уара гъуакйымма сашацйба Шамсадин ахш

ни йайшыжжыркыуа ддырщыз? Уара гыакымыма ау-
га рынасып алабакыгычча хыкытлагычча Таубин
Аджыла Гьарин ддырщыз? Уаштапчыбыз йагыкымыцла
чырагыны совет иласт йаппылауыргылла, уара акы-
джымаж? Ацлабырг гларгоньгыннацлыкыара чыра
пандарайа уара ауат йауырбаз?..

Атхан Азамат ауат ажыкыма ййыргыара гынтахы-
мыцт! Ауаса йгыун, Пгыун йгын йхыа йгыытшы йыкы-
хыахы ддыкыдырчылаз атшы акыдыр дахыаларчы дга-
чыан. Пара аун асахыат «агыакы, дуымщтыйыи!»—
хыа цырра бжыкы Уали йлычхыа йгылатакшат! Йхыуа
Атхан Азаматгы дхыаштылыи ауи йгыацрыз рыгылаз
Шахывадин йпыла йтшы йрынат! Азамат йыцта йгы-
ркыма ажандаркы ддыкычылаз атшы тшыгакыайрышын
зыпхыа йхыыгылаз адыгычра тшыгыайцлат! Ауи дыр-
чырдуи, Уалии Шахывадини ауи йыцтамылуата йыш-
кылахыст! Уышкыламысуатагы йгыамуаныцт! Ауи
дыабгынапз агыал джыса кыбла йчырыси Дыалалыз
дгылаууачыахышын

Агышдыж рыуа азадже йхы акынылаз ажандары
дагырыхыла ддыгылуаз ахыахыкыма дрылашыват! Ауи
йызыныыз ййырдырырыс Шахывадини ашыгыгыгырта
дашыкышыауа алагыла дбгыалт! Уали дгылапчыкы-
тыхыа дакыкыабжак! анхыла ддылазхыгылаз Атхан
Азамат дгыамбахт! Ауыгы дырпаныццырыныс йму-
радта чдыарала дштрысы Уали йгыайгышыгыт!
Дыныцтыи йагылайуаз йгылашыкышылаз агышыкыларала
тшыгыкы ддыгыуата днашыкышты! Ауи Атхан Азамат
йакыын, Раныла йаызз рыгылазачыкыагы раныша
йымылауата, Уали ауи ддышталт! «Ай, акыджыма
зыныи йагылауыштан»,— хыа йыркылауа схыраштылт!
Ауи йнапкыа ргылара гыатахычыцт!— хыа акыи
анджы алабыджырта тшылазрышыра агышыата шырдуз
Атхан Азамат йхылазла Уали йгыи йгылаташыз, Азамат
хыара ддыгымыцат! Агышыкыларарта ддылашгылацат!
акыын дхыыдыат! Ауахыауат йыцтахыла дагылацаны
йгыайышталыз Уали ддызаргандыахыз йбарт! «Угы-
шыас! Снауайхент!— йхыара ахыа дахамдыаскына Уали,
Атхан Азамат ддыкычылаз атшы ахыагыара агышала йа-
маз ахыа йбгыайыркыт! Ашыныла бонта йызырыуаз
ахыацла ашыгыгыгыртакыа рныи тшыкыайчыахырыныс
дагыгышын Уали анхыа дагылакых Атхан Азамат

лтшыжопат! Аун абхъв йнлашыгышылы ахлахъв шы-
бгараква дрылахуан. Уали йакырдыцата хми дхыст!.
Пгвжаажвауа йбгъаххуаз Атхан Азамат зыла дчвмлт!.
Уали гвжаажвагвалала дтшыжопан гвач! йштлвз Аза-
мат днайхъаххыт! Аун йнсы гъатхмыст!

* * *

Агъын чыла йазаманнйван. Жвлата йгласыз асы
архъа мглаквва чылагйван Машнна йа уандыр ныжъ-
га, атшыгловквгын ащъагловквгын гымзымкъвузт! Ахъ-
та ухлварынта, зынгын йапшымкйва йуафан

Уатар Сагйнди йыгйлачын рпартызан гвып рыларта
аны йхылауата йнадзахт! Ауаса ауат ауаъа йрауыз,
гйчлапщдагйчын хъурта зкмы рыгйлачын раклвн! Ауат
анартизанквва зымгйвагын йтхъахуа афащйстквва йыр
гымквсырныс мгла йшыкылыз глархлват! Акомандир
Мырзакъан унашвата йрызгланжыт! Сагйндгйла руме
рбата йглайхнащкйвара йара ауаъа йрызыра шата-
хъыз

Агйлачквва анайбах уандыргйвана атшын аклвн! Ауа-
са аун анйахра ауат рыхъазла напхыбара дугын ацлан
Ашын ркомандир Мырзакъан хлатлата дхыта ауанла
дамграта дларгхт! Аун аклвмкйвагын, ауат пщгйам
рыддзгйат! Аталыкъ Хламзат, Зрусв Николай, Аршзуа
Кърым йгын аддын аглан хъурта зкмыта йгларыднэгъ-
лыа акрасноармеец шла Вася Ауат анщлаэра апы
йгларщыт! Пщцал эраса аклвн!

Йтхъуз азамынакквва рырхъкй абнзчыщла тшазыр-
кйуа йымгйвайсуан. Пщъазла, ауат раклвн аныхъанат
ацлхъналала йглайквуз мгла дзырбузгын рпахъла ашва-
рагйларадара йазсакъуатгын. Барзан Мырзакъан йнар-
тизан гвып ауат рымгла аныхъла йгланчпат! Закйгын
ашыпла апы рахла йъатшварахуз апы рпулеметквва
йыртыт! Анартизанквва ахлахънкквва йгларыцлачйвагйва-
цат! аклвн, азамынакквва хъера ду глаштйрхт! Арн
алакшара ду апы Хламзатгын Кърымгын Николаевгын
атадзт! Мырзакъангын агловжара дацланакт!

Апартызанквва аун ауахъ шчымызкй йнадлацалуата
йыргылартаз абнауацла хлатшыпы апы йатапхъахт!.
Ауат шажыта йглагылт! Хъурта ду глажквшваз рко-
мандир Мырзакъан ауандыр данырцлан зымйвагын

эбиа йггалцхт! Ауат Барбарис кьэтыр йашилагьсуат агьны мара цкьадза йгларыланшуан

Абнауаца ахлатшы йаглакьыцх ркомандир Барзан Мырзакъан дбэихахнацкьбара акьэтыр апы длапыржырыме ауат йакьыркьш Ауаса ауи йара Мырзакъан йыгьшмуыт! Ауи айшыста йхиват! «Сара швара шшымта хькытка хьацьрталхырыме стахьшп! Ауи акьымкьнагы йшвхьшамырашцьлыи, ауи аъара ауырата сштлазларныме сшахамдзушгьш. Умс шара хьшманп, сайшчвакьва,—умс ду!»

Аглатшкларышцьртала амара ажыгиванд тшглахья-накьшдуан Ауи ашуркьва ркькьлара хьыркьва йгладыр-хвитхуаз хьири шхьакьва, цкьата йларькьапхун. Агьны шымта шажыи, ага йхьшвадшвазтынгьш, ахонтра амара шуркьва эбхьнкьвагьш, адзыгькьвагьш, абнакьвагьш йыр-шлагьыргьыуи Совет айсча рбаракь кьаншкьва ауат ашуркьва рыкькьклауа, ахонтра иша йарыббуа амара-ташварта хьатала йгжваажуи, агьачагьш йнапшцлар-кьвал хьадгьшлкьва гьладырхонтхуан

Мырзакъан арайонкьта дангьладырлзах афашисткава ауаъа йгьтахмыт! Рыгьла банта йглайхьпшкьвуш дан-рырт Кырбыджь Азамат, Зав Уали, Наиб йгы Джан-хиват! Ашхьарктчкьшынаа йгжваажвахт! Ауат зыгь-гьва рапхья Шварах дьрбарныме йызгьваралт! Алыгажь йкытлагьчва кьайматкьва аниба длагьыргьыат!

— Швабгазтын акьлп, дада йнстлакькьва,—йхиват! ауи, Ужыи, Азачат, уумс уадгьлх, бэи, Ашхья-йчьлаху хьырахкьва ласыта йглаухра атахьшп, Мухьларбэи ауат рыцгьлазихуаш цхьрыгьлагьчва рышара шатахьу гьлай-цхлат!

— Пауып!, йауып!, хьаба! Пауып!, Шварах! Умы-гьыргьиван Тилсша ура! Ужыи зыгьшвагьш бэихушт!

А Х Ъ А К В А

Домбай	3
Ашхъарктчкѣнын аны	11
Акъаме хъѣн абашлыкъ кавѣнѣн	52
Мѣлѣбаргы	60
Гѣштнѣгѣ	76
Аларѣатѣгѣчѣ	84
Агъыжхара цѣкѣуачкѣлѣ	89
Агълѣчѣ	95
Гълатѣжѣ лѣчѣ	100
Гъмыра	109
Ашгѣгѣлѣ абѣ	117
Шхара	129
Внѣрыцкѣара	135
Анѣара	140
Цѣхыгѣ	158
Зѣхѣбара зѣгѣ	175
Аѣсра ѣнѣхѣхѣуѣзѣ аскѣшкѣ	180
Акѣтѣ адыгѣжкѣлѣ	195
Гѣараби	200
Агѣѣ Афѣлѣычѣгѣ	204
Ашхѣкѣлѣ рѣхѣшѣлѣ	211
Акѣтѣ аны	218
Ахѣмадѣ ѣгѣлѣнѣшѣара	227
Хѣкѣмычѣара	237
Бѣмырѣаргѣ Шѣарах	245
Уаанѣ згѣлѣшѣатѣ	252
Акѣтѣ амѣдѣжкѣлѣ	258
Азѣхыгѣ дѣштѣгѣлѣгѣ	261
Нѣанѣ дѣартѣлѣкѣлѣ	265
Аѣгѣлѣара ашѣхѣ	270

№ 1032
Школа Пасарба Кумуланте

МЕСТЬ ГОРНОГО АУЛА

Повесть

На абазинском языке

Редактор М. С.-Г. Тлябичева
Художник Н. Г. Кузнецов
Лит.-худ. редактор М. П. Бертина
Техн. редактор Г. М. Хомякова
Корректор Ф. Р. Шонгенова

Сдано в набор 06.04.82.

Подписано в печать 13.07.82. ВЗ 26699

Бумага типографская № 3.

Формат 84x108¹/₁₆.

Грифтура литературная

Печать высокая.

Усл. п. л. 15,1 Уч.-изд. л. 15,1.

Заказ № 1676. Тираж 600 экз. Цена 1 р. 20 к.

Карачаево-Черкесское отделение
Ставропольского книжного издательства,
357100, Черкесск, пл. Кирова, 23, Дом печати
Карачаево-Черкесская
укрупненная типография,
357100 Черкесск, Первомайская 47

Ц 33

Цехов П. К. Месть горного аула. Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного издательства. 1982.

288 с.

В третьей части приключенно-рассказываемой о жизни и борьбе горцев в трудные годы коллективизации. Без идеализации тех или иных явлений, автор показывает острою классовую борьбу, развернувшуюся в тот период с органами Советской власти.

С (Абаз) 2